“ένας είναι ο εχθρός...”

έθνος, αντιμπεριαλισμός και ανταγωνιστικό κίνημα

“ένας είναι ο εχθρός…”

έθνος, αντιμπεριαλισμός και ανταγωνιστικό κίνημα

Ομάδα ενάντια στον εθνικισμό ΦΑΜΠΡΙΚΑ★ΥΦΑΝΕΤ

εισαγωγή

"Ο αγώνας για την αταξική κοινωνία [...] δεν κατευθύνεται μόνο ενάντια στον εξωτερικό εχθρό, την μπουρζουαζία, αλλά είναι κυρίως ένας αγώνας του προλεταριάτου ***με τον ίδιο του τον εαυτό:*** *με τα καταστρεπτικά και φθαρτικά αποτελέσματα του καπιταλιστικού συστήματος πάνω στην ταξική του συνείδηση. [...] Το προλεταριάτο δεν πρέπει να κάνει πίσω μπρος σε καμιά αυτοκριτική: αυτή πρέπει να είναι στοιχείο της ζωής του, αφού μόνο η αλήθεια μπορεί να είναι φορέας της νίκης του".*

Γκ. Λούκατς, *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*

Η παρούσα έκδοση είναι μια προσπάθεια στενά συνδεδεμένη με το εγχείρημα της κατάληψης Φάμπρικα Υφανέτ, που δραστηριοποιείται στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Στην πορεία της η συλλογικότητα, με αφορμή το πογκρόμ της 4ης Σεπτεμβρίου 2004 μετά την ήττα της εθνικής ομάδας ποδοσφαίρου της Ελλάδας από την αντίστοιχη της Αλβανίας, αναγνώρισε την αναγκαιότητα να ασχοληθεί με το ζήτημα του εθνικισμού-πατριωτισμού. Μια πιο μικρή ομάδα, μέσα από την συνέλευση, αποφάσισε να ασχοληθεί λίγο παραπάνω με το ζήτημα και να προχωρήσει περισσότερο την ανάλυση που ήδη είχε γίνει. Για εμάς κάθε προσπάθεια θεωρητικής εμβάθυνσης και ανάλυσης εκκινεί από την ανάγκη να εμπλουτίσουμε την πολιτική μας δράση. Καθημερινά προσπαθούμε με ένα σύνολο σχεδίων και εγχειρημάτων να πραγματώσουμε την αντιεξουσία, τόσο ως ανατροπή όσο και ως δημιουργία. Ο αναστοχασμός πάνω στις πολιτικές πρακτικές και θέσεις είναι αναπόσπαστο συστατικό ενός ανταγωνιστικού κινήματος, που φιλοδοξεί να συμβάλει στην κατεδάφιση του γερασμένου καπιταλιστικού κόσμου. Ο άνευρος ακαδημαϊσμός είναι εξίσου εγκλωβιστικός με τον αφόρητο πρακτικισμό. Αποσκοπούμε να αποσπάσουμε τους εαυτούς μας από τους αέναους κύκλους επανάληψης και ματαίωσης. Ποντάρουμε σε ένα κίνημα που ανοίγει πεδία ανταγωνισμού με την κυριαρχία, αρνούμενοι να επαναπαυτούμε σε πατροπαράδοτες λύσεις εν είδη συνταγής.

Αρχίζοντας λοιπόν τις συζητήσεις, αναγκαίος ήταν για εμάς ένας ορισμός της έννοιας του έθνους, ζήτημα με το οποίο καταπιανόμαστε στο κείμενο

"Το Εθνικό Φαινόμενο". Κανένα έθνος δεν ορίζεται αντικειμενικά. Τα έθνη παρόλα αυτά είναι πραγματικά. Πραγματικά με την έννοια ότι αποτελούν φαντασιακές κοινότητες και "κάτω από ορισμένες συνθήκες, μόνο οι φαντασιακές κοινότητες είναι πραγματικές". Έτσι, μη μπορώντας να αντιμετωπίσουμε το έθνος ως "ψευδή συνείδηση", υπό την έννοια ότι υπάρχει μέσα στην ιστορία και την επηρεάζει, επιλέγουμε από μία αντιεξουσιαστική σκοπιά να εναντιωθούμε σε αυτό.

Επιδίωξη της έκδοσης δεν είναι να αποδείξει ότι το έθνος είναι "κακό". Όχι επειδή έχουμε αμφιβολίες περί αυτού, αλλά επειδή τα κείμενα προϋποθέτουν μία από τα πριν αντεθνική ανάλυση και στάση. Το υπόβαθρο πάνω στο οποίο πατάει η κριτική μας είναι το κλασσικό αίτημα της επαναστατικής-διεθνιστικής παράδοσης "ο κάθε εκμεταλλευόμενος πρέπει να επιτεθεί πρώτα στο "δικό του" κράτος". Βέβαια, η συζήτηση περί διεθνισμού δεν τελειώνει σε μία πρόταση. Επίσης, την απάντηση στο ερώτημα *"τι σημαίνει διεθνισμός σήμερα και πώς μπορεί να εκφραστεί πρακτικά μέσα στους αγώνες"* ομολογούμε ότι δεν την έχουμε, στην ολότητα της τουλάχιστον. Αυτό όμως που με σιγουριά μπορούμε να πούμε είναι ότι η απάντηση αυτή δεν μπορεί να δοθεί μέσα από τα σχήματα και τις πρακτικές της κρατικιστικής, αντιμπεριαλιστικής Αριστεράς. Απαραίτητος (αν και όχι αποκλειστικός) όρος για την ανασύνθεση ενός ριζοσπαστικού, διεθνιστικού προτάγματος είναι η θεωρητική και πρακτική κριτική του εθνικισμού/πατριωτισμού στις διάφορες εκφάνσεις του. Γι' αυτό, στόχος μας είναι να δούμε, που και με ποιο τρόπο, μία ιδεολογία της κυριαρχίας, όπως ο εθνικισμός, αναπαράγεται μέσα στο ανταγωνιστικό κίνημα ως η κυρίαρχη ιδεολογία του και να αναδειχθεί ο εγκλωβισμός του μέσα σε αυτή. Ο αντιμπεριαλισμός αποτέλεσε ιστορικά το κύριο μέσο εγγραφής της εθνικής ιδεολογίας στο εσωτερικό του επαναστατικού κινήματος. Επομένως, όσο και αν θέλουμε δεν μπορούμε να δούμε μία κριτική στον εθνικισμό ανεξάρτητα και αποκομμένα από μία κριτική στον αντιμπεριαλισμό. Ο αντιμπεριαλισμός είναι κρατική ιδεολογία. Κι αυτό γιατί εθνικοποιεί τον κοινωνικό ανταγωνισμό, αντικαθιστώντας τον με ανταγωνισμούς μεταξύ "ισχυρότερων" και "ασθενέστερων" κρατών. Ανάγει σαν κύριο εχθρό τις ακραίες εκφάνσεις του καπιταλισμού και δεν τον πολεμά στην ολότητα του. Σε αυτήν την κριτική αφιερώνονται δύο από τα κείμενα του εντύπου: τα "Αντιμπεριαλισμός: Το Κατώτερο Στάδιο του Αντικαπιταλισμού" και "Αντιμπεριαλισμός Reloaded".

Αντίστοιχα, η κριτική στον αντιμπεριαλισμό θα μπορούσε να διαβαστεί και ως κριτική στον κυρίαρχο λόγο περί αντιπαγκοσμιοποίησης, όπως εκφράζεται από την πλειοψηφία του ομώνυμου κινήματος. Μερικοί θα λέγανε ότι στην "εποχή της παγκοσμιοποίησης" το εθνικό ζήτημα έχει λήξει. Μάλλον δεν θέλουν να παραδεχτούν ότι τα "μοντέρνα" τους εργαλεία είναι ήδη σκουριασμένα. Παρόλα αυτά, βλέποντας κριτικά το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης (μέσα σε αυτό θέτοντας και τους εαυτούς μας με τον τρόπο

που βρεθήκαμε τότε σε αυτό το κίνημα) θα πούμε πλέον, ότι στην "εποχή της παγκοσμιοποίησης" βλέπουμε ανεδαφική τη συζήτηση περί σύγκρουσης έθνους-κράτους και παγκοσμιοποίησης, όπως προσπαθούμε να δείξουμε στο κείμενο "Έθνος-Κράτος και Παγκοσμιοποίηση". Έθνος, κράτος και κεφάλαιο είναι ιστορικά τόσο συνδεδεμένα και ανεπτυγμένα πατώντας το ένα πάνω στο άλλο, που παρά τις φαινομενικές αντιπαραθέσεις τους, κανένας από αυτούς τους πόλους δεν μπορεί πλέον να υπάρξει αυτόνομα. Αντίθετα, η πραγματική σύγκρουση, την οποία αναγνωρίζουμε και στην οποία θέλουμε να εστιάσουμε, είναι ο κοινωνικός ανταγωνισμός στις διάφορες χωροχρονικές εκφάνσεις του. Ο αγώνας ενάντια στον καπιταλισμό είναι αναπόφευκτα και αγώνας ενάντια στο έθνος και αντίστροφα. Όσοι ακόμα θέλουν να μιλούν για τις "πέντε πολυεθνικές που κάνουν κουμάντο", σφυρίζουν αδιάφορα.

Σε αυτά λοιπόν τα πλαίσια, κινείται και η βασική δουλειά της ομάδας η οποία αποκρυσταλλώνεται στα τέσσερα πρώτα κείμενα της ανά χείρας έκδοσης. Στο τέλος της έκδοσης υπάρχουν τρία παραρτήματα. Το πρώτο, με τίτλο "Έθνος και ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός", αποτελεί μια προσπάθεια να ερμηνεύσουμε σε αδρές γραμμές την ηγεμονία και τους μετασχηματισμούς της ελληνικής εθνικής ιδεολογίας σε συνάρτηση με ευρύτερες αλλαγές στον κοινωνικό σχηματισμό, από το τέλος του εμφυλίου μέχρι σήμερα. Το δεύτερο παράρτημα είναι η μετάφραση του κειμένου "Socialism or Anti-imperialism? The Left and Revolution in Iran" της Val Moghadam, το οποίο πρωτοδημοσιεύτηκε το 1987 στο περιοδικό *New Left Review*. Το ενδιαφέρον του έγκειται στο γεγονός ότι δείχνει πώς ο αντιμπεριαλισμός της ιρανικής Αριστεράς συνέβαλλε στην εδραίωση της εξουσίας των ισλαμιστών το 1979 και στον εγκλωβισμό της όποιας κοινωνικής δυναμικής υπήρχε στο εθνικό-καπιταλιστικό πλαίσιο. Στο τρίτο και τελευταίο παράρτημα, παραθέτουμε πέντε κείμενα της συλλογικότητας Φάμπρικα Υφανέτ σχετικά με τα ζητήματα εθνικισμός/ρατσισμός, τα οποία γράφτηκαν και μοιράστηκαν με αφορμή αντίστοιχες διαδηλώσεις που διοργάνωσε η συλλογικότητα, την περίοδο από τον Οκτώβριο του 2004 έως το Δεκέμβριο του 2006. Διαβάζοντας κάποιος αυτά τα παλαιότερα κείμενα μπορεί να διαπιστώσει τις συνέχειες και τις ασυνέχειες του προβληματισμού μας, τα σημεία στα οποία αυτός μετασχηματίζεται, εξελίσσεται, αλλάζει γραμμή πλεύσης ή εμπλουτίζεται.

Ομάδα ενάντια στον εθνικισμό

Κατάληψη Φάμπρικα Υφανέτ

Για επικοινωνία, κριτικές κ.τ.λ. yfanet@yfanet.net ή μπορείτε απλά να περάσετε μια βόλτα από την κατάληψη (Ομήρου και Περδίκα, κάτω Τούμπα). Αυτά και καλή ανάγνωση…

περιεχόμενα

παραρτήματα

το εθνικό φαινόμενο

Στο γνωστό ανέκδοτο *"ο Στάλιν στη Βιέννη"*,[1] ο Ρώσος ζωγράφος που πρωταγωνιστεί εκθέτει έναν ομώνυμο πίνακα, στον οποίο απεικονίζεται η υποτιθέμενη γυναίκα του Στάλιν μόνη στο Κρεμλίνο. Στην εύλογη ερώτηση του φιλόμουσου αξιωματικού: *"Και ο Στάλιν πού βρίσκεται [στον πίνακα];"* έρχεται η πληρωμένη με κακό χιούμορ απάντηση: *"Στη Βιέννη"*. Αυτό που γνωρίζουν και κρύβουν επιμελώς οι δυο πρωταγωνιστές της ιστορίας είναι ότι αυτός ο *"θαυμάσιος Γεωργιανός"* βρέθηκε το χειμώνα του 1913 στη Βιέννη, απεσταλμένος του Λένιν, όπου *"καταπιάστηκε να γράψει ένα μεγάλο άρθρο"*,[2] το περιβόητο "ο Μαρξισμός και το Εθνικό Ζήτημα", όπου ο μελλοντικός γ.γ. δίνει έναν ορισμό του έθνους που στηρίζεται σε πέντε αντικειμενικά κριτήρια: τη γλώσσα, το έδαφος, την οικονομική ζωή, την ψυχοσύνθεση, την κουλτούρα. Μόνο όποιος κατέχει και τα πέντε αποτελεί έθνος.

Πέρα από τη μακάβρια αναφορά στον Στάλιν, η προσπάθεια για έναν αντικειμενικό ορισμό του έθνους έχει δώσει ποικίλες εκδοχές, σύμφωνα με τις οποίες αυτό άλλοτε ορίζεται με βάση τη γλώσσα, άλλοτε με βάση τη θρησκεία, άλλοτε με βάση την κοινή καταγωγή, την παράδοση, την ιστορία, τα κοινά βιώματα, τα πολιτικά δικαιώματα, την πατριωτική νομιμοφροσύνη κ.τ.λ.

Σε αδρές γραμμές, όλοι αυτοί οι ορισμοί κινούνται σ' ένα πεδίο που στο ένα άκρο βρίσκεται το "έθνος-αίμα", η γερμανική ρομαντική αντίληψη που δίνει βάρος στα "πολιτισμικά κριτήρια" (γλώσσα, θρησκεία, έδαφος, φύλο) και στο άλλο, το "έθνος-συμβόλαιο", η γαλλική ή επιλογική αντίληψη που δίνει βάρος στα "πολιτικά κριτήρια" (δικαιώματα, νόμοι, πολιτική συνείδηση, μνήμη). Αυτή η προσέγγιση μας οδηγεί σύντομα σ' ένα μεθοδολογικό αδιέξοδο. Μια προσπάθεια που θέλει να πάει έξω από τους εκάστοτε εθνικισμούς και να βρει εκείνο ή εκείνα τα στοιχεία που είναι καθολικεύσιμα και βρίσκονται σταθερά στον πυρήνα κάθε έθνους αποτυγχάνει.

1. Το ανέκδοτο συναντάται και ως *"ο Λένιν στη Βαρσοβία"* ή *"ο Μπρέζνιεφ στην Αθήνα"* ή τελοσπάντων οποιοσδήποτε γ.γ. ΚΚΣΕ σε μια ευρωπαϊκή πρωτεύουσα.
2. Από επιστολή του Λένιν, αναφέρεται στο Μισέλ Λέβι, *Το εθνικό ζήτημα από το Μαρξ μέχρι σήμερα*.

Ακόμη και τα βαριά χαρτιά του εθνικιστικού οπλοστασίου ελέγχονται λογικά. Η γλώσσα που θεωρείται το πιο σαφές σύμβολο της εθνικής ταυτότητας αποδεικνύεται ανεπαρκής, αν σκεφτούμε ότι υπάρχουν λαοί που μοιράζονται την ίδια γλώσσα, χωρίς να έχουν καμία αντίληψη επίκοινης εθνικής ταυτότητας (π.χ. Αμερικάνοι, Αυστραλοί, Νεοζηλανδοί), αλλά και εθνικά κράτη που απολαμβάνουν την ενότητα τους χωρίς να διαθέτουν καμία εθνική γλώσσα (π.χ. Ελβετία). Η θρησκεία υποβάλλεται κι αυτή με τη σειρά της στην ίδια κριτική. Η θρησκευτική ποικιλία που υπάρχει στις Η.Π.Α. δεν απείλησε ποτέ να διασπάσει τη χώρα σε μια αλυσίδα χωριστών εθνών, ενώ από την άλλη μεριά χώρες όπως η Ιταλία και οι Φιλιππίνες για παράδειγμα, που μοιράζονται μια κοινή καθολική πίστη δεν αισθάνονται ότι ανήκουν σε ένα κοινό "καθολικό έθνος". Η κοινή φυλετική καταγωγή και η βιολογική της θεμελίωση αδυνατεί να σταθεί σε οποιαδήποτε σοβαρή ιστορική ή επιστημονική έρευνα. Το μπαστάρδεμα των ανθρώπων αποτελεί σταθερή αναφορά στο χώρο και το χρόνο. Κατά τον ίδιο τρόπο, η αφοσίωση στο σύνταγμα και η αναγνώριση των πολιτικών δικαιωμάτων σε όσους κατέχουν την εθνική ιθαγένεια, αδυνατεί να πετύχει την κοινωνική νομιμοποίηση που απαιτείται, ώστε να αναγνωρίζονται οι μετανάστες ακόμη και δεύτερης ή τρίτης γενιάς ως μέλη του αυτού έθνους με τους υποτιθέμενους αυτόχθονες. Χαρακτηριστική η περίπτωση της σύγχρονης γαλλικής δημοκρατίας και της αδυναμίας αποδοχής των μεταναστών από τις πρώην αποικίες, ακόμη και αν τους αναγνωρίζονται τα δικαιώματα του Γάλλου πολίτη. Κοντολογίς, δεν υπάρχει καμία ευρετική μέθοδος, ούτε κανένα αντικειμενικό κριτήριο που να μπορεί να μας καθορίσει που και πότε έχουμε ένα έθνος. Η έννοια του έθνους μοιάζει με το μύθο του Πρωτέα. Κάθε φορά που πιστεύουμε πως την καθορίσαμε, αυτή μεταμορφώνεται σε κάτι άλλο και μας ξεφεύγει.

Το κλειδί για τη λύση αυτού του προβλήματος βρίσκεται σε μια υποκειμενιστική αντίληψη για το έθνος. Ο Renan λέει ότι "*το έθνος είναι ό,τι ένας πληθυσμός ορίζει ότι είναι*". Δηλαδή, πως "*έθνος είναι η θέλησή μας να αποτελέσουμε έθνος*". Θα λέγαμε καλύτερα ότι η προτεραιότητα δεν πρέπει να δοθεί στη συνειδητή πολιτική θέληση, ούτε στον ορθολογικό σχεδιασμό, αλλά στη φαντασία. Έθνος είναι ότι ένας πληθυσμός αισθάνεται, φαντάζεται ότι είναι. Δεν έχει σημασία αν η φυλετική συνέχεια ή η πολιτισμική ενότητα αποδεικνύονται μυθεύματα, όταν υποστούν την κριτική του ορθού λόγου. Από τη στιγμή που κάποιοι πιστεύουν ότι ισχύουν, αυτά παράγουν πραγματικά αποτελέσματα όσον αφορά τη συνοχή αυτών των ανθρώπων και τις κοινωνικές τους πρακτικές. Με τον ίδιο τρόπο, το κοινωνικό συμβόλαιο και το κοινωνικό δημοψήφισμα του Renan στην πολιτική περί έθνους αντίληψη είναι εξίσου αποκυήματα της φαντασίας, αλλά και εξίσου αποτελεσματικά για αυτούς που τα επικαλούνται ως συνδετικό δεσμό. Κόβοντας δρόμο, φτάνουμε στη διάσημη διαπίστωση του Benedict Anderson: *Τα έθνη είναι φαντασιακές κοινό-*

τητες,[3] για να συμπληρώσουμε όμως μαζί με τον Etienne Balibar ότι κάτω από ορισμένες συνθήκες, *μόνο οι φαντασιακές κοινότητες είναι πραγματικές*.

Η υποκειμενιστική αντίληψη δείχνει κάποιον δρόμο, αλλά δεν κλείνει τη συζήτηση για το έθνος. Τα στοιχεία που αναδείξαμε παραπάνω ως τμήμα των αντικειμενικών αντιλήψεων (αίμα, φυλή, έδαφος, πολιτικά δικαιώματα) μας είναι απολύτως χρήσιμα για να διακριβώνουμε κάθε φορά τις ιστορικές ορίζουσες, την ιστορική δυναμική, η οποία συνέτρεξε, έτσι ώστε να αναδυθεί σε διαφορετικό χώρο-χρόνο αυτή ή η άλλη ιδέα περί έθνους. Η εξέταση μεμονωμένα συγκεκριμένων ιστορικά εθνών και εθνικισμών ξεφεύγει από τους στόχους αυτού του κειμένου. Θα προσπαθήσουμε να κινηθούμε σε πιο αφαιρετικό επίπεδο. Με αυτή την επισήμανση ως μεθοδολογική αναφορά και θέλοντας να φωτίσουμε πληρέστερα το έθνος, θα πραγματευτούμε δύο ακόμη έννοιες: την εθνικιστική ιδεολογία και την εθνική ταυτότητα.

i. εθνικιστική ιδεολογία

Για να προσεγγίσει κανείς τον εθνικισμό ως ιδεολογία συνεπάγεται ότι διαθέτει ήδη μια κάποια θεώρηση της ίδιας της ιδεολογίας. Ας πούμε με μια σχετική ασάφεια ότι ιδεολογία είναι *"ένα λίγο ως πολύ συστηματοποιημένο σύνολο ιδεών και παραστάσεων που δικαιώνει και εξηγεί ορθολογικά τις σχέσεις εξουσίας και κυριαρχίας, αλλά και εντάσσει τα άτομα σε αυτές με τρόπο δραστικό"*.[4] Με τα λόγια του Althouser: *"Ιδεολογία είναι ο τρόπος με τον οποίο εγκαλούνται τα υποκείμενα"*. Μεθοδολογική παρατήρηση: Η προσέγγιση της ιδεολογίας που υιοθετείται εδώ απέχει από τη δογματική αντίληψη αρκετών μαρξιστών που ανάγουν τις ιδέες στην αντικειμενική πραγματικότητα των παραγωγικών σχέσεων, χρησιμοποιώντας τον όρο "ψευδή συνείδηση" ή "υποκειμενική παραποίηση της αντικειμενικής αλήθειας". Οι ιδεολογίες μπορεί να περικλείουν ασυνέπειες και αντινομίες ή να προτάσσουν αρχές ασύστατες και αντιφατικές μεταξύ τους, ωστόσο είναι τμήμα της πραγματικότητας, αν όχι για κάτι άλλο τουλάχιστον επειδή οι συνέπειές τους είναι καθ' όλα πραγματικές. Όσον αφορά δε τη σχέση υποκειμένου-πραγματικότητας και του μονόδρομου επικαθορισμού του πρώτου από το δεύτερο ή αντίστροφα, θα αντιτάξουμε την *"κρίσιμη αμφισημία της ανθρώπινης παρουσίας μας στην ίδια μας την ιστορία, ως εν μέρει υποκειμένων και εν μέρει αντικειμένων, ως εκούσιων φορέων των ίδιων των ακούσιων προσδιορισμών μας"*.[5] *"Είναι αλήθεια πως οι άνθρωποι δεν κάνουν την ιστορία όπως επιθυμούν και πως οι συνειδητοί στόχοι τους δεν συ-*

3. Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες.* Όλες οι αναφορές στον Anderson προέρχονται από αυτό το βιβλίο.
4. Νίκος Δεμερτζής, "Ο εθνικισμός ως ιδεολογία" στο συλλογικό τόμο *Έθνος-Κράτος-Εθνικισμός*.
5. E.P. Thomson, *The poverty of theory and other essays.*

μπίπτουν πάντοτε με τα πραγματικά αποτελέσματα, αλλά ούτε εκτελούν κάποιο προκαθορισμένο σχέδιο. Δεν υποχρεώνονται να ζουν μέσα σε κάποια βασική δομή την οποία δεν γνωρίζουν".[6] Η κοινωνική πραγματικότητα δεν βρίσκεται λοιπόν πέρα από τον άνθρωπο, δεν είναι ανεξάρτητη από τα δρώντα και σκεπτόμενα κοινωνικά υποκείμενα, με την ίδια ακριβώς λογική που και τα κοινωνικά υποκείμενα δεν μπορούν να νοηθούν ανεξάρτητα από την κοινωνική πραγματικότητα που τα περιβάλλει: Όπως αυτά αποτελούν δημιουργήματά της, άλλο τόσο είναι και δημιουργοί της.[7]

Γιατί όμως να αντιμετωπίζουμε τον εθνικισμό ως ιδεολογία και όχι σαν να ανήκε στην ίδια κατηγορία με τη συγγένεια, μια ανθρωπολογική έννοια, ή τη θρησκεία, ένα ανθρωπολογικό σύστημα ιδεών, όπως προτείνει ο Benedict Anderson; Στον εθνικισμό, όπως και σε κάθε ιδεολογία της νεωτερικότητας, η επίκληση της εξωκοινωνικής αυθεντίας, όπως ο Θεός, αντικαθίστανται από την ανάγκη οι ιδέες να θεμελιώνονται με αποδείξεις και επιχειρήματα εμπειρικού, εγκόσμιου, μη μεταφυσικού τύπου. Αυτό δηλώνει τον εγγενή ορθολογισμό του, που έχει να κάνει με τον τρόπο δια του οποίου επιχειρεί να νομιμοποιήσει την ορθότητα των ισχυρισμών του και όχι την ουσία των όσων λέει. *"Η λογική αποτελεί την "μήτρα" στην οποία η ιδεολογία διαμορφώνει τους ισχυρισμούς της, το "συντακτικό" το οποίο υιοθετεί για να διατυπώσει τις ερμηνείες της".*[8] Πρόκειται δηλαδή για *εργαλειακό ορθολογισμό,* που αναφέρεται στη διάρθρωση και όχι το περιεχόμενο των ιδεών.

Επιπλέον ο εθνικισμός διαφέρει από τη θρησκεία και σε ένα ακόμη σημείο. Οι δοξασίες της δεύτερης, τουλάχιστον όσον αφορά τις παραδοσιακές κοινωνίες, είναι εξ ορισμού σταθερές και αμετάβλητες (αλήθεια εξ αποκαλύψεως) και οποιαδήποτε προσπάθεια τροποποίησης του δόγματος συνιστά αίρεση. Αντίθετα, είναι αδύνατο να φανταστούμε μία και απαράλλαχτη εθνικιστική ιδεολογία στο χώρο και το χρόνο. Εντός των ιδιαίτερων συνθηκών που επικρατούν σε κάθε κοινωνία, ο εθνικισμός εμφανίζεται με διαφορετικά περιεχόμενα (μια ποικιλία πολιτιστικών και πολιτικών ιδεών). Αλλά και εντός της ίδιας κοινωνίας, αυτός έχει τη δυναμική να αλλάζει μέσα στην ιστορία με μόνο κριτήριο την αποτελεσματικότητα όσον αφορά τα συμφέροντα της εξουσίας και με τρόπο που να συνδέεται με τους μετασχηματισμούς που προκαλεί η ιστορική κίνηση των μαζών. Ίσως αυτό είναι ένα στοιχείο που εξηγεί τη μεγάλη ανθεκτικότητά του.

Πέρα όμως από τις επιμέρους ιστορικές διαφορές σαν εκδήλωση του φαινόμενου η εθνικιστική ιδεολογία διατηρεί σε όλες της τις εκδοχές κάποια βασικά αιτούμενα:

---

6. J. Larrain, *The Concept of Ideology.*
7. Παντελής Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία - Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία.*
8. ό.π.

α) Υπάρχει ένα έθνος με προφανή και προσίδια χαρακτηριστικά.

β) Το έθνος πρέπει να έχει ή να διεκδικεί την πολιτική του κυριαρχία.

γ) Τα συμφέροντα και οι αξίες του έθνους αυτού προέχουν κάθε άλλου συμφέροντος και αξίας.[9]

ii. εθνικισμός και ταυτότητα

Από τον ορισμό της ιδεολογίας που προηγήθηκε προκύπτει ο διπλός λειτουργικός ρόλος της: εξηγητικός και δεοντολογικός. Περιέχει αντιλήψεις και δοξασίες που περιγράφουν και ερμηνεύουν τον κόσμο, αξιολογώντας τον ταυτόχρονα. Εικονογραφεί πως "είναι" ο κόσμος, αλλά και πως "πρέπει να είναι". Οποιαδήποτε αναφορά στο "είναι" συνοδεύεται και από αναφορά στο "δέον γενέσθαι". Από αυτή την άρρηκτη συνύπαρξη των δύο λειτουργιών προκύπτει το στοιχείο της πράξης. Η αναντιστοιχία ή ακόμη και η αντιστοιχία ανάμεσα στις δυο εικόνες επιβάλλει συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς και πολιτικής δράσης, για να γεφυρωθεί το χάσμα ή να διατηρηθεί η ισορροπία. Με άλλα λόγια, μιλώντας η ιδεολογία για το πώς "πρέπει να είναι" ο κόσμος, ορίζει και το "τι πρέπει να κάνουμε" για να γίνει έτσι. Από την ερμηνεία στην προτροπή και από εκεί στη δέουσα συμπεριφορά. Με τον τρόπο αυτό ο εθνικισμός επιδιώκει τη διαμόρφωση συλλογικών και ατομικών ταυτοτήτων που ορίζουν και συνέχουν τους φορείς τους.

Πριν προχωρήσουμε παρακάτω, μπορούμε να απαλείψουμε σ' αυτό το σημείο το τεχνητό δίλλημα της αντιπαράθεσης μιας συλλογικής ταυτότητας σε πολλές ατομικές. Κάθε ταυτότητα είναι ατομική, αλλά δεν υπάρχει ατομική ταυτότητα παρά μόνο ως ιστορική, δηλαδή καμωμένη σ' ένα πεδίο κοινωνικών αξιών, κανόνων συμπεριφοράς και συλλογικών συμβόλων. Ποτέ τα άτομα δεν ταυτίζονται τα μεν προς τα δε, αλλά και ποτέ επίσης δεν αποκτούν μια ταυτότητα απομονωμένη.[10] Άλλωστε, το εθνικιστικό μήνυμα δεν αφομοιώνεται από κάθε άτομο με πανομοιότυπο τρόπο. Είναι ανοιχτό σε μια σειρά από δυνατότητες, από τη συνολική υιοθέτηση στη μερική αποδοχή, στην τροποποίηση ή ακόμη και στην όσμωση με άλλες ιδεολογίες.

Το ερώτημα που τίθεται είναι γιατί γίνεται αποδεκτή η ιδεολογία του εθνικισμού από τα υποκείμενα; Ή, για να θέσουμε το ίδιο ερώτημα με άλλους όρους, τι σημαίνει για το υποκείμενο η συγκρότηση μιας ταυτότητας και συγκεκριμένα της εθνικής; Η ταυτότητα εμφανίζεται ως απαραίτητη για το άτομο, ώστε να μπορέσει να εισέλθει στη συμβολική τάξη της κοινωνίας και να καταλάβει μια θέση σ' αυτή. Μέσω αυτής το άτομο σχηματίζει μια στοιχειωδώς συνεκτική αίσθηση του εαυτού του, αναδύεται ως υποκείμενο

9. Νίκος Δεμερτζής, ό.π.

10. Etienne Balibar, "Το ιστορικό έθνος" στο Balibar-Wallerstein, *Φυλή, έθνος, τάξη - Οι διφορούμενες ταυτότητες.*

και αντιλαμβάνεται τον κόσμο ως κόσμο νοήματος γι' αυτόν. Κάθε ταυτότητα δομείται γύρω από μια κεντρική έννοια που οργανώνει και νοηματοδοτεί τις υπόλοιπες. Έτσι, με την ιδεολογική μορφή έθνος *"τα άτομα ενσωματώνονται σε μια διαδικασία στοιχειώδη, πρωταρχική θα λέγαμε, καθήλωσης σε συναισθήματα αγάπης, μίσους και αυτοαναπαράστασης".*[11] Η εθνική ιδεολογία εμπεριέχει ιδανικά σημαίνοντα (το όνομα του έθνους, της πατρίδας) στα οποία μπορεί να μεταλαμπαδευτεί το αίσθημα του ιερού, της αγάπης του σεβασμού, της θυσίας ή του φόβου. Εδώ είναι που ο εθνικισμός μοιάζει πολύ με τη θρησκεία. Είναι ένας εκκοσμικευμένος τρόπος να επενδυθούν με νόημα η εξουσία, ο χρόνος, η κοινωνία, ο θάνατος. Ή, όπως θα έλεγε ο Benedict Anderson, να μετατραπεί το τυχαίο σε πεπρωμένο.

Συμμαζεύοντας τα παραπάνω, θα λέγαμε ότι οι ιδεολογίες γίνονται πρωτίστως αποδεκτές γιατί συγκροτούν υποκειμενικές ταυτότητες με το να προσφέρουν στα άτομα το φαντασιακό και συμβολικό εκείνο πλαίσιο δια του οποίου προσπαθούν μονίμως, χωρίς ποτέ να το κατορθώνουν πλήρως, να καλύψουν το διχασμένο τους χαρακτήρα και την παρουσία του τυχαίου και του ανησυχητικά παράξενου που αντιπροσωπεύει η διαφορά, η ετερότητα στις κοινωνικές σχέσεις.[12] Βέβαια, αυτή η φαντασίωση πληρότητας συνδέεται πάντοτε με τις σχέσεις κυριαρχίας στον οικονομικό, πολιτικό και ιδιωτικό χώρο.

Η ταυτότητα πάντως που συγκροτεί η εθνικιστική ιδεολογία έχει μια ιδιαιτερότητα κοινή σε όλες τις μορφές εμφάνισής της. Είναι μια υπέρτερη ταυτότητα που ενορχηστρώνει, ενσωματώνει, οργανώνει, ανασυνθέτει, διευθετεί, ιεραρχεί ή ακόμη και αποδιαρθρώνει όλες τις άλλες κοινωνικές και ατομικές ταυτίσεις. Αυτό για παράδειγμα σημαίνει ότι πριν από δεξιός ή κομμουνιστής, εργάτης ή αφεντικό, άντρας ή γυναίκα, πατέρας ή γιος, υγιής ή "ψυχικά ασθενής", είσαι Έλληνας, Τούρκος, Αμερικάνος ή Ισραηλινός και ούτω καθεξής.

Ορίζοντας λοιπόν έναν ανώτερο κοινωνικό δεσμό, ο εθνικισμός πλησιάζει πολύ κοντά στο να "κλείσει" το κοινωνικό, απαλείφοντας στο επίπεδο του νοήματος τις αντιθέσεις και τις αντιφάσεις του.[13] Διαμορφώνει μια εικόνα ολότητας εντός της οποίας περιστέλλεται, αν δεν επιδιώκεται συνειδητά να εξαφανιστεί το μη ταυτόσημο, ούτως ώστε η συμβολική διαφορά ανάμεσα στο "εμείς" και "οι ξένοι" να αναδεικνύεται και να βιώνεται ως πρωταρχική και μη αναγώγιμη. Για να θυμηθούμε την ορολογία που πρότεινε ο Φίχτε με το *Λόγο στο γερμανικό έθνος,* πρέπει τα εξωτερικά σύνορα να φαντασιώνονται διαρκώς από τα άτομα ως προβολή και προάσπιση μιας εσωτερικής συλλογικής προσωπικότητας.[14] Σύμφωνα με το ρητορικό σχήμα αντι-

11. Etienne Balibar, ό.π.
12. Νίκος Δεμερτζής, ό.π.
13. ό.π.
14. Etienne Balibar, ό.π.

στροφής του Slavoj Zizek: *"Ο εθνικισμός δεν είναι μια ονειρώδης αυταπάτη την οποία φτιάχνουμε για να αποδράσουμε από την ανυπόφορη πραγματικότητα· στη βασική του διάσταση συνιστά μια φαντασιωτική κατασκευή που χρησιμεύει ως θεμέλιο για την ίδια την "πραγματικότητά μας". Η λειτουργία του δεν είναι να μας προσφέρει ένα σημείο διαφυγής από την πραγματικότητα, αλλά να μας προσφέρει την ίδια την κοινωνική πραγματικότητα ως μια διαφυγή από κάποιο τραυματικό πυρήνα: Τον κοινωνικό ανταγωνισμό ως στοιχείο στο εσωτερικό κάθε κοινωνίας".*[15] Με άλλα λόγια, ο εθνικισμός είναι μια απόπειρα καθολικοποίησης που δεν καταφέρνει να κρύψει τα ίχνη της αδυνατότητάς της.

Λέγοντας κοινωνικό ανταγωνισμό δεν θέλουμε να περιορίσουμε τον όρο σε μια ποικιλοτρόπως εννοούμενη πάλη των τάξεων. Οι σχέσεις εξουσίας εντοπίζονται στο πολιτικό πεδίο, στις ταξικές αντιθέσεις, στην εκμετάλλευση της φύσης, στο ρατσισμό, το σεξισμό, σε όλα τα πεδία της καθημερινότητας όπου αναπαράγονται οι εξουσιαστικές πρακτικές, χωρίς να θέλουμε να αποδώσουμε κεντρικότητα σε κάποιο από τα στοιχεία αυτά.

Μπορούμε σ' αυτό το σημείο να επανεγγράψουμε την έννοια του έθνους στην προβληματική μας ξεκινώντας αυτή τη φορά από τον εθνικισμό. Το "έθνος" καθ' εαυτό είναι ένα κενό σημαίνον, δεν έχει κανένα νοηματικό περιεχόμενο έξω από τις πρακτικές που χρησιμοποιούν τα υποκείμενα στις κοινωνίες της νεωτερικότητας για να ορίσουν και να θεσμίσουν την κατάστασή τους. Το ότι το σημαίνον "έθνος" από μόνο του είναι κενό νοήματος φαίνεται και από το ότι ενώ "εμφανίζεται ως κάτι που προσδίδει πληρότητα και ζωντάνια στη ζωή μας, ωστόσο ο μόνος τρόπος με τον οποίον είναι δυνατόν να το προσδιορίσουμε είναι καταφεύγοντας σε διαφορετικές εκδοχές μιας κενής ταυτολογίας: Το μόνο που μπορούμε να πούμε γι' αυτό είναι τελικά ότι το Έθνος είναι ο "εαυτός" του, "το αυθεντικό Πράγμα", "αυτό για το οποίο όντως πρόκειται" και ούτω καθεξής. Αν μας ρωτήσουν πως μπορούμε να αναγνωρίζουμε την παρουσία του, η μόνη συνεπής απάντηση είναι ότι το Έθνος είναι παρόν σ' αυτήν τη φευγαλέα, αδιόρατη οντότητα που ονομάζεται "τρόπος ζωής μας".[16] Ο εθνικισμός δομείται γύρω από αυτό το κενό σημαίνον, δίνοντας του ταυτόχρονα νόημα. Τα υλικά της κατασκευής είναι τα πολιτιστικά (γλώσσα, θρησκεία, παράδοση) και πολιτικά (θέληση, νόμοι, σύνταγμα) χαρακτηριστικά που συζητήσαμε στην αρχή. Εμπειρική μας γνώμη είναι ότι παρότι πολιτικά και πολιτιστικά στοιχεία συνυπάρχουν σε κάθε εθνική ταυτότητα, η πρωτοκαθεδρία δίνεται συνήθως στα πρώτα.

Θα θέλαμε να επικεντρώσουμε σε δύο από αυτά: τη γλώσσα και τη φυλή. Κατ' αρχή απαιτείται η συγκρότηση μιας γλωσσικής κοινότητας. Αυτό που έχει σημασία σ' αυτή τη διαδικασία δεν είναι η ενότητα ή η καθαρότητα της

15. Slavoj Zizek, *Το υψηλό αντικείμενο της ιδεολογίας*.
16. Slavoj Zizek, "Απόλαυσε το έθνος σου, όπως τον εαυτό σου" στο *Μίλησε κανείς για ολοκληρωτισμό;*

εθνικής γλώσσας αλλά η ικανότητα της να λειτουργεί ως γλώσσα της δημόσιας και της ιδιωτικής ζωής, των καθημερινών σχέσεων και των επίσημων θεσμών. Εν τούτοις, η "γλωσσική" κοινότητα είναι ανεπαρκής από μόνη της. Απαιτείται επιπλέον η σύσταση μιας "φυλετικής" κοινότητας, (με την ευρεία σημασία του όρου, δηλαδή με την έννοια μιας συγγένειας διευρυμένης στον εθνικό πληθυσμό). Η φυλετική κοινότητα ενοποιείται στη βάση της ιδεολογίας της ενδογαμίας. Ο μηχανισμός που παίζει εδώ αποφασιστικό ρόλο (με τον ίδιο τρόπο που ο σχολικός μηχανισμός συνεισφέρει στη συγκρότηση της γλωσσικής κοινότητας) είναι η σύγχρονη οικογένεια (αποτέλεσμα της διάλυσης παραδοσιακών μορφών όπως η "γενεά" και το "σόι"). Η σύγχρονη οικογένεια "παράγει" την ιδιωτική ζωή και αποτελεί ταυτόχρονα το βασικό κύτταρο του Κράτους (που προστατεύεται και ελέγχεται όντας ενσωματωμένο στους μηχανισμούς της εκπαίδευσης, της δημόσιας υγείας και της κοινωνικής πρόνοιας).[17]

Αυτή η διαπίστωση δείχνει άλλη μια όψη της διεισδυτικότητας της εθνικής ταυτότητας. Το άτομο από τη γέννηση του ως το θάνατό του θεσμίζεται ως homo nationalis μέσα από ένα πλέγμα καθημερινών πρακτικών (από την εφορία στην οποία εξυπηρετείται, μέχρι τα δικαστήρια στα οποία θα αποταθεί) και όχι μόνο διδαχών. Είναι κατά βάση η οργάνωση της καθημερινότητας αυτή που συνδέει με την πιο καταλυτική σχέση εξάρτησης τα υποκείμενα με την εθνική μονάδα στην οποία ανήκουν.

iii. κατασκευή του έθνους

Το έθνος δεν προϋπάρχει λογικά, ούτε ιστορικά του εθνικισμού. Σε αντίθεση με το ότι παρουσιάζεται από τον εθνικισμό ως ανέκαθεν παρόν στο χώρο και το χρόνο, αυτό αποτελεί μια ιστορική κατασκευή που συγκροτείται και νομιμοποιείται από την εθνικιστική ιδεολογία. Με τα λόγια του Gellner: *"Τα έθνη μπορούν να οριστούν μόνο με όρους της εποχής του εθνικισμού και όχι αντιστρόφως, όπως συνήθως πιστεύεται."*

Σ' αυτήν την ιστορική εποχή της μετάβασης από τις παραδοσιακές κοινωνίες (Gemeinschaft) στις σύγχρονες (Geselschaft), οι άνθρωποι θεσμίζουν το έθνος ως φαντασιακή κοινότητα. Κατά τον Anderson, το έθνος είναι φαντασιακή κοινότητα, αφ' ενός μεν διότι γίνεται αντιληπτό ως μια βαθιά ριζωμένη οριζόντια συντροφικότητα, αφ' ετέρου διότι τα μέλη και του πιο μικρού έθνους ουδέποτε πρόκειται να γνωρίσουν όλα τα υπόλοιπα μέλη της εθνικής κοινότητας-οικογένειας, παρόλο που φαντάζονται και πιστεύουν ότι ανήκουν και συμμετέχουν σ' αυτήν. Το έθνος υφίσταται ως μια "νοητή" ενότητα ανθρώπων, "υπάρχει" στο βαθμό που γίνεται αντικείμενο φαντασιακής σύλληψης.

17. Etienne Balibar, *Έρευνες πάνω στον εθνικισμό και το ρατσισμό.*

Η ιδιαίτερη αίσθηση του "συνανήκειν" που χαρακτηρίζει το έθνος προκύπτει ως διαπλοκή μιας κάθετης και μιας οριζόντιας ταύτισης. Τα άτομα της κοινότητας ταυτίζονται κάθετα με το έθνος και τα σύμβολά του και ακριβώς για το λόγο αυτό ταυτίζονται και διυποκειμενικά, αλληλοαναγνωριζόμενα στη βάση του οριζόντιου κοινού σημασιακού παρανομαστή "έθνος".[18] Έτσι, προκύπτει η οριζόντια συντροφικότητα την οποία φαντασιώνονται τα εθνικά υποκείμενα και για την οποία κάνει λόγο ο Benedict Anderson. Εδώ πρέπει να επισημάνουμε τη διαφορά με τις σχέσεις αλληλεγγύης ή εχθρότητας που δημιουργούνται στις παραδοσιακές κοινωνίες. Εκεί κεντρικό σημείο αναφοράς δεν ήταν κάποια αφηρημένη έννοια του έθνους, αλλά το σόι, το χωριό, το φέουδο, η συντεχνία, η θρησκευτική κοινότητα, οντότητες καθ' όλα συγκεκριμένες και απτές, οριζόμενες από το άμεσο βιωματικό πεδίο του ανθρώπου. Αλλά και η συσπείρωση ενάντια σε εξωτερικές απειλές προέκυπτε σχεδόν πάντοτε ως συγκυριακή αντίδραση στον έξωθεν κίνδυνο και εξανεμιζόταν με την πάροδο της απειλής.[19] Με όσα λέγονται σ' αυτό το σημείο, δε θέλουμε να αντιτάξουμε στις φαντασιακές κοινότητες τις παραδοσιακές ως τις μόνες πραγματικές. Αντίθετα, κάτω από τις ιστορικές συνθήκες της νεωτερικότητας, κάθε κοινότητα αναπαραγόμενη χάρη στη λειτουργία των θεσμών είναι φαντασιακή. Η διαπίστωση αυτή είναι συνώνυμη με την παραδοχή που κάναμε στην αρχή ότι στη νεότερη ιστορία μόνο οι φαντασιακές κοινότητες είναι πραγματικές. Αυτό που έχει σημασία να τονιστεί είναι ότι ακόμη κι αν οι περιγραφές των ανθρωπολόγων για τις παραδοσιακές κοινότητες δεν ανταποκρίνονται σε κάποια ιστορική πραγματικότητα, αυτές λειτουργούν στη φαντασία των ανθρώπων ως νοσταλγική ανάμνηση κάποιας οικειότητας. Νοσταλγία όμως που ερμηνεύει την έλλειψη ως απώλεια. Προκαλεί θλίψη για κάτι που πιστεύουμε ότι χάσαμε, ενώ στην πραγματικότητα ποτέ δεν μας ανήκε. Σ' αυτήν την ανάγκη του ψυχισμού των υποκειμένων έρχεται να πατήσει ο εθνικισμός παρέχοντας την ευκαιρία να ανασυγκροτήσουν με μυθικό τρόπο αυτήν την "απολεσθείσα οικειότητα" της παράδοσης.

Από όσα έχουν ειπωθεί μέχρι στιγμής, διαφαίνεται μια κατασκευαστική αντίληψη για το έθνος. Με άλλα λόγια, τα έθνη συγκροτούνται και διαλύονται ιστορικά και δεν αποτελούν αναλλοίωτη φυσική έννοια. Αυτό από μόνο του δεν αρκεί για μια θεώρηση της ιστορίας ως ανοιχτής διαδικασίας και όχι ως ντετερμινισμού. Η θεώρηση των εθνών ως ιστορικής κατασκευής γίνεται δεκτή και από μια ουσιοκρατική αντίληψη για το έθνος που μας λέει ότι ακόμη κι αν τα έθνη κάποτε κατασκευάστηκαν, η εθνική ταυτότητα είναι πάντως ιστορικά ενιαία και δε μεταβάλλεται μέσα στο χρόνο. Σ' αυτό το μοντέλο σκέψης το έθνος υπάρχει σήμερα, γιατί υπήρχε ανέκαθεν εν σπερμάτι κι αυτός ο προαιώνιος εθνικός πυρήνας περνά μέσα από χιλιετίες εθνογενετικής

18. Νίκος Δεμερτζής, ό.π.
19. Παντελής Λέκκας, ό.π.

πορείας και πολλαπλά στάδια εξέλιξης για να ωριμάσει στη σημερινή μορφή έθνος-κράτος. Κατ' αντιστοιχία, υπάρχει και η λειτουργιστική αντίληψη για το έθνος, σύμφωνα με την οποία το έθνος παράγεται αποκλειστικά από τις κρατικές δομές, λειτουργώντας ως παράγοντας αποτελεσματικής άσκησης της κρατικής εξουσίας, ανεξάρτητα από τον εθνικισμό και τις κοινωνικές διεργασίες σχηματισμού του. Αυτή η απόλυτη αναγωγή του έθνους στο κράτος περιλαμβάνει μια επίσης στατική και μηχανιστική αντίληψη της ιστορίας. Αντίθετα, εμείς θεωρούμε ότι η ιστορική συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας δεν είναι άπαξ δεδομένη, ούτε ενιαία στο χρόνο, διαφοροποιείται κατά τις διάφορες περιόδους με βάση τη δυναμική των κοινωνικών σχέσεων και δεν ανάγεται σ' ένα διιστορικά ενιαίο σχήμα.[20]

iv. εθνογένεση και εθνική αναπαραγωγή

Βέβαια, για να αναδυθεί η ιδεολογία του εθνικισμού και η παγκόσμια πραγματικότητα του έθνους-κράτους απαιτείται μια ολόκληρη σειρά πολιτιστικών, φιλοσοφικών, πολιτικών, οικονομικών, θεσμικών και τεχνικών προϋποθέσεων που χαρακτηρίζουν την εποχή της εθνογένεσης. Δε θα ισχυριστούμε ότι υπάρχει μια νομοτελειακή γραμμική εξέλιξη που οδηγεί από τους προεθνικούς θεσμούς στο έθνος-κράτος, αλλά μια αλληλουχία συγκυριακών σχέσεων που θα ενσωματώσει μια πληθώρα θεσμών και μηχανισμών άνισης παλαιότητας σε νέες πολιτικές δομές. Για παράδειγμα, η προοδευτική διαμόρφωση της απόλυτης μοναρχίας του 17ου και 18ου αιώνα είχε ως αποτέλεσμα το νομισματικό μονοπώλιο, το δημοσιονομικό και διοικητικό συγκεντρωτισμό, τη δικαστική ενοποίηση, την προϊούσα γραφειοκρατικοποίηση του φορολογικού συστήματος και τη σχετική εσωτερική ειρήνευση που επιτυγχάνεται με την ενιαία αστυνόμευση και τη συγκεντροποίηση των στρατιωτικών μέσων. Ανατρέπεται έτσι με πολύ καθοριστικό τρόπο η προηγούμενη έννοια εδαφικής επικράτειας. Η Μεταρρύθμιση και η Αντιμεταρρύθμιση επιτάχυναν τη μετάβαση από τον ανταγωνισμό μεταξύ κράτους και Εκκλησίας (μεταξύ θεοκρατικού κράτους και κοσμικού κράτους) προς τη συμπληρωματικότητα τους. Η επανεμφάνιση του ρωμαϊκού δικαίου (σε αντικατάσταση των εθιμικών δικαίων), ο μερκαντιλισμός, η εμπέδωση των φεουδαρχικών αριστοκρατιών[21] είχαν εντελώς διαφορετικούς σκοπούς, παρήγαγαν όμως προοδευτικά

20. Δημήτρης Δημούλης - Χριστίνα Γιαννούλη, *Έθνη-Τάξεις-Πολιτική - Η διαλεκτική του πολέμου.*

21. *"Η αριστοκρατική αντίδραση στις αρχές 18ου αιώνα θέτει ως στόχο το μηχανισμό γνώσης-εξουσίας που συνδέει το διοικητικό μηχανισμό με τον απολυταρχισμό του κράτους, σε μια ύστατη προσπάθεια επανοικειοποίησης των δικαιωμάτων της. Σ' αυτό το πλαίσιο αντιπαραθέτει στη νομική γνώση, ένα νέο ιστορικό λόγο και ένα νέο υποκείμενο που μιλάει αυτό για τον εαυτό του: Το έθνος υπό μια ασαφή, αόριστη και μεταβλητή έννοια, που θα τροφοδοτήσει συγκρούσεις πάνω στον ορισμό του και οι οποίες θα αποκτήσουν με-*

τα στοιχεία του εθνικού κράτους ή διαφορετικά εθνικοποιήθηκαν ακούσια και άρχισαν να εθνικοποιούν την κοινωνία. Όλες αυτές οι διαδικασίες υπό την προϋπόθεση επανάληψης τους και ενσωμάτωσής τους σε νέες πολιτικές δομές έπαιξαν ουσιαστικό ρόλο στη γένεση των εθνικών σχηματισμών.[22] Με το εθνικό κράτος πολλές από αυτές τις διαδικασίες ολοκληρώνονται. Η δημιουργία εθνικού στρατού, η τυποποίηση και ο εξορθολογισμός του θετικού δικαίου, η υποχρεωτική εκπαίδευση, η πειθαρχική διακυβέρνηση του πληθυσμού διαφοροποιούν καταλυτικά το κράτος-έθνος από κάθε προηγούμενο τύπο κράτους.

Το κρίσιμο σημείο εδώ είναι ο αξιοσημείωτος βαθμός νομιμότητας που απέκτησαν τα έθνη – κράτη στα μάτια των πληθυσμών τους. Οπωσδήποτε χάρη στο μονοπώλιο της βίας που εξασφάλισε για τον εαυτό του το σύγχρονο κράτος πέτυχε την εθνική ομογενοποίηση και την πειθάρχηση των υπηκόων του. Η επιτυχημένη του αναπαραγωγή όμως έγκειται στη δυνατότητα να απαντάει στις ανάγκες των πολιτών με τρόπο που δεν είχε προηγούμενο. Αυτό το βήμα στην αλυσίδα της εξέλιξης αποτέλεσε ο θεσμός του *εθνικού κοινωνικού κράτους* (κράτος πρόνοιας), προϊόν θεσμοποίησης του κοινωνικού ανταγωνισμού, που εμφανίζεται στο τέλος του 19ου αιώνα και γίνεται κυρίαρχη ρύθμιση στη διάρκεια του 20ου. Είναι αυτό που επιτρέπει την ταύτιση του status του "πολίτη" με εκείνο του "μέλους της εθνικής κοινότητας". Ένα κράτος που παρεμβαίνει στην αναπαραγωγή της οικονομίας και ιδίως στη διάπλαση των ατόμων, στις δομές της οικογένειας, στη δημόσια υγεία και γενικότερα σε όλο το εύρος της ιδιωτικής ζωής. Το αποτέλεσμα ήταν να υπαχθεί ολοκληρωτικά η ύπαρξη των ατόμων όλων των τάξεων στο καθεστώς του πολίτη του κράτους-έθνους.[23]

Αυτό που από μια τελείως διαφορετική οπτική θα εμφανίσει ο Foucault ως πέρασμα από το "εδαφικό κράτος" στο "κράτος πληθυσμού" και στην επακόλουθη ιλιγγιώδη αύξηση της σημασίας της βιολογικής ζωής και της υγείας του έθνους ως προβλήματος της κυρίαρχης εξουσίας.[24] Ανοίγει η εποχή μιας βιοεξουσίας που παίρνει δύο κατευθύνσεις. Από τη μία στοχεύει στο σώμα μηχανή, στην αύξηση των ικανοτήτων του, στην απόσπαση των δυνάμεών του, την ένταξή του μέσα σε αποτελεσματικά και οικονομικά συστήματα ελέγχου, μια ανατομικο-πολιτική του ανθρώπινου σώματος. Από την άλλη, κεντροθετούνται από την εξουσία οι βιολογικές διαδικασίες: γεννήσεις, θνησιμότητα, επίπεδο υγείας υπάγονται σε μια ολόκληρη σειρά από επεμβάσεις και ρυθμιστικούς ελέγχους, μια βιοπολιτική του πληθυσμού. Όλα αυτά

γάλη σημασία την περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης." [Michel Foucault, *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας*].

22. Etienne Balibar, ό.π.
23. ό.π.
24. Giorgio Agamben, *Homo Sacer.*

χαρακτηρίζουν μια εξουσία της οποίας η ανώτερη λειτουργία από εδώ και μπρος δεν είναι ίσως πια να σκοτώνει, αλλά να περιζώνει τη ζωή από άκρη σε άκρη.[25] Είναι η βιολογική ζωή που καταλαμβάνει προοδευτικά το κέντρο της πολιτικής σκηνής. Στο πρόσωπο του πολίτη του έθνους κράτους αναγνωρίζεται μια ζωή που εμπεριέχεται στη μέριμνα του "δικού" του κράτους που αποκλείει από τις δομές του τον ξένο, τον άλλο, τον κίνδυνο για την υγεία του εθνικού σώματος.

Από τη μεριά της κλασικής πολιτικής σκέψης, αυτή η περίληψη περιγράφεται με πολιτικούς και όχι βιολογικούς όρους στην έννοια του *Λαού*. Συνήθως ο όρος χρησιμοποιείται με μια σημασία που "ταλαντώνεται ανάμεσα σε δύο αντιτιθέμενους πόλους: Από τη μία πλευρά, το σύνολο "Λαός" ως ακέραιο πολιτικό σώμα, από την άλλη το υποσύνολο "λαός" (πόπολο) ως θραυσματική πολλαπλότητα στερημένων και αποκλεισμένων σωμάτων".[26] Εδώ μας ενδιαφέρει με την πρώτη σημασία, ως κοινότητα που εγγράφει τους πολιτικούς της αγώνες στον ορίζοντα του δικού της κράτους.[27] Ως τέτοιος ο λαός συνδέεται με το κοινωνικό συμβόλαιο και τη λαϊκή κυριαρχία. Ο Λαός αναδύεται με τη Γαλλική Επανάσταση και "δεν υπάρχει" παρά μέσα από την αντιπροσώπευσή του. Πρέπει να τον αντιληφθούμε όχι ως κοινωνιολογική κατηγορία, αλλά ως "πολιτική ιδεαλικότητα". Με πιο απλά λόγια, ο λαός καταρχήν υπάρχει μέσω του ενεργήματος που τον θεσμίζει σε κυρίαρχο, μέσω δηλαδή του συμφώνου που τον συγκροτεί. Το ενέργημα αυτό είναι η πολιτική λειτουργία της αντιπροσώπευσης/εξουσιοδότησης/εντολής. Η αντιπροσώπευση γίνεται η νέα πολιτική θρησκεία των μοντέρνων καιρών, αποτελεί την επίσημη τελετουργία παραγωγής του "ενός και αδιαίρετου" λαού, της σύμπτωσής του με το έθνος.[28]

Από την άλλη μεριά, βασικό ρόλο στην ανάπτυξη και τη διάδοση της εθνικής ιδέας έπαιξαν παράγοντες όπως η τυπογραφία, οι εφημερίδες, τα περιοδικά (ο έντυπος καπιταλισμός, όπως αναφέρει ο Benedict Anderson) και η καθιέρωση των έντυπων εθνικών γλωσσών. Η υποβάθμιση της ιερής γλώσσας –των λατινικών–[29] η εξάπλωση συγκεκριμένων καθομιλούμενων γλωσσών ως οργάνων του διοικητικού μηχανισμού, οι νέες τεχνολογίες εκτύ-

25. Michel Foucault, *Η Ιστορία της Σεξουαλικότητας: Η δίψα της γνώσης.*
26. Giorgio Agamben, *Homo Sacer.*
27. Etienne Balibar, ό.π.
28. Ανδρέας Πανταζόπουλος, *Για το Λαό και το Έθνος - Η στιγμή Ανδρέας Παπανδρέου 1965-1989.*
29. *"Η ιερή γλώσσα θεωρείται απόρροια της πραγματικότητας και όχι αυθαίρετη αναπαράσταση της, τμήμα της Αλήθειας και όχι απλώς ένα μέσο να εκφραστεί αυτή. Αυτοί που την κατέχουν και που είναι ελάχιστοι θεωρούνται στρατηγικής σημασίας στρώμα της κοσμολογικής ιεραρχίας. Το μοιραίο της ποικιλίας των ανθρώπινων γλωσσών και ο εδαφικός περιορισμός της κάθε θρησκείας κλονίζουν το οικουμενικό φαντασιακό της χριστιανοσύνης και συμβάλλουν στην υποβάθμιση των ιερών γλωσσών."* [Anderson, ό.π.]

πωσης, αλλά και η κυκλοφορία του εντύπου με τους όρους που εξασφαλίζει ο καπιταλισμός μεταμόρφωσαν τον κόσμο, αλλάζοντας οριστικά τον τρόπο με τον οποίον ανταλλάσσονται οι πληροφορίες, τα αισθήματα, οι ιδέες ανάμεσα στους ανθρώπους. Στις πηγές του εθνικισμού δεν είναι απλώς η γλώσσα, αλλά η έντυπη γλώσσα, αυτή που εκθρονίζει τη γλώσσα των ιερών κειμένων, αλλά και αυτή που επιβάλλεται επί των τοπικών διαλέκτων, αυτή που αναγνωρίζεται ως η επίσημη γλώσσα του κράτους.

Η νοητική σύλληψη του έθνους θα ήταν αδιανόητη, χωρίς τις αντίστοιχες ρήξεις στην οργάνωση και την αντίληψη του χρόνου και του χώρου. *"Στο μεταπαραδοσιακό σύμπαν του Λόγου ο χρόνος θεσμίζεται σε αντιδιαστολή προς το χώρο. Η διάρρηξη, η αποστασιοποίηση του χρόνου από το χώρο απέκδυσε την υποκειμενική σύλληψή του από τον έως τότε τοπικό και συγκεκριμένο χαρακτήρα της και ανέδειξε μια οικουμενική, μετρήσιμη, αλλά και αφαιρετική αντίληψη της χρονικότητας".*[30] Εκεί που πριν υπήρχε η ταυτόχρονη παρουσία του παρελθόντος και του μέλλοντος σ' ένα στιγμιαίο παρόν, ο μεσσιανικός χρόνος του περιγράφει ο Walter Benjamin, τώρα υπάρχει ο "ομοιογενής, κενός χρόνος", άλλη μια έννοια που δανειζόμαστε από τον ίδιο συγγραφέα. *"Η ροή του χρόνου παύει να νοείται πλέον ως αενάως επαναλαμβανόμενη και προσλαμβάνει, σε συνάρτηση με την ανάπτυξη της εκκοσμικευμένης επιστήμης, τη μορφή εξελικτικής σειράς, δηλαδή μιας αδιάλειπτης ροής εξελίξεων που οδηγούν από το ένα χρονικό σημείο στο άλλο, μια ατέρμονη ακολουθία αιτίων και αιτιατών που μετριέται με ρολόι και ημερολόγιο".*[31] Η χρονική ακολουθία μετατρέπεται σε λογική. Η συνείδηση του χρόνου εκφράζεται σε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής, από την οικονομική παραγωγή μέχρι την πολιτική δράση και την πολιτισμική έκφραση. Η αφαιρετική σύλληψη του χρόνου συνδέεται, χωρίς να ανάγεται μονομερώς σ' αυτήν, με τη γενίκευση της εμπορευματικής οικονομίας και την κυριαρχία του γενικού ισοδύναμου: του χρήματος. Ο μετρήσιμος χρόνος γίνεται το γενικευμένο κριτήριο της ανταλλακτικής αξίας, ο χρόνος που διαιρείται, για να συγκριθεί και στη συνέχεια ομογενοποιείται για να ανταλλαχθεί.

Ο εθνικισμός δεν έρχεται να μιλήσει για τις ασυνέχειες, τις τομές και τις ασυμβατότητες. Έρχεται να γεννήσει τον κενό, ομοιογενή χρόνο του έθνους. Το έθνος παρουσιάζεται όχι ως μια από τις πολλές μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης που έχουν εμφανιστεί στην ιστορία, αλλά ως ένας κοινωνικός δεσμός ανέκαθεν παρόν εντός του χρόνου. Ένα κοινοτικό ιδεώδες με σταθερά ερείσματα στο παρελθόν που θα αποτελέσει τη βάση για το μελλοντικό διακανονισμό των ανθρώπινων πραγμάτων μέσω της ιστορικής του συνέχειας. Έρχεται από το παρελθόν ως φυσική πολιτισμική κοινότητα, για να πραγματωθεί ως πολιτική οντότητα στο παρόν και να ολοκληρωθεί ως ιδανικό έθνος (όπως το αντιλαμβάνεται ο κάθε εθνικισμός) στο μέλλον.

30. Νίκος Δεμερτζής, ό.π.
31. Παντελής Λέκκας, *Το παιχνίδι με τον χρόνο.*

Όσον αφορά τη σύλληψη του χώρου, η αλλαγή που συντελείται έχει στο κέντρο της την έννοια της γεωπολιτικής επικράτειας. Η πολιτική εξουσία ανέκαθεν συνδέεται με το έδαφος. Αυτό που αλλάζει είναι ο τρόπος της σύνδεσης. Στη φεουδαλική Ευρώπη, τα φέουδα ορίζονταν από το κέντρο τους, τα σύνορα ήταν διαπερατά και ασαφή και οι εξουσίες εξασθενούσαν αδιόρατα, καθώς εισχωρούσαν η μία στην άλλη.[32] Στη νεωτερικότητα τα σύνορα αποκτούν ένα αποκλειστικό, μη διαπραγματεύσιμο, μη κυμαινόμενο, αναλλοίωτο και μόνο δια πολεμικών μέσων μετακλητό χαρακτήρα. Αυτή η οριοθέτηση είναι μια κίνηση με διπλό ρόλο. Χωρίζει και διαιρεί τους ανθρώπους με σκοπό να τους ενοποιήσει κάτω από την πολιτική σκέπη του έθνους, κομματιάζει τις κοινότητες για να τις δικτυώσει, περιφράσσει την επικράτεια για να ομογενοποιήσει πολιτιστικά, εξατομικεύει με σκοπό τη συντριβή των ετεροτήτων και των διαφορών.[33] *Η εθνικοποίηση ενός εδάφους και η εδαφικοποίηση ενός έθνους* γίνονται ταυτόχρονα. *"Τα σύνορα και το εθνικό έδαφος δεν προηγούνται από την ενοποίηση αυτού που πλαισιώνουν: δεν υπάρχει πρώτα κάτι που είναι μέσα και που πρέπει κατόπιν να το ενώσουμε. Το κράτος θέτει τα σύνορα κατά την ίδια προσπάθεια με την οποία ενοποιεί και ομογενοποιεί ό,τι περιφράζουν αυτά τα σύνορα".*[34] Το σώμα του βασιλιά που συμβολοποιεί την απολυταρχική εξουσία, αντικαθίσταται από το εθνικό έδαφος στο οποίο η εξουσία αναπαράγεται ομοιότροπα και εξ αδιαιρέτου σε κάθε πιθαμή της επικράτειας. Η πολιτική κυριαρχία του έθνους δε στοιχειοθετείται χωρίς την αναφορά σε μια ιδεατή ή πραγματική επικράτεια, φέρνοντάς το έτσι εγγενώς σε μια μόνιμη έκδηλη ή άδηλη αντιπαράθεση με τα άλλα κράτη-έθνη. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα τους είναι δεδομένος εξαρχής, παρά τα ρητορικά σχήματα περί ειρηνικού εθνικισμού.

Εδώ πρέπει να τονιστεί κάτι που συνήθως διαφεύγει της απαιτούμενης προσοχής. Η σκηνή που κάνει την εμφάνισή του το έθνος-κράτος και τελικά κερδίζει το χειροκρότημα της διεθνούς αναγνώρισης είναι τα πεδία των μαχών. Εκεί αποδεικνύει την ειδική αποτελεσματικότητά του σε σχέση με άλλες μορφές κρατικής οργάνωσης, όπως η παραδοσιακή αυτοκρατορία ή οι πόλεις, να κερδίζει πολέμους. Με την πάροδο του χρόνου η αυξανόμενη κλίμακα του πολέμου και ιδιαίτερα η αυξανόμενη εξάρτηση του από τις τεχνολογικές αλλαγές, την εκβιομηχάνιση και την εξειδίκευση, σε συνδυασμό με την αναπτυσσόμενη εμπορική, νομική και διπλωματική αλληλεπίδραση ανάμεσα στα κράτη, έδωσαν στο σύγχρονο, συγκεντρωτικό εθνικό κράτος ένα χαρακτηριστικό πλεονέκτημα έναντι των άλλων μορφών κράτους.[35] Η ικανότητα διεξαγωγής πολέμου εξαρτιόταν από την αποτελεσμα-

32. Anderson, ό.π.
33. Νίκος Πουλαντζάς, *Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός.*
34. Νίκος Πουλαντζάς, ό.π.
35. Stewart Hall - Bram Gieben, *Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας.*

τική λειτουργία και ικανότητα ενός κράτους να αποσπά πόρους – άνδρες, όπλα, τρόφιμα, φόρους – για την υποστήριξη των προσπαθειών του. Η ανάπτυξη μερικών από τους κύριους οργανισμούς του σύγχρονου κράτους εμφανίστηκε ως τομή ανάμεσα στον πόλεμο και την προσπάθεια χρηματοδότησής του. Από τη μία, αυτό οδήγησε στην μονοπώληση των μέσων καταναγκασμού από τη μεριά του κράτους και τη συστηματικότερη οργάνωση των τεχνολογιών πειθαρχίας. Από την άλλη, όσο περισσότερο εμπλέκονταν οι άνθρωποι στον πόλεμο και τη διεξαγωγή του, τόσο περισσότερο αποκτούσαν επίγνωση της θέσης τους ως μελών μιας πολιτικής κοινότητας. Η γενική επιστράτευση αρχίζει να σημαίνει και απαίτηση για γενική συμμετοχή στις πολιτικές διαδικασίες. Δόθηκε έτσι ώθηση σε μια σειρά από αντιπροσωπευτικούς θεσμούς που χαρακτηρίζουν το σύγχρονο κράτος. Σ' αυτό το πλαίσιο, το έθνος παίζει σε διπλό ταμπλό. Χρησιμοποιείται από τις κυβερνήσεις, για να νομιμοποιήσει τις κρατικές ενέργειες, αλλά και από τα κάτω στον αγώνα για συμμετοχή στις πολιτικές διαδικασίες. Και στις δύο περιπτώσεις η κατασκευασμένη εθνική ταυτότητα εξασφαλίζει το συντονισμό πολιτικής, επιστράτευσης και νομιμότητας.

Ο πόλεμος βρίσκεται στην αφετηρία του έθνους κράτους, αλλά και η εθνική ταυτότητα αποτελεί τον πιο πετυχημένο λόγο νομιμοποίησης κάθε πολεμικής επιχείρησης. Αυτή η δοκιμασμένη σχέση διατηρεί τη σημασία της όλο τον 20ο αιώνα, αλλά ακόμη και σήμερα που οι μισθοφορικοί στρατοί φαίνεται να αναλαμβάνουν αρκετές από τις βρομοδουλειές των εθνικών στρατών. Την παρτίδα στο τέλος σώζει η πατρίδα, χάρη στην ειδική αποτελεσματικότητα των εθνών για τη δημιουργία αντίπαλων στρατοπέδων που έχουν την απαραίτητη συνοχή για τη διεξαγωγή πολέμου. Η εθνική κοινότητα είναι ώριμη να εκφράσει εν πολέμω την ενότητα που βιώνει σε καιρό ειρήνης ως συστατικό στοιχείο των κοινωνικών και οικονομικών διαδικασιών. Ο εθνικός πόλεμος δε συνιστά ένα κυνικό σύνθημα που εξαπατά τις μάζες, αλλά τη συνέπεια μιας ήδη σταθεροποιημένης δομής εθνικής οργάνωσης των οικονομικών συμφερόντων και των μηχανισμών ένοπλης βίας. Εμφανίζει ωστόσο υψηλό βαθμό αυτονομίας από τα άμεσα οικονομικά συμφέροντα, διότι η πραγματικότητα της διαίρεσης του κόσμου σε έθνη και της ύπαρξης μειονοτήτων σε γειτονικά κράτη δημιουργεί καταστάσεις σύγκρουσης που δεν είναι δυνατόν να ελεγχθούν με κριτήριο την ομαλότητα της κεφαλαιακής συσσώρευσης. Με άλλη διατύπωση, τα έθνη καθορίζουν με βάση τη δική τους λογική έλξης-απώθησης ένα πλαίσιο διεθνοπολιτικών ανταγωνισμών που δεν μπορεί να αναχθεί στην οικονομική διάσταση.[36]

Οι δύο αυτές έννοιες, έθνος και καπιταλισμός, εμφανίζουν από την αρχή τους κιόλας μια έντονη σύνδεση που δε γίνεται ποτέ ταύτιση. Ήδη από το

36. Δημήτρης Δημούλης - Χριστίνα Γιαννούλη, ό.π.

16ο αιώνα η διαμόρφωση της καπιταλιστικής οικονομίας σε μια ολοένα και πιο διεθνή βάση με τη μορφή της εξάπλωσης των σχέσεων της αγοράς αρχικά και τη διαμόρφωση του βιομηχανικού καπιταλισμού αργότερα αποτέλεσε πρωταρχικό και καθοριστικό παράγοντα για το εύρος και τα όρια της κρατικής εξουσίας. Το επιτακτικό αίτημα των ανερχόμενων αστικών τάξεων ήταν να βρεθεί εκείνη η κρατική δομή που χάρη στην σταθεροποιητική της ικανότητα θα εξασφάλιζε ένα πλαίσιο συντονισμού για τη νέα καπιταλιστική οικονομία επιβάλλοντας το νόμο, εξασφαλίζοντας τις συμβάσεις και τις συναλλαγές και προωθώντας τις ανταγωνιστικές διεκδικήσεις πάνω σε περιουσιακά δικαιώματα. Αυτό δε σημαίνει ότι η μορφή έθνος συνάγεται απευθείας από τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής. *"Στην ιστορία του καπιταλισμού αναδείχθηκαν και άλλες κρατικές μορφές εκτός της εθνικής και οι οποίες διατηρήθηκαν για κάποιο χρονικό διάστημα σε ανταγωνισμό προς το έθνος, πριν τελικά απωθηθούν ή εργαλειοποιηθούν".*[37] Παράδειγμα η αυτοκρατορία, η πόλη, η χανσεατική ένωση. Με άλλα λόγια, η μορφή εθνικό κράτος δεν αποτελεί κάποιο αστικό σχέδιο, αλλά αποτέλεσμα μιας σειράς πολιτικών συμμαχιών και κοινωνικών ανταγωνισμών που κρυσταλλώθηκαν σε διαφορετικά γεωπολιτικά μορφώματα ταξικής και κρατικής ισχύος. Δυνάμεις που επιδίωκαν να συγκεντρώσουν την πολιτική εξουσία και τις δημοσιονομικές ρυθμίσεις, διαρρηγνύοντας και ξεριζώνοντας τα υπολείμματα εξουσίας που κατείχε η αριστοκρατία και ο κλήρος, αλλά και οικονομικά συμφέροντα που προσπάθησαν να εξαφανίσουν τα εμπόδια για την επέκταση των σχέσεων της αγοράς που προβάλλονταν από ισχυρά κοινωνικά δίκτυα τόσο αγροτικά, όσο και αστικά συμμάχησαν,[38] αλλά και συγκρούστηκαν μεταξύ τους κάθε φορά που η οικονομία εγκλωβιζόταν στα εθνικά σύνορα και απειλούταν από την αυθαίρετη κρατική παρέμβαση. Τελικά, μπορούμε να πούμε ότι το έθνος κράτος με τη συγκεντρωτική του δομή, την ταξική του συγκρότηση και την οριοθετημένη του επικράτεια αποτέλεσε ιστορικά το σημείο ισορροπίας του διπλού ανταγωνισμού των αστικών τάξεων. Ενός εξωτερικού μεταξύ των επιμέρους κεφαλαίων που ανταγωνίζονται το ένα το άλλο επιδιώκοντας την στήριξη ενός "δικού" τους κρατικού μηχανισμού, αλλά ταυτόχρονα και την υπέρβαση κάθε εθνικού ορίου, αλλά και ενός πολύ πιο βασικού και ουσιαστικού εσωτερικού σε κάθε κοινωνικό σχηματισμό ταξικού ανταγωνισμού. Περνώντας από τις συμπληγάδες των τοπικών κοινοτικών αντιστάσεων και του διεθνισμού της εργατικής τάξης, το έθνος κράτος αποτέλεσε ιστορικά την πλέον πετυχημένη απάντηση όσον αφορά την ανάπτυξη εσωτερικής αγοράς και εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης. Επειδή όμως, η ιστορική εξέλιξη του καπιταλισμού υπήρξε άνιση τόσο στο χρόνο, όσο και στο χώρο, οι καπιταλιστικές σχέσεις αναπτύχθηκαν με διαφορετικό τρόπο και σε δια-

37. Etienne Balibar, ό.π.
38. Stewart Hall - Bram Gieben, ό.π.

φορετικό χρόνο στις διάφορες γεωγραφικές περιοχές. Δεν αναπτύχθηκε έτσι μια διεθνής αστική τάξη, αλλά πολλές διαφορετικές αστικές τάξεις με αναφορά σε ορισμένο εθνικοποιημένο έδαφος. Το πως έγινε αυτό, μέσα από ποιες συμμαχίες και συγκρούσεις πρέπει να αποτελεί πεδίο ξεχωριστής έρευνας για κάθε εθνικό κράτος.

Με αυτά που γράφονται εδώ, επιχειρείται μια ανάλυση των διαδικασιών και των μεταβολών που σκιαγραφούν συγκεκριμένες τάσεις και εξελικτικές πορείες που οδήγησαν στην άνοδο, αλλά δυστυχώς όχι ακόμη στην πτώση, του έθνους κράτους. Υπάρχει όμως πάντα η "ενδεχομενικότητα", η "αβεβαιότητα", το "απρόβλεπτο" που καθόρισαν τόσο την επικράτηση της δομής έθνος-κράτος σε σχέση με τα άλλα κρατικά μορφώματα, αλλά και την εμφάνιση κα επιβίωση των συγκεκριμένων κάθε φορά κρατών και όχι κάποιων άλλων. Η Ιστορία ως αποτέλεσμα της ανθρώπινης παρέμβασης δεν υπόκειται σε νόμους, δεν ορίζεται εκ των προτέρων, ούτε κατανοείται στην ολότητά της εκ των υστέρων.

Από την άλλη, το συντυχιακό στοιχείο που ενυπάρχει σε κάθε εθνογένεση να μην εννοηθεί ως ιστορική αυθαιρεσία. Υπάρχει αυτό που ονομάζεται "πρώτη ύλη" ή "πρωτο-εθνικό" υπόστρωμα από όπου ο εκάστοτε εθνικισμός αντλεί στοιχεία από ένα πλήθος τοπικών, διάσπαρτων και αντιφατικών παραδόσεων, συγκροτώντας ένα δικό του μύθο, ένα νέο ιστορικό δημιούργημα. Το έθνος όμως δεν ανάγεται σε καμία χωριστή επιμέρους τοπική παράδοση, θρησκευτική κληρονομιά ή γλωσσική ιδιομορφία. Το έθνος στηρίζεται σ' αυτά, χρησιμοποιεί όντως στοιχεία του παρελθόντος, αλλά τα μεταπλάθει, τα ανασυνθέτει, τα ομογενοποιεί, αλλά κυρίως τα ιεραρχεί κατά τρόπο ώστε να πάψουν να είναι αυτό που ήταν. Επινοεί μια δική του παράδοση.

Όπως παρατηρεί ο Agamben: *"Η καθαρότητα δε βρίσκεται ποτέ στην αρχή"*. Η συστατική, αρχική κατάσταση είναι η γλωσσική και βιοπολιτική ανάμιξη, η δε κάθαρση και η παραγωγή των εθνικώς διακριτών λαών είναι αποτέλεσμα μιας επίπονης διαδικασίας και όχι βέβαια φυσικό και προαιώνιο δεδομένο.[39] Το τέλος-κατάληξη μετατρέπεται εκ των υστέρων σε Τέλος-σκοπό και δι' αυτού σε Αρχή, τόσο με τη χρονική, όσο και με τη λογική έννοια.[40] Σ' αυτήν την "αλληλουχία γεγονότων" που παρουσιάζεται σ' εμάς από τον εθνικισμό, ο Άγγελος της Ιστορίας του Benjamin *"βλέπει μόνο μια μοναδική καταστροφή η οποία δεν παύει να σωρεύει ερείπια επί ερειπίων και να τα εκτοξεύει μπρος στα πόδια του."*[41] Το ίδιο βλέπουμε κι εμείς.

39. Άκης Γαβριηλίδης, *Η αθεράπευτη νεκροφιλία του ριζοσπαστικού πατριωτισμού.*
40. ό.π.
41. Benjamin Walter, "Θέση IX" από το *Θέσεις για τη Φιλοσοφία της Ιστορίας.*

αντιμπεριαλισμός:
το κατώτερο στάδιο του αντικαπιταλισμού

i. εισαγωγή - *"ένας είναι ο εχθρός..."*

Τι σας έρχεται στο μυαλό όταν ακούτε τους όρους *"ιμπεριαλισμός"* και, ιδιαίτερα, *"αντιμπεριαλισμός"*; Ο γνωστός μπολσεβίκος ηγέτης με την φαλάκρα και το μυτερό μουσάκι; Το πολυμίσητο κράτος των Η.Π.Α. και των "συνοδοιπόρων" τους (με πρώτο-πρώτο το κράτος του Ισραήλ); Η "πάλη των λαών" για την ανεξαρτησία τους (με έναν μεγάλο κατάλογο εδώ: Ιράκ, Αφγανιστάν, Λίβανος, Γιουγκοσλαβία, Κύπρος για να έρθουμε και στα καθ' ημάς κοκ.); Η χούντα και το ΝΑΤΟ; Ο παππούς σας ο κομμουνιστής; Το γνωστό μπαρ στην Μπότσαρη; Τίποτα; Σημασία όμως δεν έχει τι φαντάζεται ο ένας ή ο άλλος για το τι είναι ο αντιμπεριαλισμός, αλλά τι πραγματικά υπήρξε ο αντιμπεριαλισμός και τι είναι με βάση το είναι του ιστορικά αναγκασμένος να κάνει. Αυτό θα αποτελέσει και το θέμα του παρόντος κειμένου.

Από τις αρχές του 20ου αιώνα, οι θεωρίες του ιμπεριαλισμού προστέθηκαν στο εννοιολογικό οπλοστάσιο της Αριστεράς, φιλοδοξώντας να προσαρμόσουν τις παρωχημένες(;) αναλύσεις της στις νέες ιστορικές συνθήκες που διαμορφώνονταν, αυτές της αποικιοκρατίας και των μεγάλων οικονομικών μονοπωλίων. Ο ιμπεριαλισμός θεωρήθηκε από τη συντριπτική πλειοψηφία των τάσεων της Αριστεράς ως η νέα φάση μέσα από την οποία διέρχεται το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, το πιο σύγχρονο στάδιο της ωρίμανσης του καπιταλισμού. Έτσι, οι θεωρίες για τον ιμπεριαλισμό κατέλαβαν κεντρική θέση στη ρητορεία της Αριστεράς και ο αντιμπεριαλιστικός αγώνας αναγορεύτηκε αναπόσπαστο κομμάτι της πάλης ενάντια στο κεφάλαιο. Εφόσον ο ιμπεριαλισμός δεν ήταν παρά το τελευταίο στάδιο του καπιταλισμού, τότε ο αντικαπιταλιστικός αγώνας δεν μπορούσε παρά να περάσει μέσα από την αντίσταση στον ιμπεριαλισμό, αν ήθελε να παραμείνει επίκαιρος και καίριος στις στοχεύσεις του.

Από τότε πολύ αντιμπεριαλιστικό νερό κύλησε στο ισχνό αυλάκι του χώρου της αμφισβήτησης. Αυτό που ξεκίνησε ως κομμάτι του συνολικού αγώνα για την ανατροπή του Υπάρχοντος, έχει πλέον καταλάβει όλο το οπτικό πε-

δίο, εξωθώντας όλες τις άλλες συνιστώσες αυτού του αγώνα στο περιθώριο. Ο αντιμπεριαλιστικός αγώνας από εξειδίκευση του αντικαπιταλιστικού σε μια ορισμένη χρονική συγκυρία, κατέληξε για μεγάλα κομμάτια της οργανωμένης Αριστεράς σε κεντρική αν όχι μοναδική ενασχόληση, σε εκλογικευμένη εμμονή, σε κίνηση τακτικής που αναβαθμίστηκε σε κεντρική ιδεολογία. Είναι πλέον πιο εύκολο να διακρίνεις μια αριστερή αγωνίστρια από την άποψη της για το Παλαιστινιακό και την αμέριστη συμπαράσταση της στην κυβέρνηση του Τσάβες, παρά από τη στάση της στο εργασιακό και την εναντίωση της στην καπιταλιστική αναδιάρθρωση.

Για μας η αντιπαράθεση με την αντιμπεριαλιστική ιδεολογία δεν ξεκινάει στο σήμερα, αλλά αφορμάται από μια ριζική κριτική στις βασικές παραδοχές και ερμηνείες της ιδεολογικής αυτής τάσης. Δεν πρόκειται για μια διαφωνία πάνω στην έμφαση που πρέπει να δοθεί στον αντιμπεριαλιστικό αγώνα, αν δηλαδή πρέπει να γίνει λιγότερο ή περισσότερο κεντρικός ως πρόταγμα. Η σύνδεση του αγώνα για ανατροπή της κεφαλαιακής σχέσης, με την καταγγελία των διεθνών μονοπωλίων και των μεγάλων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων, μας φαινόταν πάντοτε ως μια αντίφαση στους κόλπους του αντικαπιταλιστικού μπλοκ. Για να είμαστε ξεκάθαροι, το διατυπώνουμε από την αρχή: *ο αντιμπεριαλισμός είναι σύμφωνα με την αντίληψή μας ένα από τα παράθυρα μέσα από τα οποία καπιταλιστικά φαντασιακά επανεμφανίζονται μέσα στο ανταγωνιστικό κίνημα, για να διαποτίσουν τη σκέψη και την πράξη του.*

- Θεωρούμε ότι ούτως η άλλως η περιοδολόγηση του καπιταλισμού σε *προϊμπεριαλιστικό στάδιο* (ή *στάδιο του ελεύθερου ανταγωνισμού*) και *ιμπεριαλιστικό στάδιο* είναι τουλάχιστον προβληματική και συσκοτίζει τη σύγκρουση του ανταγωνιστικού κινήματος με αυτό που θα αποκαλούσαμε ουσία της καπιταλιστικής θέσμισης, δηλαδή την παραγωγή και κυκλοφορία εμπορευμάτων. Με άλλα λόγια, αντιλαμβανόμαστε τον αντιμπεριαλιστικό αγώνα ως μια φτωχή, μερική και αποδυναμωμένη κριτική των καπιταλιστικών σχέσεων.
- Επιπλέον, βλέπουμε στην εδραίωση του αντιμπεριαλισμού τον κίνδυνο εναγκαλισμού που διατρέχει το ρεύμα της αμφισβήτησης με αξίες και αντιλήψεις που τείνουν να το ενσωματώσουν στον εθνικό κορμό. Διατυπωμένο λακωνικά, *ο αντιμπεριαλισμός δεν είναι παρά η αριστερή εκδοχή του εθνικισμού.* Ενός εθνικισμού αποκαθαρμένου από παραληρήματα για φυλετική καθαρότητα και από σοβινιστικό μίσος, αλλά παρόλα αυτά εξίσου ταυτισμένου με την εθνική ενότητα και ανεξαρτησία όσο και ο παραδοσιακός, δεξιός εθνικισμός.
- Δεν μπορούμε τέλος να μην σταθούμε κριτικά στην υπόρρητη σύνδεση του αντιμπεριαλισμού με τον παραδοσιακό στόχο της Αριστεράς, την κατάληψη της κεντρικής εξουσίας –και την νομιμοποίηση του κράτους και των μηχανισμών του που αυτή συνεπάγεται– ως δρόμο προς την κοινωνική απελευθέρωση και τον κομμουνισμό.

Πριν όμως περάσουμε στην αναλυτικότερη κριτική της αντιμπεριαλιστικής ιδεολογίας με βάση τους τρεις παραπάνω άξονες, οφείλουμε να φωτίσουμε λίγο την κοινωνική και ιστορική συγκυρία μέσα από την οποία διατυπώνονται οι απόψεις αυτές. Άλλωστε οι πολεμικές δεν διατηρούνται σε κενό αέρος, εμπνέονται και τροφοδοτούν, εκκινούν και βυθίζονται στην πραγματικότητα του κοινωνικού ανταγωνισμού. Αυτό που, σύμφωνα με τη δική μας αντίληψη, ανέκαθεν εκδηλωνόταν ως αντίφαση στο εσωτερικό της Αριστεράς, η σύνδεση δηλαδή του αγώνα για την καταστροφή των καπιταλιστικών σχέσεων με την αντίσταση στις ξένες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις, τείνει να επιλυθεί. Τείνει όμως να λυθεί όχι προς την κατεύθυνση της ριζικής εναντίωσης στον καπιταλισμό όπως και θα επιθυμούσαμε, αλλά με την αφομοίωση κάθε σπέρματος ριζοσπαστικότητας στον πολτό της εθνικής ενότητας και της "λαϊκής" κυριαρχίας. Η άνοδος και εδραίωση του αντιμπεριαλιστικού αγώνα στο εσωτερικό του παραδοσιακού αριστερού σχηματισμού, σημασιοδότησε μια ίσως αρχικά αδιόρατη, μα πλέον κραυγαλέα και ουσιαστικότατη, μετατόπιση σχεδόν ολόκληρης της Αριστεράς από τον αντικαπιταλιστικό αγώνα στην αποδοχή καπιταλιστικών σημασιών όπως η εθνική ενότητα και το (λαϊκό) κράτος.

Η αντιμπεριαλιστική ιδεολογία, παρά την κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ και την διάλυση των οργανώσεων της άκρας αριστεράς που είχαν σημαία τους τη μάχη ενάντια στον ιμπεριαλισμό, συνεχίζει να στοιχειώνει τα μυαλά και τη δράση των αγωνιζόμενων υποκειμένων. Και εδώ δεν αναφερόμαστε μόνο στους συνήθεις υπόπτους, στο πλήθος των μ-λ οργανώσεων, ομάδων και γκρουπών της αριστεράς. Αναφερόμαστε και σε όσους, παρά τον δηλωμένο αντικρατισμό τους και την αλλεργία τους απέναντι στο λενινισμό, δεν παύουν να κολυμπάνε στα θολά νερά του αντιμπεριαλισμού, βλέποντας άλλοτε στη Χαμάς και τη Χεζμπολάχ, άλλοτε στον ιρακινό και λιβανέζικο λαό –για να αναφέρουμε ορισμένα μόνο παραδείγματα– τα εκλεκτά αντιμπεριαλιστικά υποκείμενα. Το ζήτημα ήταν και παραμένει η ανάπτυξη μιας ξεκάθαρα διεθνιστικής θεώρησης της πραγματικότητας πέρα από τους παραμορφωτικούς φακούς του αντιμπεριαλισμού και του δίδυμου αδερφού του, του εθνικισμού. Κι αυτό είναι το βασικό σημείο, το νήμα που διατρέχει όλη την κριτική μας. Ο αντιμπεριαλισμός είναι μια πολιτική εθνικού αυτοκαθορισμού, ενάντια στις ιμπεριαλιστικές στρατηγικές. Στο πλαίσιο αυτό, το εθνικό κράτος και η ενίσχυση της κυριαρχίας του εκλαμβάνεται ως προϋπόθεση για τον "αυτοκαθορισμό" ενός λαού στην αρχή και την κοινωνική απελευθέρωση στη συνέχεια. Η σύνδεση έθνους και κοινωνικής απελευθέρωσης αποτέλεσε πολιτικό όπλο πρώτης τάξης στα χέρια του αντιμπεριαλιστικού υποκειμένου. Ήταν, και είναι, το πιο δυνατό του σημείο. Είναι όμως και το πιο επικίνδυνο, αφού αποτελεί την πρόσδεση των όποιων προσδοκιών για κοινωνική αλλαγή στο άρμα του καπιταλισμού. Περισσότερα, όμως, παρακάτω.

ii. η αλλαγή παραδείγματος

Παρόλο που οι θεωρίες για τον ιμπεριαλισμό παρουσιάστηκαν από τους οπαδούς τους ως εξειδίκευση και συγκεκριμενοποίηση της κριτικής στο κεφάλαιο, δεν μπορούμε να μιλήσουμε για το αντιμπεριαλιστικό κίνημα μόνο με βάση τα γραπτά των θεωρητικών του. Ενδεχομένως για ορισμένους από αυτούς να ήταν όντως αυτή η αρχική τους πρόθεση αλλά αυτό λίγα μπορεί να μας αποκαλύψει για το αληθινό περιεχόμενο των θεωριών αυτών. Το πραγματικό νόημα μιας θεωρίας δε βρίσκεται αποκλειστικά στις σελίδες όπου αυτή πρωτοδιατυπώθηκε. Βρίσκεται στην ίδια την ιστορική πραγματικότητα, στο πως οι θεωρίες αυτές προσλήφθηκαν από τα κοινωνικά υποκείμενα, πως γειώθηκαν στο κοινωνικό πεδίο, πως λειτούργησαν μέσα στην ιστορία.[1] Το τι πραγματικά υπήρξε ο αντιμπεριαλισμός δε θα το κατανοήσουμε μόνο μέσα από τα γραπτά του Χόμπσον, του Λένιν ή του Χίλφερντιγκ. Θα μπορέσουμε να το αντιληφθούμε μόνο αν ενσκήψουμε στις κοινωνικές πρακτικές που εμπνεύστηκαν από τα γραπτά αυτά, αν μελετήσουμε την ιστορική κίνηση και όχι μόνο κείμενα.

Αυτό ισχύει για κάθε θεωρία, είναι όμως διπλά αληθινό για τις θεωρίες του ιμπεριαλισμού. Και αυτό γιατί ο αντιμπεριαλισμός, όπως και κάθε θεωρία που αναπτύχθηκε στα πλαίσια της επαναστατικής παράδοσης, δεν είναι απλά μια θεωρητική εξαγγελία, ένα αφηρημένο θεωρητικό σχήμα, αλλά ένα πολιτικό εργαλείο που θέλησε να παρέμβει στην ιστορία. Όχι μόνο να την κατανοήσει αλλά να την αλλάξει. Επομένως η κριτική στον αντιμπεριαλισμό δεν μπορεί να περιοριστεί στο να ανασκευάσει τα θεωρητικά του επιχειρήματα, αλλά παράλληλα να αξιολογήσει τον ιστορικό του απόηχο, να εξετάσει δηλαδή με ποιο τρόπο και προς ποια κατεύθυνση επηρέασε και εξακολουθεί να επηρεάζει την πραγματικότητα. Το πεδίο κριτικής των επαναστατικών θεωριών δεν είναι τα φιλολογικά συμπόσια μελέτης της επαναστατικής θεωρίας, αλλά η ίδια η ιστορία.

Μέσα από αυτό το πρίσμα, μπορούμε να δούμε στον αντιμπεριαλισμό όχι μια εξειδίκευση του αντικαπιταλιστικού λόγου, αλλά ουσιαστικά μια μετατόπιση της κριτικής από την ουσία της καπιταλιστικής σχέσης στην αποκήρυξη των ακραίων μορφών της. Αντί για μια ριζική εναντίωση στο καπιταλιστικό σύστημα ως τέτοιο, ο αντιμπεριαλισμός περιορίζεται στην καταγγελία του μεγάλου κεφαλαίου, των μεγάλων καπιταλιστικών χωρών, των πανίσχυρων ιμπεριαλιστικών μπλοκ,

1. *"Ποιος θα τολμούσε να ισχυρισθεί σήμερα πως το αληθινό και το μόνο νόημα του χριστιανισμού είναι αυτό που αποκαθίσταται από μια εξαγνισμένη πιστή ανάγνωση του Ευαγγελίου, και ότι η κοινωνική πραγματικότητα και η ιστορική πρακτική των Εκκλησιών και της Χριστιανοσύνης επί δύο χιλιετηρίδες δεν μπορούν τίποτα το ουσιαστικό να μας μάθουν για λογαριασμό του;"* [Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*].

της ντόπιας πλουτοκρατίας.[2] Αντί για το βάθεμα της κριτικής στην ίδια την εμπορευματική μορφή και την πραγμοποίηση με την οποία αυτή συνδέεται, επιλέγει την αντιπαράθεση με συγκεκριμένες όψεις και εκφάνσεις του σύμπαντος της εκμετάλλευσης, αφήνοντας την ολότητα των καπιταλιστικών σχέσεων στο απυρόβλητο.

Υπήρξαν μέσα στην ιστορική πορεία του επαναστατικού κινήματος θεωρητικά ρεύματα που προστέθηκαν στην αντισυστημική σκέψη εμπλουτίζοντας την και ωθώντας την να ανακαλύψει νέα πεδία κριτικής και σύγκρουσης. Τέτοια είναι η περίπτωση του οικολογικού κινήματος και της κριτικής στη βιοτεχνολογία. Οι ανησυχίες για την καπιταλιστική ανάπτυξη και τις επιπτώσεις που αυτή έχει για τον πλανήτη ήρθαν να προστεθούν στην αντικαπιταλιστική κριτική επιτρέποντας μας να δούμε ότι ο καπιταλισμός δεν είναι απλά η οργανωμένη εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο αλλά ένα σύστημα που αντιμετωπίζει και τη φύση ως αντικείμενο, ως πρώτη ύλη για αέναη ανάπτυξη, με ολέθριες συνέπειες για την ίδια τη ζωή πάνω στη γη.

Δεν ισχύει όμως το ίδιο για τις θεωρίες του ιμπεριαλισμού. Εδώ έχουμε να κάνουμε όχι με τον εμπλουτισμό, αλλά με την απίσχνανση της κριτικής, με μια θεμελιώδη αλλαγή Παραδείγματος, με μια άποψη που δεν ήρθε για να προστεθεί στις προηγούμενες αναλύσεις αλλά επιδίωξε επιθετικά να τις υποκαταστήσει. Αυτό άλλωστε είναι και το νόημα του χιλιοειπωμένου –σε βαθμό κακουργήματος– συνθήματος *“ένας είναι ο εχθρός, ο ιμπεριαλισμός”*. Το σύνθημα αυτό δεν ανοίγει νέους ορίζοντες αλλά αλλάζει αναφανδόν το οπτικό πεδίο. *“Αυτά που ξέρατε να τα ξεχάσατε”* μας λέει απροκάλυπτα. *“Αν νομίζατε ότι ο εχθρός είναι αλλού ή ότι δεν είναι ένας αλλά περισσότεροι, τότε δεν ξέρετε τι σας γίνεται. Εμείς* –όπου “εμείς” διάβαζε η επαναστατική πρωτοπορία– *γνωρίζουμε πολύ καλά ποιος είναι ο πραγματικός εχθρός. Δεν είναι το κεφάλαιο, δεν είναι η παραγωγή και κυκλοφορία εμπορευμάτων, δεν είναι η μισθωτή εργασία, δεν είναι η Αξία, δεν είναι ο σεξισμός, δεν είναι η πατριαρχία, δεν είναι βόας, δεν είναι κροταλίας”*. Εδώ ακριβώς εδράζεται και η βασική μας διαφωνία.

Στη συνέχεια, θα αποπειραθούμε να περιγράψουμε, έστω και σχηματικά, το πώς εμείς αντιλαμβανόμαστε τις εμπορευματικές σχέσεις και γιατί θεωρούμε ότι τα αντιμπεριαλιστικά μορφώματα έχουν εγκλωβιστεί σε μια μερική κριτική του συστήματος. Για μας η εναντίωση στην εξουσία δεν μπορεί να περιοριστεί μόνο στη σύγκρουση με την καπιταλιστική εξουσία. Κάθε φορά που επιχειρούμε να ορίσουμε αυτό στο οποίο είμαστε εχθρικοί, θα πρέπει να χρησιμοποιούμε τον όρο “εξουσία” στον πληθυντικό. Να μιλάμε για πλέγματα καταναγκασμών, για δίκτυα εξουσιαστικών μηχανισμών, για την

---

2. *“Η συσπείρωση και η πάλη ενάντια στην ιμπεριαλιστική νέα τάξη πραγμάτων και τους εκφραστές της αποτελεί σήμερα το **βασικό κρίκο** της σύγχρονης επαναστατικής διαδικασίας”.* Από το Πρόγραμμα του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος, πηγή η επίσημη ιστοσελίδα του ΚΚΕ. Η υπογράμμιση δική μας.

πολλαπλότητα των εξουσιαστικών σχέσεων. Τα πεδία αντιπαράθεσης με την εξουσία είναι πολλαπλά. Για την ακρίβεια είναι τόσα όσα έχει ανοίξει μέσα στο ιστορικό του ξεδίπλωμα ο κοινωνικός ανταγωνισμός. Είναι αλήθεια ότι για πολλά χρόνια και μέχρι περίπου τα μέσα του 20ου αιώνα, το επαναστατικό κίνημα –ως κομμάτι του οποίου αντιλαμβανόμαστε και τους εαυτούς μας– ταυτίστηκε με το εργατικό κίνημα. Μέσα από αυτό ξεπήδησε ο πόθος για μια κοινωνία ελεύθερη και αυτοκαθοριζόμενη και οι εργατικοί αγώνες ήταν πάντοτε μια σημαντική συνιστώσα του κοινωνικού ανταγωνισμού. Δεν είναι όμως και η μοναδική του συνιστώσα.

Τα αγωνιζόμενα υποκείμενα μέσα στην ιστορική τους κίνηση, άνοιξαν νέα πεδία σύγκρουσης με την εξουσία, αναγνώρισαν εξουσιαστικές σχέσεις εκεί που μέχρι τότε αυτές περνούσαν απαρατήρητες, εναντιώθηκαν τόσο στο κεφάλαιο όσο και στο σεξισμό, το ρατσισμό, τη θρησκεία, την εργαλειοποίηση της σκέψης, της επιστήμης και του Λόγου, την κυριαρχία πάνω στη φύση. Φυσικά όλες αυτές οι μορφές καταπίεσης δεν υπάρχουν ως καθαρές ουσίες αλλά συμπλέκονται, διαλύονται η μια μέσα στην άλλη, συντήκονται για να σχηματίσουν την ολότητα των εξουσιαστικών σχέσεων. Δεν παύουν όμως να διατηρούν καθεμία από αυτές την ιδιαιτερότητα και αυτονομία της, τη δική της αιματηρή ιστορία αδικίας, και δε σταματούν να αξιώνουν από εμάς τη ρητή μας εναντίωση σε καθεμία ξεχωριστά. Οφείλουμε να αναγνωρίσουμε κάθε εξουσιαστική σχέση ως τέτοια, χωρίς να την ανάγουμε αναγκαστικά σε κάτι άλλο, για να μπορέσουμε να την αποδομήσουμε και να την αμφισβητήσουμε τόσο θεωρητικά όσο και έμπρακτα. Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε ότι στόχευσή μας είναι η ανατροπή της ολότητας του εξουσιαστικού κόσμου και όχι μόνο η κριτική σε ένα από τα πολλά του πρόσωπα. Η κοινωνική απελευθέρωση ή θα είναι συνολική ή δε θα είναι τίποτα.

Η κριτική μας στον αντιμπεριαλισμό μπορεί να διαβαστεί ως μια μεγάλη έλλειψη, γιατί ακριβώς αποτυγχάνει στο στόχο που μόλις διατυπώσαμε: να αναδείξει την ολότητα των καταναγκασμών και να υπερβεί τη μερικότητα της κριτικής. Ένα κείμενο ενδέχεται να μιλάει κυρίως για όσα αφήνει απέξω, παρά για όσα αναλύει. Προφανώς ένα έντυπο για το έθνος δεν είναι ο προνομιακός χώρος για μια κριτική στο σεξισμό και την έμφυλη διάσταση της κοινωνίας και δε θα μπορούσαμε να επεκταθούμε σε κάθε πτυχή της εξουσίας χωρίς να πλατειάσουμε αφόρητα. Σκοπός μας είναι μια κριτική στον –αριστερό και δεξιό– εθνικισμό και όχι η συγγραφή μιας Επαναστατικής Εγκυκλοπαίδειας. Αλλά δεν είναι μόνο οι περιορισμοί που μας βάζει το τυπογραφείο που μας εμποδίζουν να περιγράψουμε όλα τα πεδία του κοινωνικού ανταγωνισμού. Είναι ο ίδιος ο λόγος της Αριστεράς, στον οποίο και στεκόμαστε κριτικά, που μας βάζει όρια στο τι θα συμπεριλάβουμε και τι θα αγνοήσουμε στην προσπάθεια μας να τον ανασκευάσουμε.

Η μαρξιστική Αριστερά περιόρισε ιστορικά την ανάγνωση του κοινωνικού ανταγωνισμού στα στενά όρια της ταξικής πάλης. Αυτό την εμπόδισε

από το να αντιληφθεί άλλες μορφές καταπίεσης μέσα στις κοινωνικές αντιθέσεις, αλλά από την άλλη της επέτρεψε να βαθύνει την κριτική της στην εμπορευματική κοινωνία. Κάθε κριτική στον καπιταλισμό, λοιπόν, δεν μπορεί να αγνοήσει τη μαρξιστική παρακαταθήκη αλλά οφείλει να συνδιαλέγεται με αυτή είτε για να την επιβεβαιώσει, είτε για να της αντιπαρατεθεί. Για να επιτεθούμε στην καπιταλιστική σχέση έχουμε ανάγκη τη φαρέτρα της μαρξιστικής παράδοσης, με συνείδηση ότι κάτι τέτοιο μπορεί να συρρικνώσει τα ερμηνευτικά μας εργαλεία. Μας επιτρέπει όμως παράλληλα να ακονίσουμε τα βέλη της κριτικής μας.

iii. όσα είπαμε παλιά ισχύουν - μια μεγάλη παρέκβαση

Δεν διεκδικούμε δάφνες πρωτοτυπίας κάνοντας τη διαπίστωση ότι ο καπιταλισμός είναι ένα σύστημα ορθολογικά οργανωμένης εκμετάλλευσης. Η καπιταλιστική σχέση δεν είναι απλά καταπίεση αλλά μια σχέση εκμετάλλευσης όπου αυτές που υφίστανται την καταπίεση, αναγκάζονται να παραχωρούν την εργασία τους στους καταπιεστές τους για την απόσπαση κέρδους. Λέγοντας μόνο ότι ο καπιταλισμός είναι η διαίρεση σε αφεντικά και υπηκόους, αδυνατούμε να περιγράψουμε αυτό που διαφοροποιεί τον καπιταλισμό από τις άλλες μορφές κυριαρχίας ανθρώπου πάνω σε άνθρωπο. Όλες οι ιστορικές κοινωνίες ήταν χωρισμένες ανάμεσα σε αυτούς που είχαν την εξουσία και σε αυτούς που την υφίσταντο. Προφανώς όμως είναι πολύ διαφορετική μια κοινωνία με αφέντες και δούλους από μια κοινωνία με κεφαλαιοκράτες και προλετάριους. Στην πρώτη η σχέση εξουσίας είναι ωμή, άμεσα αναγνωρίσιμη: ο αφέντης έχει εξουσία ζωής και θανάτου πάνω στην σκλάβα. Στη δεύτερη ο προλετάριος έχει την ελευθερία να διαθέσει τη ζωή του, αλλά ελευθερία σημαίνει την αναγκαστική υπαγωγή της ζωής του στο κεφάλαιο. Σημαίνει ότι πρέπει να πουλάει τον εαυτό του (*την εργατική δύναμη*) στους καπιταλιστές, οι οποίοι τον πληρώνουν όσο είναι αναγκαίο για να επιβιώσει (*αξία της εργατικής δύναμης*) και ιδιοποιούνται το πλεόνασμα (*υπεραξία*).

Το ότι ο καπιταλισμός είναι μια σχέση εκμετάλλευσης είναι η νιοστή επανάληψη μιας αληθινής –κανείς δεν το αρνείται αυτό εκτός και αν είναι νεοκλασικός οικονομολόγος– κοινωνικής συνθήκης, γύρω από την οποία έχει δομήσει το λόγο της και την εναντίωση της στο κεφάλαιο σύσσωμη η μαρξιστική Αριστερά. Από την αρχική αυτή διαπίστωση προκύπτει το συμπέρασμα ότι η καπιταλιστική κοινωνία είναι διαιρεμένη σε εκμεταλλευτές και εκμεταλλευόμενους, στο κεφάλαιο και την εργατική τάξη. Και ότι μεταξύ των δύο αυτών πόλων υπάρχει ένας συνεχής ανταγωνισμός, μια ακατάπαυστη πάλη. Φυσικά χωράει τεράστια συζήτηση για το πώς εννοούνται οι δύο πόλοι του ανταγωνισμού, αν αυτή η ανάλυση αρκεί για να ερμηνεύσει την ολότητα του κοινωνικού ανταγωνισμού, τι ορίζεται ως εργατική τάξη και ποιοι οι

εχθροί της, αλλά αυτό δε θα μας απασχολήσει προς το παρόν. Για την ώρα παραμένουμε στο στοιχειώδες: κάποιοι έχουν τα μέσα παραγωγής και κάποιες έχουν μόνο τον εαυτό τους για πώληση. Κάποιοι δίνουν εντολές και κάποιοι υπακούουν.

Ορίζοντας όμως τον καπιταλισμό μόνο ως σύστημα εκμετάλλευσης ερχόμαστε αντιμέτωποι με το έξής πρόβλημα: αφού τα πράγματα είναι τόσο ξεκάθαρα και η κοινωνία σαφώς διχοτομημένη σε δύο πόλους, γιατί δεν έχουμε γίνει ακόμη μάρτυρες της κατάρρευσης του καπιταλισμού; Για να προλάβουμε όσες βιαστούν να ρίξουν το φταίξιμο στους κατασταλτικούς μηχανισμούς του κράτους ή την έλλειψη οργάνωσης της εργατικής τάξης, παραλλάσσουμε το ερώτημα: γιατί ο ταξικός ανταγωνισμός δεν γίνεται άμεσα αντιληπτός από το σύνολο του προλεταριάτου; Πως εξηγείται ότι υπάρχουν μεγάλα κομμάτια της κοινωνίας που δεν αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως εκμεταλλευόμενους και δε σκοπεύουν να ταχθούν στην υπόθεση της κοινωνικής απελευθέρωσης; Το επαναλαμβάνουμε προς αποφυγή παρεξηγήσεων: με τα παραπάνω δεν εννοούμε ότι η εκμετάλλευση δεν υφίσταται αλλά ότι κάτι συμβαίνει και δεν γίνεται άμεσα αντιληπτή στη συνείδηση του προλεταριάτου, ότι είναι πάντοτε παρούσα, αλλά ενδεχομένως μεταμφιεσμένη σε κάτι άλλο.

Ο προβληματισμός μας είναι παρόμοιος με αυτόν που εκφράζει ο J. Holloway όταν γράφει: *"Αυτός ο ταξικός ανταγωνισμός θεωρείται συχνά, τόσο στο πλαίσιο της μαρξιστικής όσο και της σοσιαλιστικής παράδοσης, μια εξωτερική σχέση. Ο ανταγωνισμός μεταξύ εργατικής τάξης και κεφαλαίου θεωρείται ένας εξωτερικός ανταγωνισμός που δε θίγει τα ουσιώδη στοιχεία των δύο πλευρών. Ο ανταγωνισμός λαμβάνει χώρα ανάμεσα σε δύο πλευρές, μια καλή (εργατική τάξη) και μια κακή (καπιταλιστική τάξη). Σύμφωνα με αυτή την οπτική, θα υπέθετε κανείς ότι η επανάσταση είναι μια σχετικά απλή υπόθεση, ως επί το πλείστον ένα πρακτικό ζήτημα οργάνωσης. Γιατί λοιπόν δεν έχει υπάρξει μια επιτυχής κομμουνιστική επανάσταση;"*[3]

Η απάντηση που έχει δώσει στο παραπάνω ερώτημα ο ορθόδοξος μαρξισμός –με ελάχιστες φωτεινές εξαιρέσεις όπως ο Λούκατς του *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση* και η σχολή της Φρανκφούρτης– είναι η "ψευδής συνείδηση" ή αλλιώς η ιδεολογία. Με λίγα λόγια, οι προλετάριοι λόγω της αντικειμενικής τους θέσης θα έπρεπε να κατανοούν τη φύση του κοινωνικού ανταγωνισμού και να έχουν συνείδηση της ιστορικής τους αποστολής. Αντ' αυτού, αποπροσανατολίζονται από την αστική προπαγάνδα και υιοθετούν την αστική ιδεολογία, αντί να μένουν πιστοί στα ταξικά τους συμφέροντα συμπλέουν με την αστική τάξη προδίδοντας την τάξη τους. Εδώ παρεμβαίνει το επαναστατικό κόμμα ως θεματοφύλακας των ταξικών συμφερόντων για να διδάξει τις αδαείς μάζες και να τις επαναφέρει στο δρόμο προς τον κομ-

3. J. Holloway, *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία.*

μουνισμό. Η επαναστατική πρωτοπορία έχει ως ιστορικό καθήκον να εισάγει τη σωστή συνείδηση στο προλεταριάτο, να του αποκαλύψει τον πραγματικό του προορισμό και να το οδηγήσει χωρίς να πελαγοδρομεί στην αταξική κοινωνία.[4]

Για μας η απάντηση βρίσκεται αλλού. Βρίσκεται στο απλό γεγονός ότι η εκμετάλλευση δεν είναι η μοναδική σχέση ανισότητας μεταξύ των ανθρώπων. Ότι είναι μία μόνο από τις διαφορετικές όψεις των σχέσεων εξουσίας που διαχέονται μέσα στην κοινωνία. Και αυτή η διάχυση των καταναγκασμών είτε αυτοί έχουν να κάνουν με τη μισθωτή εργασία, είτε με την ασυμμετρία των φύλων, είτε με την κατασκευή της τρέλας καθιστούν το ζήτημα της κοινωνικής απελευθέρωσης πιο σύνθετο και πιο συνολικό. Ο κοινωνικός ανταγωνισμός δεν είναι μια μανιχαϊστική σύγκρουση δύο δυνάμεων που συγκροτούνται αντικειμενικά. Ο εχθρός δεν είναι ένας, όπως και το υποκείμενο της επανάστασης δεν μπορεί να είναι μόνο η εργατική τάξη. Το αίτημα της κοινωνικής ανατροπής δεν περιορίζεται απλά στον πόλεμο με τα αφεντικά. Συμπεριλαμβάνει την επίθεση σε όλες τις σχέσεις εξουσίας όπως αυτές διαπλέκονται στο κοινωνικό πεδίο. Και αυτό κάθε άλλο παρά απλή υπόθεση είναι. Όταν ο εχθρός δεν είναι ένας αλλά πολλοί, τότε και το ζητούμενο της επανάστασης δεν μπορεί να είναι απλά η κατάληψη των χειμερινών ανακτόρων ή του κοινοβουλίου. Έτσι η υπόθεση της κοινωνικής απελευθέρωσης αναπόφευκτα περιπλέκεται.

Η απάντηση όμως περνάει –κατά τη γνώμη– μας και μέσα από την έννοια της πραγμοποίησης και του φετιχισμού, όπως αυτή αναπτύχθηκε μέσα στην μαρξιστική παράδοση για να καταχωνιαστεί στη συνέχεια κάτω από τόνους αντικειμενίστικων αναλύσεων. Η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο μέσα στον καπιταλισμό δεν είναι άμεσα ορατή διότι βρίσκεται κρυμμένη πίσω από την παραγωγή και κυκλοφορία εμπορευμάτων. Αυτό που καθιστά τον καπιταλισμό απάνθρωπο, δεν είναι μόνο η υπεραξία που αποσπούν οι καπιταλιστές από την εκμετάλλευση της εργατικής τάξης, δεν είναι μόνο η αδικία που υποθάλπει αυτή η σχέση. Η ουσία της καπιταλιστικής θέσμισης είναι η ίδια η ύπαρξη της Αξίας, η επιβολή της αφηρημένης εργασίας και η χρήση της ως μέτρο για την αξία των εμπορευμάτων. Η απανθρωπιά του συστήματος έγκειται στη μετατροπή της ανθρώπινης δραστηριότητας σε εμπράγματη σχέση, της υποκειμενικότητας σε αντικείμενο. Δεν είναι η διάχυση της αστικής ιδεολογίας που καθιστά την επανάσταση απίθανη, αλλά η καθημερινή μετατροπή των ανθρώπινων σχέσεων σε αντικειμενικές πραγματικότητες.

---

4. Δυστυχώς ούτε ο πολύς Γκ. Λούκατς κατόρθωσε να απεγκλωβιστεί από την πίστη στην αναγκαιότητα ενός επαναστατικού κόμματος, του μόνου ικανού μέσα σε έναν κόσμο αλλοτρίωσης να διατηρήσει την οπτική της ολότητας και να καθοδηγήσει την εργατική τάξη στην αταξική κοινωνία.

Δίκαιος καπιταλισμός δεν μπορεί να υπάρξει γιατί ο καπιταλισμός είναι συνώνυμος του διαχωρισμού και της εκμετάλλευσης. Ακόμη όμως και αν κάτι τέτοιο ήταν εφικτό, το ζητούμενο του αντικαπιταλιστικού αγώνα δεν είναι –ή καλύτερα δε θα έπρεπε να είναι– η δίκαιη αμοιβή των εργατριών έτσι ώστε να μην καρπώνονται την υπεραξία οι καπιταλιστές. Ζητούμενο είναι η καταστροφή του εμπορεύματος και της μισθωτής εργασίας ως τέτοιας. Εμμένοντας μόνο στο ζήτημα της εκμετάλλευσης –ή ακόμη χειρότερα της υπερεκμετάλλευσης– αδυνατούμε να κατανοήσουμε το καπιταλιστικό σύστημα ως σύστημα παραγωγής αποξένωσης και σχέσεων μεσολαβημένων από το εμπόρευμα. Αρνούμαστε έτσι παράλληλα στους εαυτούς μας το όραμα μιας κοινωνίας όπου οι άνθρωποι θα έχουν τον έλεγχο των ζωών τους και οι κοινωνικές σχέσεις θα είναι απαλλαγμένες από τη διαμεσολάβηση του χρήματος.

iv. η έννοια του φετιχισμού - η παρέκβαση συνεχίζεται

Ο καπιταλισμός είναι μια μορφή κοινωνικών σχέσεων. Για την ακρίβεια είναι μια μορφή οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων ώστε αυτές να εμφανίζονται ως σχέσεις μεταξύ πραγμάτων ή πιο συγκεκριμένα εμπορευμάτων.[5] Οι άνθρωποι δεν επικοινωνούν παρά μόνο μέσω των εμπορευμάτων που παράγουν ή καταναλώνουν. Η εργασία τους δεν είναι κοινωνική από μόνη της, γίνεται κοινωνική μόνο όταν τα εμπορεύματα που παράγουν αρχίσουν να ανταλλάσσονται. Οι άνθρωποι παραμένουν αδρανείς ενώ τα εμπορεύματα κινούνται. Οι άνθρωποι είναι αφανείς ενώ τα εμπορεύματα αλληλοαναγνωρίζονται. Τα υποκείμενα αντικειμενοποιούνται ενώ ταυτόχρονα τα αντικείμενα εμφανίζονται ως υποκείμενα. Τη διαδικασία αυτή ο Μαρξ την ονομάζει φετιχισμό του εμπορεύματος. Συναντιέται επίσης στα γραπτά της επαναστατικής παράδοσης ως αλλοτρίωση, πραγμοποίηση ή αποξένωση. Όσο και αν οι παραπάνω όροι έχουν χρησιμοποιηθεί με διαφορετικές αποχρώσεις και χωρίς να αρνούμαστε ότι οι έννοιες αυτές δεν είναι ταυτόσημες αλλά η καθεμία κουβαλά μια διαφορετική φόρτιση, εκτιμούμε όμως ότι φιλοδοξούν να περιγράψουν την ίδια διαδικασία μετατροπής των κοινωνικών σχέσεων σε φυσικές και διιστορικές αντικειμενικότητες, και γι' αυτό το λόγο τις θεωρούμε χρήσιμες στην προσπάθεια να ορίσουμε τι ακριβώς εννοούμε όταν μιλάμε για καπιταλιστικές σχέσεις.

Ο φετιχισμός του εμπορεύματος είναι ο πυρήνας της καπιταλιστικής θέσμισης, αυτό που ουσιαστικά διαφοροποιεί τον καπιταλισμό από τις άλλες

5. *"Η ουσία της εμπορευματικής μορφής έχει κιόλας συχνά τονιστεί. Συνίσταται στο γεγονός ότι μια σχέση, μια επικοινωνία μεταξύ προσώπων παίρνει ένα πραγματιστικό χαρακτήρα, και άρα μια "φανταστική αντικειμενοποίηση" που κρύβει στην αυτόνομη, αυστηρή, φαινομενικά τελική και ορθολογική νομιμότητα της κάθε ίχνος της θεμελιακής της ουσίας: τη σχέση μεταξύ ανθρώπων".* [Γκ.Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*].

μορφές οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων που ξετυλίχθηκαν μέσα στην ιστορία, από τις άλλες μορφές που πήρε στους αιώνες η καταπίεση ανθρώπου από άνθρωπο. Όχι υπό την έννοια ότι φετιχοποιημένες σχέσεις εμφανίστηκαν πρώτη φορά μέσα στον καπιταλισμό. Η θρησκεία είναι μια διιστορική μορφή φετιχισμού που παρήγαγαν και εξακολουθούν να παράγουν οι κοινωνίες.[6] Μπορεί να αλλάζουν τα δόγματα, τα τελετουργικά, το πλήθος των θεοτήτων, τα ιερά κείμενα αλλά ο πυρήνας της θρησκευτικής πίστης παραμένει αναλλοίωτος. Ο άνθρωπος δημιουργεί το θεό και του εκχωρεί τη δύναμη να διαφεντεύει τον κόσμο. Αυτό που είναι προϊόν της ανθρώπινης φαντασίας γίνεται παντοδύναμο, αποκτά βούληση και καθορίζει τα ανθρώπινα. Οι κοινωνίες παρήγαγαν πάντοτε την αυτοαλλοτρίωσή τους. Στον καπιταλισμό η αυτοαλλοτρίωση αυτή παίρνει τη μορφή της παραγωγής και κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Με αυτή την έννοια και μόνο ο φετιχισμός του εμπορεύματος μπορεί να εννοηθεί ως το κέντρο της καπιταλιστικής σχέσης. Ο θεός πέθανε και τη θέση του έχει καταλάβει η αγορά.

Η εμπορευματική παραγωγή διαχωρίζει την ανθρώπινη δραστηριότητα από το προϊόν της δραστηριότητας αυτής. Αυτό που ο άνθρωπος παράγει –και αυτό μπορεί να είναι υλικό αντικείμενο, ιδέα, επιθυμία, σχέση ή γνώση– στέκεται απέναντι του σαν να έχει δική του ζωή, χωρίς να υπόκειται στον έλεγχο του. Η κίνηση των εμπορευμάτων μοιάζει να ρυθμίζεται από νόμους, τους οποίους αν και ο άνθρωπος μπορεί να γνωρίζει, δεν καταφέρνει με την δραστηριότητά του να τους μεταβάλει. Βέβαια τα εμπορεύματα δεν φυτρώνουν σαν τα μανιτάρια· προφανώς κάποιος πρέπει να τα παράγει. Η ανθρώπινη δραστηριότητα, όμως, παρόλο που χωρίς αυτή δεν μπορεί να υπάρξει εμπορευματική παραγωγή, δεν είναι άμεσα αναγνωρίσιμη. Βρίσκεται καλά κρυμμένη μέσα στα εμπορεύματα και εμφανίζεται μόνο ως αντικειμενική ιδιότητα των εμπορευμάτων.

Πολύ βοηθητικό για την κατανόηση το εξής παράδειγμα: "*Ένα ζευγάρι παπούτσια κοστίζει πέντε χιλιάδες φράγκα. Η φράση αυτή αποτελεί έκφραση μιας κοινωνικής και εμμέσως ανθρώπινης σχέσης ανάμεσα στο βοσκό του κοπαδιού, το βυρσοδέψη, τους εργάτες του, τους υπαλλήλους του, το μεσίτη, τον έμπορο των υποδημάτων και τέλος τον τελευταίο καταναλωτή. Αλλά τίποτα από όλα αυτά δεν είναι φανερό. Τα περισσότερα από αυτά τα πρόσωπα ούτε καν γνωρίζονται και μάλιστα αγνοούν το ένα την ύπαρξη του άλλου. Θα έμεναν εμβρόντητοι αν μάθαιναν την ύπαρξη ενός δεσμού που τα συνδέει. Όλα αυτά εκφράζονται με ένα και μόνο γεγονός: ένα ζευγάρι παπούτσια κοστίζει πέντε χιλιάδες φρά-*

6. Αναλύοντας την έννοια του φετιχισμού, ο Κ. Μαρξ γράφει: "*Για να βρούμε λοιπόν μια αναλογία, πρέπει να καταφύγουμε στη νεφελώδη περιοχή του θρησκευτικού κόσμου. Εδώ τα προϊόντα του ανθρώπινου κεφαλιού φαίνονται σαν να 'ναι προικισμένα με δική τους ζωή, σαν αυτοτελείς μορφές που βρίσκονται σε σχέσεις μεταξύ τους και με τους ανθρώπους.*" [Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο,* τ. I].

γκα”.[7] Ναι, το εμπόρευμα είναι μια κοινωνική σχέση, μια σχέση κρυμμένη πίσω από τα προϊόντα που ανταλλάσσονται, μια σχέση που για να λειτουργήσει σωστά απαιτεί να μην έχουν επίγνωσή της, αυτοί τους οποίους συνδέει. *“Εκείνο που εδώ παίρνει για τους ανθρώπους τη φαντασμαγορική μορφή μιας σχέσης μεταξύ πραγμάτων είναι μόνο η καθορισμένη κοινωνική σχέση μεταξύ των ίδιων των ανθρώπων”.*[8]

Παράλληλα με την αποξένωση του ανθρώπου από το προϊόν της εργασίας του, λαμβάνει χώρα και η αποξένωση του από τον ίδιο του τον εαυτό. Η δημιουργός αποξενώνεται από το δημιούργημά της όσο και από τον εαυτό της ως δημιουργό. Η παραγωγή αλλότριων εμπορευμάτων είναι συγχρόνως η παραγωγή ενός αλλότριου εαυτού. Οι άνθρωποι χάνουν τον έλεγχο πάνω σε αυτό που παράγουν γιατί έχουν χάσει τον έλεγχο της διαδικασίας μέσα από την οποία παράγουν. Σε καμία δουλειά δε ρωτάνε τον εργαζόμενο πόσες ώρες πρόκειται να εργαστεί, πως θα οργανωθεί η παραγωγή, πόσο παραγωγικός θέλει να είναι, ποια η κοινωνική χρησιμότητα αυτού που παράγει. Αυτά απασχολούν άλλους. Έτσι, η δημιουργική δραστηριότητα γίνεται εργασία και η εργασία δεν είναι παρά μια συνθήκη ακρωτηριαστική και αλλοτριωτική για τα υποκείμενα. Η γνώση, η δημιουργικότητα, η φαντασία, η δυνατότητα συνεργασίας, η φυσική δύναμη, οι δεξιότητες γίνονται εργατική δύναμη, δηλαδή ένα ακόμη εμπόρευμα –αν και το πιο ανυπάκουο και ατίθασο– σε αναζήτηση αγοραστή. Οι ανθρώπινες ιδιότητες γίνονται κάτι ξένο προς το υποκείμενο, κάτι που πρέπει να καλλιεργεί για να είναι ανταγωνιστική στην αγορά εργασίας, κάτι που πρέπει να αναπαράγει γυρνώντας από τη δουλειά για να μπορεί να επιστρέψει την επομένη ξανά σε αυτή. Ο καπιταλισμός δεν είναι μόνο ένα σύστημα παραγωγής εμπορευμάτων αλλά πρώτα και κύρια ένα σύστημα παραγωγής εμπορευματικών σχέσεων, δηλαδή ένα σύστημα πραγμοποίησης του ανθρώπινου.[9]

Τέλος, ο φετιχισμός του εμπορεύματος αποξενώνει τον άνθρωπο από τη συλλογική ζωή, από αυτό που αποκαλούμε κοινωνικό. Πηγή κάθε νοήματος για τον κόσμο δεν είναι ούτε ο θεός, ούτε η φύση. Είναι οι ανθρώπινες κοινωνίες. Οι κοινωνίες δημιουργούν την ιστορία με τη συνειδητή ή ασυνείδητη κίνησή τους και μέσα από αυτή την κίνηση νοηματοδοτούν τον εαυτό τους και τον κόσμο. Οι άνθρωποι διαμορφώνουν τη μοίρα τους μέσα από αυτά που σκέφτονται και πράττουν, ακόμη και εναντίον τους, ακόμη και για δική

---

7. Αναφέρεται από τον Λουσιέν Γκολντμάν στο βιβλίο του *Διαλεκτικές Έρευνες*. Η πατρότητα του παραδείγματος ανήκει στον Κ. Μαρξ
8. Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο,* τ. Ι
9. *“Ένα αδρανές πράγμα –το εμπόρευμα– ανταλλάσσεται με ένα άλλο αδρανές πράγμα, το χρήμα. Και από τις δύο πλευρές, η ψυχική ζωή των ανθρώπων είναι μόνο μια προέκταση, ένα συμπλήρωμα της μόνης δρώσας και ενεργής πραγματικότητας: των αδρανών πραγμάτων.”* [Λ. Γκολντμάν, *Διαλεκτικές Έρευνες*].

τους συμφορά. Για το γεγονός ότι ιστορικά υπήρξαν κοινωνίες με αφεντικά και δούλες, εξουσιαστές και εξουσιαζόμενους, εκμεταλλευτές και εκμεταλλευόμενες, η αιτία δεν μπορεί να αναζητηθεί πουθενά αλλού παρά στις ίδιες τις κοινωνίες. Δεν υπάρχει πεπρωμένο, δεν υπάρχει νόημα στον κόσμο πέρα και έξω από αυτό που οι άνθρωποι δημιουργούν μέσα από τη συλλογική τους ζωή. Αυτό όμως μέσα στον καπιταλισμό δεν είναι άμεσα ορατό: οι πτυχές της κοινωνικής ζωής –οικονομία, πολιτική, δίκαιο, τέχνη– εμφανίζονται ανεξάρτητες από τη βούληση των κοινωνικών υποκειμένων, σαν να διέπονται από αντικειμενικούς νόμους. Μέσω του φετιχισμού, η καπιταλιστική σχέση αντί για κοινωνική δημιουργία εμφανίζεται ως φυσική κατάσταση, ως μοναδικό και απαρέγκλιτο πεπρωμένο. Αντί για δημιουργός της ιστορίας του, ο άνθρωπος παρουσιάζεται ως γρανάζι ενός μηχανισμού που απεργάζεται την υποδούλωσή του και του οποίου το manual δεν υπάρχει πουθενά –ή βρίσκεται στην κατοχή του επαναστατικού κόμματος που είναι το μόνο που μπορεί να αποσυναρμολογήσει το μηχανισμό και να απελευθερώσει το λαό, αλλά αυτό είναι από άλλο ανέκδοτο.

Ο φετιχισμός του εμπορεύματος δεν πρέπει να γίνει κατανοητός ως ένα βολικό ψέμα για την απρόσκοπτη αναπαραγωγή της ταξικής ανισότητας. Δεν πρόκειται για μια ιδεολογία που κατασκευάζει η κυρίαρχη τάξη για να αποπροσανατολίσει τον ταξικό ανταγωνισμό, να μεταμφιέσει την κυριαρχία της σε μια απρόσωπη τυραννία του εμπορεύματος. Ο φετιχισμός είναι μια αυταπάτη –το ξαναδιατυπώνουμε: οι κοινωνίες είναι οι μόνες υπεύθυνες για την τύχη τους– αλλά μια πραγματική αυταπάτη, μια φενάκη που προκύπτει από υλικούς, υλικότατους όρους. Σε έναν καπιταλιστικό κόσμο, η οικονομία όντως αυτονομείται από τον κοινωνικό έλεγχο, οι άνθρωποι όντως εκκενώνονται από την υποκειμενικότητα τους, οι κοινωνικές σχέσεις όντως αδειάζουν από το περιεχόμενό τους. Η πραγμοποίηση δεν είναι ιδεολογία, είναι μια επιθετική διαδικασία που εξαπλώνεται στο κοινωνικό σώμα χωροκατακτητικά.

Η αστική ιδεολογία δε θα μπορούσε να μας πείσει ότι ο κόσμος μας είναι ένας κόσμος πραγμάτων και όχι ένας κόσμος ανθρώπινων σχέσεων αν το ανθρώπινο στοιχείο δεν είχε ήδη συρρικνωθεί σε απλό θεατή της κυκλοφορίας των πραγμάτων. Οι μετανάστριες από την Αλβανία δε χρειάζεται να διαβάσουν τους μεταμοντέρνους διανοούμενους για να χάσουν κάθε ελπίδα για ένα διαφορετικό μέλλον. Οκτώ ώρες ημερησίως πίσω από έναν εκσκαφέα –ή έναν προσωπικό υπολογιστή σε άλλες περιπτώσεις– κάνουν καλύτερη δουλειά σε αυτή την κατεύθυνση από πέντε βιβλία του Φουκουγιάμα για το τέλος της ιστορίας. Ότι η ζωή μας εξελίσσεται ερήμην μας είναι μια καθημερινή εμπειρία και δεν περιμένουμε τους ιδεολόγους της εξουσίας να μας πείσουν γι' αυτό. Οι άνθρωποι χάνουν ολοένα και περισσότερο τον έλεγχο πάνω στις ζωές τους γι' αυτό και ο κόσμος μοιάζει να υπακούει σε (φυσικούς) νόμους που δεν υπόκεινται στη βούληση των ανθρώπων. Και

αυτό δε είναι απλά αστική προπαγάνδα αλλά το επώδυνο μάθημα της καθημερινής ζωής στον καπιταλισμό.

Λέγοντας ότι η εμπορευματική παραγωγή μετατρέπει τις κοινωνικές σχέσεις σε σχέσεις μεσολαβημένες από πράγματα, δεν περιορίζουμε την ανάλυση αυτή μόνο στις σχέσεις παραγωγής. Η πραγμοποίηση δεν περιορίζεται μόνο στη σφαίρα της παραγωγής και της κυκλοφορίας αλλά αγκαλιάζει κάθε πτυχή της ανθρώπινης δραστηριότητας. Αφορά το σύνολο της ζωής μέσα στον καπιταλισμό και όχι μια μόνο διαχωρισμένη σφαίρα. *Εφόσον, λοιπόν όλες οι κοινωνικές σχέσεις είναι φετιχοποιημένες, δεν μπορεί παρά να ισχύει το ίδιο και για τις σχέσεις εκμετάλλευσης.* Αυτή η παρατήρηση είναι ιδιαίτερα σημαντική γιατί μας επιτρέπει να επιχειρήσουμε μια απάντηση στο ζήτημα που διατυπώθηκε παραπάνω, σχετικά με την απιθανότητα της επανάστασης και της εξόδου από τον καπιταλισμό.

Η καπιταλιστική σχέση δομείται γύρω από τη διχοτόμηση της κοινωνίας ανάμεσα σε αυτούς που ορίζουν και αυτούς που ορίζονται, αυτές που ελέγχουν και αυτές που ελέγχονται, αυτούς που δίνουν εντολές και αυτές που υπακούουν. Δεκτό. Είναι λάθος όμως να σκεφτούμε ότι τον καπιταλισμό προσπαθούν να τον επιβάλλουν οι κυρίαρχοι ενώ οι κυριαρχούμενοι μόνο αντιστέκονται. Για την αναπαραγωγή της εμπορευματικής σχέσης χρειάζονται και οι δύο πόλοι του κοινωνικού ανταγωνισμού. Ο κοινωνικός ανταγωνισμός δεν είναι μια σχέση εξωτερική προς την πραγμοποίηση, αλλά εγγράφεται εντός του φετιχιστικού σύμπαντος. Αυτό έχει σημασία γιατί συνηθίζεται στους κόλπους του ανταγωνιστικού κινήματος ο καπιταλισμός να ερμηνεύεται με βάση μόνο το πρώτο του χαρακτηριστικό, δηλαδή την εκμετάλλευση και την αδικία που παράγει. Το να εστιάζεις όμως μόνο στον ανταγωνισμό ξεχνώντας το ζήτημα της πραγμοποίησης, μπορεί να οδηγήσει –και έχει οδηγήσει– σε αποπροσανατολισμένες θέσεις, σε μια αδυναμία ερμηνείας της δυναμικής του καπιταλισμού, στην ανικανότητα περιγραφής των δυνάμεων που υπεραμύνονται του συστήματος και αυτών που επιθυμούν την καταστροφή του.

Το γεγονός ότι ο καπιταλισμός παράγει αδικία δεν καθιστά αυτόματα τους αδικημένους, αντικαπιταλιστές λόγω της αδικίας που υφίστανται. Εργαζόμενοι για τον καπιταλισμό οι άνθρωποι δεν παράγουν μόνο εμπορεύματα, παράγουν ενεργητικά την ίδια τους την αλλοτρίωση. Κάθε φορά που θέτουν τους εαυτούς τους στην υπηρεσία του κεφαλαίου –και δεν μπορούν να κάνουν αλλιώς προκειμένου να επιβιώσουν–, κάθε φορά που πηγαίνουν στη δουλειά, που κοστολογούν τις δεξιότητες τους, που αυξάνουν την παραγωγικότητά τους, που πουλούν και αγοράζουν εμπορεύματα, κάθε φορά που καταναλώνουν διασκέδαση και ανθρώπινη επαφή, που υποκύπτουν στην ιδιώτευση και στον ανταγωνισμό με τους όμοιούς τους, ενισχύουν τον φετιχισμό. Αντίθετα εκεί όπου οι άνθρωποι αντιστέκονται, όπου υπάρχει αντίδραση στην εργοδοσία, απεργία ή σαμποτάζ, όπου ανθίζει η αδιαμεσολά-

βητη ανθρώπινη σχέση και η αλληλεγγύη, η κοινότητα και η συλλογική ζωή, εκεί υποχωρεί ο φετιχισμός.

Το ότι όλοι μας συμβάλλουμε στην αναπαραγωγή της καπιταλιστικής σχέσης δεν πρέπει να διαβαστεί ως αξιολογική κρίση αλλά ως διαπίστωση. Και αυτή η συμμετοχή μας σημαίνει συγχρόνως δύναμη και αδυναμία. Όσο συνυπεύθυνοι είμαστε για την εδραίωση του καπιταλισμού, τόσο αρμόδιοι είμαστε για τη συντριβή του. Ακόμη παραπέρα, δεν πρόκειται για μια ηθική κριτική των βολεμένων "Πρωτοκοσμικών" που, βυθισμένοι στις αντιφάσεις τους, δεν μπορούν παρά να διαιωνίζουν την καταλήστευση του "Τρίτου Κόσμου". Η συμμετοχή όλων στην αναπαραγωγή του συστήματος είναι εξίσου πραγματική, είτε μιλάμε για τον Πρώτο Κόσμο, είτε για το δέκατο έκτο. Ισχύει τόσο για την επισφαλή εργάτρια στον τριτογενή τομέα, όσο και για το εφτάχρονο παιδάκι που κατασκευάζει αθλητικά παπούτσια για τη Nike. Τις δύο αυτές διαφορετικής έντασης μορφές εκμετάλλευσης συνδέει η ίδια ποιοτική σχέση που καλείται καπιταλιστική θέσμιση. Πανταχού παρούσα, κυρίαρχη και ολοκληρωτική τόσο στις ΗΠΑ όσο και στο Μπαγκλαντές. Δεν είναι ο "Πρώτος Κόσμος" σύσσωμος που εκμεταλλεύεται τους υπόλοιπους, αλλά το κεφάλαιο που έχει επεκταθεί σε κάθε γωνιά του πλανήτη, μοιράζοντας απλόχερα εκμετάλλευση, ερήμωση, θάνατο.

Το ίδιο ισχύει αν εξετάσουμε την πραγματικότητα από την πλευρά του κεφαλαίου. Με κίνδυνο να φυτρώσουν τρίχες στις γλώσσες μας το ξαναλέμε: ο καπιταλισμός είναι μια κοινωνική σχέση, όχι μια συνειδητή στρατηγική πέντε –ή πεντακοσίων ογδόντα πέντε, λίγη σημασία έχει– καπιταλιστών να εκμεταλλευτούν την εργατική τάξη. Από την πραγμοποίηση δεν μπορούν να γλιτώσουν ούτε οι ίδιοι οι καπιταλιστές. Δεν είναι μια δράκα μοχθηρών κεφαλαιοκρατών που διαφεντεύει τον κόσμο, δεν είναι η παγκόσμια οικονομική ελίτ που κινεί τα νήματα του καπιταλισμού. Αναλύσεις τέτοιου τύπου, πέρα από το ότι φλερτάρουν ανοικτά με συνομωσιολογικά σενάρια επιστημονικής φαντασίας, απλοποιούν επικίνδυνα την πραγματικότητα. Ο καπιταλισμός είναι μια σχέση, όχι μια συνομωσία των αφεντικών. Και όσο εγκλωβισμένες σε αυτή τη σχέση είναι οι προλετάριες, άλλο τόσο είναι και οι καπιταλιστές, ακόμη και αν απολαμβάνουν μια προνομιακή θέση. Αυτή δεν παύει να είναι μια προνομιακή θέση σε έναν πραγμοποιημένο κόσμο.

Φυσικά δε ζούμε σε ένα χάρτινο κόσμο ως μαριονέτες μεταξύ μαριονέτων. Δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι υπάρχουν εθνικές πολιτικές, στρατηγικές κινήσεις του κεφαλαίου, διεθνείς οικονομικοί σχηματισμοί, τραστ πολυεθνικών, συνειδητές τακτικές από την πλευρά των κεφαλαιοκρατών. Όπως επίσης θα ήταν παράλογο και μηδενιστικό –και δε θα μπορούσαμε ούτε καν να διανοηθούμε κάτι τέτοιο– να παραβλέψουμε αντίστοιχες κινήσεις από την πλευρά των αντιστεκόμενων. Υπάρχει αντίσταση και αλληλεγγύη, αρνήσεις και θετικότητες, συντροφικότητα και πόθος για κοινωνική ανατροπή. *Ο φετιχισμός δεν είναι μια δομή αλλά μια διαδικασία, δεν είναι μια παγιωμένη κατά-*

σταση αλλά μια δυναμική σχέση. Γι' αυτό και κάθε μέρα επιβεβαιώνεται ή κλονίζεται, υποχωρεί ή κερδίζει έδαφος, επιβάλλεται ή καταρρέει. Αυτό που θέλουμε να τονίσουμε είναι ότι δεν υπάρχουν απλά και ξεκάθαρα δύο αντίπαλα στρατόπεδα που συγκρούονται, αλλά ότι η ταξική σύγκρουση εκτυλίσσεται στο εσωτερικό του φετιχισμού. Άλλοτε κατορθώνοντας να τραβήξει από πάνω της το πέπλο της πραγμοποίησης αποκαλύπτοντας νέες δυνατότητες ελευθερίας, και άλλοτε ανοίγοντας στην εξουσία νέες οδούς για τον εξανδραποδισμό μας. Η υποταγή των ανθρώπων σε άλλους ανθρώπους και η υποταγή τους στα πράγματα που αυτοί δημιουργούν είναι δύο διαδικασίες που εκτυλίσσονται παράλληλα. Καμία δεν προηγείται της άλλης, αντίθετα η μια χρειάζεται την άλλη για να ολοκληρωθεί. Το ίδιο σύστημα που παράγει ανισότητα, ταυτόχρονα υπάγει την ανθρώπινη δραστηριότητα στην κυκλοφορία του εμπορεύματος. Διατυπωμένο αλλιώς: *δεν μπορούμε να δημιουργήσουμε την αταξική κοινωνία χωρίς να καταστρέψουμε τις εμπορευματικές σχέσεις, δεν μπορούμε να απαλλαγούμε από την αποξένωση αν δεν καταργήσουμε τους ταξικούς διαχωρισμούς.*

Ο εχθρός δεν βρίσκεται μόνο σε κάποια σκοτεινά κέντρα όπου λαμβάνονται αποφάσεις για τις ζωές μας εν απουσία μας, αλλά είναι εξίσου υπαρκτός εντός μας. Η διαπίστωση αυτή εξηγεί γιατί η καταστροφή του εμπορευματικού κόσμου φαντάζει σήμερα τόσο απίθανη, αλλά συγχρόνως συνηγορεί απερίφραστα υπέρ της αναγκαιότητας για μια κοινωνία χωρίς πραγμοποίηση. *"Η κριτική της κοινωνίας αποτελεί κριτική στην ίδια μας τη συνενοχή στην αναπαραγωγή αυτής της κοινωνίας. Αυτή η συνειδητοποίηση δεν αποδυναμώνει με κανένα τρόπο την κραυγή μας. Αντίθετα, την ενισχύει, την κάνει πιο επίμονη".*[10] Όσο πιο απραγματοποίητη μοιάζει η επανάσταση, τόσο πιο επείγουσα είναι.

v. επιστροφή στον αντιμπεριαλισμό

Στο σημείο αυτό, εύλογα θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς: καλά όλα αυτά αλλά τι σχέση έχει ο αντιμπεριαλισμός με αυτή την ανάλυση; Ε λοιπόν, αυτή είναι και η δική μας απορία. Με την άνοδο του αντιμπεριαλιστικού κινήματος, γίναμε μάρτυρες μιας μετάβασης από την κριτική του φετιχισμού στην κριτική της εξάρτησης, από την εναντίωση στην ολότητα των καπιταλιστικών σχέσεων στην καταγγελία των υπερβολών του κεφαλαίου. Η αντίθεση στο ίδιο το κεφάλαιο και την εμπορευματική κοινωνία ως τέτοια, απορροφήθηκε και αφομοιώθηκε από την αντίσταση στο ισχυρό κεφάλαιο και τα μονοπώλια. Οι θεωρίες του Ιμπεριαλισμού διατείνονται ότι βρισκόμαστε σε ένα νέο στάδιο στην ανάπτυξη του καπιταλισμού. Η περίοδος του ελεύθερου ανταγωνισμού έχει αντικατασταθεί από τη δημιουργία ισχυρών μονοπωλίων και ιμπεριαλιστικών μπλοκ που μοιράζουν τον κόσμο κατά το δοκούν. Οι

10. J. Holloway, *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία.*

ιμπεριαλιστικοί αυτοί σχηματισμοί λεηλατούν τα λιγότερο ισχυρά κράτη και στραγγαλίζουν την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων σε αυτά, αφού οι επενδύσεις υλοποιούνται με γνώμονα το συμφέρον του ξένου κεφαλαίου και όχι τις πραγματικές ανάγκες του τόπου. Έτσι, ο πλανήτης μοιράζεται σε δύο στρατόπεδα: από τη μια οι μεγάλες ιμπεριαλιστικές χώρες οι οποίες απολαμβάνουν την καπιταλιστική ευμάρεια και ακμή, και από την άλλη το σύνολο των εξαρτημένων χωρών με την παραμορφωμένη οικονομία και έναν καπιταλισμό καχεκτικό και υπανάπτυκτο (σνιφ). *"...ο καπιταλισμός έχει ξεχωρίσει τώρα μια χούφτα πολύ πλούσια και ισχυρά κράτη που ληστεύουν όλο τον κόσμο, κόβοντας απλώς κουπόνια."*,[11] όπως έγραφε το 1920 ο Λένιν πριν γίνει -ισμός.

Το πρόβλημα, λοιπόν, δεν είναι πλέον ότι ο καπιταλισμός έχει επεκταθεί σε κάθε απομακρυσμένη γωνιά του πλανήτη και έχει αγκαλιάσει ασφυκτικά κάθε πεδίο της ανθρώπινης δραστηριότητας, μετατρέποντας ότι αγγίζει σε εμπόρευμα. Το πρόβλημα για τους θιασώτες του αντιμπεριαλισμού έγκειται στο γεγονός ότι η καπιταλιστική επέκταση υλοποιείται άνισα και ασύμμετρα, ότι σε κάποια ισχυρά κράτη ο καπιταλισμός είναι εδραιωμένος ενώ σε άλλα –τα εξαρτημένα– στραγγαλίζεται και αδυνατεί να αναπτυχθεί αρκετά. Δεν μπορούμε παρά να αναφωνήσουμε με έκπληξη: ε και; Στις "εξαρτημένες" χώρες δεν εξακολουθούν να υπάρχουν εμπορεύματα και μισθωτή εργασία; δεν ισχύει και εκεί όπως και στις "ιμπεριαλιστικές δυνάμεις" ότι κάποιοι έχουν τα μέσα παραγωγής και κάποιες έχουν μόνο τον εαυτό τους για πώληση, κάποιοι δίνουν εντολές και κάποιοι υπακούουν; Δεν επικρατούν οι ίδιες σχέσεις εκμετάλλευσης και ενδεχομένως με ακόμη πιο άγρια μορφή; Δεν κυριαρχεί ο ίδιος φετιχισμός του εμπορεύματος που εμφανίζεται και στα αναπτυγμένα κράτη; Ή μήπως εκεί οι άνθρωποι έχουν αποκτήσει τον έλεγχο πάνω στη ζωές τους και κανείς δεν φρόντισε να μας ειδοποιήσει;

Η κριτική της αντιμπεριαλιστικής Αριστεράς περιορίζεται στις ξένες δυνάμεις και το κομμάτι της ντόπιας αστικής τάξης που έχει συμμαχήσει με το ξένο κεφάλαιο και έχει ταυτίσει τα συμφέροντά του με αυτό, την εγχώρια πλουτοκρατία. Έτσι όμως ο καπιταλισμός προσωποποιείται. Οι θεωρίες συνομωσίας επιστρέφουν για να μονοπωλήσουν τον πολιτικό λόγο. Αντί το κεφάλαιο να γίνεται αντιληπτό ως αυτό που πραγματικά είναι, δηλαδή ως μια κοινωνική σχέση, μεταφράζεται σε μια ίντριγκα των ιμπεριαλιστών. Η αλήθεια όμως είναι άλλη. Ο καπιταλισμός δεν εδραιώνεται χάρη στις ακάματες προσπάθειες του ξένου κεφαλαίου αλλά στην αναπαραγωγή του συμβάλουν τόσο οι ξένες επενδύσεις όσο και οι ντόπιες επιχειρήσεις, ο βιομήχανος και ο ψιλικατζής της γειτονιάς, ο αγρότης που μισθώνει μετανάστες αλλά και οι μετανάστες που δουλεύουν για το βιομήχανο, ο καλλιεργητής φυτείας και ο φοιτητής, ο αδαμαντορύχος και η νοικοκυρά που κάνει τα ψώνια της από το

---

11. Β.Ι. Λένιν, πρόλογος του 1920 στο βιβλίο *Ο Ιμπεριαλισμός: Ανώτατο Στάδιο του Καπιταλισμού.*

ψιλικατζίδικο. Όλες συμμετέχουμε ενεργά στην αναπαραγωγή του συστήματος και σχεδόν όλες έχουμε συμφέρον να το καταστρέψουμε. *Η αντίθεση στον καπιταλισμό οφείλει να είναι ποιοτική και όχι ποσοτική.* Με την έννοια ότι πρέπει να επιτίθεται στα κεντρικά του φαντασιακά, στο ίδιο το περιεχόμενο των εμπορευματικών σχέσεων και όχι μόνο στις ακραίες μορφές του. Μόνο έτσι μπορούμε να περισώσουμε το όραμα μιας κοινωνίας ριζικά διαφορετικής από την υπάρχουσα. Αλλιώς ο προταγματικός μας ορίζοντας δεν θα ξεπεράσει την επιδίωξη ενός κόσμου χωρίς μεγάλους καπιταλιστές, χωρίς υπερβολική εκμετάλλευση. Συρρικνώνουμε έτσι την ουτοπία στο ισχνό όραμα ενός καπιταλισμού με πιο ανθρώπινο πρόσωπο αντί για το βασίλειο της ανθρώπινης ελευθερίας.

Δεν είμαστε κρετίνοι. Προφανώς αντιλαμβανόμαστε ότι όλοι οι παραπάνω δεν είναι το ίδιο και δεν έχουν τον ίδιο βαρύνοντα ρόλο εντός του συστήματος. Είναι σαφές και δε χρειαζόμαστε τις θεωρίες για τον ιμπεριαλισμό για να αντιληφθούμε ότι κάποιοι από αυτούς απολαμβάνουν τη μερίδα του λέοντος και θα έπρεπε να απολαμβάνουν και μια εξίσου γενναιόδωρη μερίδα μίσους. Είναι όμως διαφορετικό να καταγγέλλεις τους μεγάλους καπιταλιστές επειδή ακριβώς ως τέτοιοι είναι προνομιούχοι και έχουν καταστεί μεγάλοι λόγω της εκμετάλλευσης της εργατικής τάξης, και είναι διαφορετικό να τους αφορίζεις μόνο και μόνο επειδή έχουν συμμαχήσει με το ξένο κεφάλαιο. Η τελευταία είναι η περίπτωση της αντιμπεριαλιστικής ρητορείας. Δεν είναι τυχαίο ότι στρατηγική της αντιμπεριαλιστικής Αριστεράς σε κάθε "εξαρτημένη" χώρα είναι η συμμαχία της εργατικής τάξης με το "υγιές" κομμάτι της εγχώριας αστικής τάξης –αυτό δηλαδή που δεν έχει προσδεθεί στο άρμα των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων και ταυτίζει τα συμφέροντα του με το καλό της χώρας– ενάντια στον ιμπεριαλιστικό δάκτυλο και την ντόπια ολιγαρχία.[12] Η στρατηγική που υιοθετείται, δηλαδή, δεν είναι "ο ανηλεής ταξικός πόλεμος για την κομμουνιστική επανάσταση" αλλά η δημιουργία ενός διευρυμένου λαϊκού μετώπου με μόνο συνεκτικό στοιχείο τα κοινά αντιμπεριαλιστικά του χαρακτηριστικά.

Διατυπώσαμε προηγουμένως την κριτική μας στη λογική που εκφράζει ιστορικά το μεγαλύτερο κομμάτι των αριστερών οργανώσεων, αυτή των δύο

12. *"Το αντιιμπεριαλιστικό αντιμονοπωλιακό μέτωπο πάλης εκφράζει αντικειμενικά **μια ευρύτερη κοινωνική βάση,** τα συμφέροντα **της μεγάλης πλειοψηφίας του λαού,** που δέχεται τις συνέπειες από τη δράση των πολυεθνικών και από τη συμμετοχή της χώρας στους ιμπεριαλιστικούς οργανισμούς".* Και παρακάτω: *"Η διαδικασία συγκρότησης του Μετώπου πραγματοποιείται στο έδαφος του αγώνα για τα οξυμένα προβλήματα που απασχολούν **το λαό** και **τη χώρα,** της πολιτικής και ιδεολογικής αναμέτρησης με **την ολιγαρχία** του τόπου, τους πολύμορφους μηχανισμούς του κράτους της, με τις κυβερνήσεις και τις πολιτικές δυνάμεις που εκπροσωπούν τα συμφέροντά της ή συναινούν στην εξυπηρέτησή τους".* Το Πρόγραμμα του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος, οι υπογραμμίσεις δικές μας.

ξεκάθαρων ταξικών στρατοπέδων και του ορισμό του καπιταλισμού μόνο ως σχέση εκμετάλλευσης μιας τάξης από μια άλλη. Θεωρούμε ότι μια τέτοια μορφή ανάλυσης των καπιταλιστικών σχέσεων αδυνατεί να τις περιγράψει ως σχέσεις παραγωγής αλλοτρίωσης. Με την έμφαση όμως στον αντιμπεριαλιστικό αγώνα και τη δημιουργία ενιαίων αντιμονοπωλιακών, αντιμπεριαλιστικών μετώπων η αριστερά πραγματικά χάνει την μπάλα. Και μάλιστα εντός έδρας, σε ένα γήπεδο που ήταν ανέκαθεν το προνομιακό της πεδίο, αυτό της ταξικής πάλης. Αυτό που αντιλαμβανόμαστε να υποχωρεί δεν είναι μόνο η κριτική στο φετιχισμό του εμπορεύματος αλλά και η ίδια η έννοια του ταξικού ανταγωνισμού, όπως αρθρωνόταν ιστορικά στο εσωτερικό της Αριστεράς. Η επαναστατική Αριστερά είχε δομήσει την κριτική της σε μια –ρηχή κατά τη γνώμη μας αλλά παρόλα αυτά ανταγωνιστική– ανάλυση του καπιταλισμού ως συστήματος που παράγει ταξική ανισότητα. Με την κυριαρχία της αντιμπεριαλιστικής πάλης, ακόμη και αυτή η επιφανειακή ανάλυση αδειάζει από το ανταγωνιστικό της περιεχόμενο και γίνεται κενή φλυαρία.[13] Ο ανταγωνισμός στο λόγο της συστημικής Αριστεράς μετατρέπεται από κινητήρια δύναμη της ιστορίας σε άλλοθι επαναστατικότητας, δεκανίκι της παλλαϊκής αντίστασης, πάρεργο του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, στερνό αποπαίδι του αντιμπεριαλισμού.

Η μετακίνηση αυτή είναι ιδιαίτερα γλαφυρή αν μελετήσουμε συγκεκριμένα ιστορικά παραδείγματα. Σε όποια χώρα επικράτησαν τελικά τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, αντί για την εγκαθίδρυση του κομμουνισμού, μπήκαν στην ουσία, λιγότερο ή περισσότερο επιτυχημένα ανάλογα με το συγκεκριμένο ιστορικό παράδειγμα, οι βάσεις για την ανάπτυξη του καπιταλισμού, και μάλιστα πολύ συχνά με όρους πρωταρχικής συσσώρευσης. *Αυτό που δεν κατόρθωσαν χρόνια αποικιοκρατίας, δηλαδή να εμπεδώσουν μια καπιταλιστική ηθική και να διαμορφώσουν στις αποικίες έναν ανθρωπολογικό τύπο που να έχει αφομοιώσει τις καπιταλιστικές αξίες, το πέτυχαν τα καθεστώτα που προέκυψαν μετά τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα σε πολλές χώρες του "Τρίτου Κόσμου". Και αυτό γιατί επένδυσαν την εθνική καπιταλιστική ανάπτυξη με σημασίες αντίστασης, επιτυγχάνοντας τη μέγιστη συναίνεση των πληθυσμών στην υπαγωγή τους στο κεφάλαιο.*

Δεν είναι υπερβολικός ο ισχυρισμός ότι ο ζήλος των αντιμπεριαλιστών μετά την κατάληψη της εξουσίας περιορίστηκε στην καλύτερη περίπτωση στην κρατικοποίηση ορισμένων επιχειρήσεων της πρώην αποικιακής δύναμης, χωρίς αυτό να σημάνει την παραμικρή αλλαγή στη ζωή της συντριπτικής πλειοψηφίας του πληθυσμού. Στη χειρότερη περίπτωση, αυτό που ακολούθησε την εθνική απελευθέρωση ήταν η ουσιαστική επιδείνωση των συνθηκών ζωής κυρίως των αγροτικών πληθυσμών, με την επιβολή ενός κεντρικά

13. *"Το σύνολο της Αριστεράς είχε παθιαστεί με την πάλη ενάντια στον ιμπεριαλισμό και την λοιδορία των ΗΠΑ, αντί για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού".* [V. Moghadam, *One revolution or two? The Iranian Revolution and the Islamic Republic*].

σχεδιασμένου μοντέλου ανάπτυξης που περιλάμβανε την αγροτική μεταρρύθμιση και την εκβιομηχάνιση της χώρας, με άλλα λόγια ενός *"σταλινισμού για τους οικονομικά υπανάπτυκτους"*.[14] Τα παραδείγματα πολλά, ισάριθμά με τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα. Παραθέτουμε για λόγους συντομίας ένα μόνο, το οποίο όμως είναι ενδεικτικό γιατί αφορά μια χώρα που σημάδεψε την ιστορία των αντιμπεριαλιστικών αγώνων, την Ινδοκίνα (το σημερινό Βιετνάμ και η Καμπότζη) και ό,τι ακολούθησε την επιτυχημένη αντίσταση στους Γάλλους αποικιοκράτες:

> *"Έχοντας εξολοθρεύσει συστηματικά τα ελάχιστα επαναστατικά στοιχεία που είχαν απομείνει (ο τελευταίος τροτσκιστής ηγέτης, ο Ta Tu Thau, είχε δολοφονηθεί το 1946) η γραφειοκρατία των Βιετμίνχ επέβαλε την απολυταρχική της εξουσία στον αγροτικό πληθυσμό και ξεκίνησε την εκβιομηχάνιση της χώρας εντός ενός πλαισίου κρατικού καπιταλισμού. Η βελτίωση των αγροτικών κλήρων που έπρεπε να ακολουθήσει τις κατακτήσεις των αγροτών κατά τη διάρκεια του μακροχρόνιου εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, ήταν σύμφωνα με τη γραφειοκρατική λογική, υποταγμένη στα συμφέροντα του αναδυόμενου κράτους. Ο στόχος ήταν να υπάρξει αύξηση της παραγωγικότητας με το κράτος να παραμένει ο αδιαφιλονίκητος κύριος της παραγωγής. Η αυταρχική εφαρμογή της αγροτικής μεταρρύθμισης οδήγησε το 1956 σε βίαιες εξεγέρσεις και αιματηρή καταστολή (κυρίως στην επαρχία από την οποία προερχόταν ο Χο Τσι Μινχ). Οι αγρότες που είχαν φέρει τη γραφειοκρατία στην εξουσία, ήταν και τα πρώτα της θύματα".*[15]

vi. ενότητα και διαφορά

Δεν είναι και δε θα μπορούσε να είναι πρόθεση μας να απαξιώσουμε συλλήβδην όλα τα αντιμπεριαλιστικά και εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα ούτε όλους τους ανθρώπους που εμπνεύστηκαν από και αγωνίστηκαν μέσα σε αυτά. Μέσα σε κάθε εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα υπήρξαν ταυτόχρονα με το αίτημα εθνικής απελευθέρωσης και κοινωνικές διεκδικήσεις, υπήρξαν δυναμικές που έβαζαν τον αντικαπιταλιστικό αγώνα σε κεντρικότερη θέση από τον εθνικό. Εντός των αντιμπεριαλιστικών κινημάτων άνοιξαν χαραμάδες μέσα από τις οποίες αναδύθηκαν ζητήματα για την καταπίεση μειονοτήτων και τη θέση της γυναίκας στις χώρες αυτές.[16] Δεν μπορούμε όμως να

14. G. Chaliand, *Revolution in the Third World.*
15. "Deux guerres locales", *Internationale Situationiste* #11.
16. Τόσο στο Ομάν όσο και στην Υεμένη κατά τη διάρκεια των εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων, συγκροτούνται οργανώσεις με *"ιδεολογικό στίγμα το μαρξισμό-λενινισμό και θέτουν ως στόχο τους το ξερίζωμα της γυναικείας καταπίεσης, του αναλφαβητισμού και της φυλετικής οργάνωσης"*. Λαμβάνει χώρα *"η οργάνωση των γυναικών και η εξαπόλυση μιας πολιτιστικής επανάστασης κατά της γυναικείας καταπίεσης, με χαρακτηριστι-*

αρνηθούμε ότι όλα αυτά τα ζητήματα ανοίχτηκαν στο περιθώριο και μάλιστα αντιθετικά προς το κεντρικό πρόταγμα του αντιμπεριαλισμού, την εθνική ενότητα: κέντρο της ανάλυσης για τον αντιμπεριαλισμό δεν είναι ο ανταγωνισμός αλλά η ενότητα. Αντί η έμφαση να δίνεται στην ανάδειξη όλων των αντιθέσεων που εμφιλοχωρούν στο εσωτερικό μιας κοινωνίας (ταξικές, εθνοτικές, φυλικές) αυτό που κυριαρχεί είναι η συσπείρωση του έθνους –για να είμαστε ακριβοδίκαιοι του λαϊκού έθνους– ενάντια στους κακούς ιμπεριαλιστές. Ο κοινωνικός ανταγωνισμός και ο αδιαφιλονίκητος πλούτος του απαλλοτριώθηκε από τον πατριωτικό λόγο.

Η προτεραιότητα και η βαρύτητα που απέδωσαν τα αντιμπεριαλιστικά κινήματα στην εθνική ενότητα σε βάρος των υπόλοιπων κοινωνικών αιτημάτων που διατυπώνονταν, είχε ως δικαιολογία της ότι την επιβάλλουν λόγοι στρατηγικής για την συνέχιση και επιβίωση του αγώνα.[17] Παρουσιάστηκε δηλαδή ως προσωρινή κίνηση τακτικής η οποία και θα άλλαζε μετά τη νίκη του αγώνα. Η ιστορία όμως διδάσκει ότι στις περιπτώσεις που τα αντιμπεριαλιστικά μέτωπα βγήκαν νικηφόρα, και μετά την απελευθέρωση οι προτεραιότητες παρέμειναν απαρασάλευτες. Η προπαγάνδα των νέων καθεστώτων εξακολούθησε να μιλάει για εθνικούς στόχους όπως η ανάπτυξη και η ανοικοδόμηση, η εθνική ανεξαρτησία και αξιοπρέπεια. Η κυρίαρχη ρητορική συνέχισε το μοτίβο του έθνους σε κίνδυνο, την κινδυνολογία για τις εξωτερικές επιβουλές και την αστάθεια της δημοκρατίας, καλώντας εκ νέου της μάζες για συμπαράταξη γύρω από το έθνος. Οι εργατικές, φεμινιστικές και μειονοτικές διεκδικήσεις κατρακύλησαν στον πάτο της ατζέντας και οι φορείς τους φιμώθηκαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο.

Η εθνική ενότητα που επικαλείται ο αντιμπεριαλισμός δεν υπάρχει από μόνη της, πρέπει να δημιουργηθεί. Η κοινωνία δεν είναι ενωμένη, είναι γεμάτη αντιθέσεις και κάθε επίκληση της ενότητας είναι το προάγγελμα (εθνικών) εκκαθαρίσεων.[18] Οι εθνικοαπελευθερωτικοί αγώνες δεν ήταν απλά μοχλοί αφύπνισης του έθνους αλλά ουσιαστικά λειτούργησαν ως διαδικασίες συ-

---

κότερες τις μαζικές διαδηλώσεις του 1971-2 στις αγροτικές ζώνες κατά του τσαντόρ και υπέρ της γυναικείας χειραφέτησης". [Τάσος Κωστόπουλος, "Ένα, Δύο, Τρία, πολλά Βιετνάμ", κείμενο για τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα της δεκαετίας του '60 στη συλλογή Φ. Τερζάκης - Σ. Τριανταφύλλου (επιμ.), *Το Φάντασμα μιας Δεκαετίας*].

17. *"Όσο περισσότερο η εξέγερση καταφέρει να καταστήσει τις μάζες κοινωνούς του εθνικιστικού της χαρακτήρα, ανεξάρτητα από το αν ο εθνικισμός συνοδεύεται ή όχι από κοινωνικούς στόχους, τόσο πιο δύσκολο είναι να ηττηθεί".* [G. Chaliand, *Revolution in the Third World*].

18. *"Τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα συνοδεύτηκαν συχνά από προσπάθειες βίαιης αφομοίωσης ή και φυσικής εξολόθρευσης των εθνικών και άλλων μειονοτήτων του απελευθερωμένου χώρου, συχνά με αποτέλεσμα όπως παρατηρεί ο Hobsbaum τη δημιουργία των γνησιότερων εθνικών κινημάτων της τριτοκοσμικής περιφέρειας από τις καταδιωκόμενες ομάδες".* Τάσος Κωστόπουλος, ό.π.

γκρότησης της εθνικής ταυτότητας των αγωνιζόμενων. Και αυτή η συγκρότηση κάθε άλλο παρά αναίμακτα συντελέστηκε. Πάτησε πάνω στην πολιτική, ιδεολογική και πολλές φορές ακόμη και φυσική εξόντωση όσων αρνούνταν πεισματικά να αποδεχθούν ότι ο αγώνας για κοινωνική απελευθέρωση σταματάει με την εκρίζωση των ιμπεριαλιστών.

Από τη μία λοιπόν η κυρίαρχη ρητορεία για ενιαίο λαϊκό μέτωπο και από την άλλη μειοψηφικές φωνές που δυσφορούσαν μέσα σε αυτή την ενότητα. Που κραύγαζαν ότι δεν μπορεί να υπάρξει καμία ενότητα ανάμεσα σε εκμεταλλευτές και εκμεταλλευόμενους, φονταμενταλιστές και ελευθεριακούς, σεξιστές και φεμινίστριες, σοβινιστές και μετανάστριες. Οι φωνές αυτές καταδικάστηκαν στη λήθη, ισοπεδώθηκαν σαν να μην υπήρξαν ποτέ, θάφτηκαν κάτω από τους εκκωφαντικούς εορτασμούς για την νίκη του αντιμπεριαλισμού. Ακριβώς όμως τιμώντας αυτή τη μνήμη οφείλουμε να τονίσουμε ότι τα δύο αυτά εντελώς διαφορετικά προτάγματα –αυτό της καταστροφής κάθε εξουσίας και αυτό της εθνικής ενότητας και ανάπτυξης– τα χωρίζει τόσο θεωρητικά όσο και πολιτικά μια άβυσσος. Φυσικά σε κάθε εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα υπήρξε και υπάρχει μια υπόσχεση ελευθερίας. Αυτή όμως η υπόσχεση δεν πρόκειται ποτέ να υλοποιηθεί όσο η αντίσταση των καταπιεσμένων διοχετεύεται σε εθνικούς στόχους. Όσο και αν φαίνεται λεκτικά παράδοξο, *οι αντιμπεριαλιστικοί αγώνες τόσο πολυτιμότεροι γίνονται, όσο λιγότερο αντιμπεριαλιστικοί είναι.*

αντιμπεριαλισμός RELOADED

Την κριτική στον αντιμπεριαλισμό την βλέπουμε ως αναπόσπαστο κομμάτι της κριτικής στον εθνικισμό. Κι αυτό γιατί θεωρούμε ότι η αντιμπεριαλιστική ιδεολογία, όπως διαμορφώθηκε ιστορικά, λειτούργησε ως το κύριο μέσο (αν και όχι το μόνο) εγγραφής της εθνικής ιδεολογίας στο εσωτερικό του επαναστατικού κινήματος. Σκοπός μας δεν είναι ακυρώσουμε συλλήβδην την ιστορία του ανταγωνιστικού κινήματος. Αναγνωρίζουμε ότι υπήρξαν στιγμές, όπου κάτω από τη σημαία του αντιμπεριαλισμού εκφράστηκαν πόθοι για κοινωνική αλλαγή και επιθυμίες απελευθέρωσης. Υπήρξαν όμως και υπάρχουν και καταστάσεις όπου ο αντιμπεριαλισμός ήταν άμεσα ιδεολογία και μέσο νομιμοποίησης αντιδραστικών καθεστώτων, που τίποτα κοινό δεν είχαν και δεν έχουν με ό, τι μπορεί να ονομαστεί *κοινωνική απελευθέρωση*.

Με άλλα λόγια, δεν θεωρούμε ότι το αντιμπεριαλιστικό υποκείμενο είναι συλλήβδην εθνικιστικό. Ούτε όμως θεωρούμε ότι υπάρχει ένας αρχικά ή στον πυρήνα του αγνός αντιμπεριαλισμός που οδηγείται κακώς στον εθνικισμό. Δεν έχουμε να κάνουμε με λάθη και προδοσίες αλλά με τον εγκλωβισμό των αγωνιζόμενων υποκειμένων στα όρια του έθνους. Κι αυτό γιατί *ο αντιμπεριαλισμός δεν κινείται εκτός αλλά εντός της εθνικιστικής ιδεολογίας.*

i. ο αντιμπεριαλισμός είναι κρατική ιδεολογία

Η διαδεδομένη ιδέα είναι ότι ο ιμπεριαλισμός αποτελεί χαρακτηριστικό των αναπτυγμένων καπιταλιστικών κρατών, των κρατών που έχουν εισέλθει στο μονοπωλιακό στάδιο ανάπτυξης. Το 1916 ο Λένιν γράφει το βιβλίο *Ο Ιμπεριαλισμός: Ανώτατο Στάδιο του Καπιταλισμού.* Σύμφωνα με τον ίδιο:

> *"ο ιμπεριαλισμός είναι ο καπιταλισμός στο στάδιο εκείνο της ανάπτυξης, στο οποίο έχει διαμορφωθεί η κυριαρχία των μονοπωλίων και του χρηματιστικού κεφαλαίου, έχει αποκτήσει εξαιρετική σημασία η εξαγωγή κεφαλαίου, έχει αρχίσει*

το μοίρασμα του κόσμου από τα διεθνή τραστ και έχει τελειώσει το μοίρασμα όλων των εδαφών της γης από τις μεγαλύτερες καπιταλιστικές χώρες".[1]

Η ιστορία της αποικιοκρατίας καταρχάς επιβάλλει τον αναστοχασμό αυτής της κλασσικής θέσης. Ήδη από την αυγή του καπιταλισμού ήταν σύνηθες φαινόμενο για παράδειγμα οι εμπορικοί πόλεμοι και ο σχηματισμός μονοπωλιακών εταιρειών στις αποικίες με σκοπό το "μοίρασμα του κόσμου" και τη δημιουργία "ζωνών επιρροής":

"Καθώς οι Άγγλοι έμποροι τολμούσαν τώρα να ανοιχτούν στις παγκόσμιες αγορές, η χώρα ήταν αναγκασμένη να ακολουθήσει μια ενεργή αποικιακή πολιτική. Οι πλουσιότερες αποικίες είχαν ήδη κατακτηθεί από άλλα κράτη, κυρίως την Ισπανία και την Πορτογαλία. Προοδευτικά, η Ολλανδία και σε κάποιο βαθμό και η Γαλλία προχώρησαν σε αξιόλογες αποικιακές κτήσεις. Όλη η ιστορία της Αγγλίας από τον 16ο έως τον 18ο αιώνα είναι μια πάλη με αυτές τις χώρες για την απόκτηση εμπορικής και αποικιακής υπεροχής. Τα όπλα σ' αυτήν την πάλη ήταν η ίδρυση νέων αποικιών, οι εμπορικές συνθήκες και οι πόλεμοι […] Το τέλος του 16ου αιώνα βρήκε την Αγγλία να αναδεικνύεται νικητής στον πόλεμο με την Ισπανία, της οποίας ο στόλος, η περιώνυμη Αρμάδα, κατατροπώθηκε το 1588. Ο κύριος αντίπαλος της Αγγλίας κατά τον 17ο αιώνα ήταν η Ολλανδία, που κατείχε τον ισχυρότερο εμπορικό στόλο στον κόσμο και ένα εμπόριο και μια βιομηχανία σε πλήρη ακμή. Ο 17ος αιώνας ήταν για την Αγγλία ο αιώνας της σύγκρουσής της με την Ολλανδία, ενώ ο 18ος απορροφήθηκε από τη σύγκρουσή της με τη Γαλλία. Μεταξύ των ετών 1653 και 1797, η Αγγλία ανάλωσε 66 χρόνια σε ναυτικούς πολέμους".[2]

Με άλλα λόγια, βλέπουμε ότι ο καπιταλισμός, από την πρώτη κιόλας ιστορική στιγμή της κυριαρχίας του χαρακτηρίζεται από τα ακόλουθα δύο στοιχεία: την *εθνική-κρατική συγκρότηση* της εξουσίας του κεφαλαίου στο έδαφος

1. Β.Ι. Λένιν, *Ο Ιμπεριαλισμός: Ανώτατο Στάδιο του Καπιταλισμού.* Σύμφωνα με τον Λένιν, στην εποχή του ιμπεριαλισμού ο ανταγωνισμός μεταξύ των μεγαλύτερων καπιταλιστικών κρατών για το μοίρασμα των αγορών και την παγκόσμια ηγεμονία θα οξυνόταν με αποτέλεσμα τη διαρκή σύγκρουση και τον πόλεμο. Χρέος των επαναστατών ήταν να εντείνουν τις αντιφάσεις της καπιταλιστικής ανάπτυξης υποστηρίζοντας το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των "καταπιεσμένων εθνών" και πλήττοντας έτσι το σύστημα στους πιο αντιφατικούς και αδύναμους κρίκους της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας.
   Εδώ θα πρέπει να πούμε ότι η πατρότητα του όρου *ιμπεριαλισμός* ανήκει στον Χόμπσον, έναν αστό δημοσιογράφο ο οποίος στις αρχές του 20ου έγραψε το ομώνυμο βιβλίο, και ως ιμπεριαλισμό χαρακτηρίζει τη νέα κατά τη γνώμη του φάση στην οποία εισήλθε η αποικιοκρατία από τα τέλη του 19ου αιώνα και μετά. Η θέση του αυτή καθόρισε σημαντικά τη διαμόρφωση των μαρξιστικών θεωριών για τον ιμπεριαλισμό, συμπεριλαμβανομένης και της λενινιστικής.
2. Ι. Ρούμπιν, *Ιστορία των Οικονομικών Θεωριών.*

μιας επικράτειας και τον *επεκτατισμό* αυτής της (οικονομικής, πολιτικής και ιδεολογικής) εξουσίας προς άλλες επικράτειες και περιοχές, είτε ως επιρροή είτε ακόμη και ως (τάση για) επέκταση των ορίων της επικράτειας.[3]

Η αποικιοκρατία συνέβαλλε στη συσσώρευση κεφαλαίου σε κάθε καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό που αποτελούσε φορέα της. Αποτέλεσε την ιστορική μορφή υπό την οποία εκδηλώθηκε ο καπιταλιστικός επεκτατισμός, από την πρώτη στιγμή κυριαρχίας του καπιταλιστικού συστήματος στην Ευρώπη μέχρι τη γενίκευσή του σ' όλο τον πλανήτη, οπότε ο σχηματισμός καπιταλιστικών σχέσεων εξουσίας και συνεπώς καπιταλιστικών κρατών στις (πρώην) αποικίες έθεσε τέρμα στο αποικιακό σύστημα. Η Αριστερά μπροστά σε αυτήν την πραγματικότητα προτίμησε να αμφισβητήσει την πραγματικότητα παρά την αντιμπεριαλιστική της ιδεολογία. Πλάι στις κλασσικές θεωρίες του ιμπεριαλισμού ήρθαν να προστεθούν οι θεωρίες της εξάρτησης. Σύμφωνα με αυτές, οι Μεγάλες Δυνάμεις συνέχιζαν να κινούν τις εξελίξεις, ενώ όλα τα υπόλοιπα κράτη δεν ήταν παρά *τυπικά* ανεξάρτητα, πιόνια στα χέρια των ιμπεριαλιστών. Με άλλα λόγια, η Αριστερά μέσω των θεωριών του ιμπεριαλισμού παρέμεινε εγκλωβισμένη στο αποικιακό παράδειγμα, αδυνατώντας να κατανοήσει τη νέα πραγματικότητα, από εκεί και η δημιουργία νέων όρων, όπως "νεοαποικιοκρατία".[4]

Στο παγκόσμιο διεθνοπολιτικό πεδίο συναντούμε κράτη λιγότερο ή περισσότερο ισχυρά. Η Αριστερά παγιδευμένη στα σχήματα του ιμπεριαλισμού και σε μανιχαϊστικά σχήματα του τύπου "ο εχθρός του εχθρού μου είναι φίλος μου" απολυτοποίησε αυτή τη συνθήκη και κατέληξε σε κάθε περίσταση να υποστηρίζει το "ασθενέστερο" (καπιταλιστικό) κράτος απέναντι στο "ισχυρότερο". Ο αντιμπεριαλισμός υποστηρίζοντας τον έναν κρατικό σχηματισμό εναντίον του άλλου αφενός είναι καταδικασμένος να ακολουθεί ασθμαίνοντας το μεταβαλλόμενο δίκτυο των διακρατικών συμμαχιών, αφετέρου είναι καταδικασμένος να μην μπορεί να ανατρέψει την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων.

Όπως δείχνει και η ιστορία, η διακρατική ιεραρχία δεν είναι στατική αλλά ρευστή, μια διαρκώς αναδιατασσόμενη σχέση συμμαχιών/ανταγωνισμού. Σε

3. Γ. Μηλιός, "Ιμπεριαλισμός ή Καπιταλιστικός Επεκτατισμός", περ. *Θέσεις,* τ. 94.
4. *"Ο Τριτοκοσμισμός, η πεποίθηση ότι ο κόσμος θα μπορούσε να χειραφετηθεί με την απελευθέρωση της πάμφτωχης και αγροτικής "περιφέρειας", που οι "χώρες του κέντρου" την εκμεταλλεύονταν και την είχαν συμπιέσει σε σχέση "εξάρτησης", η προβληματική δηλαδή του "κέντρου" και της "εξαρτημένης περιφέρειας" τοποθετημένη μέσα στο πλαίσιο μιας αντίληψης περί "παγκόσμιου συστήματος", αιχμαλώτισε τη σκέψη πολλών θεωρητικών της Αριστεράς στον Πρώτο Κόσμο. Εάν οι ρίζες των προβλημάτων που αντιμετώπιζε ο κόσμος δε βρίσκονται στην ανάπτυξη του σύγχρονου βιομηχανικού καπιταλισμού αλλά στην κατάκτηση του Τρίτου Κόσμου από τους ευρωπαίους αποικιοκράτες το δέκατο έκτο αιώνα, [...], τότε η αναστροφή της ιστορικής αυτής διαδικασίας στον εικοστό αιώνα πρόσφερε στους ανίσχυρους επαναστάτες του Πρώτου Κόσμου μια διέξοδο."* [Ε. Χόμπσμπαουμ, *Η Εποχή των Άκρων: Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας*].

αυτό το πλαίσιο τίποτα δεν αποκλείει ένα σήμερα "ανίσχυρο" κράτος, αύριο να γίνει "ισχυρό" και επεκτατικό. Όπως δεν κάνουμε διάκριση μεταξύ αμυντικού και επιθετικού εθνικισμού, αφού κάθε εθνικισμός μπορεί κάλλιστα ανάλογα με τις συγκυρίες από αμυντικός να μετατραπεί σε επιθετικό, έτσι θεωρούμε καταστροφική την υπεράσπιση του "ασθενούς" κράτους απέναντι στο "ισχυρό". Κι αυτό όμως δεν λέει κάτι. Θα πρέπει να απεμπλακούμε ριζικά από την ιδέα ότι ο επεκτατισμός ενός καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού συνδέεται με το επίπεδο ανάπτυξης του, και ακόμη πιο συγκεκριμένα με την είσοδο του στο "μονοπωλιακό στάδιο". Αντίθετα, θεωρούμε ότι κάθε καπιταλιστικός σχηματισμός είναι "φύσει" επεκτατικός ανεξάρτητα από το επίπεδο της ανάπτυξης του. Η ίδια η καπιταλιστική σχέση και η δυναμική της είναι ανταγωνιστική/επεκτατική είτε σε επίπεδο ατομικού κεφαλαίου είτε στο επίπεδο του συνολικού (εθνικού) κοινωνικού κεφαλαίου: τόσο στο "εσωτερικό" των συνόρων απέναντι στους εκμεταλλευόμενους και σε περιοχές του κοινωνικού πεδίου που αντιστέκονται ή δεν έχουν υπαχθεί πλήρως στην καπιταλιστική προσταγή, όσο και στο "εξωτερικό" απέναντι σε άλλους κοινωνικούς σχηματισμούς. Αλλά δεν είναι μόνο η δυναμική της κεφαλαιακής συσσώρευσης που δημιουργεί τις πιέσεις για εδαφική ή οικονομική επέκταση ενός εθνικού συνολικού κεφαλαίου. Προς την ίδια κατεύθυνση λειτουργεί τόσο η δυναμική της κρατικής συγκρότησης, όσο και η ίδια η δυναμική του έθνους.[5] Χαρακτηριστικό είναι από αυτήν την άποψη το ελληνικό κράτος, το οποίο ήδη από τις πρώτες δεκαετίες της ύπαρξης του διεξήγαγε κατακτητικούς πολέμους, στη λογική της "εθνικής ενοποίησης" και της "απελευθέρωσης" εδαφών, στα οποία είτε υφίστατο είτε κυριαρχούσε οικονομικά μια μειοψηφία ομοεθνών.[6]

Ο αντιμπεριαλισμός αποτελεί πολιτικό όπλο πρώτου μεγέθους στα χέρια του κράτους. Θέτοντας ως νοΙ εχθρό του το ξένο, ιμπεριαλιστικό κεφάλαιο/ κράτος αφήνει στο απυρόβλητο το ντόπιο εθνικό κεφάλαιο/ κράτος, ή αν του ασκεί κριτική, το κάνει γιατί είναι εξαρτημένο, γιατί δεν αναπτύσσει ολόπλευρα τον τόπο κοκ. Επιτελεί έτσι το μέγιστο ρόλο της πειθάρχησης

5. Γ. Μηλιός, *Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός.*
6. Φυσικά, εδώ, η κυρίαρχη αντίληψη είτε αποδέχεται ως δεδομένο τον εθνικοαπελευθερωτικό (και όχι επεκτατικό) χαρακτήρα των πολέμων αυτών, είτε (στην πιο αριστερή της εκδοχή), καταγγέλλει τους ιμπεριαλιστές που οδήγησαν τον ελληνικό λαό στον πόλεμο (!!!). Βλ. χαρακτηριστικά: *"Η μικρασιατική εκστρατεία, παρά τις προσπάθειες της άρχουσας τάξης να παρουσιαστεί σαν προσπάθεια πραγματοποίησης των ονείρων του ελληνικού μεγαλοϊδεατισμού, […], στην πραγματικότητα ήταν μια υπερπόντια κατακτητική πολεμική επιχείρηση, πριν απ' όλα του αγγλικού, αλλά και του γαλλικού και του ιταλικού ιμπεριαλισμού στη Μέση Ανατολή και στα πετρέλαια της".* Χ. Τζιντζιλώνη, "Μικρασιατική καταστροφή. 80 χρόνια από τη συνθήκη των Σεβρών" ΚΟΜΕΠ, αναφέρεται στο Ά. Γαβριηλίδης, *Η Αθεράπευτη Νεκροφιλία του Ριζοσπαστικού Πατριωτισμού.*

και της συστράτευσης πίσω από τις κρατικές πολιτικές, είτε αυτές αφορούν την ανάπτυξη είτε τον πόλεμο. Και το σημαντικότερο; Αυτή η συστράτευση επενδύεται με σημασίες αντίστασης.

Ο αντιμπεριαλισμός ως *λόγος του κράτους* διαμορφώνει και την αντίστοιχη υποκειμενικότητα. Στο οπτικό πεδίο του αντιμπεριαλιστή υπάρχουν μόνο κράτη: κράτη που επιτίθενται και κράτη που αμύνονται, κράτη εξαρτημένα και κράτη ανεξάρτητα. Γι' αυτό, ο αντιμπεριαλιστής δεν θα ενδιαφερθεί, για παράδειγμα, για τους αγώνες και τις απεργίες που πραγματοποιούνται στο εσωτερικό του Ιράν ενάντια στο καθεστώς, εφόσον δεν εντάσσονται στο σχήμα "ιμπεριαλισμός vs λαοί". Φυσικά, κάτι τέτοιο εκφράζει και συγκυριακές, εσκεμμένες πολιτικές επιλογές. Εκφράζει όμως και κάτι βαθύτερο: μέσα από τα σχήματα του (αντι)ιμπεριαλισμού και της εξάρτησης *η ιστορία γίνεται αντιληπτή ως το αποτέλεσμα των κρατικών κινήσεων.* Ο αντιμπεριαλισμός είναι η μαγική εικόνα που εξαφανίζει τις κοινωνικές αντιθέσεις, που αποκρύπτει το γεγονός ότι *"ο λαός εμπεριέχει σε κάθε περίπτωση έναν ακατάπαυστο εμφύλιο πόλεμο, που τον διαιρεί πιο ριζικά από κάθε σύγκρουση".* Ο αντιμπεριαλισμός είναι *πολιτικό εργαλείο για την εξάλειψη της μνήμης και της πραγματικότητας του κοινωνικού ανταγωνισμού.*

ii. αντιμπεριαλισμός και το δόγμα της ανάπτυξης

Το δόγμα της ανάπτυξης αποτέλεσε το κινητοποιητικό πρόταγμα μιας σειράς αγώνων στις αποαποικιοποιημένες χώρες του τρίτου κόσμου. Ορόσημο σε αυτήν τη διαδικασία ήταν η δημιουργία του κινήματος των Αδεσμεύτων το 1955 στη Μπαντάνγκ. Αυτή η κίνηση προήλθε από τη συνάντηση ηγετών κρατών της Ασίας και της Αφρικής οι οποίοι έθεσαν ως στόχο τη πολιτική ανεξαρτησία από το δυτικό στρατόπεδο και λιγότερο ή περισσότερο και από την ΕΣΣΔ σε συνδυασμό με το στόχο της ανάπτυξης.[7] Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι η ισλαμική θρησκεία ή άλλες ανάλογες παραδοσιακές ιδεολογίες διαδραμάτιζε ελάχιστο ή καθόλου ρόλο στην κινητοποίηση των μαζών ενάντια στην αποικιακή κυριαρχία. Αντίθετα, οι ιδεολογίες, τα

7. *"Η πολιτική οικονομία της μη δέσμευσης μπορεί να οριστεί από τα εξής στοιχεία: 1) τη βούληση ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, τη διαφοροποίηση της παραγωγής και κυρίως τη βούληση της εκβιομηχάνισης, 2) τη βούληση για τη διασφάλιση της διεύρυνσης και του ελέγχου της όλης διαδικασίας από το εθνικό κράτος, 3) την πεποίθηση ότι τα τεχνικά μοντέλα συγκροτούν ουδέτερα δεδομένα τα οποία δεν μπορούμε παρά να αναπαράγουμε ακόμα κι όταν δεν τα ελέγχουμε, 4) την πεποίθηση ότι η διαδικασία αυτή σε πρώτη φάση δεν προϋποθέτει τη λαϊκή πρωτοβουλία, αλλά απλά τη λαϊκή υποστήριξη απέναντι στις δραστηριότητες του κράτους, 5) την πεποίθηση ότι η διαδικασία αυτή δεν αντιφάσκει με τη συμμετοχή στις συναλλαγές του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος, ακόμα κι αν προκαλεί στιγμιαίες συγκρούσεις με αυτό."* Σαμίρ Αμίν - Ρέμυ Χερέρα, "50 χρόνια από τη Μπαντάνγκ", περ. *Θέσεις,* τ. 93.

προγράμματα, ακόμα και οι μέθοδοι και οι μορφές πολιτικής οργάνωσης που υιοθετήθηκαν ήταν φιλελεύθερες, σοσιαλιστικές, κομμουνιστικές και/ ή εθνικιστικές, κοσμικές (μη θρησκευτικές) και καχύποπτες απέναντι στον κληρικαλισμό.[8]

Πέρα από τις ιδεολογικές ποικιλομορφίες των εκάστοτε ηγετών και την κοινωνική κατάσταση σε κάθε χώρα επρόκειτο σε όλες τις περιπτώσεις για ένα εθνικιστικό πρόταγμα που στόχευε στην επιτάχυνση του εκσυγχρονισμού: εκσυγχρονισμού του κράτους, των συμπεριφορών, αύξηση του πλούτου της χώρας μέσω της εκβιομηχάνισης υπό τη σκέπη του κράτους. Όπως έχει οριστεί ήταν η προσπάθεια εδραίωσης ενός *"καπιταλισμού χωρίς καπιταλιστές". "Καπιταλισμός"* εξαιτίας της αντίληψης του εκσυγχρονισμού, που καλείται να αναπαράγει τις παραγωγικές και κοινωνικές σχέσεις που χαρακτηρίζουν τον καπιταλισμό: μισθωτή εργασία, επέκταση των αστικών κέντρων, εθνική ιδιότητα του πολίτη κ.ά. *"Χωρίς καπιταλιστές",* στο βαθμό που καθώς απουσίαζε μια αστική τάξη επιχειρηματιών, το κράτος κλήθηκε να τους υποκαταστήσει.[9] Είτε συμφωνεί κανείς είτε διαφωνεί με αυτήν την διατύπωση γεγονός είναι ότι τα μετααποικιακά κράτη, πολλά από τα οποία ήταν προϊόν εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων, προώθησαν την καπιταλιστική σχέση σε όλον τον πλανήτη. Η εφαρμογή της αγροτικής μεταρρύθμισης και η πράσινη επανάσταση, η εκβιομηχάνιση και η συσσώρευση πληθυσμού από την ύπαιθρο στα αστικά κέντρα, η ενοποίηση του στη βάση της εθνικής ταυτότητας έτειναν (ανάλογα με τις κοινωνικές συνθήκες σε κάθε κοινωνικό σχηματισμό) στη διάλυση προκαπιταλιστικών μορφών κοινωνικής οργάνωσης και/ή στην υπαγωγή τους στον οδοστρωτήρα της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης.[10]

Παρένθεση. Το πρόταγμα της ανάπτυξης εξέφραζε επιθυμίες απελευθέρωσης του πλήθους. Τις εξέφραζε όμως με αλλοτριωμένο τρόπο. Κι αυτό γιατί δεν ξέφευγε από το κυρίαρχο εθνοκρατικό και καπιταλιστικό πλαίσιο. Θα ήταν λάθος να διαβάσουμε την ιστορία αυτών των κοινωνικών σχηματισμών ως μια ευθύγραμμη πορεία προς την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό. Αφενός υπάρχει ο κίνδυνος να αναπαράγουμε τον προοδοκεντρισμό ο οποίος είτε στην καπιταλιστική, είτε στην σοσιαλιστική-κομμουνιστική του εκδοχή αντιλαμβάνεται την πορεία των ανθρώπινων κοινωνιών ως μια σταδιακή, εξελικτική πορεία είτε προς την αύξηση και διεύρυνση της ανθρώπινης ευημερίας, είτε προς τον κομμουνισμό. Αφετέρου, υπάρχει ο κίνδυνος

---

8. Χόμπσμπαουμ, ό.π.
9. Σαμίρ Αμίν - Ρέμυ Χερέρα, ό.π.
10. *"…η έννοια του έθνους […] παρουσιάζεται ως μια έννοια κεφαλαιοκρατικού εκσυγχρονισμού, που διατείνεται ότι συνδυάζει το διαταξικό αίτημα για πολιτική ενότητα με τις ανάγκες της οικονομικής ανάπτυξης. Με άλλα λόγια, το έθνος τέθηκε ως το μοναδικό ενεργό μέσο που ήταν σε θέση να αποφέρει νεωτερικότητα και ανάπτυξη."* Μ. Χαρντ - Α. Νέγκρι, *Αυτοκρατορία.*

να σβήσουμε από το χάρτη τις τάσεις που μπορεί να ξέφευγαν από το κυρίαρχο αναπτυξιοκεντρικό πρόταγμα. Βλέποντας και το παράδειγμα της Ελλάδας την περίοδο της μεταπολίτευσης, βλέπουμε ότι σε εργατικούς χώρους και στη νεολαία υπήρχε ένας έντονος αναβρασμός που δεν χωρούσε στην κοινωνική συναίνεση που είχε διαμορφωθεί εκείνη την εποχή με άξονες την αστική δημοκρατία και την εθνική ανάπτυξη. Αυτή η κοινωνική κίνηση είτε συνάντησε την άμεση ιδεολογική και κατασταλτική επίθεση του κράτους είτε τελικά την αφομοίωση μέσα από την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία.[11] Εκτιμούμε ότι ανάλογες τάσεις "λογικά" θα εκδηλώθηκαν και σε αυτές τις χώρες. Αυτό, όμως, μόνο μια συγκεκριμένη ανάλυση του κοινωνικού ανταγωνισμού σε κάθε χώρα μπορεί να μας το πει, κάτι που ξεφεύγει από τους στόχους του παρόντος κειμένου. Κλείνει η παρένθεση.

Θεωρούμε ότι η ιδεολογία της ανάπτυξης αποτελεί κεντρική φαντασιακή σημασία του καπιταλισμού. Η παραδοσιακή αριστερά, είτε στην ριζοσπαστική μ-λ είτε στην ρεφορμιστική της εκδοχή, έμεινε δέσμια αυτού του φαντασιακού. Αντιμετώπισε την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων (ταυτίζοντας την συγκεκριμένα με την εκβιομηχάνιση) όχι ως αποτύπωση της ειδικά καπιταλιστικής ορθολογικότητας, αλλά ως μια "τεχνική", ουδέτερη και οιονεί θετική διαδικασία. Το ζήτημα από εκεί και πέρα ήταν ποιος θα οδηγήσει το άρμα της ανάπτυξης: η αστική τάξη ή το προλεταριάτο (ή για να είμαστε πιο ακριβείς: το κόμμα "του"); Η ιδεολογία της ανάπτυξης συνιστά απολογητική ιδεολογία. Υποβιβάζει το *κοινωνικό ζήτημα,* δηλαδή την κριτική και ανατροπή των κοινωνικών σχέσεων εξουσίας και εκμετάλλευσης, *σε ζήτημα του τρόπου διαχείρισης της εκμετάλλευσης.*

Αυτή η προσκόλληση στη μορφή και όχι στο περιεχόμενο των κοινωνικών σχέσεων αποτέλεσε τη μήτρα που γέννησε μια σειρά "στρεβλών" αντιλήψεων, όσον αφορά μια πληθώρα ζητημάτων, όπως π.χ. για το κράτος και το έθνος, το ρόλο της τεχνολογίας και της επιστήμης κοκ. Η κυριότερη που μας ενδιαφέρει εδώ: *ο σοσιαλισμός έφτασε να είναι νοητός ως ένας συνδυασμός κρατικού ελέγχου της κοινωνικής αναπαραγωγής και ταχείας εκβιομηχάνισης.* Το κράτος και το έθνος γίνονται αντιληπτά όχι ως μορφές της καπιταλιστικής κυριαρχίας, αλλά ως εργαλεία που αν περιέλθουν στα χέρια των εκμεταλλευόμενων μπορούν να χρησιμοποιηθούν για απελευθερωτικούς σκοπούς. Η περίφημη αντίθεση του ορθόδοξου μαρξισμού μεταξύ "σοσιαλιστικού" (κρατικού) σχεδιασμού και καπιταλιστικής "αναρχίας της αγοράς" είναι ο πλανήτης γύρω από τον οποίο περιστρέφονται οι διάφορες εκδοχές της αντιμπεριαλιστικής ιδεολογίας.[12] Η θέση αυτή δέχτηκε έντονη κριτική από

11. Βλ. το "Έθνος και ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός - Μια μικρή ιστορική αναδρομή" στο πρώτο παράρτημα αυτού του βιβλίου.
12. Βλ. π.χ. "*Σημαντική διαφορά υπάρχει ανάμεσα στον κρατικό τομέα στις ιμπεριαλιστικές χώρες και στον κρατικό τομέα στις χώρες του τρίτου κόσμου. Σε αυτές τις χώρες ο κρα-*

θεωρητικά και πολιτικά ρεύματα μετά τον Β΄ Π.Π.,[13] κριτική που ανέδειξε το γεγονός ότι ο "σχεδιασμός" και η "αγορά" δεν αποτελούν δύο αντίθετα κοινωνικά συστήματα, αλλά δύο διαφορετικές μορφές της καπιταλιστικής διαχείρισης του κοινωνικού ζητήματος.

> *"Δεν υπάρχει καμία ριζική αντίφαση μεταξύ της καπιταλιστικής κοινωνικοποίησης της παραγωγής και της καπιταλιστικής ιδιοποίησης του προϊόντος. Η αναρχία της αγοράς είναι ο ένας από τους τρόπους με τους οποίους το κεφάλαιο οργανώνει την κοινωνία, αλλά ο καπιταλιστικός σχεδιασμός είναι ο άλλος. Μεταξύ αυτών των δύο μορφών καπιταλιστικού ελέγχου δεν υπάρχει μια θανάσιμη αντίφαση, αλλά μια διαλεκτική σχέση […]. Ταυτίζοντας τον σοσιαλισμό με το σχέδιο, ο σοσιαλισμός από εκεί που ήταν η άρνηση του καπιταλισμού κατέληξε να είναι μια από τις τάσεις του. Η ανάπτυξη του μονοπωλιακού, χρηματιστικού κεφαλαίου δεν δημιούργησε τη βάση για έναν μη καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, αλλά για μια κοινωνικά πιο ενοποιημένη μορφή καπιταλισμού. Ο καπιταλισμός ξεπέρασε ορισμένες από τις δυσκολίες του περασμένου του σταδίου αλλά αυτή η διαδικασία έγινε αντιληπτή από τους ορθόδοξους μαρξιστές ως το τελικό στάδιο του καπιταλισμού."*[14]

Το λέμε και αλλού. Ο καπιταλισμός είναι μια σχέση κυριαρχίας/ εκμετάλλευσης διαμεσολαβημένη από πράγματα. Η σχέση εκμετάλλευσης διαμεσολαβείται από τη μορφή-εμπόρευμα, η σχέση κυριαρχίας διαμεσολαβείται από τη μορφή-κράτος. Στον καπιταλισμό οι άνθρωποι μετατρέπονται σε άτομα, το καθένα με το δικό του συμφέρον και τυπικά ίσα απέναντι στο νόμο. Άτομα διαχωρισμένα που επανεντάσσονται στην φαντασιακή κοινότητα των πολιτών του λαού-έθνους. Υπό αυτήν την έννοια, δεν έχει σημασία αν στην εξουσία βρίσκεται η αστική ή η εργατική τάξη, αν η πολιτική που ασκείται είναι λιγότερο ή περισσότερο φιλολαϊκή.[15] Όσο οι σχέσεις των ανθρώπων διαμεσολαβούνται από το εμπόρευμα και το κράτος δεν μπορούμε να μιλάμε για κάτι "εκτός" καπιταλισμού, αλλά για διαφορετικές εκδοχές του καπιταλισμού. Ο αντιμπεριαλισμός αποτέλεσε ακριβώς αυτό: την αριστερή

τικός τομέας στρέφεται πολύ συχνά ενάντια στην κυριαρχία των ξένων μονοπωλίων και συνεπώς έχει έναν αντιμπεριαλιστικό χαρακτήρα". [Γιούρι Ποπόφ, "Οι αναπτυσσόμενες χώρες από τη σκοπιά της μαρξιστικής πολιτικής οικονομίας", αναφέρεται στο Γ. Μηλιός, *Θεωρίες για τον Παγκόσμιο Καπιταλισμό*].

13. Ενδεικτικά αναφέρουμε το περιοδικό *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα* καθώς και το ρεύμα του ιταλικού εργατισμού.
14. Aufheben, *Theory of Decline or Decline of Theory* (η μετάφραση δική μας).
15. Αυτή η τοποθέτηση δεν σημαίνει ότι "δεν έχουν νόημα" οι αγώνες για "μερικά" αιτήματα, για βελτίωση των συνθηκών ζωής εντός του καπιταλισμού. Αυτό που λέμε είναι ότι οι όποιες κατακτήσεις όσο παραμένουν στα πλαίσια του καπιταλισμού, αργά ή γρήγορα θα αμφισβητηθούν από το ίδιο το κεφάλαιο, όπως δείχνει και η πρόσφατη ιστορία του νεοφιλελευθερισμού.

εκδοχή της καπιταλιστικής συσσώρευσης, δηλαδή την αριστερή εκδοχή της εκμετάλλευσης/κυριαρχίας. Το ερώτημα που ανακύπτει είναι: *θα μπορούσε να μην το κάνει;* Η απάντηση μας είναι σαφής: *όχι.*

Η χρυσή περίοδος της ιδεολογίας της ανάπτυξης τέλειωσε κάπου στη δεκαετία του '70. Έκτοτε η ιδεολογία αυτή κατέρρευσε για μια σειρά λόγων.[16] Εν συντομία αναφέρουμε:

- Η επιβολή της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης σήμανε σε όλο τον κόσμο την επιβολή προγραμμάτων λιτότητας, το κόψιμο παροχών και δικαιωμάτων που είχαν κατακτηθεί τα προηγούμενα χρόνια, προώθησε τις διαιρέσεις εντός των εκμεταλλευόμενων και εν ολίγοις διέλυσε τις όποιες προσδοκίες είχαν αναπτυχθεί τον καιρό της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης για συνεχή άνοδο του βιοτικού επιπέδου. Στον Τρίτο Κόσμο η "κρίση του χρέους" ήταν το εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για την αναδιάρθρωση των κοινωνικών σχέσεων σε αυτές τις χώρες σημαίνοντας την έναρξη ενός κύκλου αγώνων σε αυτές τις χώρες κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80.[17]
- Αρκετές τάσεις του ανταγωνιστικού κινήματος της δεκαετίας του '70 έθεσαν σε αμφισβήτηση την ιδεολογία της ανάπτυξης τόσο σε σχέση το περιεχόμενο της (τι; πως; για ποιον;), όσο και σε σχέση με την οικολογική διάσταση του ζητήματος.
- Οι πρόσφατες εξελίξεις του πολέμου κατά της τρομοκρατίας και της επιβολής του δόγματος της ασφάλειας. Η δημιουργία μιας διαρκούς κατάστασης εκτάκτου ανάγκης είτε σε τοπικό είτε σε παγκόσμιο επίπεδο είναι μια πολεμική συνθήκη που καλεί τον πληθυσμό να συσπειρωθεί στην "αρνητική" κοινότητα του φόβου που προτάσσει η κυριαρχία.

iii. αντιμπεριαλισμός και ισλάμ

Δεν σκοπεύουμε σε μια αναλυτική παρουσίαση του φαινομένου που λέγεται "ισλαμικός ριζοσπαστισμός". Από την άλλη, όμως, θεωρούμε αναγκαία την, έστω και σύντομη, αναφορά σε αυτό το ζήτημα.[18] Κι αυτό για διάφορους λόγους:

---

16. Εδώ δεν εννοούμε ότι ο καπιταλισμός έχει πάψει να αναπτύσσεται ή ότι οι κοινωνίες έχουν βουλιάξει στη στασιμότητα. Αντίθετα θέλουμε να καταδείξουμε τον ιδεολογικό μετασχηματισμό που συνέβη: την αδυναμία του συστήματος (και της Αριστεράς και της δεξιάς του πλευράς) να πείθει και να κινητοποιεί τον πληθυσμό στις βάσεις "θετικών" προταγμάτων όπως ήταν η ανάπτυξη και ο εκσυγχρονισμός.
17. Εκτενέστερα για την κρίση του χρέους βλ. και το κείμενο "Έθνος-Κράτος και Παγκοσμιοποίηση" στο παρόν βιβλίο.
18. Ως συνεισφορά μας στη συζήτηση περί ισλαμισμού, Ιράν, Αριστεράς και αντιμπε-

Αν και ο ισλαμισμός ως θρησκεία διαθέτει μια ιστορία αρκετών αιώνων, στη συγκεκριμένη περίπτωση αντιμετωπίζουμε τον ριζοσπαστικό ισλαμισμό ως πολιτική ιδεολογία εθνικής ενότητας. Η άνοδος των ριζοσπαστικών ισλαμικών οργανώσεων εντοπίζεται στην περίοδο του τέλους της δεκαετίας του ’70 και έπειτα. Σε πολλές χώρες η δράση των ισλαμιστικών οργανώσεων ενθαρρύνθηκε από δεξιές και αριστερές κυβερνήσεις, από τοπικά και πλανητικά αφεντικά, είτε ως αντίβαρο στη δύναμη πολιτικών οργανώσεων και κομμάτων που απειλούσαν την εξουσία τους είτε ως μορφή ενσωμάτωσης της λαϊκής δυσαρέσκειας και των εξεγέρσεων που άρχισαν να εξαπλώνονται στις χώρες αυτές με αφορμή την κρίση του χρέους και την επιβολή των Προγραμμάτων Δομικής Προσαρμογής.[19] Ο ριζοσπαστικός ισλαμισμός κινείται πάνω στο πτώμα οργανώσεων της αριστεράς και επαναστατικών εγχειρημάτων. Στις περισσότερες περιπτώσεις η επιτυχία των ισλαμιστικών οργανώσεων οφείλεται στον συνδυασμό των εξής στοιχείων: δημιουργία ενός δικτύου υλικής υποστήριξης και αλληλοβοήθειας των φτωχότερων στρωμάτων, αντιμπεριαλιστική εθνικιστική ρητορική (στρέφοντας έτσι την κοινωνική δυσαρέσκεια ενάντια στους “ξένους”) –κι όλα αυτά με μεγάλες δόσεις θρησκείας και “επιστροφής στην παράδοση”. Ο ριζοσπαστικός ισλαμισμός δεν αποτελεί με κανέναν τρόπο άρνηση του καπιταλισμού, παρά τη σφοδρή αντιδυτική ρητορική του. Καταρχάς, σε θεωρητικό επίπεδο, δεν υπάρχει εγγενής αντίφαση μεταξύ των ιερών κειμένων του Ισλάμ και του καπιταλισμού.[20] Από εκεί και πέρα, σε πρακτικό επίπεδο, είτε μιλάμε για το Ιράν είτε για τη Σαουδική Αραβία, πρόκειται για μια χαρά καπιταλιστικά κράτη. Κράτη, τα οποία, προωθούν την ανάπτυξη, οργανώνουν την εκμετάλλευση, συνάπτουν τις συμμαχίες τους, συγκροτούν τον πληθυσμούς τους σε έθνος-λαό, καταστέλλουν όσους εξεγείρονται κοκ. Ό, τι κάνει δηλαδή κάθε κράτος που σέβεται τον εαυτό του.

ριαλισμού βλ. το κείμενο “Σοσιαλισμός ή Αντιμπεριαλισμός: Η Αριστερά και η Επανάσταση στο Ιράν” που παραθέτουμε στο παράρτημα. Εκεί αναδεικνύονται ο ρόλος και τα όρια του αντιμπεριαλισμού της ιρανικής Αριστεράς σε σχέση με την άνοδο του ισλαμικού ριζοσπαστισμού. Το κείμενο προέρχεται από το περιοδικό *New Left Review* και η μετάφραση είναι δική μας.

19. Για μια συνοπτική παρουσίαση των ΠΔΠ και των εναντίον τους αγώνων, βλ. *Παιδιά της Γαλαρίας,* τ. 9.

20. *“Η οικονομική δραστηριότητα, η επιδίωξη κέρδους, το εμπόριο και κατά συνέπεια, η παραγωγή για την αγορά αντιμετωπίζονται εξίσου ευνοϊκά από την παράδοση και το Κοράνι. Βρίσκει μάλιστα κανείς εκεί και διθυραμβικές διατυπώσεις σχετικά με τον έμπορο. Αναφέρεται ότι ο Προφήτης είχε πει: “Ο αξιόπιστος έμπορος θα κάθεται, την ημέρα της κρίσεως, στον ίσκιο του θρόνου του θεού ή ακόμα οι έμποροι είναι οι ταχυδρόμοι τούτου του κόσμου και οι πιστοί θεράποντες του θεού πάνω στη γη”. Σύμφωνα με την ιερή παράδοση, το εμπόριο είναι ένας προνομιούχος τρόπος να κερδίσεις το ψωμί σου […] Παρόμοια και η μισθωτή εργασία θεωρείται κάτι το απόλυτα φυσιολογικό.”* [Maxime Rodinson, “Ισλάμ και καπιταλισμός”, αναφέρεται στο *Παιδιά της Γαλαρίας,* τ. 10].

Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας αναδεικνύει τον ριζοσπαστικό ισλαμισμό σε εχθρό του δυτικού καπιταλισμού. Σε αυτήν την περίπτωση ερχόμαστε αντιμέτωποι με δίπολα "ή με τις ΗΠΑ και τους συμμάχους τους, ή με τους ριζοσπάστες ισλαμιστές", είτε αυτά προέρχονται από τη δεξιά είτε από την αριστερά του συστήματος. Σε αυτή τη συγκυρία, είναι πιο επείγουσα από ποτέ η ανάδειξη μιας διεθνιστικής οπτικής στο λόγο και στην πράξη. Η αποδοχή της εγκυρότητας αυτών των δίπολων στην πράξη καταλήγει της μιας καπιταλιστικής εξουσίας ενάντια στην άλλη. Γι' αυτό παρακολουθούμε με ιδιαίτερη απορία την αλληλεγγύη που εκφράζεται από κομμάτια του εν ελλάδι αντιεξουσιαστικού χώρου στον ριζοσπαστικό ισλαμισμό (βλ. τα *"αλληλεγγύη στην παλαιστινιακή αντίσταση", "νάτα νάτα τα Μπόινγκ στο Μανχάταν, 11 Σεπτέμβρη κάθε μέρα να 'ταν"* κοκ). Επιγραμματικά, αναφέρουμε κάποιους από τους λόγους που κάνουν αρκετούς αναρχικούς να υποκύπτουν στην κρυφή γοητεία της αντιμπεριαλιστικής ιδεολογίας:

- Η συναισθηματική φόρτιση και η ιδεολογική τύφλωση που παράγει η *εικόνα* του "εξαθλιωμένου ισλαμιστή" δεν αφήνει χώρο για κριτική σκέψη. Δεν αφήνει χώρο για κριτική της ιδεολογίας, της εκμετάλλευσης και της κυριαρχίας όπως αυτή αναπαράγεται σε αυτές τις χώρες. Αυτό που μένει είναι η θεωρία της εξαθλίωσης ξαναζεσταμένη: οι πληθυσμοί αυτών των χωρών είναι τόσο εξαθλιωμένοι και καταπιεσμένοι που ό, τι κι αν κάνουν είναι δικαιολογημένο και αξίζει της συμπαράστασης μας.
- Η γοητεία της βίας. Έτσι μπορούν κάλλιστα να κατακρίνονται "λαϊκά" καθεστώτα τύπου Τσάβες ή Λούλα,ενώ την ίδια στιγμή οι πολεμιστές της Χαμάς και της Χεζμπολάχ να προκαλούν ρίγη επαναστατικού ενθουσιασμού.
- Ο αναρχικός χώρος δεν είναι κράτος εν κράτει μέσα στην ελληνική κοινωνία. Ακόμη περισσότερο, τα ανθρώπινα υποκείμενα τείνουν να συγκροτούνται συχνά μέσα από τη μίμηση ή την ταύτιση με άλλα, ακόμη κι όταν αυτά είναι αντίπαλα. Ειδικά σε συνθήκες ευρύτερης αποσύνθεσης της ριζοσπαστικής κριτικής, δεν είναι δύσκολο να εμφιλοχωρήσει η αντιμπεριαλιστική, εθνική ιδεολογία στη δράση υποκειμένων που τουλάχιστον σε ιδεολογικό επίπεδο έχουν ως σημαία του αγώνα τους τον αντικρατισμό.

iv. εθνικισμός και αριστερά

Στην Αριστερά και στο ευρύτερο ανταγωνιστικό κίνημα, έχουν αναπτυχθεί ιστορικά οι εξής αντιλήψεις για το εθνικό ζήτημα:[21]

21. Δεν θα μπούμε σε αναλυτική συζήτηση των διαφόρων αντιλήψεων, αλλά θα προσπαθήσουμε να τις περιγράψουμε σχηματικά. Για περισσότερα επί του θέματος βλ. Δημούλης - Γιαννούλη, *Έθνη-άξεις-Πολιτική: Η Διαλεκτική του Πολέμου,* Marcel

α) ***Η θέση του αδιάλλακτου διεθνισμού:*** Η εθνική ιδεολογία στην περίπτωση αυτή θεωρείται αστικό ιδεολόγημα που σκοπό έχει να συγκαλύψει τα πραγματικά, διεθνιστικά και ταξικά συμφέροντα των εργατών. Παράλληλα, θεωρείται ότι η καπιταλιστική οικονομία τείνει προς την παγκοσμιοποίηση και την εξαγωγή κεφαλαίου από τις ισχυρότερες οικονομίες στις υπόλοιπες. Εφόσον η τάση του καπιταλισμού είναι προς την επιβολή ενός παγκόσμιου οικονομικού συστήματος, το αίτημα μικρότερων εθνικών ομάδων για ανεξαρτησία είναι οπισθοδρομικό, αδύνατο στα πλαίσια του αναπτυγμένου καπιταλισμού και άρα εμπόδιο στο σοσιαλισμό.

β) ***Η πολιτιστική θέση:*** Στην περίπτωση αυτή το κάθε έθνος θεωρείται ως αυτόνομη ενότητα ανθρώπων, οι οποίοι συνδέονται μέσω κοινής ιστορίας, κουλτούρας και ενιαίου χαρακτήρα και επιθυμούν να ζήσουν ενωμένοι, συνεχίζοντας την ιστορία του και μοιραζόμενοι μια κοινή τύχη. Η οπτική αυτή επιχειρεί την απολυτοποίηση του εθνικού φαινομένου, θεωρώντας το ως μια λίγο πολύ φυσική κοινότητα και αποσυνδέοντας το από τον κοινωνικό ανταγωνισμό, από υλικούς και ιδεολογικούς συσχετισμούς δύναμης και συμφερόντων. Η πολιτιστική προσέγγιση του έθνους εκφράστηκε ιστορικά από τον Όττο Μπάουερ στην Β Διεθνή αλλά σήμερα την βλέπουμε να επαναχρησιμοποιείται από αριστερούς κύκλους. (Περισσότερα όμως επ' αυτού παρακάτω).

γ) ***Η "τακτική" οπτική:*** Στην περίπτωση αυτή αν και αναγνωρίζεται ως στρατηγικός στόχος ο διεθνισμός, υιοθετούνται για λόγους τακτικούς εθνικοαπελευθερωτικά συνθήματα και υποστηρίζονται τα αντίστοιχα κινήματα. Εδώ εντάσσεται το περίφημο, λενινιστικό "δικαίωμα στην αυτοδιάθεση των εθνών". Η αντίληψη αυτή επικράτησε για δεκαετίες διαμορφώνοντας γενιές και γενιές αντιμπεριαλιστών. Με βάση την οπτική αυτή ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας υποτίθεται ότι:

- Επιφέρει πολιτικό πλήγμα στον ιμπεριαλισμό ανατρέποντας τις σχέσεις εξάρτησης.
- Ικανοποιεί τα δημοκρατικά αιτήματα των μαζών και τις διαπαιδαγωγεί στον αγώνα.
- Ανοίγει το δρόμο στην αυτόνομη οικονομική ανάπτυξη με αποτέλεσμα τη δημιουργία επαρκούς προλεταριακού πληθυσμού ώστε να γίνει εφικτή μελλοντικά η σοσιαλιστική επανάσταση.
- Έτσι χρέος των επαναστατών είναι να υποστηρίξουν τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα ωθώντας τα προς λαϊκή/προλεταριακή κατεύθυνση.

Stoetzler, *Ο Εθνικισμός στις τρεις διεθνείς,* Φ. Σατελέ - Εβ. Πιζιέ-Κουσνέρ, *Οι Πολιτικές Αντιλήψεις του 20ου αιώνα.*

Προφανώς κάθε εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα χρειάζεται ξεχωριστή ανάλυση ανάλογα με τις κοινωνικοϊστορικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε κοινωνικό σχηματισμό. Επίσης προφανώς, η εποχή των μεγάλων εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων, η εποχή που σε κάθε τοίχο υπήρχε και μια αφίσα του Τσε, η εποχή που το θέαμα του τριτοκοσμικού αντάρτη κινητοποιούσε πλήθος κόσμου και παρήγαγε *μαζικά* αριστερές αντιμπεριαλιστικές φαντασιώσεις έχει παρέλθει ανεπιστρεπτί. Παρόλα αυτά, όμως, με αφορμή ειδικά και το παλαιστινιακό ζήτημα ή τον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας, βλέπουμε να επανέρχονται σαν φαντάσματα τα συνθήματα του παρελθόντος και η αντιμπεριαλιστική ανάλυση συνεχίζει να παρουσιάζεται αυτοδικαίως ως η "σωστή" ανάλυση.

Η τακτική χρήση του έθνους "παραγνωρίζει" το γεγονός ότι το έθνος δεν είναι ένα ουδέτερο εργαλείο, αλλά η ιδεολογική μορφή έκφρασης ενός υποτιθέμενου γενικού συμφέροντος στο εσωτερικό ενός κοινωνικού σχηματισμού. Το έθνος *εμφανίζεται* ως προοδευτικό στο βαθμό που χρησιμεύει ως γραμμή άμυνας εναντίον της κυριάρχησης ισχυρότερων εθνών και εξωτερικών οικονομικών, πολιτικών και ιδεολογικών δυνάμεων. Όσο προοδευτικά όμως εμφανίζονται αυτά τα τείχη στην προστατευτική τους λειτουργία έναντι της εξωτερικής κυριάρχησης, άλλο τόσο μπορούν να λειτουργήσουν αντίστροφα για το εσωτερικό που "προστατεύουν". Η άλλη όψη του οικοδομήματος που ανθίσταται στις ξένες δυνάμεις είναι και αυτή μια δύναμη κυριάρχησης, που ασκεί μια ίση και αντίρροπη καταπίεση, καταστέλλοντας την εσωτερική διαφορά και αντίθεση στο όνομα της εθνικής ταυτότητας, της ενότητας και της ασφάλειας.[22] Ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας εκφράζει την *εθνικοποίηση του κοινωνικού ζητήματος* με ό, τι αυτό συνεπάγεται, όπως δείχνει και το παράδειγμα της πρώην Γιουγκοσλαβίας, όπου η συστράτευση του εκμεταλλευόμενων πίσω από τις σερβικές, κροατικές και λοιπές σημαίες οδήγησε στο σφαγείο του 1990-95.[23]

Ακόμη και μέσα στα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, ή σε αυτά που η αντιμπεριαλιστική ιδεολογία επιλέγει να ονομάζει έτσι, αναπτύσσονται κινή-

22. Νέγκρι - Χαρντ, *Αυτοκρατορία.* Επίσης, βλ. το παρακάτω απόσπασμα που αναφέρεται στην πολιτική της Κομιντέρν απέναντι στο εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα της Τουρκίας και την καταστολή των τούρκων κομμουνιστών από το κεμαλικό καθεστώς: *"Σήμερα λέμε στους τούρκους κομμουνιστές, παρά τις διώξεις που υφίστανται: μην ξεχνάτε το προσεχές μέλλον πίσω από το παρόν. Ο αγώνας για την ανεξαρτησία της Τουρκίας, που έχει μεγάλη επαναστατική σημασία, δεν έχει ακόμη τελειώσει. Οφείλετε να αμυνθείτε απέναντι στις διώξεις, να ανταποδίδετε κάθε χτύπημα, αλλά οφείλετε επίσης να καταλάβετε ότι δεν ήρθε ακόμη ο καιρός για τον τελικό επαναστατικό αγώνα και ότι έχετε ακόμα να διανύσετε πολύ δρόμο με τα αστικά επαναστατικά στοιχεία."* [Ράντεκ, "4ο συνέδριο της Κ.Δ.", 1922, αναφέρεται στο Φ. Σατελέ - Εβ. Πιζιέ-Κουσνέρ, *Οι πολιτικές αντιλήψεις του 20ου αιώνα.*
23. Βλ. *Παιδιά της Γαλαρίας,* τ. 8 και περιοδικό *Ανάρες,* τ. 2 και 4.

σεις από τα κάτω, οι οποίες αμφισβητούν ανοιχτά το σχήμα "έθνος εναντίον ξένων". Χαρακτηριστικό είναι εδώ το παράδειγμα της 1ης Ιντιφάντα, η οποία στα αρχικά στάδια δεν ήταν ένα εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα. Οι ίδιοι οι αγωνιζόμενοι δεν είχαν ως στόχο την δημιουργία του "δικού τους" κράτους και μόνο εκ των υστέρων η ΟΑΠ [*Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης*] και οι ισλαμιστικές οργανώσεις κατάφεραν να ηγεμονεύσουν και να του προσδώσουν το χαρακτήρα της εθνικής απελευθέρωσης.[24]

v. μεταλλαγές του αριστερού πατριωτισμού

Όπως ήδη υπαινιχθήκαμε παραπάνω αναφερόμενοι στον Όττο Μπάουερ, βλέπουμε να αναδύεται και μια νέα παραλλαγή αριστερού πατριωτισμού πλάι ή μέσα στον κλασσικό "τακτικό" πατριωτισμό. Με άλλα λόγια, από εκεί που η υπεράσπιση του έθνους θεωρούνταν ως το μέσο για τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη ή για την πραγματοποίηση σε απώτερο στάδιο της διεθνιστικής σοσιαλιστικής επανάστασης (ανάλογα με την θέση και την οπτική του εκάστοτε φορέα του αριστερού πατριωτικού λόγου), από εκεί δηλαδή που η υπεράσπισή του γινόταν σε αναφορά με κάτι *εξωτερικό* ως προς αυτό, παρατηρούμε την τάση το έθνος να γίνεται αποδεκτό ως τέτοιο, να καθίσταται μια αφεαυτής θετική αξία.

Χαρακτηριστικά είναι από αυτήν την άποψη το παρακάτω απόσπασμα του αριστερού ιστορικού Νίκου Σβορώνου:

> *"το ελληνικό έθνος γεννήθηκε στο τέλος της βυζαντινής αυτοκρατορίας, και στεριώθηκε μέσα από την αντίθεση και την αντίσταση ενάντια στην ξενική κατοχή, που ήταν δυτική για ορισμένες περιοχές και οθωμανική για το μεγαλύτερο μέρος της χώρας […] Τι εννοώ "αντιστασιακό χαρακτήρα" και τι εννοώ "αντίσταση"; Αντίσταση δεν εννοώ μόνο την ένοπλη αντίσταση. […] Αντίσταση εννοώ επίσης τη* ***συνεχή αντίσταση,*** *τη* ***συνεχή αντίθεση*** *εναντίον κάθε θεσμού ο οποίος είναι ξένος από εκείνον τον οποίο πιστεύεις, τον οποίο θέλεις […] Το πρόβλημα είναι* ***να μένεις αυτό που είσαι,*** *και αυτό βέβαια συνδυάζεται με την* ***πολιτισμική συνέχεια του ελληνισμού****. Με το γεγονός ότι όταν κατακτήθηκε ο ελληνικός λαός είτε από τους ρωμαίους αρχικά είτε αργότερα από τους τούρκους, είχε εθνική ενότητα και συνείδηση της ενότητας αυτής."*[25]

Αυτή η προσέγγιση μολονότι αντιτίθεται στον φυλετικό ή βιολογικό εθνικισμό, υποστηρίζει την πολιτιστική συνέχεια του ελληνικού έθνους στο διάβα των αιώνων, υιοθετώντας το γνωστό παπαρηγοπούλειο σχήμα της τρι-

24. Βλ. Aufheben, *Πίσω από την Ιντιφάντα του 21ου αιώνα.*
25. Ν. Σβορώνος, "Η μέθοδος της ιστορίας", αναφέρεται στο Ά. Γαβριηλίδης, *Η Αθεράπευτη Νεκροφιλία του Ριζοσπαστικού Πατριωτισμού* (οι υπογραμμίσεις από το πρωτότυπο).

σχιλιετούς ιστορίας του ελληνικού έθνους. Αυτό είναι *"μια γενίκευση με την οποία το τετελεσμένο γεγονός, δηλαδή η αστάθμητη συνάντηση ετερογενών στοιχείων που οδήγησε στη δημιουργία του ελληνικού έθνους-κράτους-λαού, αναγορεύεται ιδεαλιστικά σε εκδήλωση μιας ενότητας που υπήρχε ήδη κατά την αρχή της διαδικασίας, μιας δομής που προηγείται αυτών των στοιχείων. Το τέλος-κατάληξη μετατρέπεται εκ των υστέρων σε Τέλος-σκοπό και, δι' αυτού, σε Αρχή –τόσο με τη χρονική όσο και με τη λογική έννοια".*[26] Καταλήγει έτσι στο ίδιο συμπέρασμα με τον "ακροδεξιό", φυλετικό εθνικισμό: στην ενότητα του ελληνικού έθνους. Καταρχάς, για μας,[27] αφενός το έθνος αποτελεί μια σχετικά πρόσφατη κοινωνικο-ιστορική "κατασκευή" με ηλικία περίπου 2 αιώνων, αφετέρου η παραγωγή της εθνικής κοινότητας δεν είναι το προϊόν ελεύθερης επιλογής ή μιας φυσικής διαδικασίας, αλλά το διαρκές αποτέλεσμα μιας ιστορίας εθνοκαθάρσεων, βίαιης ομογενοποίησης του πληθυσμού και συνεχών αποκλεισμών.

Αυτή η φιλολογία κερδίζει έδαφος τις τελευταίες δεκαετίες, ιδίως σε αναφορά με την λεγόμενη "παγκοσμιοποίηση" ή τη "Νέα Τάξη", η οποία (υποτίθεται ότι) καταργεί τα σύνορα, επιβάλλει την διάλυση των εθνών, την ομογενοποίηση των πολιτισμών κοκ. Βέβαια, απέναντι στις μύθους της εθνικής ιδεολογίας θα πρέπει να πούμε ότι ιστορικά η "ομογενοποίηση" των πολιτισμών δεν πραγματοποιείται από την "παγκοσμιοποίηση" αλλά από το ίδιο το έθνος. Το έθνος-κράτος είναι αυτό που εγκολπώνεται διαφορετικές κουλτούρες και πολιτισμούς για να φτιάξει έναν ομογενή "εθνικό" πολιτισμό που χάνεται στα βάθη των αιώνων, αποκαθαίροντας τον παράλληλα από τα "αντεθνικά" στοιχεία που δεν χωρούν σε αυτήν την κατασκευή. Έτσι, η υπεράσπιση του έθνους, του λαϊκού πολιτισμού γίνεται αυτοδικαίως συνώνυμο της αντίστασης, η συνωμοσιολογία καταλαμβάνει το προσκήνιο και η όποια κριτική σκέψη βουλιάζει στον τάφο που της έσκαψε η αντιμπεριαλιστική ιδεολογία. Αυτό είναι το κοινό νήμα που διατρέχει όλο το φάσμα του πολιτικού σκηνικού, συνδέοντας από "παραδοσιακούς" και "εναλλακτικούς" αριστερούς (τύπου Καραμπελιά) μέχρι τον Καρατζαφέρη και τον Χριστόδουλο. Αυτό δεν αποτελεί μια εθνικιστική παρέκκλιση, αλλά το φυσιολογικό αποτέλεσμα δεκαετιών αντιμπεριαλισμού και πατριωτικής αντιεξαρτησιακής μπουρδολογίας. Η ελληνική Αριστερά, στις διάφορες παραλλαγές, συγκρότησε την υποκειμενικότητα της γύρω από την αντίσταση στις ξένες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις, "υποκαθιστώντας" το κοινωνικό/ ταξικό περιεχόμενο του αγώνα της με το σχήμα της εθνικής αντιπαράθεσης και καθιστώντας τον εαυτό της τον "εκφραστή των αληθινών συμφερόντων του λαού-έθνους" σε αντίθεση με την "ξενόδουλη" αστική τάξη.

---

26. Α. Γαβριηλίδης, ό.π.
27. Βλ. και το κείμενο "Το Εθνικό Φαινόμενο" στο παρόν βιβλίο.

Από εκεί και πέρα θα θέλαμε να σταθούμε στο εξής σημείο: Ο καπιταλισμός δεν είναι ένα σύστημα κατάργησης αλλά *χειρισμού της διαφοράς.*[28] Πηγαίνοντας λίγο πίσω, στις δεκαετίες του '60 και '70 αναδύθηκαν στο προσκήνιο συλλογικά, αγωνιστικά, υποκείμενα που έθεσαν σε κριτική, συν τοις άλλοις, τόσο την ομοιομορφία του καπιταλιστικού τρόπου ζωής σε επίπεδο εργασίας και καθημερινότητας, όσο και τις καταπιεστικές πλευρές της κυρίαρχης ταυτότητας του δυτικού, λευκού αρσενικού για τα υποκείμενα που ούτε δυτικά ήταν, ούτε λευκά, ούτε αρσενικά. Από τότε πολύ νερό κύλησε στο αυλάκι και ο καπιταλισμός μπόρεσε να αφομοιώσει αυτήν την "έκρηξη της επιθυμίας", αποκαθαίροντας την από τον όποιο ριζοσπαστισμό εμπεριείχε, και να την αξιοποιήσει προς όφελος του: τόσο *οικονομικά,* δημιουργώντας νέα, "εναλλακτικά" εμπορεύματα προς κατανάλωση, όσο και *πολιτικά,* χειριζόμενος κατάλληλα τις διαφορές για να εντείνει τους αποκλεισμούς.

Για το ζήτημα που μας ενδιαφέρει εδώ, ενώ ο "παλαιός" εθνικιστικός-ρατσιστικός λόγος μιλούσε για ιεραρχία των φυλών στη βάση της βιολογικής τους διαφοράς, ο "νέος" εθνικιστικός-ρατσιστικός λόγος αναφέρεται στην αναγκαιότητα η κάθε φυλή ή εθνοτική ομάδα να διατηρήσει την πολιτισμική της διαφορά. Με άλλα λόγια, *η κουλτούρα καλείται να αναπληρώσει το ρόλο που προηγουμένως έπαιζε η βιολογία.*[29] Ως θεωρία κοινωνικής διαφοράς, η πολιτισμική θέση δεν είναι λιγότερο ουσιακή από τη βιολογική, ή τουλάχιστον θεμελιώνει ένα εξίσου ισχυρό θεωρητικό υπόβαθρο για τον κοινωνικό διαχωρισμό και τη διάκριση. Εντούτοις, συνιστά μια πλουραλιστική θέση: όλες οι πολιτισμικές ταυτότητες είναι καταρχάς ισότιμες. Αυτός ο πλουραλισμός αποδέχεται όλες τις διαφορές του ποιοι είμαστε, αρκεί να δεχόμαστε να ενεργούμε βάση αυτών των διαφορών ταυτότητας, αρκεί να ενεργούμε σύμφωνα με τη φυλή μας. Συνεπώς, οι *εθνικές διαφορές* είναι καταρχάς τυχαίες, στην πράξη όμως απολύτως αναγκαίες ως *ορόσημα κοινωνικού διαχωρισμού.* Με βάση αυτήν την οπτική, προκύπτουν δύο σημαντικά συμπεράσματα:

α) Η θέση του αριστερού πατριωτισμού περί διατήρησης της εθνικής ταυτότητας δεν βρίσκεται σε αντίθεση αλλά σε συντονισμό και συμφωνία με την κίνηση και τις τάσεις του σύγχρονου καπιταλισμού. Επίσης, η φαινομενικά "αθώα" πολιτισμική υπεράσπιση του έθνους δεν κινείται στη

---

28. Όπως επίσης η διεθνοποίηση του καπιταλισμού δεν καταργεί το κράτος-έθνος. Αλλά αυτό το ζήτημα το εξετάζουμε στο κείμενο "Έθνος-Κράτος και Παγκοσμιοποίηση" στο παρόν βιβλίο.

29. Και όπως έχει εύστοχα ειπωθεί *"ο πολιτισμός μπορεί να λειτουργεί σαν φύση εκεί όπου η φύση έχει ήδη λειτουργήσει ως πολιτισμός, εκεί όπου υπάρχει μια μακρά παράδοση εθνικοποίησης του "τόπου", δηλαδή του χώματος, της θάλασσας, των δέντρων κ.λπ., όπως συμβαίνει στην περίπτωση του ελληνικού εθνικισμού".* [Ά. Γαβριηλίδης, ό.π.]

σφαίρα της υψηλής κουλτούρας, αλλά παράγει απτά, "βρώμικα", πολιτικά αποτελέσματα, αφού καταλήγει να υιοθετεί ρατσιστικές θέσεις.

β) Εξίσου προβληματική είναι και η μεταμοντέρνα τάση της πολυπολιτισμικότητας, όπως εκφράζεται από την σοσιαλφιλελεύθερη φράξια του κεφαλαίου και το αντιρατσιστικό "δικαίωμα στη διαφορά".

vi. ο "νέος" τριτοκοσμισμός

Σε αυτό το σημείο, θεωρούμε σημαντικό να αναφερθούμε σε μια αντίληψη, η οποία βλέπουμε να κερδίζει έδαφος σε ελευθεριακούς/αντιεξουσιαστικούς κύκλους ιδιαίτερα από τα μέσα της δεκαετίας του '90 και μετά.[30] Είναι ο τριτοκοσμισμός του τύπου *"εμείς οι Δυτικοί εκμεταλλευόμαστε τον Τρίτο Κόσμο"*,[31] ή όπως είχε εκφραστεί συνθηματικά κατά τη διάρκεια της έναρξης του πολέμου στο Ιράκ το 2003 *"Καταναλωτές της δυτικής ζωής, τον πόλεμο αυτόν τον κάνετε εσείς"*. Φυσικά, αυτή η αντίληψη δεν είναι καθόλου νέα, αφού ήδη ανάλογες διατυπώσεις μπορούμε να βρούμε σε θεωρητικούς της εξάρτησης της δεκαετίας του '70, οι οποίοι διατυπώνουν ρητά ότι *"συγκροτείται τότε ένα de facto μέτωπο –αν όχι μια αλληλεγγύη– ανάμεσα στους εργάτες και τους καπιταλιστές των εύπορων χωρών απέναντι στις φτωχές χώρες, μέτωπο που συνυπάρχει με μια εσωτερική συνδικαλιστική πάλη για τη μοιρασιά της λείας"*.[32] Πάντως ακόμη κι όταν δεν διατυπώνεται τόσο ρητά το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι οι εκμεταλλευόμενοι της "μητρόπολης" δεν αποτελούν πλέον ένα επαναστατικό δυναμικό, γιατί το κοινωνικό σύστημα αναπτύσσεται και προοδεύει και έτσι αμβλύνονται οι αντιφάσεις του. Από εκεί και πέρα όποιος/α θέλει να δράσει ανατρεπτικά μέσα στις "μητροπόλεις" έχει να επιλέξει αναγκαστικά κάποιον από τους ακόλουθους ρόλους:

- ***Το ρόλο του "εισαγγελέα-δικαστή" ή το alter ego του:*** το ρόλο του "ενόχου". Σε αυτήν την περίπτωση η ριζοσπαστική δράση ταυτίζεται με την καταγγελία των "βολεμένων πρωτοκοσμικών" οι οποίοι είτε με την απάθεια είτε με την ενεργό συμμετοχή τους συντηρούν την εκμετάλλευση των πληθυσμών του Τρίτου Κόσμου.
- ***Το ρόλο του "θεατή":*** Εδώ συστατικό στοιχείο της υποκειμενικότητας του αγωνιστή αποτελεί η λατρεία και η αμέριστη συμπαράσταση προς κάθε κίνημα που εμφανίζεται στις χώρες του Τρίτου Κόσμου άσχετα με

30. Εδώ να πούμε ότι και εμείς αποτελέσαμε στο παρελθόν φορείς αυτής της αντίληψης. Οπότε, το παρακάτω μπορεί να διαβαστεί και ως μια αυτοκριτική, ως ένα αυτο-ξεκαθάρισμα λογαριασμών.
31. Και εδώ, όπως και στο υπόλοιπο κείμενο, οι έννοιες *Πρώτος* και *Τρίτος Κόσμος* χρησιμοποιούνται καθαρά για λόγους συνεννόησης.
32. Αρ. Εμμανουήλ, "Η Άνιση Ανταλλαγή", αναφέρεται στο Γ. Μηλιός, *Θεωρίες για τον Παγκόσμιο Καπιταλισμό.*

τα όποια χαρακτηριστικά του σύμφωνα με τη μανιχαϊστική λογική του "ο εχθρός του εχθρού μου (βλ. ιμπεριαλισμός) είναι φίλος μου".[33]

- ***Το ρόλο της "φιλανθρωπικής οργάνωσης":*** Σε αυτήν την περίπτωση ο "πρωτοκοσμικός" αγωνιστής μετατρέπεται σε προστάτη των "καημένων" τριτοκοσμικών. Έτσι δικαιώνεται σε μεγάλο βαθμό ιδεολογικά και ηθικά η δράση των διαφόρων μη κυβερνητικών οργανώσεων.

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις αυτό που λείπει είναι μια ριζοσπαστική κριτική του καπιταλισμού. Το πρόταγμα της ανατροπής του μετασχηματίζεται στην κριτική των "υπερβολών" του. Η κριτική δεν στοχεύει στο ίδιο το σύστημα της μισθωτής εργασίας, αλλά στις βάρβαρες μορφές του. Δεν στοχεύει στην εμπορευματική σχέση καθεαυτή, αλλά σε ορισμένα από τα "ονόματα" της (βλ. Nike, Adidas κτλ).

Ειδικά, όσον αφορά την Ελλάδα, θεωρούμε ότι αυτή η αντίληψη γεννήθηκε και ως αντίδραση στην κυρίαρχη αριστερή αντιμπεριαλιστική ιδεολογία, η οποία θεωρεί την Ελλάδα εξαρτημένη χώρα, "ψωροκώσταινα" κοκ. Βέβαια, τελικά αυτή η αντίληψη στην πραγματικότητα δεν αμφισβητεί τα σχήματα του αντιμπεριαλισμού και της εξάρτησης, αλλά ουσιαστικά τα επιβεβαιώνει απλά με την προσθήκη ότι και η Ελλάδα είναι αναπτυγμένη (άρα ιμπεριαλιστική) χώρα. Καταλήγει έτσι να αποτελεί μία άλλη πιο εκλεπτυσμένη μορφή αντιμπεριαλισμού που εκδηλώνεται στο ανταγωνιστικό κίνημα και ειδικά σε τάσεις του που δεν προέρχονται από και δεν θέλουν (καλώς φυσικά) να έχουν σχέση με την αντιμπεριαλιστική, πατριωτική αριστερά.

Οι αντιλήψεις αυτές μυστικοποιούν, συσκοτίζουν τις συνθήκες εκμετάλλευσης στον Πρώτο Κόσμο. Η επιβολή της επισφαλούς εργασίας και η εντεινόμενη κοινωνική ανισότητα, η προώθηση της αστυνομοκρατίας στο όνομα της ασφάλειας και τα προγράμματα λιτότητας σε όλο τον πρώτο κόσμο, η αποξένωση και η αύξουσα κατανάλωση αντικαταθλιπτικών, θα έπρεπε να κάνουν σκεπτικό όποιον μιλάει για "βολεμένους πρωτοκοσμικούς". Παράλληλα, δεν έχουν να πουν τίποτα ουσιαστικό για τους υπαρκτούς, πραγματικούς αγώνες με όλες τις αντιφάσεις τους που συμβαίνουν στις μητροπόλεις του καπιταλισμού. Αυτοί είτε δεν λαμβάνονται υπόψη είτε λαμβάνονται απλά και μόνο για να λοιδωρηθούν ως αγώνες των "βολεμένων", αφού δεν συνάδουν με την ιδεολογία του αυθεντικού επαναστατικού υποκειμένου που έχουν κατασκευάσει οι ιδεολόγοι του τριτοκοσμισμού στα κεφάλια τους.

Ως αποδεικτικό στοιχείο της θέσης περί εκμετάλλευσης του Τρίτου Κόσμου από τη Δύση χρησιμοποιείται το γεγονός της μετάθεσης τμήματος της

33. Σε αυτό το ρεύμα της "λατρείας προς το Άλλο", το "διαφορετικό" εντάσσουμε και την άνθιση που γνώρισε (και γνωρίζει) ο μεταφυσικός εναλλακτισμός και οι διάφορες εκδοχές της ανατολικής φιλοσοφίας με όλα τα παρακλάδια τους (εσωτερισμός, γιόγκα κτλ), θέμα όμως που η ανάλυση του υπερβαίνει τους στόχους του παρόντος.

βιομηχανικής παραγωγής σε χώρες του Τρίτου Κόσμου. Καταρχάς, αυτή η θέση διογκώνει απλά το φαινόμενο της βελτίωσης της ανταγωνιστικής θέσης στην παγκόσμια αγορά ορισμένων χωρών (οι λεγόμενες *Νέες Βιομηχανικές Χώρες*). Αντίθετα, με βάση εμπειρικά στοιχεία φαίνεται ότι οι επενδύσεις κεφαλαίου τις τελευταίες δεκαετίες πραγματοποιούνται κυρίως μεταξύ των "αναπτυγμένων" χωρών.[34] Από εκεί και πέρα, πίσω από αυτή τη θέση λανθάνει η ταύτιση του "κοινωνικού πλούτου" με την παραγωγή υλικών προϊόντων: έτσι, εφόσον η βιομηχανική (και αγροτική) παραγωγή συντελείται κατά κύριο λόγο στον Τρίτο Κόσμο, ο πλούτος των χωρών του "αναπτυγμένου" καπιταλισμού στηρίζεται αναγκαστικά στη λεηλασία. *Από την άποψη του κεφαλαίου,* ο "πλούτος" δεν είναι η παραγωγή υλικών αγαθών, αλλά *"εμφανίζεται σαν ένας τεράστιος σωρός από εμπορεύματα"*.[35] Υπό αυτήν την έννοια, δεν έχει σημασία η "τεχνική", συγκεκριμένη μορφή του παραγόμενου προϊόντος και της εργασίας που το παράγει. Με άλλα λόγια, εφόσον η ανθρώπινη δραστηριότητα υπάγεται στην αξιοποίηση του κεφαλαίου και την παραγωγή υπεραξίας,[36] είτε παράγονται υλικά είτε άυλα προϊόντα, είναι ένα και το αυτό. *Η συσσώρευση κεφαλαίου δεν έχει να κάνει με τη λεηλασία του Τρίτου Κόσμου, αλλά με τη συνδυασμένη εκμετάλλευση ειδικευμένης και ανειδίκευτης, χειρωνακτικής και διανοητικής εργασίας, είτε αυτή συντελείται στον Πρώτο, είτε στον Τρίτο Κόσμο.*

Σήμερα πληρώνουμε τις συνέπειες της αποτυχίας του ανταγωνιστικού κινήματος να διαχωριστεί πλήρως και σαφώς από τον εθνικισμό. Και το χειρότερο είναι ότι παίχτηκε ένα άσχημο παιχνίδι με τις λέξεις (και τις ζωές των εκμεταλλευόμενων), αφού ο εθνικισμός ταυτίστηκε μόνο με την ακροδεξιά και το φασισμό. Η ρητή κριτική όλων των "μορφών" εθνικισμού αποτελεί στοιχείο εκ των ων ουκ άνευ για την ανασύνθεση ενός ανατρεπτικού, αντικαπιταλιστικού προτάγματος. Η κοινωνική ανατροπή δεν έχει σαν στόχο μόνο την καταστροφή της εμπορευματικής κοινωνίας αλλά παράλληλα την καταστροφή των διαχωρισμών και τη δημιουργία μιας νέας ανθρώπινης κοινότητας. Το ζητούμενο δεν είναι μόνο η κατάργηση των τάξεων αλλά και η παραγωγή μιας νέας υποκειμενικότητας, η ανάδυση ενός νέου ανθρωπολογικού τύπου, η εγκαθίδρυση νέων σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων. Μια τέτοια νέα συλλογική ταυτότητα, αυτό το νέο πνεύμα του συνανήκειν όχι μόνο δεν μπορεί να συνυπάρχει με το έθνος ως κοινότητα αλλά κινείται απέναντι του εχθρικά: θα μπορέσει να ανατείλει μόνο πάνω στα ερείπια κάθε εθνικού διαχωρισμού.

34. Βλ. Γ. Μηλιός, ό.π.
35. Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο,* τ. Ι
36. *"Η υπεραξία [...] νοείται [...] ως μια ιδιαίτερη κοινωνική σχέση, δηλαδή ως η ειδικά καπιταλιστική εκμετάλλευση, η οποία εμφανίζεται αναγκαστικά ως παραγωγή (περισσότερου) χρήματος: ως η μέσω της ενότητας της διαδικασίας παραγωγής και της διαδικασίας κυκλοφορίας προσαύξηση της αξίας του προκαταβαλλόμενου (χρηματικού) κεφαλαίου".* Μηλιός - Δημούλης - Οικονομάκης, *Η Θεωρία του Μαρξ για τον καπιταλισμό.*

έθνος-κράτος και παγκοσμιοποίηση

Μιλώντας για το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης πολύ μπερδευτήκαμε, για να πούμε την αλήθεια, ίσως λόγω αντιφατικών εμπειριών. Διαφορετικά υποκείμενα φέρουν και διαφορετικές αναγνώσεις και κατασκευές της ιστορίας, όπως και για την παγκοσμιοποίηση. Ακριβώς αυτή η σχετικότητα στη σύνθεση, την καταγωγή και την κατασκευή της υποκειμενικότητας είναι που ίσως μπέρδεψε και εμάς. Από τους Ζαπατίστας ως την Πράγα και τη Γένοβα, τα βιώματα μάς ακολουθούσαν έχοντας σφραγίσει τις σκέψεις μας. Η σύγχυση κάποιοι λένε ότι είναι ο χειρότερος εχθρός της εποχή μας. Εμείς απλώς δεν θέλουμε να τα έχουμε καλά μαζί της.

Συμμετέχοντας λοιπόν στις κινήσεις ενάντια στην παγκοσμιοποίηση,[1] το πνεύμα που επικρατούσε παλινδρομούσε ανάμεσα σε ένα κράτος που παραπαίει και στην παγκόσμια οικονομία που επελαύνει. Ανάμεσα στο παγκόσμιο σύνταγμα των αφεντικών και το κράτος σαν τοπικό χωροφύλακα της παγκόσμιας τάξης. Έτσι, η επιλογή αυτής της στιγμής είναι να προσδιορίσουμε τη σχέση έθνους-κράτους και παγκοσμιοποίησης. Η αύρα του κινήματος έχει αφήσει στον κοινό νου, στις καθημερινές γλώσσες περιεχόμενα που απλώς υφέρπουν, αν δεν συνωμοσιολογούν για τις 5 πολυεθνικές που κάνουν κουμάντο.

---

1. Αρκετοί από εμάς συμμετέχοντας στην πολιτική ομάδα *εσωτερικός εχθρός* είχαμε καταλήξει να αναγνωρίζουμε κινήσεις ενάντια στην παγκοσμιοποίηση και όχι κίνημα αντιπαγκοσμιοποίησης. Τα περιεχόμενα, οι καταγωγές και οι τακτικές όσων κινητοποιήθηκαν ενάντια στη λεγόμενη παγκοσμιοποίηση διέφεραν σε τέτοιο βαθμό, ενώ συχνά συγκρούονταν μεταξύ τους. Ενδεικτικά να θυμίσουμε την αποκήρυξη της βίαιης δράσης από κομμάτια του κινήματος. Συνεπώς η εσωτερική συνοχή και η στόχευση δεν μπορούσαν να συγκροτούν κάτι το οποίο θα αναγνωρίζαμε ως κίνημα. Από την άλλη το επιχείρημα ότι όποτε αναδύονταν κινήματα οι αντιφάσεις αυτές πάντα υπήρχαν έχει μια αρκετά ισχυρή ιστορική βάση. Η συζήτηση περί κινήματος στο εσωτερικό μας συνεχίζεται…

i. τι έλεγε το ρεύμα της αντιπαγκοσμιοποίησης

Οι αναλύσεις, που επιχειρηματολογούν υπέρ του τέλους ή της παρακμής του κράτους, συγκλίνουν στο συγκεκριμένο συμπέρασμα αλλά προέρχονται από διάφορες γραμμές σκέψεις. Κοινή παραδοχή αποτελεί η αδυναμία του έθνους κράτους να ρυθμίσει τις οικονομικές και πολιτισμικές ροές. Αυτές ορίζονται πια από την παγκόσμια αγορά. Οικονομία και πολιτισμός απεδαφικοποιούνται απλώνοντας τα όρια τους απεριόριστα Η coca-cola ισοπεδώνει τις τοπικές κουλτούρες, αποτελώντας μια παγκόσμια συλλογική αναπαράσταση, ένα διεθνικό σημείο αναφοράς

Τα σύνορα ενώ κάποτε έβαζαν εμπόδια στις ροές παραγωγής και κυκλοφορίας σήμερα είναι σχεδόν διαπερατά. Δεν υπάρχει ένα εδαφικό κέντρο παρά μόνο ένας παγκόσμιος μηχανισμός που στρέφει την παραγωγή όπου μπορεί να αντληθεί υπεραξία, ανεξάρτητα από τις μεταβλητές κράτος, τοπική κουλτούρα, παράδοση. Όλες αυτές τις ιδιόμορφες τοπικότητες η ΑΓΟΡΑ τις εγκολπώνει σχετικά ανώδυνα. και στη συνέχεια φυσικά τις επανεντάσσει στην παγκόσμια καπιταλιστική αγορά. Άλλωστε, έστω και σχηματικά, από το ’90 και μετά δεν υπάρχει το λεγόμενο αντίπαλο δέος. Δεν υπάρχει δηλαδή τίποτε εξωτερικό στην παγκόσμια καπιταλιστική σχέση, όπως το ανατολικό μπλοκ. Για εμάς φυσικά τέτοιο δίλημμα ποτέ δεν μπήκε. Αλλά αυτό είναι άλλη ιστορία.

ii. το όριο

Η ιδέα ενός κόσμου που το κεφάλαιο γκρεμίζει κάθε σινικό τείχος, όπως έλεγε ο Μαρξ, και οι στρατοί απλώς αστυνομεύουν την παγκόσμια αλλά αιματηρή κυριαρχία του κεφαλαίου ίσως να βασίζεται σε ένα πολύ περιορισμένο φάσμα ιστορικών γεγονότων. Είναι σίγουρα τουλάχιστον πρόωρο για το σήμερα. Για το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης πρόωρη αλλά και απότομη ήταν η προσγείωση μετά την πτήση της 11η Σεπτέμβρη που καρφώθηκε στους Δίδυμους Πύργους. Οι ελεύθερες ζώνες εμπορίου (NAFTA, κτλ), η κατάργηση των δασμών και το χρέος φάνταζαν ότι ερμηνεύουν την πραγματικότητα τόσο για τους νεοφιλελεύθερους όσο και για το κίνημα. Μόνο που ο πρίγκιπας και η Αλ Κάιντα, ενώ κινούνταν με την ίδια ευκολία στα κυκλώματα του χρηματιστηρίου όσο και οι γνωστές πολυεθνικές, αποφάσισαν να σπάσουν την εκεχειρία. Αποκαθήλωσαν την πρόσφατα ενθρονισμένη δημοκρατία της παγκόσμιας αγοράς. Από την άλλη είχαν και χώρους εκπαίδευσης και μια ακραία ισλαμιστική κυβέρνηση, τους Ταλιμπάν, να τους στηρίζει. Ένα κράτος δηλαδή, με σύνορα στρατό, ισλαμικά σχολεία. Κανονικό κράτος σαν αυτά που υπήρχαν την εποχή πριν την παγκοσμιοποίηση. Ο πόλεμος ξεκίνησε. Ένας κανονικός πόλεμος που μέχρι τις μέρες μας δεν κατάφερε να εγκαθιδρύσει καμία ζώνη ελευθέρου εμπορίου στο Αφγανιστάν. Το Ιράκ, το

Ιράν πήραν φωτιά και το παγκόσμιο κεφάλαιο άρχισε να μην μετακινείται τόσο εύκολα στην περιοχή. Η κατάρρευση της αγγελικής εικόνας της αγοράς προέκυψε όταν δυνάμεις από το καπιταλιστικό στρατόπεδο αποφάσισαν ότι τους αξίζει κάτι καλύτερο. Και με τους Δίδυμους Πύργους άνοιξαν την αυλαία σε ένα έργο που παίζεται ακόμη σε αυτή την περιοχή. Η επιτάχυνση των ανταγωνισμών στο καπιταλιστικό στρατόπεδο φαίνεται να επαναφέρει στο επίκεντρο με μια απαράμιλλη ιστορική συνέπεια την επικαιρότητα του έθνους-κράτους. Τόσο στους ενδοκαπιταλιστικούς ανταγωνισμούς, όπως ο "πόλεμος ενάντια στην τρομοκρατία", όσο και στον κοινωνικό ανταγωνισμό, όπως συνέβη με ιδιαίτερη ένταση τις δεκαετίες '60-70. Τις πρώτες μέρες κήρυξης του "πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία" σε ανύποπτο χρόνο είχαμε πει πως η δυναμική και το ανταγωνιστικό βάθος των κινήσεων ενάντια στην παγκοσμιοποίηση θα φανεί από την δυνατότητα να επαναδιαπραγματευθούν τη νέα συνθήκη. Δεν μπόρεσαν να το κάνουν. Για άλλη μια φορά επιβεβαιώθηκε ότι *ο πόλεμος είναι ο πυρετός του κράτους. Ένα σύμπτωμα κρίσης αλλά και θεραπείας ταυτόχρονα.*

iii. αγώνες, κοινωνικό κράτος και κρατική τάξη

Μια από τις βασικές ενδείξεις και ρητορείες για τον αργό θάνατο του κράτους στην εποχή της παγκοσμιοποίησης αποτέλεσε η υποχώρηση του κοινωνικού κράτους, του κράτους πρόνοιας. Ο κοινωνικός συμβιβασμός που είχε επιτευχθεί με το κεϋνσιανικό μοντέλο φαινόταν να είναι σε κρίση. Η μαζική πλειοψηφία των τομέων που ελέγχονταν από το κράτος περνούσαν τώρα στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Με ένα τρόπο και σε ένα βαθμό, για εμάς, το κράτος αποτελεί και αυτό, όπως και το κεφάλαιο, μια σχέση. Η έντονη δραστηριότητα και το μένος των εξεγερμένων φοιτητών, εργατών, νοικοκυρών, γυναικών και νεολαίων πίεζε για χρόνια αμφισβητώντας και παράγοντας ταυτόχρονα τον κοινωνικό αυτό συμβιβασμό: το κοινωνικό κράτος. Η επαναστατική ορμή φαινόταν να μην αρκείται σε ένα συμβιβασμό. Τα ήθελε όλα και τα ήθελε τώρα. Η βία του κράτους, όταν οι συσχετισμοί άρχισαν να ανατρέπονται, ήταν καταλυτική. Παράλληλα, ο εθνικός κορμός, αυτό το κράμα συντηρητισμού, παράδοσης και ταξικής θέσης απαίτησε την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης που επιβλήθηκε ή το λιγότερο τις έκανε πλάτες. Τα κινήματα ηττήθηκαν, τα υποκείμενα συνθηκολόγησαν και οι ιδέες αφομοιώθηκαν, έγιναν εμπόρευμα. Κάθε πολιτικό συμβάν όπως και αυτό έχει δύο όψεις όπως επισημαίνει ο Agamben:

> *"οι χώροι, οι ελευθερίες και τα δικαιώματα που οι άνθρωποι κατακτούν στη σύγκρουσή τους με τις κεντρικές εξουσίες προετοιμάζουν κάθε φορά ταυτοχρόνως μια σιωπηρή, αλλά αυξανόμενη εγγραφή της ζωής τους στην κρατική τάξη, προσφέροντας έτσι ένα νέο ακόμη πιο τρομακτικό έρεισμα στην εξουσία από την οποία επιθυμούσαν να απελευθερωθούν"*

Είναι η πρωτοκαθεδρία του ιδιωτικού επί του δημόσιου που παγιώνεται σε περιόδους υποχώρησης των ριζοσπαστικών προταγμάτων. Είναι η αντικατάσταση του συλλογικού αγώνα από το ατομικό δικαίωμα που το κράτος πρέπει να εκπληρώσει. Γι' αυτό, άλλωστε, έπειτα από το τέλος των κινημάτων, το κράτος γιγαντώθηκε. *"Το ΠΑΣΟΚ είναι εδώ",* φώναξε ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός. Χιλιάδες αγωνιστικά υποκείμενα έκαναν το άλμα από το χώρο του ανταγωνισμού στην κρατική τάξη. Στη συνέχεια φυσικά η μηχανή που μετέτρεπε το κίνημα σε ατομικά δικαιώματα έμεινε από καύσιμα. Απλά δεν υπήρχε άλλο κίνημα να κάψει. Εμείς εκεί εντοπίζουμε την υποχώρηση του κοινωνικού κράτους: στη δυνατότητα του κράτους να ορίζει σε αυξανόμενο βαθμό και χωρίς κανένα περιορισμό πώς θα ρυθμίζεται η παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, πώς θα αναπαράγεται η κοινωνία. Η δυνατότητα αυτή είναι αποτέλεσμα της εξάλειψης της συνιστώσας του κινήματος. Η κρατική παιδεία ή υγεία σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί ένα ριζοσπαστικό πρόταγμα για λόγους που έχουν να κάνουν με την ίδια τη μικροφυσική των προσταγών και σχέσεων κυριαρχίας που αναπόφευκτα αναπαράγονται σε κρατικές δομές. Από την άλλη, όμως, καθώς η παγκόσμια επανάσταση δεν συμβαίνει και κάθε μέρα, αναγνωρίζουμε το χαρακτήρα υποχώρησης της εξουσίας του έθνους-κράτους μπροστά στη δύναμη των συλλογικών αντιστάσεων.

iv. η ανάδυση του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τις τελευταίες δεκαετίες έχουν συντελεστεί σημαντικές αλλαγές στην παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία. Η δυνατότητα κυκλοφορίας του εμπορεύματος έχει αυξηθεί από το 1960 στο 1990. Ο ρυθμός εξαγωγών στις χώρες του ΟΑΣΑ [*Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη*] έχει αυξηθεί από 9,5% σε 20,5% και το παγκόσμιο εμπόριο αυξήθηκε ανάλογα. Οι πολυεθνικές έγιναν τόσο σημαντικές ώστε οι περισσότερες μεγάλες βιομηχανίες και επιχειρήσεις να είναι σήμερα πολυεθνικές. Στις αρχές του '90 υπήρχαν 37.000 πολυεθνικές, από τις οποίες οι 24.000 λειτουργούσαν κατά βάση στην χώρα από όπου ξεκίνησαν. Οι 100 μεγαλύτερες πολυεθνικές πραγματοποίησαν το 30% των άμεσων επενδύσεων. Και πολλά άλλα κουραστικά αλλά εξίσου πειστικά στοιχεία. Χωρίς αμφιβολία η διεθνοποίηση βάθυνε και επεκτάθηκε στον οικονομικό τομέα.

Παρ' όλα τα παραπάνω στοιχεία, απαιτείται μια πιο προσεκτική ματιά πριν αρχίσουμε και εμείς να αναπαράγουμε εύκολες γενικεύσεις περί της εποχής της παγκοσμιοποίησης, του οδοστρωτήρα και άλλων μηχανών ισοπέδωσης. *Η παγκοσμιοποίηση δεν είναι μια νέα εποχή αλλά μια μακρά διαδικασία, δεν είναι ένα νέο είδος καπιταλισμού αλλά η λογική του καπιταλισμού, όπως εκτυλίσσεται από πάντα.*

v. παγκοσμιοποίηση ή διεθνική διασύνδεση;

Σύμφωνα με τα στοιχεία για το εμπόριο και τις άμεσες ξένες επενδύσεις, το επίπεδο διασυνδεσιμότητας που μεταφράζεται ως παγκοσμιοποίηση δεν είναι κάτι καινούργιο στην ιστορία του καπιταλισμού. Επιπλέον, το επίπεδο της διασυνδεσιμότητας που έχουμε αγγίξει σήμερα καλύτερα θα περιγραφόταν ως διεθνοποίηση παρά ως παγκοσμιοποίηση. Εξωστρέφεια δηλαδή επιχειρήσεων που έχουν την έδρα τους στην χώρα προέλευσης, αλλά και εξωστρέφεια του ίδιου του θεσμού του έθνους-κράτους, που πολύ πιο εύκολα και επιτακτικά μπλέκεται σε διεθνείς συμμαχίες πολέμου, ειρήνης ή φιλανθρωπίας. Ουσιαστικά, αυτό που έχει χαραχτεί στον κοινό νου ως *παγκοσμιοποίηση* δεν είναι τίποτε άλλο από την εντεινόμενη, γεμάτη ασυνέχειες, αύξηση της αλληλεπίδρασης μεταξύ κρατών, πέρα από τον ορίζοντα του γείτονα που συνορεύει. Οι τεχνολογίες της μεταφοράς έχουν το μερίδιο τους σε αυτό. Οι ασυνέχειες είναι, για εμάς, σύμφυτες της κρατικής συγκρότησης και της καπιταλιστικής επέκτασης. Το δόγμα της αέναης παγκοσμιοποίησης δεν υπάρχει παρά μόνο στο χώρο της ιδεολογίας. Η διεθνοποίηση του κράτους-έθνους και του κεφαλαίου πραγματοποιείται τη στιγμή που αυτό είναι πρόσφορο, δεν μπορεί να επιβληθεί. Οι λεγόμενες *επιταγές της παγκοσμιοποίησης* ή της Ε.Ε, που αναγκάζουν το ελληνικό κράτος να ιδιωτικοποιεί π.χ. κρατικές υπηρεσίες, είναι απλά μεταθέσεις, μια σκέτη υποκρισία. Το ίδιο το ελληνικό κράτος συμμετέχει στην συμμαχία των ευρωπαϊκών κρατών και οι αξιωματούχοι του ψηφίζουν την κατεύθυνση που θα ακολουθήσει η οικονομία, η παιδεία κτλ. Σαν αλήθεια εξ αποκαλύψεως επανέρχεται ο λόγος του ελληνικού κράτους για την "ψωροκώσταινα", που είναι εξαρτημένη από τις βουλές των ευρωπαίων αφεντάδων: αναγκασμένη η κυβέρνηση να υπακούσει, καταδικασμένος ο κυρίαρχος λαός να υποφέρει. Η καπιταλιστική αναδιάρθρωση στον ελληνικό χώρο είναι ένα ιδεολογικό συγκοινωνούν δοχείο με την ιδεολογία της λιτότητας, που επιβάλλεται από τα διευθυντήρια[2] των

2. Αντιγράφοντας το *Ριζοσπάστη,* σε ένα ενδεικτικό άρθρο του με τίτλο "Διευθυντήρια και Νέα Τάξη", ο συγγραφέας με απαράμιλλη επιχειρηματολογία λέει τα παρακάτω: *"Η ύπαρξη και λειτουργία του "Διευθυντηρίου" στην ΕΕ, η οποία επιβεβαιώθηκε, άλλη μια φορά, μετά το "ανεπίσημο δείπνο" του Τ. Μπλερ στους ηγέτες της Γερμανίας και της Γαλλίας, έχει γίνει πλέον καθεστώς".* Η έννοια του *διευθυντηρίου* προωθήθηκε από πολλά κομμάτια της Αριστεράς ιδιαίτερα με την ανάπτυξη του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης. Φλερτάροντας επικίνδυνα με μια λαϊκίστικη συνωμοσιολογία, που όσο αβίαστα αναπαράγει το ρατσισμό τόσο εύκολα αναζητά την αιτία του κακού σε σκοτεινά κέντρα, η Αριστερά έπαιξε το παιχνίδι της δαιμονοποίησης της εξουσίας, μυστικοποιώντας τις κοινωνικές σχέσεις. Το κεφάλαιο, και στην περίπτωση μας το παγκοσμιοποιημένο, είναι μακρινό, εξωτερικό προς εμάς, όπως διακηρύσσει η Αριστερά. Τα ιμπεριαλιστικά κράτη είναι το πρόβλημα και το διευθυντήριο είναι η θεσμική αλλά και μυστική ταυτόχρονα συνένωση των κακών Αμερικανών, Άγγλων,

Βρυξελλών. Στο εργασιακό, για παράδειγμα, η τροποποίηση της "οδηγίας Μπολκενστάϊν"[3] προέκυψε με συμβιβασμό. Το ελληνικό, ιταλικό και γαλλικό κράτος δεν άντεχαν πολιτικά την οξύτητα της νέας ρύθμισης και ζήτησαν αλλαγές. Φυσικά είναι πολύ πιθανό, όταν εκδηλωθούν οι πρώτες αντιδράσεις, το ελληνικό κράτος να ρίξει την ευθύνη στις Βρυξέλλες. Είναι βέβαιο ότι εκεί δύσκολα κάποιος θα διαδηλώσει.

Όσον αφορά την πρωτοτυπία του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης, η οικονομία για παράδειγμα ανάμεσα στο 1870-1914 ήταν τόσο διεθνοποιημένη που μόνο πολύ πρόσφατα ο καπιταλισμός άγγιξε τον ουδό εκείνης της περιόδου. Επίσης, το παγκόσμιο εμπόριο είναι συγκεντρωμένο ανάμεσα στις ανεπτυγμένες χώρες. Το μερίδιο των τελευταίων ήταν κάτι παραπάνω από 80% το 1989. Και για να μην ξεχνιόμαστε, όπως σωστά επισημαίνουν διάφοροι ιστορικοί του καπιταλισμού, *περίοδοι αξιοσημείωτης ανοιχτότητας και ανάπτυξης πάντα ακολουθούνταν και αντικαθιστούνταν από κλείσιμο και παρακμή.*

Επιπλέον, *"στις αναπτυγμένες χώρες, περίπου 90% της παραγωγής προορίζεται ακόμα για την εγχώρια αγορά και 90 τοις εκατό της κατανάλωσης πραγματοποιείται στο σπίτι. Κάποια άλλα στοιχεία αναφέρουν ότι περίπου 80% των επενδύσεων γίνονται από τους ντόπιους επενδυτές."*[4] Ως εκ τούτου, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι οι πολυεθνικές εταιρίες δεν μπορούν να αγνοήσουν τις εγχώριες αγορές τους, δεδομένου ότι είναι εκεί όπου το μεγαλύτερο ποσοστό των πωλήσεών τους πραγματοποιείται και φυσικά δεν λειτουργούν πέρα από την ισχύ της εθνικής νομοθεσίας. Εκτός από την τοπική ενσωμάτωση του παραγωγικού κεφαλαίου, υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που αποδεικνύουν την τρέχουσα σημασία του εθνικού χώρου.

vi. η παγκοσμιοποίηση στον μη ανεπτυγμένο κόσμο, εν συντομία το παράδειγμα του χρέους

Ένα μερίδιο της συζήτησης σχετικά με την παγκοσμιοποίηση έχει εκτυλιχτεί γύρω από το δράμα του Τρίτου Κόσμου. Οι εικόνες των σκελετωμένων παιδιών, ο Μπόνο να τραγουδάει στις ευρωπαϊκές μητροπόλεις, η Attac να

Γερμανών, κτλ. Όλα αυτά επί δεκαετίες, αλλά και ενισχυμένα από την ντόπια κατανόηση της αντιπαγκοσμιοποίησης, συσκοτίζουν την πραγματικότητα.

3. Η οδηγία Μπολκενστάιν, η οποία τελικά ψηφίστηκε με κάποιες τροποποιήσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση μετά από αντιδράσεις, προέβλεπε τα εξής: έδινε τη δυνατότητα σε εργοδότες στην ευρωπαϊκή επικράτεια να απασχολούν εργαζόμενους από άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και από τρίτες χώρες και να τους αμείβουν με μισθούς της χώρας προέλευσης. Ο πολωνός εργάτης στην Ελλάδα για παράδειγμα να αμείβεται με το βασικό μισθό της Πολωνίας.
4. Wade R. (1996), "Globalization and Its Limits: Reports of the Death of the National Economy are Exaggerated" in Berger S. And Dore R. (eds), *National Diversity and Global Capitalism,* Cornell University Press.

μάχεται για το "φόρο Τόμπιν". Σε γενικές γραμμές, η απάντηση που κοινωνικά δόθηκε ήταν η φιλανθρωπία: Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις κτλ. Η πιο πολιτική απάντηση ανέδειξε το ζήτημα του χρέους, δηλαδή την κατάσταση υπανάπτυξης, ένδειας και κατάρρευσης που επέβαλαν οι παγκόσμιοι οργανισμοί με τον εκβιασμό του χρέους. Το χρέος στο ΔΝΤ [*Διεθνές Νομισματικό Ταμείο*] υποτίθεται πως λειτουργούσε ως ένας εκβιασμός εξωτερικός, πιεστικός, που στόχο είχε να καθυποτάξει τα "μικρά" κράτη. Ένας εκβιασμός που αποσκοπούσε να προκαλέσει εθνικές μειοδοσίες διαφόρων μορφών: το ξεπούλημα του φυσικού πλούτου, των δικτύων, την καταστροφή του περιβάλλοντος. Η παράδοση των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων και της δυτικής αντιιμπεριαλιστικής αλληλεγγύης φαίνεται να ξανακάνει την εμφάνιση της στην ανάδυση μιας αντιστασιακής ιδεολογίας θυματοποίησης των κρατών που "υπέφεραν" από την κρίση του χρέους. Λες και αν κάποιος υπέφερε, αυτός ήταν η κρατική τάξη και ό,τι την συγκροτεί.

Οι διεθνείς οργανισμοί όπως το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα δεν κατέστρεψαν ούτε υποκατέστησαν καμία κρατική οντότητα. Χρησιμοποιώντας το χρέος ως πρόσχημα, κυβερνήσεις και διεθνείς οργανισμοί κατεύθυναν όλο το δημόσιο χρήμα στην εξυπηρέτηση του χρέους, για να ιδιωτικοποιήσουν τις μεταφορές, τον ηλεκτρισμό, το νερό. Ο συνασπισμός κράτους, πολυεθνικών και ντόπιων αφεντικών απορύθμισε την αγορά εργασίας, αψήφησε κάθε περιβαλλοντικό περιορισμό ψηφίζοντας ανάλογους νόμους μέσα στα κοινοβούλια, με στόχο την πλήρη κυριαρχία στις ζωές των ανθρώπων και την καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος. Οι τοπικές κυβερνήσεις όχι μόνο δεν αφανίστηκαν, αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις εμφανίζονται ενισχυμένες και κριτικές απέναντι στον "άγριο" νεοφιλελευθερισμό. Σε μια σειρά χωρών στην λατινική Αμερική, ένα ντόμινο σοσιαλδημοκρατίας σαρώνει τα εκλογικά αποτελέσματα. Χρησιμοποιώντας μια ρητορεία ενάντια στα μονοπώλια των πολυεθνικών (όπως εδώ το ΚΚΕ) και συχνά πριμοδοτώντας εθνικιστικά και λαϊκιστικά χαρακτηριστικά, ηγέτες όπως ο Λούλα, ο Τσάβες και αρκετοί άλλοι ανέβηκαν στην εξουσία. Φυσικά, στα "σοσιαλιστικά" αυτά κράτη, όπου εθνικοποιούνται κομμάτια της παραγωγής και γίνεται σε ένα βαθμό μεταφορά γης από τους φεουδάρχες στον πληθυσμό, κανείς δεν μπορεί να υποστηρίξει ότι ο καπιταλισμός (ως κοινωνική σχέση) έχει προβλήματα. Συνεχίζει να λειτουργεί, προσαρμοζόμενος στις τοπικές ιδιαιτερότητες, όπως η ισχυρή αγωνιστικότητα των από κάτω. Το χρήμα εξακολουθεί να μεσολαβεί στις κοινωνικές σχέσεις και το "σοσιαλιστικό" κράτος εξακολουθεί να καταστέλλει ό,τι το αμφισβητεί. Το πλειοψηφικό σοσιαλδημοκρατικό ρεύμα στη λατινική Αμερική μόνο στο βαθμό της καπιταλιστικής βαρβαρότητας ίσως να διαφοροποιείται. Κατά τα άλλα αποτελεί μια άλλη μορφή καπιταλιστικής ρύθμισης, όχι τόσο ένθερμη υπέρ των ιδιωτικοποιήσεων, των τεράστιων δανείων από το ΔΝΤ ή του ξεπουλήματος του φυσικού πλούτου σε πολυεθνικές. Αυτό είναι αποτέλεσμα των αγώνων ενάντια στην ιδιωτικο-

ποίηση της ύδρευσης, της εξέγερσης στην Αργεντινή ενάντια στην πολιτική του δανεισμού, του αγώνα των ιθαγενών ενάντια στον αγωγό "Πουέμπλα Παναμά" κτλ. Αγώνες, οι οποίοι ή θα οδηγούσαν σε γενικευμένη εξέγερση σε όλη την περιοχή ή θα απορροφούνταν από την ανάδειξη ηγετών με έντονο λαϊκό έρεισμα, όπως και φαίνεται να γίνεται.

vii. το έθνος-κράτος στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

Απέχοντας λοιπόν, πολύ από το να καταργήσουν την κρατική γραφειοκρατία, οι πολιτικές της αγοράς αυτό που στην πραγματικότητα έκαναν είναι να την αναδιοργανώσουν. Ενώ η ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων, όπως του ΟΤΕ στην Ελλάδα, περιορίζει την άμεση εμπλοκή του κράτους στην παραγωγή και διανομή των αγαθών και υπηρεσιών στον πληθυσμό, ένα νέο κύμα κρατικών ρυθμίσεων διαδέχεται το προηγούμενο. Το κράτος ανακηρύσσεται σε ρυθμιστή της οικονομίας της αγοράς στην άμεση επικράτεια του, της δικιάς του εξωστρεφούς οικονομίας. Το κάθε κράτος πραγματικά πασχίζει για να δημιουργήσει τις ευνοϊκότερες συνθήκες για την τοπική οικονομία του. Είναι κάτι αναμενόμενο: "βοήθα με να σε βοηθώ, να ανεβούμε στο βουνό". Έτσι, η εικόνα μετωπικής αντιπαράθεσης κράτους και παγκοσμιοποίησης φαντάζει ως κομμάτι ενός μύθου. Η "ελεύθερη αγορά" χρειάζεται την προστασία του κράτους και το μονοπώλιο της βίας που διεκδικεί και εν πολλοίς έχει, παρ' όλες τις δικές μας προσπάθειες περί του αντιθέτου. Το κράτος-μινιατούρα είναι απλά μια ουτοπία για τους ρομαντικούς νεοφιλελεύθερους. Με την κυριολεκτική έννοια του όρου, το κράτος υπάρχει παντού.

Τα κράτη από το Βορρά ως το Νότο και από τη Δύση στην Ανατολή είναι μαζικά και δυναμικά παρόντα στην παραγωγή, διανομή και ανταλλαγή. Το κράτος διαμορφώνει την φορολογική πολιτική, τα επιτόκια, καθορίζει τα συμβόλαια για τις κρατικές προμήθειες, θέτει τα επίπεδα μόλυνσης και τις συνθήκες υγιεινής, χρηματοδοτεί την κατασκευή υποδομών. Χωρίς όλα αυτά η καπιταλιστική ανάπτυξη θα αποτελούσε μια χίμαιρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα Βαλκάνια, που δεν είναι καν "τριτοκοσμικά". Μετά τον πόλεμο, με εξαίρεση την εισβολή των επιχειρήσεων εντάσεως εργασίας, όπως είναι η κλωστοϋφαντουργία, απαιτήθηκε ένα ολόκληρος σχεδιασμός απ' τη συμμαχία κρατών που αποτελεί η Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο Οργανισμός για την Ανασυγκρότηση των Βαλκανίων (με έδρα τη Θεσσαλονίκη) ανέλαβε την ανοικοδόμηση των Βαλκανίων. Την αναδιοργάνωση, δηλαδή, με κρατικά φράγκα, των κρατικών υποδομών των βαλκανικών χωρών. Η διαδικασία δεν ήταν αυτή της λεηλάτησης ή μιας απαρχαιωμένης "νεοαποικιοκρατίας", όπως λανθασμένα κάποιοι από εμάς είχαν πει εκείνη την περίοδο.[5] *"Οι βόμβες πέφτουν*

5. Αναφερόμαστε σε μια προσέγγιση που είχαμε αναπτύξει με την έναρξη του πολέμου στο Κόσοβο, ως μια νέα μορφή αποικιοκρατίας.

οι μετοχές ανεβαίνουν", λέγαμε. Μόνο που για να μπουκάρουν οι επενδυτές απαιτείται μια ευρεία και πολύπλοκη διεργασία πολιτικής σταθερότητας που μόνο η μορφή έθνος-κράτος μπορεί να διασφαλίσει, όπως φαίνεται στην μέχρι τώρα καπιταλιστική ιστορία. Από την άλλη, είδαμε τα κρατικά μορφώματα, στα Βαλκάνια για παράδειγμα, να εκδιώκουν επενδυτές που στην αναμπουμπούλα του πολέμου επωφελήθηκαν προκλητικά (το παράδειγμα των ορυχείων του Μυτιληναίου[6] είναι γνωστό). Δηλαδή, *η μορφή έθνος πολλές φορές στρέφεται εναντίον της καπιταλιστικής επέκτασης ή την μπλοκάρει προσωρινά ώστε να την κατευθύνει με τον τρόπο που κρίνει πιο επικερδή, για να ενισχύσει την ίδια, ή τα συμφέροντα που με ένα γενικό τρόπο είναι συνυφασμένα μαζί της.*

Στις παραπάνω παρατηρήσεις για τους περιορισμούς και τα αδιέξοδα μιας οικονομίστικης ανάλυσης, πρέπει να προσθέσουμε και προσκόμματα που γεννιούνται από τις προϋποθέσεις λειτουργίας του ίδιου του κεφαλαίου. Το κεφάλαιο είναι μια σχέση, που εκτός από σχέση ανταγωνισμού εργασίας-κεφαλαίου, οικοδομεί ένα περιβάλλον, τις διασυνδέσεις και τις προϋποθέσεις για να ευδοκιμήσει. Αυτό είναι για τα αφεντικά ένα μέρος του κόστους. *"Οι αρχικές δαπάνες, το κόστος να μαθαίνεις με την πάροδο του χρόνου πως λειτουργεί κάθε ιδιαίτερο περιβάλλον, το κόστος για να χτίσεις μια φήμη, να έχεις την αποδοχή μεταξύ των κυβερνήσεων, των υπαλλήλων, και άλλων εταιριών σχετικά με την αξιοπιστία τους ως παραγωγούς, εργοδότες, και προμηθευτές σε κάθε αγορά",*[7] όλα αυτά μπορούν επίσης να προστεθούν ως εμπόδια στην έξοδο. Σε αυτή την παράμετρο εξίσου σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν τα εμπόδια που βάζουν οι από κάτω, οι κοινωνικές αντιστάσεις. Άνθρωποι, που για μια ποικιλία λόγων άλλοτε μπορεί να προκρίνουν μια άλλη μορφή καπιταλιστικής ανάπτυξης, ή άλλες φορές να υπερασπίζονται μια ποιότητα ζωής, όπως τη προστασία του φυσικού περιβάλλοντος του τόπου τους, αντιστέκονται και κάποιες φορές ματαιώνουν την κίνηση του κεφαλαίου. Το δικό μας παράδειγμα με την TVX Gold (που η αποτυχία της επένδυσης σηματοδότησε και την αρχή του τέλους της ίδιας της εταιρείας) στην Ολυμπιάδα της Χαλκιδικής, δεν αποτελεί παρά μόνο ένα σημείο σε ένα μακρύ κατάλογο παρόμοιων αγώνων.

---

6. Εδώ αναφερόμαστε στην "πονεμένη" ιστορία των ορυχείων της Τρέπτσκα στην περιοχή του Κοσόβου. Το Μάιο του 1997, η εταιρεία Μυτιληναίος υπογράφει συμφωνία επένδυσης με την σερβική κυβέρνηση (Μιλόσεβιτς) 500 και παραπάνω εκατομμυρίων δολαρίων στο μεταλλευτικό συγκρότημα της Τρέπτσκα. Δημοσιεύματα στον *Observer* και τη *Le Monde* καταγγέλλουν την μετατροπή κατά τη διάρκεια του πολέμου των ορυχείων σε κρεματόρια. Για δύο περίπου μήνες, οι σέρβοι καίγανε στα ορυχεία της Τρέπτσκα πάνω από 100 πτώματα αλβανών την ημέρα τα οποία μεταφέρονταν εκεί με φορτηγά. Όλα αυτά επί εποχής Μυτιληναίου. Μετά την εγκατάσταση των "συμμαχικών" δυνάμεων, το συμβόλαιο ακυρώθηκε από την κοσοβάρικη πλευρά και ο Μυτιληναίος προσέφυγε στα δικαστήρια.
7. Wade, 1996:80

Το έθνος-κράτος συνιστά μια ιστορική, αλλά ταυτόχρονα κατασκευασμένη, μορφή διοίκησης του πληθυσμού. Πολύ πριν την πλημμύρα των εμπορευμάτων και την έκρηξη του μεταφορντισμού, το κράτος, με αρωγό την ομογενοποιητική δύναμη της εθνικής ιδεολογίας, είχε πετύχει να ρυθμίζει με ένα καθολικό τρόπο την ζωή και τη συμπεριφορά του πληθυσμού. Να δίνει μορφή στη ζωή του κυρίαρχου λαού. *Μόνο ένα κράτος στέρεα και ουσιαστικώς θεμελιωμένο πάνω στην ίδια τη ζωή του έθνους θα μπορούσε να αναλάβει την μέριμνα και την διαμόρφωση του "σώματος του λαού".*[8] Είναι η ίδια η ζωή στο σύνολό της, που αν κάποτε θεμελιωνόταν ως ανεξάρτητη και καθολική αξία με βάση τις διακηρύξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σήμερα υπάγεται στην κρατική πολιτική. Από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης μεταναστών μέχρι τα βιομετρικά[9] δεδομένα, το κράτος επεκτείνει τον έλεγχο σε όλο το βίο των υποκειμένων.

Ο πραγματικός πυρήνας της γραφειοκρατικής δομής του κράτους εκτείνεται πέρα από τις εφήμερες τάσεις και μόδες. Η ιδέα του μηχανισμού του έθνους-κράτους δεν εκπληρώνεται αν δεν προσθέσουμε το στοιχείο της σχολαστικότητας, ενός προσχήματος που κατευθύνει τη ζωή μας, που ξέρει τι είναι καλύτερο για εμάς, που μετράει την εργασία μας, ελέγχει τις σπουδές μας, υποδεικνύει απόψεις και συμπεριφορές, είναι υπόλογο σε εμάς, μας βάζει για ύπνο, απονέμει την τιμωρία. Το "καλοκάγαθο" κράτος είναι "άκακο", γιατί εν τέλει οι άνθρωποι κυβερνούν με την ψήφο τους. Τους παρέχει ασφάλεια, προβλέπει και καλύπτει τις ανάγκες τους, εκπληρώνει τις επιθυμίες τους, διαχειρίζεται τις βασικές ανησυχίες τους, κατευθύνει την βιομηχανία, φτιάχνει κανόνες για τις γεύσεις και μοιράζει τις κληρονομιές. Η παραδοσιακή λειτουργία του κράτους, με την πληθώρα των γραφειοκρατικών μηχανισμών, σε συνδυασμό με το σύγχρονο βιοπολιτικό κράτος, που καταγράφει και κατευθύνει όλο το βίο των υποκειμένων στην επικράτεια του, επιβεβαιώνει την άποψη ότι το κράτος μόνο σε ύφεση δεν βρίσκεται. Ίσα ίσα, λαμβάνοντας ως δεδομένη την σχετική σταθερότητα των συνόρων μετά τον β παγκόσμιο

8. Giorgio Agamben, *Homo Sacer.*
9. Στο νέο βιομετρικό κράτος, η ιστορία του καθενός ενσωματώνεται σε μια κάρτα. Το παρελθόν σκανάρεται και η ζωή εντυπώνεται. Η βιολογία είναι ασφάλεια. Διαμορφωμένο από τη διαλεκτική ασφάλειας και τρομοκρατίας, που τίθεται σε κίνηση από την τεχνολογική συμμαχία ανάμεσα στη βιολογία (βιομετρικοί ταυτοποιητές) και την ψηφιοποίηση (έλεγχος βάσεων δεδομένων), το νέο βιομετρικό κράτος είναι το καθοριστικό προϊόν του "πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία", της ιδεολογίας της ασφάλειας, του "σφραγίσματος" των συνόρων για την πάταξη της μετανάστευσης. Αποτελούμενο από βιομετρικά υποκείμενα, ηλεκτρονικά καταγεγραμμένο, εμπλουτισμένο από την εισβολή της βιογενετικής από την επιτήρηση στην τροφή, το νέο βιομετρικό κράτος συμπυκνώνει τη στιγμή της εποχής μας, όπου η γλώσσα της βιολογίας συμμαχεί με μια μορφή εξουσίας που μιλάει στο όνομα της απόλυτης ασφάλειας σε ένα επικίνδυνο κόσμο.

πόλεμο, δεν θα ήταν υπερβολή να μιλήσουμε για μετατόπιση του κέντρου βάρους την εθνικής πολιτικής από την εδαφική επέκταση στη διείσδυση σε κάθε σφαίρα του βίου. Στην κρατική ρύθμιση των βιοτόπων, της βιοηθικής, του σώματος. Μια προσέγγιση, που απέχει αρκετά από μια ρηχή ανάλυση του κράτους ως κατά βάση κατασταλτικού, απροκάλυπτα βίαιου οργανισμού.

Όλα αυτά που προσπαθήσαμε να αναδείξουμε παραπάνω συμπυκνώνονται στην διαχείριση της μετανάστευσης από το έθνος-κράτος. Το έθνος-κράτος είναι ο μόνος θεσμός που στην τωρινή συγκυρία μπορεί να δώσει μιαν απάντηση στην κίνηση των μεταναστών. Ενισχύει τα τάγματα θανάτου στα σύνορα, σύμβολο της κυριαρχίας του, στήνει στρατόπεδα συγκέντρωσης στο εσωτερικό του, όπου και εφαρμόζει μια πολιτική πέρα από κάθε έννοια δικαίου. Ο χειρισμός του σώματος του μετανάστη, τόσο στα σύνορα όσο και στους διάσπαρτους τόπους εγκλεισμού, αναδεικνύει την έντονη βιοπολιτική κατεύθυνση του σύγχρονου κράτους.

viii. το έθνος κράτος εντός/εκτός συνόρων

Μετά από όλα αυτά μας φαίνεται πιο σωστό να μιλάμε για διεθνοποίηση παρά για παγκοσμιοποίηση. Η παγκοσμιοποίηση υποδεικνύει μια παγκόσμια, σχετικά συγκροτημένη διαδικασία. Ένα μηχανισμό που αναφέρεται και επηρεάζει άμεσα τις ζωές των ανθρώπων. Ένα σύνταγμα των πολυεθνικών. Ένα διευθυντήριο των παγκόσμιων οργανισμών. Μια διοικητική ικανότητα από την πλευρά της οικονομίας, που μπορεί να αποτυπώνεται άμεσα στις κοινωνικές σχέσεις, κάτι το οποίο δεν βλέπουμε να υπάρχει. Από τη μέχρι τώρα εμπειρία και γνώση, μας φαίνεται αδύνατο να υποστηρίξουμε ότι έχει στηθεί και λειτουργεί μια παγκόσμια εξουσία με δυνατότητα διοίκησης. Αντίθετα, μια τέτοια άποψη μπορεί εύκολα να αναπαράγει νεφελώματα θεωριών συνωμοσίας περί μακρινών, απροσδιόριστων και ανίκητων δυνάμεων. Θεωρίες, που εσκεμμένα ή όχι, αποφεύγουν οποιαδήποτε κριτική στον εγχώριο κοινωνικό σχηματισμό. Αυτή η τάση έχει θρέψει ένα όντως υπαρκτό ρεύμα συνωμοσιολογίας, μυστικισμού και εναντίωσης στην παγκοσμιοποίηση που έχει και τις αντίστοιχες εκδόσεις του, όπως τα περιοδικά *ζενίθ, strange,* κτλ.

Μέχρι τώρα έχουμε καταδείξει ότι, αντίθετα προς τις θέσεις της αντιπαγκοσμιοποίησης, η εθνική περιοχή συντηρεί ακόμα την κεντρική θέση της στην οργάνωση της διεθνούς παγκόσμιας οικονομίας. Η κεντρική θέση της εθνικής περιοχής υπό καμία έννοια δεν αντιφάσκει με την αυξανόμενη διεθνοποίηση της παγκόσμιας κεφαλαιοκρατικής οικονομίας, των διαδικασιών παραγωγής και της καπιταλιστικής τάξης.

Στην θέση για μαρασμό του κράτους και της εθνικής ιδεολογίας βλέπουμε εξαρχής ένα λάθος. Προϋποτίθεται με κάποιο τρόπο ότι το έθνος-κράτος κάποτε ασκούσε απόλυτο έλεγχο στην κίνηση του κεφαλαίου. Δηλαδή, ότι η εξουσία του έθνους-κράτους είχε υποτάξει την άλλη μεγάλη

εξουσία των καιρών μας, το κεφάλαιο. Ο διαχωρισμός αυτός μας φαίνεται λάθος. Απεικονίζει μια ιστορική παρερμηνεία, ότι το κράτος και το κεφάλαιο πρέπει να τα δούμε ως δυο ανεξάρτητες σφαίρες και όχι ως μια ολότητα (που φυσικά έχει και αντιφάσεις). Για εμάς οποιαδήποτε μορφή διεθνοποίησης, από την οικονομία μέχρι την εξωτερική πολιτική ή τις ΜΚΟ, περνάει κυρίως μέσα από συγκεκριμένους και απτούς εθνικούς τόπους. Το σύστημα είναι διεθνές όπως πάντα ήταν. Οι εταιρείες ψάχνουν τους πιο επικερδείς τόπους σε όλο τον πλανήτη για να παράγουν. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι είναι ασύδοτες. Υπόκεινται στους νόμους της χώρας που βρίσκονται και με ένα τρόπο εντάσσονται στον εκάστοτε εθνικό κοινωνικό σχηματισμό. Άλλωστε, ακόμη και με οικονομικούς όρους αν το δει κανείς, η παραγωγή και το κέρδος μιας "ελληνικής" εταιρείας στη Βουλγαρία γίνεται σε βουλγάρικο νόμισμα, καταγράφεται στις στατιστικές ως βουλγάρικο ΑΕΠ. Άρα, με ένα τρόπο η εταιρία αλλάζει υπηκοότητα, "πολιτογραφείται" βουλγάρικη ή ότι άλλο, χωρίς φυσικά τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες.

Εδώ βρίσκεται η διαφοροποίηση μας με τους εραστές της ακραιφνούς παγκοσμιοποίησης. *Το κεφάλαιο δεν αποεθνικοποιείται, αλλάζει φανέλα εθνικής ομάδας.* Όχι από κεκτημένη ταχύτητα, αλλά επειδή είναι απαραίτητο για να λειτουργήσει. Είναι απαραίτητο να συμπλέκεται με την εθνική ιδεολογία, με την δομή του έθνους-κράτους. Από την άλλη, θα έπρεπε να επισημάνουμε ότι η εθνικοποίηση αυτή δεν σημαίνει ταύτιση με το πυρήνα της εθνικής ιδεολογίας, η οποία ανά πάσα στιγμή εκφράζεται και εθνικιστικά. Η συμπαγής και ιστορικά σχεδόν άφθαρτη σχέση κράτους, έθνους και λαού συνέχεται από την αίσθηση του αναπόδραστου, που το προμηθεύει η κοινή μοίρα, το κοινό πεπρωμένο. Σε αυτή τη συνάντηση, το εκάστοτε κεφάλαιο εισέρχεται και αποδημεί, αναπτύσσεται και καταστρέφεται. Σε καμία περίπτωση, όμως, δεν μπορεί να βρεθεί δεσμευμένο, προσδεδεμένο στο εθνικό άρμα. Έτσι, το κεφάλαιο δεν είναι ούτε απεριόριστα κινούμενο, ούτε απόλυτα σταθερό. Συνεπώς είναι υπερβολικό, αν όχι λάθος, να μιλάμε για εθνική επιθετικότητα όταν έλληνες επενδυτές απλώνονται στα Βαλκάνια.

Όπως επίσης, υπερεκτιμημένο μας φαίνεται το επιχείρημα ότι ο ελληνικός στρατός όπου και αν πηγαίνει αποκτά μια κατοχική (ελληνική) διάσταση (*"Ελλάδα, η Αμερική των Βαλκανίων"*). Ο ελληνικός στρατός στο Κόσοβο, το Αφγανιστάν ή όπου άλλου και αν εμπλέκεται, είναι μέρος μιας συμμαχίας, για παράδειγμα μιας συμμαχίας του ελληνικού κράτους με την αστική τάξη του Κοσόβου, ώστε να συνεισφέρει (φυσικά όχι χωρίς ανταλλάγματα) στην εδραίωση της εκεί κρατικής τάξης. Εδώ μιλάμε για έναν επεκτατισμό που διασυνδέεται με άλλες κρατικές οντότητες σε μια συμμαχία που σχεδόν πάντα είναι ετεροβαρής. Μια συμμαχία όπου τα συμβαλλόμενα μέρη διαγκωνίζονται σε μια μάχη για να κερδίσουν χώρο στο συσχετισμό δυνάμεων. Τα όποια οφέλη δεν είναι πάντα άμεσα ορατά, και συχνά μπορεί να απαιτείται ένα βάθος χρόνου για να αναγνωριστούν. Αυτή την συμμαχία οι αντιστεκό-

μενοι είναι σημαντικό να την αντιπαλεύουν εκεί όπου αυτή αρθρώνεται, δηλαδή στον εκάστοτε κοινωνικό σχηματισμό. Έτσι, ο ελληνικός στρατός στο Κόσοβο για τους αγωνιζόμενους εκεί είναι κομμάτι του κοσοβάρικου εξουσιαστικού συμπλέγματος και όχι ένας ελληνικός δάκτυλος που η εκδίωξη του είναι εθνικό ζήτημα. Η εκδίωξη του περνάει αναγκαστικά μέσα από την επίθεση στις επιδιώξεις κρατικής συγκρότησης της κοσοβάρικης αστικής τάξης, στα αφεντικά που κάνουν εκεί μπίζνες, στους ντόπιους εθνικιστές. Αντίστοιχα, σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε για εμάς, στον πρόσφατο πόλεμο στο Κόσοβο, ο UCK,[10] όντας ένας εθνικιστικός φορέας, να εντάσσεται σε κάποιου είδους επαναστατική προοπτική, επειδή στο πεδίο της μάχης απάντησε στη σερβική βαρβαρότητα, που λόγω υπεροπλίας κουβαλούσε και μια ιμπεριαλιστική αύρα. Μια θέση που δαιμονοποιεί στην Ελλάδα τους "κακούς αμερικάνους", στη Βουλγαρία ή τη Μακεδονία τους αδίστακτους έλληνες επιχειρηματίες, ή σε ένα πόλεμο τους αιμοσταγείς σέρβους *εθνικοποιεί το κοινωνικό ζήτημα.* Αποτελεί έναν τρόπο να βλέπουμε τα πράγματα εντός της εθνικής ιδεολογίας και σίγουρα απόλυτα ευθυγραμμισμένο με την αντιμπεριαλιστική ρητορεία.

Η εθνική επιθετικότητα, και στην περίπτωσή μας η ελληνική, για εμάς οργανώνεται γύρω από τη ρατσιστική δομή του σύγχρονου κράτους και την αίσθηση εθνικής υπεροχής, όπως αυτή εμφανίζεται στον πληθυσμό. Η προσθήκη στον κρατικό μηχανισμό μιας *βιοπολιτικής διάστασης* που ρυθμίζει τη ζωή είναι κομβική για το ρατσιστικό χαρακτήρα του σύγχρονου κράτους, συμπληρωματικά φυσικά με μια λειτουργία πειθάρχησης[11] και καταστολής. Η τεχνολογία της βιοπολιτικής δεν επικεντρώνεται στο σώμα (όπως, για παράδειγμα, η τεχνολογία της εκπαίδευσης ή της φυλακής) αλλά στην ίδια τη ζωή. Συμπυκνώνει αυτό που έχει ονομαστεί και ως *πέρασμα από τις κοινωνίες της πειθαρχίας στις κοινωνίες του ελέγχου.* Από τη στιγμή όπου ένα ολόκληρο σύμπαν συμπεριφορών και σχέσεων ρυθμίζεται πια από την εξουσία του κράτους (υγιεινή, ασφάλιση, σεξουαλικότητα, βιοηθική κτλ), μετατρέποντας την εξουσία του σε βιοεξουσία, επόμενο είναι να συγκροτείται και μια κρατική-

10. *Επαναστατικός Στρατός του Κοσσυφοπεδίου.*
11. Εδώ αναφερόμαστε στην ιδέα που ανέπτυξε ο Φουκό αναφορικά με τις τεχνολογίες της πειθαρχίας: πειθαρχικές τεχνικές ενσωματωμένες στον κρατικό μηχανισμό. Η πειθαρχική τεχνική επικεντρώνεται στο σώμα, τα αποτελέσματα της είναι εξατομικευμένα, χειρίζεται το σώμα ως εστία δυνάμεων, οι οποίες πρέπει να καταστούν χρήσιμες και ευπειθείς. Η εργατούπολη του 19ου αιώνα είναι ένα τέτοιο παράδειγμα. Η πόλη αυτή συναρθρώνει κάθετα τους πειθαρχικούς μηχανισμούς ελέγχου του σώματος, των σωμάτων με τον χωρισμό της πολιτείας σε τετράγωνα, την κατάτμηση της θα λέγαμε με τον εντοπισμό των οικογενειών (η καθεμία σε ένα σπίτι) και των ατόμων (το καθένα σε ένα δωμάτιο). Κατάτμηση, δυνατότητα παρατήρησης των ατόμων, τυποποίηση των συμπεριφορών, "αυθόρμητος" υπό μια έννοια αστυνομικός έλεγχος που ασκείται από την χωροταξία της πόλης.

εθνική ιδεολογία υπεράσπισης της βιολογικής συνέχειας του έθνους με πολιτισμικούς όρους.[12]

Η διαιώνιση του έθνους συνδέεται με την υπεράσπιση του τρόπου ζωής. Η συνέχιση του ελληνικού, για παράδειγμα, είδους περνάει αναγκαστικά πάνω από την υποτίμηση του άλλου. Η ιδεολογική και φυσική "εξόντωση" των αλβανών μεταναστών ήταν απαραίτητη για να αποτραπεί η αλλοίωση του είδους. Ουσιαστικά, μιλάμε για έναν προληπτικό πόλεμο. Οι αλβανοί έπρεπε να υποτιμηθούν ως "γεννημένοι εγκληματίες", οι γυναίκες μετανάστριες έπρεπε να στιγματιστούν ως φορείς αρρώστιας και κίνδυνος για τους ελληναράδες σεξίσταρους. Οι αλβανοί, οι βούλγαροι, οι μαροκινοί, αναβαθμίζονται σε μια απειλή για το έθνος. Ένας μετανάστης από τη Βουλγαρία ή από οπουδήποτε αλλού θεωρείται ως το προϊόν ενός ανταγωνιστικού εθνικού οργανισμού. Σε αυτόν τον ανταγωνισμό για τη διασφάλιση στον αιώνα τον άπαντα του δικού μας έθνους-κράτους, ο ρατσισμός είναι καταλυτικός για την περιθωριοποίηση των κινδύνων. Σε αυτή τη συνθήκη, ο ξένος είναι εν δυνάμει εχθρός που απειλεί την βιολογική συνέχεια. *"Οι εχθροί δεν είναι αντίπαλοι με την πολιτική έννοια του όρου, είναι οι εξωτερικοί και εσωτερικοί κίνδυνοι σε σχέση με τον πληθυσμό και για τον πληθυσμό".*[13] Σε αυτό το πλαίσιο ο πληθυσμός, δηλαδή οι πολίτες καλούνται να συμβάλουν σε αυτή την πολεμική, να ασκήσουν βία, να νομιμοποιήσουν τους αποκλεισμούς και τις διάφορες μορφές θανάτωσης του ξένου. Μια επιλογή βίας και θανάτου που συστηματικά εξασκεί ο κρατικός μηχανισμός, από τα σύνορα μέχρι τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και τους νόμους που φτιάχνει. Για το κράτος η ρατσιστική βία είναι ένας μηχανισμός φυσικής επιλογής.

Υπό αυτό το πρίσμα, μπορούμε να κατανοήσουμε τόσο τις εθνικές εκκαθαρίσεις που προστατεύουν την συνέχιση της φυλής και του κυρίαρχου λαού, όσο και τα πογκρόμ μετά από ποδοσφαιρικούς αγώνες, που διεκδικούν το εθνικό μονοπώλιο της νίκης στην επικράτεια του εθνικού χώρου. Η γενικευμένη βία σε βάρος των αλλοδαπών γυναικών εντός και εκτός συνόρων σίγουρα σε μεγάλο βαθμό καθορίζεται από την αίσθηση ανωτερότητας που διαπερνά τη συνείδηση του έλληνα πολίτη. Εκτός όμως από το ρατσισμό και τις διακρίσεις στο εσωτερικό του εθνικού χώρου, υπάρχει και μια εθνική επιθετικότητα που εκφράζεται εκτός συνόρων. Η ελληνική γλώσσα δεν κοσμεί φωτεινές επιγραφές εκεί που επενδύουν τα αφεντικά από Ελλάδα, αλλά εκεί που συχνάζει ο ελληνικός πληθυσμός για ψώνια και διακοπές. *Η ισχυρή Ελλάδα ως μια κρατική ιδεολογία* εμπότισε τις κοινωνικές συμπεριφορές και τροφοδότησε τις εθνικές φαντασιώσεις. Τόνωσε την εθνική υπερηφάνεια ενισχύοντας τις ρατσιστικές απόψεις του πληθυσμού. Έτσι, στις μαζικές πια εξόδους της ελληνικής κοινωνίας προς γειτονικές χώρες, κυ-

12. Βλ. και το "Αντιμπεριαλισμός Reloaded" στο παρόν βιβλίο.
13. Michel Foucault, *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας.*

ρίως αυτές των Βαλκανίων, το έθνος κουβαλάει αυτό τον αέρα, έναν αέρα υπεροχής. Και έναν οίκτο[14] για τους υπανάπτυκτους που δεν μπορούν να ξεφύγουν από τη μιζέρια. Δεν μπορούν, δηλαδή δεν είναι ικανοί. Με άλλα λόγια, ο ρατσισμός ως βιολογία στη πράξη. Έτσι, όταν οι έλληνες περνούν το σύνορο στη Μακεδονία, (όπως όταν οι άγγλοι στην Ινδονησία, οι γερμανοί στη Πολωνία) δεν μετατρέπονται ξαφνικά σε φολκλόρ τουρίστες. Έχει εγγραφεί εντός της συμπεριφοράς τους το αχώριστο ζεύγος υπεροχή/υποτίμηση, εμείς/οι άλλοι και εκφράζεται σε όλο το μεγαλείο του. Εκδράμουν για να περάσουν καλά, να αγοράσουν φθηνά, να πηδήξουν άφθονα. Η έξοδος τους έχει αναμφίβολα μια βιοπολιτική διάσταση, μια διάσταση βελτίωσης της ζωής τους, εντός της σαπίλας βέβαια του εθνικού κορμού. Αυτή η κοινωνικοποιημένη εθνική επιθετικότητα είναι διαταξική σε μεγάλο βαθμό. Κάθε έλληνας εκεί είναι άρχοντας, ανεξάρτητα από την οικονομική του κατάσταση. Άλλωστε τα πηγμένα λεωφορεία που φεύγουν κάθε σαββατοκύριακο δεν γεμίζουν με την πολυμίσητη τάξη των αφεντικών. Αυτοί σιγά μην καταδέχονταν το λαϊκό βουλγάρικο ΚΤΕΛ Θεσσαλονίκη-Σόφια. Είναι ως εθνική ιδεολογία, δηλαδή ως ενότητα του ζώντος πληθυσμού της φυλής, που *το κοινωνικό σώμα-έθνος βιαιοπραγεί νόμιμα.* Όποιος ή όποια έχει αμφιβολίες ας περάσει μια βόλτα από τα μπαρ και τις αγορές της νότιας Βουλγαρίας. Μάλλον θα πειστεί. Εκεί ο ρατσισμός και η υποτίμηση φέρουν την ανεξίτηλη σφραγίδα της εθνικής ταυτότητας. Σαντάνσκυ, Αμάρυνθος, Φιλιππούπολη, Σύνταγμα, Σκόπια, Συνοριογραμμές, Μοναστήρι. Οι διαδρομές είναι γνωστές…

---

14. Ο οίκτος πολλές φορές μπορεί να συναντάται και ως ένας θαυμασμός συγκαλυμμένος με συνωμοσιολογία. Οι εκδρομείς στο Ντουμπάι, για παράδειγμα, που τελευταία είναι και αρκετοί βλέποντας τους ουρανοξύστες και τις τρομερές καπιταλιστικές μεγαλουργίες αναφωνούν: *"τους κωλόφαρδους. Αν είχα εγώ τα πετρέλαια που έχουν αυτοί, τα τριπλάσια θα είχα κάνει".*

παραρτήματα

έθνος και ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός
- μια μικρή ιστορική αναδρομή

σοσιαλισμός ή αντιμπεριαλισμός;
- η αριστερά και η επανάσταση στο ιράν

κείμενα της κατάληψης φάμπρικα υφανετ
(οκτ. 04 - δεκ. 06)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

έθνος και ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός

μια μικρή ιστορική αναδρομή

Αν σήμερα βλέπουμε να προτάσσεται το έθνος ως αντίσταση στην παγκοσμιοποίηση ή τον ιμπεριαλισμό…

Αν σήμερα βλέπουμε να επιβιώνουν συνθήματα-βαμπίρ του στυλ "φονιάδες των λαών αμερικάνοι" και "αλληλεγγύη στους λαούς της Μέσης Ανατολής"…

Αν σήμερα βλέπουμε τον αντιαμερικανισμό πέρα από πολιτική ιδεολογία της Αριστεράς να έχει καταστεί και κυρίαρχη λαϊκή ιδεολογία…

Αν σήμερα βλέπουμε να προωθούνται μεταρρυθμίσεις και αναδιαρθρώσεις με στόχο την αναβάθμιση της παιδείας "μας", τη βελτίωση της οικονομίας "μας", για το καλό της "Ισχυρής Ελλάδας"…

…δεν είναι επειδή ζούμε την επανάληψη της ιστορίας, είτε ως τραγωδία είτε ως φάρσα…

…είναι επειδή βιώνουμε την αδυναμία, δηλαδή την ήττα, των κινημάτων του παρελθόντος να απεμπλακούν οριστικά και αμετάκλητα από τον εθνικισμό (και από τον…καπιταλισμό εννοείται…)

Μετεμφυλιακά, προεξάρχον χαρακτηριστικό του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού αποτελεί η *κεντρικότητα της βίας*, η βίαιη διαχείριση του κοινωνικού ανταγωνισμού. *Οι εκμεταλλευόμενοι ενσωματώνονται δια του αποκλεισμού τους.* Η σύγκριση με τους κοινωνικούς σχηματισμούς της Δ. Ευρώπης της ίδιας περιόδου (με εξαίρεση ίσως τις χώρες της ιβηρικής χερσονήσου) είναι χαρακτηριστική.

Στη Δυτική Ευρώπη ανθεί το κράτος πρόνοιας, ή αλλιώς η σοσιαλδημοκρατική ρύθμιση. Η ρύθμιση αυτή *"ενείχε την από μέρους του κράτους δέσμευση για την εξασφάλιση υψηλών επιπέδων απασχόλησης και ενός "κοινωνικού*

μισθού" (που έπαιρνε τη μορφή διαφόρων κοινωνικών υπηρεσιών, κυρίως όσον αφορά την υγεία την εκπαίδευση και την κοινωνική ασφάλιση), με αντάλλαγμα την ανάληψη, από την πλευρά των συνδικάτων της δέσμευσης για συγκράτηση των εργατικών διεκδικήσεων σε τέτοια επίπεδα, ώστε η αύξηση των πραγματικών μισθών να μην ξεπερνά την αύξηση της παραγωγικότητας".[1] Είναι η εποχή της επέκτασης της μαζικής παραγωγής και κατανάλωσης, των ισχυρών συνδικάτων και σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων. Ή, όπως έχει ειπωθεί αλλού λιγότερο ή περισσότερο επιτυχημένα, *"ο κεϋνσιανισμός ήταν ιδεολογική έκφραση της προσπάθειας του κράτους και του κεφαλαίου να ανταποκριθούν στις γενικευμένες επιδιώξεις της εργατικής τάξης κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο".*[2]

Στην Ελλάδα τα πράγματα είναι "λίγο" διαφορετικά. Ο διχασμός του "έθνους" κατά τον εμφύλιο αποτυπώνεται τόσο στη μορφή του κράτους όσο και στη στρατηγική των κυρίαρχων τάξεων καθ' όλη την περίοδο. Το κράτος είναι εμφυλιοπολεμικό, αντικομμουνιστικό και ανοιχτά αντισυνδικαλιστικό, *ένα κράτος διαρκούς έκτακτης ανάγκης.* Αν και η αστική τάξη βγήκε νικήτρια από τον εμφύλιο, η ανασυγκρότηση του κοινωνικού σχηματισμού δεν αποτελεί παρά *συνέχιση του εμφυλίου πολέμου με άλλα μέσα.* Ο στρατός κατέχει αυξημένη εξουσία στο πλέγμα στρατός-παλάτι-κυβέρνηση, στην ύπαιθρο δρουν ελεύθερα παραστρατιωτικές και παρακρατικές οργανώσεις, που μόνο σκοπό της δράσης τους έχουν τη δημιουργία ενός κλίματος τρομοκρατίας και βίαιης συμμόρφωσης των πολιτών προς τις κυβερνητικές επιταγές. Τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων κρίνονται απαραίτητα για την πρόσληψη στο δημόσιο και σε ορισμένες ιδιωτικές επιχειρήσεις, τη φοίτηση σε ΑΕΙ, κτλ, οι εκτελέσεις και οι εξορίες αριστερών είναι στην ημερήσια διάταξη, τα συνδικάτα ελέγχονται άμεσα από το κράτος, ενώ παράλληλα με το επίσημο σύνταγμα λειτουργεί και "ένα παράλληλο θεσμικό πλαίσιο, το "παρασύνταγμα", του οποίου η λειτουργία κατέληγε σε ένα μωσαϊκό αστυνομικών και κατασταλτικών μέτρων, που μετέβαλλαν το μη "εθνικόφρον" κομμάτι του πληθυσμού, από άποψη πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, σε πολίτες β΄ κατηγορίας".[3] Ο εχθρός μπορεί να βρίσκεται παντού, γι' αυτό πανταχού παρούσα και μάλιστα "προληπτικά", πρέπει να είναι και η καταστολή. Κάτω από το αφ' υψηλού βλέμμα του παλατιού, η διοίκηση με την αστυνομία της και στηριγμένη στο στρατό πρέπει να εποπτεύει κάθε μηχανισμό, κάθε γωνία του εθνικού κορμού, να γνωρίζει κάθε κίνηση πριν καν εκδηλωθεί. Ο κοινοβουλευτισμός λειτουργεί με δεκανίκια.

Αυτή η στρατηγική του κεφαλαίου δεν είναι παρά υλικό αποτέλεσμα του κοινωνικού ανταγωνισμού. Κι αυτό με δύο έννοιες. Πρώτον, αποτελεί όπως

1. Τάκης Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία.*
2. Simon Clarke, "Υπερσυσσώρευση, ταξική πάλη και η προσέγγιση της ρύθμισης", στο J. Holloway και W. Bonefeld (επιμ.), *Μεταφορντισμός και κοινωνική μορφή.*
3. Σπ. Σακελλαρόπουλος, *Τα αίτια του απριλιανού πραξικοπήματος.*

είπαμε και παραπάνω τη συνέχεια του εμφυλίου. Δεύτερον, ιστορικά, ήδη από το μεσοπόλεμο, το εργατικό κίνημα, η εργατική τάξη, υπήρξαν σχεδόν συνώνυμα του κομμουνιστικού κινήματος στις διάφορες παραλλαγές του, χωρίς να υπάρχει οποιαδήποτε αξιόλογη σοσιαλδημοκρατική παράδοση. Με άλλα λόγια, ο μισθός και γενικότερα οι εργατικές διεκδικήσεις αντιμετωπίζονται από κράτος και κεφάλαιο αποκλειστικά ως κόστος και δεν γίνονται προσπάθειες ενσωμάτωσης τους μέσω ενός μοντέλου μαζικής κατανάλωσης.[4]

Μεταπολεμικά, παρατηρούμε (εδώ σε αντιστοιχία με το μεταπολεμικό αναπτυξιακό μπουμ σε Ευρώπη και ΗΠΑ) την ταχύρυθμη καπιταλιστική ανάπτυξη του κοινωνικού σχηματισμού. Ειδικά την περίοδο 1960-73 η Ελλάδα είναι στις πρώτες θέσεις των χωρών του ΟΟΣΑ σε ρυθμούς ανάπτυξης. Η ανάπτυξη βασίζεται στην ανάπτυξη της βιομηχανίας (κυρίως ελαφριάς αλλά και βαριάς) καθώς και στη διευρυμένη αναπαραγωγή της μικροϊδιοκτησίας. Είναι η "περίοδος της οικοδομής", όπου τότε γνωρίζει μεγάλη άνθιση και το παγκοσμίως μοναδικό φαινόμενο της αντιπαροχής. Παράλληλα, διογκώνεται το φαινόμενο της μετανάστευσης εσωτερικής και εξωτερικής. Μεγάλα στρώματα του αγροτικού κυρίως πληθυσμού οδηγούνται στη μετανάστευση είτε για οικονομικούς είτε για πολιτικούς (δράση παρακρατικών οργανώσεων στην ύπαιθρο) λόγους, αφού ανέκαθεν η πόλη παρέχει μεγαλύτερη ανωνυμία σε σχέση με την αγροτική κοινότητα του χωριού. Η μετανάστευση λειτουργεί επωφελώς για το καθεστώς με πολλούς τρόπους. Η εισροή στις πόλεις δημιουργεί μια δεξαμενή φτηνού εργατικού δυναμικού, ενώ η φυγή στο εξωτερικό αφενός λειτουργεί επιβοηθητικά για την οικονομία μέσω των εμβασμάτων των μεταναστών, αφετέρου είναι και ένας τρόπος εξαγωγής και ελαχιστοποίησης της κοινωνικής σύγκρουσης.

Η ανάπτυξη βασίστηκε στην κοινωνική συμμαχία της αστικής τάξης με την παραδοσιακή μερίδα της μικροαστικής τάξης (μικρή ιδιοκτησία) με αποτέλεσμα την αριθμητική διεύρυνση της τελευταίας και την ανιούσα κινητικότητα της προς την αστική τάξη. Τη βάση γι' αυτή τη συμμαχία αποτελούσε ο υψηλός βαθμός εκμετάλλευσης της εργατικής τάξης, που ενώ από τη μια επέτρεπε τη γρήγορη ανάπτυξη του ελληνικού καπιταλισμού, από την άλλη έκανε βιώσιμο ένα μεγάλο αριθμό από μικρές βιοτεχνικές και εμπορικές επιχειρήσεις που η ύπαρξη και ανάπτυξη τους στηριζόταν, σχεδόν αποκλειστικά, στους σχετικά χαμηλούς μισθούς. *Το χαμηλό επίπεδο του εργατικού μισθού ήταν*

4. *"Το μεσοπολεμικό κράτος ήταν ένα αντεργατικό κράτος με διπλή έννοια: όχι μόνο αντιστρατευόταν με κάθε τρόπο τη βελτίωση της οικονομικής θέσης των εργαζομένων, επικαλούμενο τις ανάγκες της οικονομίας, αλλά κι εμπόδιζε την εφαρμογή των προστατευτικών μέτρων για τα οποία πίεζαν οι εργατικοί φορείς και οι διεθνείς οργανισμοί", ενώ "η προβολή του υποτιθέμενου κομμουνιστικού κινδύνου εξυπηρετούσε την πολιτική συσπείρωση της αστικής τάξης, την καθυπόταξη των μικροαστών και την ανάπτυξη του αυταρχικού κράτους".* [Σπ. Μαρκέτος, *Πώς φίλησα το Μουσολίνι - Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού*].

με άλλα λόγια το "συγκριτικό πλεονέκτημα" του ελληνικού κεφαλαίου αυτήν την περίοδο. Αυτό δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει, αν αναλογιστούμε τον τρόπο ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων που αναφέραμε παραπάνω. Γενικότερα, το βιοτικό επίπεδο μεγάλης πλειοψηφίας του πληθυσμού στις πόλεις και, κυρίως, στην ύπαιθρο είναι σε άθλια επίπεδα. Κατοικίες με ένα δωμάτιο και μεγάλη πυκνότητα ατόμων ανά δωμάτιο, έλλειψη ηλεκτρικού ρεύματος και άλλων στοιχειωδών μέσων διαβίωσης, χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, κοκ.[5]

Κυρίαρχη ιδεολογία στη μεταπολεμική Ελλάδα είναι η *εθνικοφροσύνη.* Πακέτο πάει και ο περίφημος "ελληνοχριστιανικός πολιτισμός", ο οποίος δυστυχώς συναντάται μέχρι τις μέρες μας. Τα δύο συνθετικά του επιθετικού προσδιορισμού καθορίζουν την εθνική και θρησκευτική ταυτότητα των πολιτών του κράτους, ταυτότητα που έρχεται σε αντιπαράθεση με τους "άθεους και ανθέλληνες εαμοβούλγαρους" που αποτελούσαν μέλη του εαμικού μπλοκ. Πρόκειται για μια συντονισμένη προσπάθεια διαχωρισμού της κοινωνίας βάσει "εθνολογικών" κριτηρίων. Μεγάλη ανάπτυξη γνωρίζουν την ίδια περίοδο και οι διάφορες παραεκκλησιαστικές οργανώσεις του τύπου "Ζωή", "Σωτήρ" και το κακό συναπάντημα. Το "έθνος" ενώ ιδεατά λειτουργεί ομογενοποιητικά στο εσωτερικό, ταυτίζοντας φαινομενικά τα συμφέροντα κυρίαρχων και κυριαρχούμενων, στη μεταπολεμική ελλάδα λειτούργησε ως *άμεσα πολεμική ιδεολογία, ως όπλο* (με την κυριολεκτική έννοια του όρου) *εσωτερικής εκκαθάρισης.*

Τη δεκαετία του '60 πέρα από την ανάπτυξη του καπιταλισμού παρατηρείται και *ανάπτυξη ενός κύκλου κοινωνικών αγώνων.* Οι αριθμοί εδώ είναι ενδεικτικοί. Το 1960 πραγματοποιούνται 135 απεργίες και ο χαμένος αριθμός ωρών φτάνει τις 650. Κατά τη διάρκεια των επόμενων ετών οι απεργίες αυξάνονται συνεχώς με αποτέλεσμα το 1966 να πραγματοποιούνται 609 απεργίες με 5.965 χαμένες ώρες εργασίας. Το 1964 μάλιστα η Ελλάδα κατέχει την πρώτη θέση σε αριθμό χαμένων ωρών λόγω απεργίας, ενώ συνολικά παρατηρείται αύξηση των απεργιών μεγάλης διάρκειας. Η πλειονότητα των απεργιών αφορά ζητήματα μισθολογικά και αποδοχών αλλά συχνά προβάλλονται και αιτήματα που έχουν να κάνουν με συνδικαλιστικές, πολιτικές ελευθερίες, κοκ.[6] Θα πρέπει εδώ να αναφέρουμε ότι οι περισσότερες απεργίες ήταν (ας μας επιτραπεί

5. Βλ. Βερναρδάκης - Μαυρής, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα.*
6. Κεντρική φιγούρα στις εργατικές κινητοποιήσεις της περιόδου είναι οι οικοδόμοι. Όπως αναφέρεται *"ο έλληνας εργάτης-μάζα ήταν ο οικοδόμος στα τέλη του '50 αρχές του '60. Και αυτός ο εργάτης παρουσίαζε αντίστοιχα κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά με εκείνον της Ευρώπης: πολιτική και κοινωνική ριζοσπαστικότητα, πάλη στο επίπεδο της παραγωγής, χρησιμοποίηση προλεταριακής βίας, εξισωτισμός, επέκταση των αγώνων."* [Λιβιεράτος - Καραμπελιάς, *Ιουλιανά '65 - Η Έκρηξη*]. Στο ίδιο μάλιστα αναφέρεται ότι οι οικοδόμοι μείωσαν τις ώρες δουλειάς σε 7 τη μέρα χωρίς τη συμφωνία αφεντικών και κράτους, την αποφάσισαν και την εφάρμοσαν μονομερώς χωρίς να ρωτήσουν κανένα!

ο εντελώς σχηματικός όρος) "αποτυχημένες", υπό την έννοια ότι τα αιτήματα των απεργών δεν ικανοποιούνταν. (Ήταν όμως "επιτυχημένες" σε άλλο επίπεδο όπως θα δούμε παρακάτω). *Αυτό είναι ενδεικτικό,* κατά τη γνώμη μας, *της αδυναμίας του καθεστώτος να ενσωματώσει την κοινωνική έκρηξη της περιόδου.*

Αγώνες ξεσπούν και στους χώρους των πανεπιστημίων. Φοιτητικές κινητοποιήσεις πραγματοποιούνται ήδη από τη δεκαετία του '50, με σημαντικότερη αυτήν τον Οκτώβρη του '56 για τη μείωση των φοιτητικών διδάκτρων. Συνολικά οι "φοιτητικοί αγώνες" έχουν να κάνουν με ζητήματα που αφορούν είτε το χώρο της εκπαίδευσης (χρηματοδότηση, δίδακτρα, παροχές σε φοιτητές, βελτίωση υλικοτεχνικής βάσης, κατάργηση υποχρεωτικών παρουσιών κοκ) είτε ζητήματα όπως το κυπριακό, το ζήτημα των βάσεων, τον εκδημοκρατισμό. Ειδικά το κυπριακό ζήτημα αποτέλεσε πρωταρχικό πεδίο ανάπτυξης του φοιτητικού κινήματος. Ήδη από το 1953-54 γίνονταν διαδηλώσεις για το κυπριακό, αν και εδώ τα πράγματα είναι πιο περίπλοκα. Κι αυτό γιατί όπως εύκολα καταλαβαίνει και ο πλέον ανυποψίαστος αναγνώστης η "Κύπρος" αποτελούσε (και αποτελεί) μείζον ζήτημα της εξωτερικής πολιτικής του ελληνικού κράτους. Μέσα από αυτό το πρίσμα θα πρέπει να δούμε αυτές τις διαδηλώσεις, οι οποίες σε αρχικά τουλάχιστον στάδια γίνονταν με την ανοχή των αρχών. *"Πώς άρχισε η διαδικασία των φοιτητικών συγκεντρώσεων; Άρχισε από ένα αίτημα όχι μόνο νόμιμο, όχι μόνο παραδεκτό από τις αρχές, αλλά πολύ περισσότερο από ένα αίτημα που εξέφραζε την επίσημη κυβερνητική πολιτική –το αίτημα αυτοδιάθεσης της Κύπρου."*[7] Στη συνέχεια, όμως, αυτοί οι αγώνες έπαιρναν συχνά το χαρακτήρα νεολαιίστικης έκρηξης και ξεσπάσματος απέναντι στην ασφυκτική κρατική καταπίεση και καταστολή. Σε αυτούς τους αγώνες είναι που αρχίζει να μορφοποιείται ίσως για πρώτη φορά σε μαζικό επίπεδο η *αντιμπεριαλιστική υποκειμενικότητα* με χαρακτηριστικά που επιβιώνουν μέχρι σήμερα: αντιαμερικανισμός με μια ισχυρή δόση εθνικής ανεξαρτησίας. Η κυρίαρχη ιδεολογία αρχίζει να γίνεται η "ανάπτυξη", ο "εκσυγχρονισμός", η ανατροπή της εξάρτησης. Πέρα από το μακροεπίπεδο των απεργιών, των συγκρούσεων κτλ, αλλαγές αρχίζουν να παρατηρούνται, έστω και σε μικροκλίμακα, και σε επίπεδο πολιτικών αντιλήψεων, συμπεριφορών, πολιτιστικό, οργάνωσης της καθημερινότητας, κτλ. Το πανεπιστήμιο γίνεται ο χώρος όπου εισβάλλουν τα διάφορα ρεύματα σκέψης. *"Τα βιβλία του Λένιν και του Μαρξ αρχίζουν και πάλι να κυκλοφορούν. Από τότε γνωρίζουμε τον Καίσλερ και φτάνουν οι πρώτοι απόηχοι της ομάδας Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα. Ο Γκεβάρα, ο Κάστρο, ο Μάο, το Κράτος και Επανάσταση, κ.λπ. [...] η νεολαία μεταβάλλεται σε "διαρκές πρόβλημα" για την ηγεσία της αριστεράς που προσπαθεί να αντιμετωπίσει αυτήν την ετεροδοξία που επεκτείνεται."*[8]

---

7. Κατηφόρης, "Η νομοθεσία των βαρβάρων", αναφέρεται στο Βερναρδάκης - Μαυρής, ό.π.
8. Λιβιεράτος - Καραμπελιάς, ό.π.

Αποκορύφωμα των αγώνων της περιόδου αποτέλεσαν τα Ιουλιανά. Για την ιστορία αναφέρουμε ότι τον Ιούλιο του '65 υπήρξε "εξωθεσμική" παρέμβαση από το παλάτι στην κυβέρνηση με αποτέλεσμα την παραίτηση του Γ. Παπανδρέου από την πρωθυπουργία και την δημιουργία της "κυβέρνησης των αποστατών", όπως έχει παραμείνει στην ιστορία. Έκτοτε ο κοινοβουλευτικός θεσμός εισέρχεται σε διαρκή ανοιχτή κρίση, με αλλεπάλληλες αλλαγές κυβερνήσεων, κρίση που "λύθηκε" με την επιβολή της δικτατορίας τον Απρίλιο του '67. Με αφορμή την παρέμβαση του παλατιού άρχισαν να πραγματοποιούνται διαδηλώσεις και συγκρούσεις σε όλη την Ελλάδα. *"Για 70 μέρες ολόκληρη η ελλάδα θα συγκλονιστεί από τις πορείες, τις διαδηλώσεις και τις απεργίες που πραγματοποιεί η εργατική τάξη και γενικότερα οι μισθωτοί εργαζόμενοι, η νεολαία, οι αγρότες, τα μικροαστικά στρώματα, οι γυναίκες, οι δικηγόροι, οι επιστήμονες και οι διανοούμενοι. Για πρώτη φορά μετά την εαμική εποχή η χώρα ξαναζούσε ένα τόσο μαζικό και πολύμορφα ενωτικό μέτωπο βάσης."*[9] Τα χαρακτηριστικά αυτών των κινητοποιήσεων ήταν:

α) Η ακαθοδήγητη, αυθόρμητη και ταυτόχρονα αγωνιστική και παρουσία τους. Οι διαδηλώσεις δεν είναι ούτε προγραμματισμένες, ούτε υπακούουν στην πολιτική γραμμή κάποιου κόμματος (Ένωση Κέντρου ή ΕΔΑ).[10]

β) Οι μορφές πάλης που θα υιοθετηθούν τοποθετούνται στον αντίποδα της γραμμής τόσο του Κέντρου όσο και της ΕΔΑ για μια κεντρική διευθέτηση του προβλήματος, είτε μέσω ενός συμβιβασμού με τη μοναρχία (Κέντρο) είτε ενός συναινετικού προγράμματος διεξόδου (ΕΔΑ). Χαρακτηριστική εδώ είναι η κήρυξη *γενικής πολιτικής απεργίας* για πρώτη φορά μετά την κατοχή.

---

9. Βερναρδάκης - Μαυρής, ό.π.
10. ΕΔΑ: *Ελληνική Δημοκρατική Αριστερά.* Αξίζει αναφορά εδώ στο βιβλίο του Στέργιου Κατσαρού, *Εγώ, ο προβοκάτορας, ο τρομοκράτης,* όπου καταδεικνύεται η προσπάθεια (και η αδυναμία) των μηχανισμών της ΕΔΑ να συγκρατήσουν τις κινητοποιήσεις μέσα στα όρια της καθεστωτικής νομιμότητας. Επίσης αλλού διαβάζουμε: *"Η παύση του Παπανδρέου προκαλεί μια αυθόρμητη εξέγερση των λαϊκών μαζών που δεν έχει το προηγούμενο της στη χώρα σε όγκο, έκταση, βάθος, ορμή και αποφασιστικότητα… το "πεζοδρόμιο" κυριαρχεί αποφασισμένο να επιβάλλει τη θέληση του. από τις πρώτες συγκρούσεις με την αστυνομία γίνεται φανερό ότι αυτή δεν είναι ικανή να επιβληθεί και να καταστείλει την εξέγερση… δεν πρέπει να υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι οι μάζες θα μπορούσαν εκείνες τις μέρες να σαρώσουν τα πάντα. Κανείς άλλος δεν μπορούσε τότε να ημερώσει και να δαμάσει τις εξαγριωμένες μάζες εκτός από εκείνους που οι μάζες θεωρούσαν δικούς τους: η Ένωση Κέντρου και η ΕΔΑ. Τα "έκτροπα" καταγγέλλονται… ο λαός καλείται να πειθαρχεί στους "υπεύθυνους" εκπροσώπους του και να προφυλάξει τον εαυτό του από πράξεις ανεύθυνων στοιχείων, προβοκατόρων, τροτσκιστών, κινεζόφιλων, κτλ."* [Α. Στίνας, *Αναμνήσεις*]. Ουδέν σχόλιο, πέραν του ότι μετά την πτώση της δικτατορίας η αριστερά ανέλαβε και επίσημα πια το ρόλο του θεματοφύλακα της αστικής νομιμότητας

Η "ορμητική είσοδος των μαζών" στο προσκήνιο καθιστά σαφές στην κυριαρχία το εξής: *η αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων μπαίνει σε κρίση,* το υπάρχον μοντέλο ενσωμάτωσης/αποκλεισμού δεν επαρκεί για την πειθάρχηση των "από κάτω". (Και μάλιστα, κρίση –εδώ είναι το οξύμωρο που χωράει κουβέντα– εν μέσω καπιταλιστικής ανάπτυξης!!!). Ως στρατηγικές απάντησης-στην-κρίση από τη μεριά της κυριαρχίας, όπως βλέπουμε εκ των υστέρων, άρχισαν να δουλεύονται οι εξής δύο: η μία ήταν η "δικτατορία", η άλλη ο "εκσυγχρονισμός". Η ιδέα της δικτατορίας ως μέσο για την κατίσχυση έναντι του εσωτερικού εχθρού άρχισε να κυοφορείται εντός του "εθνικόφρονος" μπλοκ της κυριαρχίας. *"Αντικειμενικά, η εκφοβιστική ρητορική της δικτατορίας ήταν το μόνο ορατό πρόσωπο της, ευρισκόμενης σε κρίση, ιδεολογίας της "εθνικοφροσύνης": ένα πρόσωπο, το οποίο, στην προσπάθεια του να υπερβεί την απονομιμοποίηση του, με τις μεθόδους του τη διεύρυνε ακόμα περισσότερο, εξισώνοντας την απώλεια της δικής του εξουσίας επί του έθνους με την "απώλεια" του ίδιου του έθνους".*[II] Η τάση του "εκσυγχρονισμού" εκφράζεται από δυνάμεις του Κέντρου, με προέχουσα μορφή το γνωστό και μη εξαιρετέο Ανδρέα Παπανδρέου, και την Αριστερά. Κύρια συνθήματα της: *"εθνική-δημοκρατική αλλαγή", "εθνική ανεξαρτησία"* και *"εθνική ανάπτυξη".* Εδώ αξίζει να σταθούμε γιατί αυτή είναι η τάση που τελικά κυριαρχεί ("τελικά" γιατί πρώτα προηγήθηκε η δικτατορία), τάση που διαμορφώνει ουσιαστικά το μεταπολιτευτικό σκηνικό και όχι μόνο.

Ο μετασχηματισμός της Αριστεράς (της επαναστατικής τουλάχιστον, με ή χωρίς εισαγωγικά) από διεθνιστική δύναμη σε εθνική δεν είναι προφανώς αποκλειστικά ελληνικό φαινόμενο, ούτε ανάγεται μόνο στην μεταπολεμική περίοδο. Ούτε, επίσης, θέλουμε να ανάγουμε αυτόν το μετασχηματισμό στην προδοσία της τάδε ηγεσίας ή στην αλλαγή της γραμμής του δείνα κομμουνιστικού κόμματος. Ούτως ή άλλως, με βάση τη θεώρηση μας δεν είναι οι ηγεσίες και τα κόμματα που κινούν την ιστορία, αλλά η ίδια η κίνηση των υποκειμένων που αντιστέκονται στην κυριαρχία. Μιλώντας σε ένα εντελώς γενικό επίπεδο, οι "λόγοι" της εθνικοποίησης του κοινωνικού ζητήματος θα πρέπει να αναχθούν τόσο στην ήττα των προλεταριακών επαναστάσεων μετά τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο και την επικράτηση του μπολσεβικισμού, όσο και στην ταύτιση της επανάστασης με την κατάληψη της κρατικής εξουσίας και την εθνικοποίηση-κρατικοποίηση των μέσων παραγωγής. Από εκεί και πέρα ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ολοκλήρωσε το έργο. Όσον αφορά και τον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό πιο συγκεκριμένα, η "Εθνική Αντίσταση" και ο "εμφύλιος πόλεμος" που ακολούθησε δεν ήταν σε θέση να ξεφύγει από το πεδίο της εθνικής ιδεολογίας και άρα και της εθνο-κρατικής καπιταλιστικής εξουσίας. Πρακτικά, όμως, ο εμφύλιος παρήγαγε διχαστικά αποτελέσματα για το "έθνος" και σε αυτά θα πρέπει να σταθούμε. (Αν δεν λάβουμε

II. Ανδρέας Πανταζόπουλος, *Για το Λαό και το Έθνος: Η στιγμή Ανδρέας Παπανδρέου.*

υπόψη αυτήν την *αντικειμενικά* ενδοεθνική σύγκρουση είναι δύσκολο να ερμηνεύσουμε τόσο τη συγκρότηση του μετεμφυλιακού κράτους όσο και τη διαμόρφωση της αριστερής υποκειμενικότητας από εκεί και μετά).

Η Αριστερά μετά τον εμφύλιο πετάχτηκε στο καναβάτσο της ιστορίας, βρέθηκε με την πλάτη στον τοίχο. Σε ιδεολογικό/συμβολικό επίπεδο *"αριστερός"* έγινε συνώνυμο του *"αντεθνικός"*. Ως γνωστόν, η κοινωνική σύγκρουση είναι πάντα και σύγκρουση γύρω από το νόημα των λέξεων. Για να μην αναγνωρίσει το σκανδαλώδες γεγονός ότι έλληνες στράφηκαν κατά άλλων ελλήνων, η άρχουσα τάξη σε πρώτη φάση επιστράτευσε αφενός την περίφημη θεωρία περί ξενοκίνητων εαμοβουλγάρων, αφετέρου δε την υλική καταστολή. Ως υλικό αποτέλεσμα της ένοπλης σύγκρουσης και της έκβασης της, το σχήμα "έθνος εναντίον ξένων" τέθηκε σε κίνηση. Το σχίσμα που παρήγαγε η ενδοεθνική σύγκρουση (σχίσμα κοινωνικό, πολιτικό, ψυχοσυναισθηματικό) ήταν τέτοιο που ήταν αδύνατη οποιαδήποτε άλλη συμβολοποίηση του. Η ενδοεθνική σύγκρουση περνά πλέον στη συλλογική συνείδηση ως κάτι εξαιρετικό, ως μια εκτροπή από την ομαλή πορεία των πραγμάτων για την οποία οφείλουμε να βρούμε έναν φταίχτη.[12] Οι απαντήσεις ποικίλλουν: για άλλους η ευθύνη ανήκει στους ξενοκίνητους κομμουνιστές (άποψη που είναι αλήθεια ότι εκφράζεται όλο και λιγότερο σήμερα, ανοιχτά τουλάχιστον), για άλλους στην παρέμβαση του ξένου παράγοντα υπό τη μορφή των "Μεγάλων Δυνάμεων" (Αγγλία, ΗΠΑ, κτλ). Όποιο περιεχόμενο κι αν δίνεται πάντως δεν κάνει τίποτα άλλο παρά να διασώζει και να εμπεδώνει την ισχύ της μορφής: η εθνική ενότητα είναι η "κανονική", ομαλή ροή των πραγμάτων και η όποια εκτροπή από αυτήν είναι αποτέλεσμα της δράσης των "ξένων".

Εντός αυτής της συνθήκης ολοκληρώνεται και παγιώνεται ο μετασχηματισμός της Αριστεράς στην Ελλάδα σε εθνική Αριστερά. Όπως είδαμε, μέσα από τους αγώνες για το "Κυπριακό" η Αριστερά οικειοποιείται την εθνική προβληματική και συμπεριφέρεται πολιτικά ως "εθνική δύναμη", θέλοντας να αποσείσει και με τον τρόπο αυτό, εμπράκτως, όλες τις κατηγορίες για τον "έξωθεν" υποκινούμενο "αντεθνικό-κομμουνιστικό" της προσανατολισμό. Οι προτάσεις της ΕΔΑ καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 αναγνωρίζονται στο πλαίσιο ενός ευρύτερου εθνικοανεξαρτησιακού-αντιμπεριαλιστικού λόγου με επίκεντρο την "ενότητα" του λαού, την προαγωγή των κοινωνικών και πολιτικών του διεκδικήσεων, καθώς και τη διασφάλιση της δημοκρατικής νομιμότητας.[13] Εχθρός αναγορεύεται το "κατεστημένο" και η "ολιγαρχία της δεξιάς" που (φυσικά) είναι ξενοκίνητη και (εξίσου φυσικά) έχει καταδικάσει τη χώρα σε υπανάπτυξη. Κατ' αντιδιαστολή, η "οικονομική ανάπτυξη του έθνους" και ο "εκσυγχρονισμός" του καθίσταται πρωταρχική ανάγκη και αίτημα. Η Αριστερά εγκλώβιζε τα οράματα της στην προοπτική

12. Άκης Γαβριηλίδης, *Η Αθεράπευτη Νεκροφιλία του Ριζοσπαστικού Πατριωτισμού.*
13. Ανδρέας Πανταζόπουλος, ό.π.

του (αστικού) κράτους της "ισοπολιτείας" και του "δικαίου". Καθώς το "πολιτικοποιημένο" κράτος αναγνωρίζεται σαν κράτος ταξικό, σαν το κράτος της ολιγαρχίας, η Αριστερά προσβλέπει σ' ένα κράτος "εθνικό δημοκρατικό" που *θα* εκφράζει όλες τις τάξεις της ελληνικής κοινωνίας εκτός από την ταυτισμένη με τα ξένα συμφέροντα (και τους εκτάκτους νόμους) ολιγαρχία.

Η αντιστροφή του σχήματος "έθνος εναντίον ξένων" κομίζει και ένα ποιοτικά νέο στοιχείο, έναν *ουσιαστικό μετασχηματισμό της έννοιας του έθνους*. Από το έθνος-πολεμική ιδεολογία εκκαθάρισης περνάμε στο έθνος-ενωτική ιδεολογία ενσωμάτωσης. Η ρητορεία περί υπανάπτυξης και η επίκληση του εθνικού εκσυγχρονισμού εν μέσω ταχείας καπιταλιστικής ανάπτυξης δεν αποτελεί παρά μια προσπάθεια εγγραφής/ενσωμάτωσης των διεκδικητικών και ευρύτερα κοινωνικών αγώνων της περιόδου στο εσωτερικό του έθνους και της ανάπτυξης, χωρίς όμως να τεθεί σε αμφισβήτηση αυτή η ίδια η ανάπτυξη. Αν η εν Ελλάδι εκδοχή της σοσιαλδημοκρατίας ανθίζει (και όχι για πολύ είναι η αλήθεια) μετά το '80, η γενέθλια πράξη της θα πρέπει να εντοπιστεί κάπου στη δεκαετία του '60.

Συμπερασματικά, το επιχείρημα μας είναι το εξής: το κράτος των εθνικοφρόνων ήταν το πλαίσιο που εξασφάλισε την καπιταλιστική ανάπτυξη μετεμφυλιακά στην Ελλάδα, κρατώντας στο περιθώριο ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού και κυρίως της εργατικής τάξης. Οι αγώνες όμως που αναπτύχθηκαν τη δεκαετία του '60 δημιούργησαν ρήξεις, οι οποίες δεν μπορούσαν μακροπρόθεσμα να ενσωματωθούν με βάση το μοντέλο της βίαιης πειθάρχησης του προλεταριάτου. Στα πλαίσια αυτού του ανταγωνισμού εγγράφεται και ο μετασχηματισμός της εθνικής ιδεολογίας.

> *"...οι άνθρωποι παλεύουν και χάνουν τη μάχη και το πράγμα για το οποίο πάλεψαν έρχεται παρά την ήττα τους, και όταν έρχεται προκύπτει ότι δεν ήταν αυτό που εννοούσαν, και άλλοι άνθρωποι πρέπει να παλέψουν για αυτό που εννοούσαν με ένα άλλο όνομα."*
>
> W. Morris, *The Dream of John Ball*

Η δικτατορία έρχεται ως απάντηση στην όξυνση του κοινωνικού ανταγωνισμού, ως συνέπεια της αδυναμίας τόσο του κινήματος να επιβάλλει τη δική του λύση όσο και της αποσταθεροποίησης του μετεμφυλιακού πλέγματος εξουσίας. Ή, για να είμαστε πιο ακριβείς, η δικτατορία δεν ήταν παρά ο επιθανάτιος ρόγχος της συγκεκριμένης μορφής ρύθμισης των κοινωνικών σχέσεων. Αυτή η ερμηνεία στέκεται στον αντίποδα των κυρίαρχων αντιλήψεων που θεωρούν την δικτατορία αποτέλεσμα της ανάμειξης των ΗΠΑ στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας και των γεωπολιτικών τους βλέψεων στην Κύπρο και στη Μέση Ανατολή γενικότερα. Με άλλα λόγια, *οι κοινωνικές συνθήκες στο εσωτερικό ενός σχηματισμού δεν ανάγονται στις σχέσεις "εξάρτησης",*

αλλά είναι απόρροια του κοινωνικού ανταγωνισμού και των σχέσεων εξουσίας όπως αυτές διαμορφώνονται στην εκάστοτε συγκυρία. Εν μέσω δικτατορίας, συνεχίστηκαν οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης και προωθήθηκε περαιτέρω η εκβιομηχάνιση με τους μισθούς να συμπιέζονται ακόμη περισσότερο. Παρόλα αυτά η έλλειψη νομιμοποίησης του καθεστώτος καθώς και οι βλέψεις της ελληνικής αστικής τάξης για ένταξη στην ΕΟΚ και αναβάθμιση της διεθνούς θέσης του ελληνικού κεφαλαίου δεν μπορούσαν να δρομολογηθούν χωρίς τους αναγκαίους κρατικούς μετασχηματισμούς και την πλατιά κοινωνική συναίνεση. Γι' αυτό από το 1973 προωθείται η γραμμή της "φιλελευθεροποίησης". Αυτό πρακτικά σήμαινε την επίφαση δημοκρατικής νομιμοποίησης του καθεστώτος μέσω της διενέργειας εκλογών χωρίς όμως να θίγεται η κυρίαρχη θέση του στρατού και η δομή του κρατικού μηχανισμού όπως είχε διαμορφωθεί. Η "φιλελευθεροποίηση" βρήκε στηρίγματα τόσο μέσα στα "αστικά" κόμματα όσο και στα κόμματα της αριστεράς (για την ακρίβεια στο ΚΚΕεσ.). Για να μην μακρηγορούμε, η γραμμή αυτή "έσπασε" από την εξέγερση του Πολυτεχνείου οδηγώντας στη σκλήρυνση του καθεστώτος με το ανέβασμα του Ιωαννίδη στην εξουσία. Η κίνηση αυτή απονομιμοποίησε πλήρως το καθεστώς κάτι που σε συνδυασμό με την ήττα του ελληνικού κράτους στην Κύπρο άνοιξε το δρόμο για την πλήρη αλλαγή του πολιτικού σκηνικού. Αλλαγή που τελικά εκφράστηκε με την άνοδο του Καραμανλή και την είσοδο της ελλάδας στην περίοδο της μεταπολίτευσης. Η φθορά των αξιών της μετεμφυλιοπολεμικής εξουσίας και η ανοικτή πολιτική κρίση της δικτατορίας, και από την άλλη η κρίση της Αριστεράς και η ανυπαρξία μιας εναλλακτικής προοπτικής είναι οι σταθερές που καθόρισαν, όχι μόνο την ομαλή μετάβαση οπό τη δικτατορία στη δημοκρατία, αλλά και την εκσυγχρονιστική τομή.

Το μεταπολιτευτικό πολιτικό καθεστώς αποτελεί εντούτοις μια σημαντική τομή, γιατί τροποποιεί ριζικά τις πολιτικές μορφές μέσα από τις όποιες ασκείται η εξουσία. Πρόκειται για μια τομή που δεν αναφέρεται μόνο στην πτώση της δικτατορίας και στην αποκατάσταση του κοινοβουλευτισμού. Αναφέρεται παράλληλα και στην εγκαθίδρυση ενός κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, που για πρώτη φορά στη μεταπολεμική ιστορία της χώρας "αποπολιτικοποιείται", δηλαδή απεκδύεται τον ελληνοχριστιανικό αντικομμουνισμό και τους εκτάκτους νόμους. Στο χώρο της ιδεολογίας, καθώς υποχωρεί ο αντικομμουνισμός, περνούν στην πρώτη θέση τα τεχνοκρατικά ιδεολογήματα της "ανάπτυξης", της "ορθολογικής και δίκαιης" κοινωνικής οργάνωσης που συνυφαίνεται με το "εθνικό συμφέρον", της αποδοτικότητας, της "αξιοκρατίας". Το κράτος δεν καταστέλλει πλέον την πολιτική δράση των κομμουνιστών, που οι πολιτικές οργανώσεις τους είναι τώρα νόμιμες, αλλά αυτούς που, από οποιαδήποτε κατεύθυνση και αν προέρχονται και οποιαδήποτε κίνητρα και αν έχουν, καταπατούν τους νόμους. Οι πολιτικές λειτουργίες και η ιδεολογία του "ευνομούμενου κράτους" δένονται με την αναπτυξιακή καπιταλιστική στρατηγική και μορφοποιούνται στο στρατηγικό όραμα

της ενσωμάτωσης της χώρας στην "ενωμένη, δημοκρατική και ευημερούσα Ευρώπη". Ο στόχος της ένταξης στην ΕΟΚ συμπυκνώνει έτσι, κατά την πρώτη μεταπολιτευτική φάση, ολόκληρο το εκσυγχρονιστικό όραμα της ελληνικής αστικής τάξης. Αντίστοιχα, η παρέμβαση της Αριστεράς μετά τη μεταπολίτευση δεν επιδιώκει να υπονομεύσει και να ανατρέψει την κεφαλαιοκρατική εξουσία. Αντίθετα συνηγορεί στα στρατηγικά οράματα της αστικής εξουσίας για "οικονομική ανάπτυξη", "άνοδο της παραγωγικότητας", "αρμονική συνεργασία" κεφαλαίου και εργασίας, οικοδόμηση ενός "κράτους δικαίου".[14] Ο νέος ιδεολογικός λόγος της εξουσίας βασίστηκε σε κατηγορίες που ήταν ήδη αποδεκτές οπό την αντιπολίτευση και την Αριστερά. Γιατί τι άλλο ζητούσε η Αριστερά παρά την "ανάπτυξη του τόπου" και μια "δίκαιη πολιτική" που να εκφράζει τα "κοινά εθνικά συμφέροντα" των "πολιτών";[15]

Ως γνωστόν (λέμε τώρα) γόνιμη σκέψη είναι μόνο η σκέψη που σκέπτεται στα *άκρα.* Μόνο τότε μπορούμε να κατανοήσουμε επαρκώς την "ομαλότητα", εάν δηλαδή βασιστούμε νοητικά στην *έκτακτη* στιγμή, στο όριο. Το είπαμε και θα το ξαναπούμε, το λάιτ μοτίφ της περιόδου, η ιαχή που εξαπλώνεται σαν τυφώνας απ' άκρου εις άκρου στην ελληνική κοινωνία είναι: εθνική ανάπτυξη και ανεξαρτησία με μία ισχυρή δόση αντιαμερικανισμού και αποκατάσταση της δημοκρατικής ομαλότητας. Στα όρια αυτής της εθνικο-δημοκρατικής συναίνεσης αναδύεται ένα κύμα έντονων κοινωνικών και ταξικών αγώνων,[16] με επίκεντρο την περίοδο '74-76 τα εργοστάσια και στα τέλη της

---

14. *"Η ανάγκη της οικονομικής ανασυγκρότησης της χώρας, της εκβιομηχάνισης, αναγνωρίζεται σήμερα όλο και περισσότερο από τα πλατιά στρώματα της ελληνικής κοινής γνώμης, από όλους σχεδόν τους επιστήμονες, τεχνικούς και οικονομολόγους, από μια σειρά εκπροσώπων των επιχειρηματικών κύκλων, της μη μονοπωλιακής αστικής τάξης. Αυτή η αναγνώριση οφείλεται στο γεγονός ότι η οικονομική ανάπτυξη της χώρας, η οικονομικοτεχνική της ανασυγκρότηση, είναι ανάγκη αντικειμενική, επιβάλλεται από το ίδιο το προτσές της ιστορίας, ανταποκρίνεται στα πιο πλατειά συμφέροντα του έθνους."* [Γρηγ. Φαράκος, *Προβλήματα οικονομικής ανάπτυξης της χώρας*].
15. Γ. Μηλιός, "Εκσυγχρονισμός και Κράτος Δικαίου", περ. *Θέσεις,* τ. 1.
16. *"Οι εργάτες αυτοοργανώνονται στους χώρους δουλειάς μέσω των εργοστασιακών επιτροπών και σωματείων, υιοθετούνται ριζοσπαστικά αιτήματα, η βιομηχανική εργατική τάξη βγαίνει στο προσκήνιο. Οι προσπάθειες καταστολής του κινήματος τόσο από το κράτος όσο και από την εσωτερική σταλινική αστυνομία του νομιμοποιημένου πλέον ΚΚΕ αποτυγχάνουν [...]. Όταν μπαίνουν στο κίνημα οι εργάτες στις τράπεζες, στις ΔΕΚΟ και στις οικοδομές οι ώρες απεργίας αυξάνουν σε πολύ μεγάλο βαθμό και κορυφώνονται το 1980."* Από τη μπροσούρα *Σκοτώνουν τα άλογα στη δουλειά κι όταν γεράσουν τα θάβουν ιδίοις εξόδοις,* Ομάδα ενάντια στον εκβιασμό της μισθωτής εργασίας, Αθήνα 2002. Ιδιαίτερα διαφωτιστικό για αυτούς τους αγώνες είναι το συλλογικό βιβλίο *Αυτοί οι αγώνες συνεχίζονται* που καταγράφει μέσα από ντοκουμέντα το ιστορικό των κοινωνικών αγώνων την περίοδο 1972-80. Επίσης βλ. και τη μπροσούρα *Οι ταξικοί αγώνες στο προσκήνιο - Μέρος Α: 1974-76,* Πρωτοβουλία από το στέκι Άνω-Κάτω Πατησίων, Αθήνα 2006. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις άγριες απεργίες σε επι-

δεκαετίας τα πανεπιστήμια. Οι κινητοποιήσεις αυτής της περιόδου ήταν υπό μία έννοια συνέχεια των αγώνων που είχαν ξεκινήσει στη δεκαετία του '60. Ήδη με τη μεταπολίτευση είχε τεθεί ένα διαφορετικό, "δημοκρατικό", πλαίσιο που σε μεγάλο βαθμό αποτελούσε εκπλήρωση των αιτημάτων περί αποκατάστασης της δημοκρατίας και της νομιμότητας. Από ότι, όμως, φάνηκε, αυτό δεν ήταν αρκετό. Η εξέγερση του πολυτεχνείου το 1973, οι πολύμηνες "άγριες" απεργίες, οι μαχητικές διαδηλώσεις, οι καταλήψεις σε εργασιακούς και πανεπιστημιακούς χώρους ήταν η εκδήλωση ενός αυτόνομου κινήματος από τα κάτω, ήταν εκφράσεις μιας ευρύτερης κοινωνικής δυσαρέσκειας και επιθυμιών που δεν βολεύονταν στην "κατάκτηση" της δημοκρατίας και του "κράτους δικαίου".

Ως "εσωτερικός εχθρός" της περιόδου αναδεικνύεται ο "εξτρεμισμός". Η δεξιά φιλολογία περί αριστεροχουντισμού[17] και η αριστερή προβοκατορολογία δείχνουν τα *επιτρεπτά όρια* της αμφισβήτησης: η *αστική δημοκρατία* και η *εθνική (καπιταλιστική) ανάπτυξη*. *"Η φιγούρα του αριστεροχουντικού κυρίως από αυτήν την πραγματικότητα εκκινεί: του μαχόμενου συνδικαλισμού με μορφές άγριων ή ημινόμιμων απεργιών και καταλήψεων".*[18] Οι αγώνες αυτοί δεν είχαν να αντιμετωπίσουν μόνο την κρατική καταστολή και την εργοδοτική τρομοκρατία αλλά και την κοινωνική συναίνεση γύρω από την αναγκαιότητα του "εκσυγχρονισμού της χώρας". *"Τόσο η ίδια η καταστολή αυτού όσο και η νομιμοποιητική επίκληση του "εξτρεμιστικού κινδύνου" συγκροτούν μια έννοια του εχθρού σαφώς διαφορετική από την μετεμφυλιακή, ενός εχθρού όχι στρατιωτικά οργανωμένου, συνεκτικού και συμπαγούς, αλλά κοινωνικά διάχυτου, πανταχού παρόντος και πρωτεϊκού, εναλλασσόμενου ως προς τη μορφή του. Η μορφοποίηση αυτών των χαρακτηριστικών αντιστοιχεί στη ρευστότητα του κοινωνικού και πολιτικού υποκειμένου, το οποίο αντιμάχεται την "εκσυγχρονιστική" κρατική στρατηγική και* ***σε γενικές γραμμές θα επικαθορίσει όχι μόνο τον "εξτρεμισμό" αλλά και κάθε τύπο και σχηματοποίηση του "εσωτερικού εχθρού" από το 1974 μέχρι σήμερα."***[19]

χειρήσεις όπως ΕΣΚΙΜΟ, ΙΖΟΛΑ, ΜΑΔΕΜ ΛΑΚΚΟ κ.α., την πανελλαδική απεργία τον Ιούλιο του '75 ενάντια στα αντεργατικά νομοσχέδια που προωθούσε η κυβέρνηση, το φοιτητικό κίνημα ενάντια στο νόμο 815.

17. Ο όρος *αριστεροχουντισμός* χρησιμοποιήθηκε από την κυβέρνηση της ΝΔ κατά τη μεταπολίτευση. Σύμφωνα με αυτόν οι εξτρεμιστικές ομάδες των δύο άκρων συγκλίνουν στις επιδιώξεις τους, στην αργή και σταθερή διατάραξη της δημόσιας τάξης και υπονόμευση της αξιοπιστίας των δημοκρατικών θεσμών. Η κατασκευή του αριστεροχουντισμού θεμελιώνεται στη σύγκλιση των άκρων: τελικά από τη δράση τους θα επέλθει η εκτροπή από το πολίτευμα, οπότε η διάκριση των επιδιώξεων των "άκρων" είναι δυσχερής.
18. Δ. Μπελαντής, *Αναζητώντας τον "εσωτερικό εχθρό" - Όψεις της αντιτρομοκρατικής πολιτικής*.
19. Δ. Μπελαντής, ό.π. (η υπογράμμιση δική μας).

το ΠΑΣΟΚ ή το "σύντομο καλοκαίρι της ελληνικής σοσιαλδημοκρατίας"

Αν θες να μιλήσεις για τις σχέσεις Αριστεράς και έθνους στην Ελλάδα χωρίς να μιλήσεις για το "φαινόμενο ΠΑΣΟΚ" είναι σαν να θες να φτιάξεις ομελέτα χωρίς αυγά. Κι αυτό γιατί το ΠΑΣΟΚ και ειδικά η πρώτη τετραετία του (1981-85) είναι η συμπύκνωση (και ολοκλήρωση) τόσο των αντιλήψεων και πρακτικών της εθνικής Αριστεράς (ή τουλάχιστον της συγκεκριμένης ελληνικής εκδοχής της) όσο και των ορίων της. Επίσης, σε συνολικό πολιτικό επίπεδο, η άνοδος του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία ήταν και μια τομή μέσα στη συνέχεια της μεταπολίτευσης, αφού, για πρώτη φορά, αναπτύσσεται και στην ελλάδα μια μορφή "κοινωνικού συμβολαίου": η επίσημη ενσωμάτωση των κοινωνικών διεκδικήσεων στην πολιτική του αστικού κράτους. Το ελληνικό κράτος απέδειξε ότι είχε την ευελιξία και τη δύναμη, καθώς αναδιοργανώθηκε η σχέση ανάμεσα στην ιδεολογία και την καταστολή, να ενσωματώσει και να ανεχθεί κινήσεις και πρακτικές που μέσα στα πλαίσια του μετεμφυλιοπολεμικού κράτους αποκτούσαν ένα εκρηκτικό περιεχόμενο και γι' αυτό απαγορεύονταν εξ ορισμού.[20] Φυσικά, αυτή η ενσωμάτωση δεν ήταν αρμονική: προηγήθηκε η ήττα του ριζοσπαστικού κινήματος της μεταπολίτευσης. Με κίνδυνο να γενικεύσουμε και να σχηματοποιήσουμε την πραγματικότητα όσο δεν πάει το "ΠΑΣΟΚ" αποτελεί την και με την κρατική βούλα μετατροπή της Αριστεράς σε *Αριστερά του έθνους-κράτους και του κεφαλαίου.*

Κάνοντας μια μικρή ιστορική αναδρομή, ήδη είπαμε και παραπάνω ότι η "γένεση" της ελληνικής σοσιαλδημοκρατίας θα πρέπει να αναζητηθεί στη δεκαετία του '60 και κυρίως την περίοδο γύρω από τα Ιουλιανά το 1965. Ήδη από τότε διατυπώνεται ως στόχος ο "προοδευτικός εθνικισμός μιας Ελλάδας ανεξάρτητης και φιλόδοξης" ενάντια "στην αντιδραστική πατριδοκαπηλία της σημερινής δήθεν "εθνικής" δεξιάς". Στο πλαίσιο αυτό αρχίζει να οικοδομείται ένας πολιτικός λόγος περί λαϊκής και εθνικής ενότητας περιστρεφόμενος γύρω από τον άξονα της "Εθνικής Αναγέννησης". Ως εχθρός σχηματοποιείται το κατεστημένο της Δεξιάς που "διχάζει το λαό" και εμποδίζει την ανάπτυξη της χώρας. Απέναντι σε αυτόν τον εχθρό χρειάζεται "αυξημένη εθνική προσπάθεια" και η "κινητοποίηση όλων των εθνικών δυνάμεων" για τον "εκσυγχρονισμό του έθνους".

Στην περίοδο της μεταπολίτευσης ο "προοδευτικός-εθνικιστικός" λόγος του ΠΑΣΟΚ μορφοποιείται γύρω από το τετράπτυχο *"Εθνική Ανεξαρτησία-Λαϊκή Κυριαρχία-Κοινωνική Απελευθέρωση-Δημοκρατική Διαδικασία"* ενώ ως στρατηγική για την κατάκτηση της εξουσίας προτάσσεται η Εθνική-Λαϊκή Ενότητα (ΕΛΕ) η οποία εξειδικεύεται σε ***"εθνικό επίπεδο,*** *με τον αντιιμπεριαλιστικό, αντιεξαρτησιακό και εθνικοαμυντικό αγώνα [...], σε* ***πολιτικό επίπεδο,*** *με*

20. Γ. Μηλιός, ό.π.

τον αγώνα για τον εκδημοκρατισμό του κρατικού μηχανισμού, σε ***ταξικό επίπεδο*** *με τον αγώνα ενάντια στο ξένο και ντόπιο μονοπωλιακό κεφάλαιο, σε* ***πολιτιστικό και ιδεολογικό επίπεδο*** *με τον αγώνα για πιο στενή προσέγγιση της εγχώριας κουλτούρας, του λαϊκού πολιτισμού…".*[21]

Με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία, μια σειρά μεταρρυθμίσεων αρχίζουν να πραγματοποιούνται. Στο κοινωνικό επίπεδο, αρχίζει να υλοποιείται το αίτημα της "λαϊκής συμμετοχής" που παίρνει τις εξής μορφές: "κοινωνικοποίηση" τομέων της ιδιωτικής οικονομίας (οι μετέπειτα "προβληματικές"), συμμετοχή των εργαζομένων και φοιτητών στη διοίκηση των επιχειρήσεων και των πανεπιστημίων αντίστοιχα, ίδρυση των συνοικιακών συμβουλίων κτλ. Σε ιδεολογικό επίπεδο, αναγνωρίζεται η εθνική αντίσταση και η ελεύθερη επιστροφή των πολιτικών προσφύγων, καταργούνται οι γιορτές μίσους, και οι φάκελοι της ασφάλειας, κτλ. Ταυτόχρονα κάνει την επανεμφάνιση του ο εκσυγχρονισμός ως κυρίαρχο στοιχείο της πολιτικής ρητορείας και της κρατικής στρατηγικής. Και μάλιστα ο εκσυγχρονισμός ως οικονομική ανάπτυξη, αφού η εθνική ανεξαρτησία μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο διαμεσολαβούμενη από την "οικονομία".[22] Η πολιτική και ιδεολογική αφετηρία των μέτρων αυτών και των επιλογών δεν είναι άλλη από την κατοχύρωση της "συμφιλίωσης" και της "αδελφοσύνης" του "ελληνικού λαού".

Η εθνική-λαϊκή ενότητα βρίσκει την έκφραση της (που αλλού;) στο κράτος.[23] Το κράτος γίνεται το αρχιμήδειο σημείο. Εδώ συμπυκνώνονται: ο πόθος της Αλλαγής και ο πόθος για μια θέση στο δημόσιο, εθνικές στρατηγικές και κοινωνικές πολιτικές, σοσιαλιστικές ιδεολογίες και καπιταλιστικές πρακτικές. Με άλλα λόγια, στο κράτος, ως κοινωνικό κράτος πια, συμπυκνώνεται η προσπάθεια ιδεολογικής και υλικής ενσωμάτωσης του κοινωνικού ανταγωνισμού. Την περίοδο 1981-85 επιχειρείται η δόμηση ενός κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα. Τα χαρακτηριστικά είναι: κρατικοποίηση επιχειρήσεων και αύξηση των προσλήψεων στον στενό και ευρύτερο δημόσιο τομέα, αύξηση των μισθών και των συντάξεων, κατοχύρωση εργασιακών δικαιωμάτων, αύξηση των κοινωνικών δαπανών του κράτους (κοινωνική ασφάλιση, υγεία, εκπαίδευση, κτλ). Στην πραγματικότητα, πάντως, το κυρίαρχο στοιχείο στην ελληνική εκδοχή του κράτους πρόνοιας σχηματοποιήθηκε όχι τόσο γύρω από την κάλυψη των εξόδων κοινωνικής αναπαραγωγής του πληθυσμού όσο γύρω

21. Ανδρέας Πανταζόπουλος, ό.π.
22. *"Για μένα το πιο σημαντικό στοιχείο είναι η επισήμανση πως η εθνική ανεξαρτησία δεν κατακτάται παρά μόνο στα πλαίσια μιας ενδογενούς δυναμικής, της αυτοδύναμης ανάπτυξης της οικονομίας της χώρας".* [Ανδρέας Παπανδρέου, αναφέρεται στο Ανδρέας Πανταζόπουλος, ό.π.]
23. *"…την περίοδο αυτή το κράτος αναλαμβάνει διπλά καθήκοντα. Όχι μόνο να επιμελείται την ενότητα της πολιτικής του, παρουσιάζοντας την ως "ουδέτερη" έκφραση ενός "γενικού συμφέροντος" αλλά και να παράγει το "έθνος" και το "λαό" […]".* [Ανδρέας Πανταζόπουλος, ό.π.]

από την "πρόσληψη στο δημόσιο". Ο συμβιβασμός αυτός του κράτους πρόνοιας ήταν όπως αποδείχτηκε θνησιγενής. Από τη μία, ελαχιστοποιήθηκαν οι κοινωνικές εντάσεις και η αμφισβήτηση που εκδηλώθηκε κατά τη μεταπολίτευση "βρήκε διέξοδο" μέσω του κράτους, από την άλλη όμως συνοδεύτηκε από μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας και αύξησης (έστω και μικρής) των μισθών με αποτέλεσμα την σημαντική πτώση της κερδοφορίας του κεφαλαίου. Κι αυτό μάλιστα σε μια συγκυρία που η παγκόσμια κρίση της δεκαετίας του '70 είχε αρχίσει να χτυπάει την πόρτα της Ελλάδας ήδη από το 1980. Γι' αυτό πραγματοποιείται μια στροφή στην αστική στρατηγική. Η στροφή πήρε το όνομα *"λιτότητα"* ή αλλιώς *"καπιταλιστική αναδιάρθρωση"*. Τα πρώτα προγράμματα λιτότητας άρχισαν να εφαρμόζονται το 1985 με περικοπές μισθών και αυξήσεων και συντάξεων με αποτέλεσμα τη μείωση των μισθών κατά 12,5% και την αύξηση των κερδών κατά 150% την περίοδο 1985-87. Η διετία αυτή όμως συνοδεύεται και από την ένταση των κοινωνικών αγώνων που ανάγκασαν το ΠΑΣΟΚ να πάρει πίσω την πολιτική λιτότητας. Το κυρίως έργο της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης θα το αναλάμβαναν τελικά στις αρχές της δεκαετίας του '90 οι οικουμενικές και νεοφιλελεύθερες κυβερνήσεις της "κάθαρσης". Το κυρίως έργο (με τον τίτλο *"ιδιωτικοποίηση"*) θα περιλαμβάνει στο εξής όχι μόνο τη μείωση του μισθού και των κοινωνικών παροχών αλλά στο επίκεντρο θα μπει η συνολική αναδιοργάνωση των κοινωνικών σχέσεων εξουσίας. Έργο που συνεχίζουμε να το βλέπουμε μέχρι τις μέρες μας.

Αν σταθήκαμε λίγο παραπάνω στο ΠΑΣΟΚ είναι γιατί στο λόγο του βλέπουμε να συμπυκνώνονται μια σειρά χαρακτηριστικών της Αριστεράς,[24] χα-

---

24. *"Το ΠΑΣΟΚ κατοχυρώνεται σαν Αριστερά, παρά την κεντρώα καταγωγή του, όχι μόνο γιατί δηλώνει το ίδιο Αριστερά, αλλά κυρίως γιατί υιοθετεί όλους τους βασικούς άξονες του παραδοσιακού αριστερού οράματος για την Αλλαγή. Υιοθετεί το βασικό σχήμα: ολιγαρχία + ιμπεριαλισμός ενάντια στο έθνος. Έθνος = λαός = εργάτες + αγρότες + μεσαία στρώματα + νεολαία + διανόηση + μικρή και μεσαία αστική τάξη. Το γεγονός πως δεν δέχεται την πρωτοπορία της εργατικής τάξης (αρά και του "κόμματος της") ή το γεγονός ότι χρησιμοποιεί τον ορό "μη προνομιούχοι" για να υποδηλώσει τον εθνικό λαϊκό συνασπισμό κάνουν την ανάλυση "νεόκοπη", αλλά δεν την τοποθετούν έξω από το βασικό αριστερό σχήμα για τις τάξεις στη σημερινή Ελλάδα. Υιοθετεί επίσης ολόκληρη την προβληματική της "εξαρτημένης, στρεβλής και περιορισμένης" ανάπτυξης στην οποία στηρίζεται και η κριτική της Αριστεράς για τον ελληνικό καπιταλισμό (για να απαιτήσει στη συνέχεια τη "σωστή" ανάπτυξη του). Εξ αλλού η θέση του ΠΑΣΟΚ ότι η Ελλάδα ανήκει στην "καπιταλιστική περιφέρεια", παρά την οποία "εξαρτημένη εκβιομηχάνιση", προέρχεται από την ίδια μήτρα από την οποία προέρχεται και η σημερινή θέση της παραδοσιακής Αριστεράς ότι η Ελλάδα είναι μια χώρα "μεσαίας ανάπτυξης". Από τις αναλύσεις δηλαδή που έκανε η παραδοσιακή Αριστερά μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70 για την "αγροτική και υπανάπτυκτη" Ελλάδα. Αλλά μήπως και η διακηρυγμένη στρατηγική του ΠΑΣΟΚ "για την Αλλαγή και το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό" δεν αποτελεί υιοθέτηση και παραλλαγή του "αργού σταδιακού και ειρηνικού περάσματος" της παραδοσιακής Αριστεράς;".* [Γ. Μηλιός, *Εκσυγχρονισμός και…*, ό.π]

ρακτηριστικών που επιβιώνουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο μέχρι σήμερα. Σε αυτό το σημείο θα αρκεστούμε κυρίως σε μια παράθεση τους ενώ η συνολικότερη κριτική τους γίνεται σε άλλο σημείο του βιβλίου.[25] Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι:

- Το ζήτημα της εξάρτησης και το σχήμα μητρόπολη/περιφέρεια. Συνακόλουθα η ανάλυση της Ελλάδας ως εξαρτημένη χώρα ή χώρα της περιφέρειας.
- Η υποκατάσταση των κοινωνικών υποκειμένων, και της (ενδο)κοινωνικής σύγκρουσης τους από το σχήμα "λαός/ιμπεριαλισμός" ή "ολιγαρχία/πολλοί" ή το περίφημο "προνομιούχοι/μη προνομιούχοι".
- Η ουδέτερη στάση απέναντι στην "ανάπτυξη". Η ταύτιση της επανάστασης με την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων υποδηλώνει τον εγκλωβισμό στο καπιταλιστικό φαντασιακό της προόδου και της "απεριόριστης επέκτασης της ορθολογικής κυριαρχίας" αφενός και την υπόκλιση στο έθνος αφετέρου, αφού μια τέτοια αντίληψη οδηγεί στην υιοθέτηση στρατηγικών για το "καλό του έθνους και του τόπου". Με άλλα λόγια, αυτό που απαιτείται δεν είναι η κριτική του χαρακτήρα της ανάπτυξης αλλά η κριτική των σχέσεων εξουσίας που αποτελούν την προϋπόθεση της "ανάπτυξης" (όποιο όνομα κι αν παίρνει αυτή: σοσιαλιστική, "οικολογική", κοκ).
- Το έθνος ως αντίσταση. Αυτό είναι απόρροια της αντιιμπεριαλιστικής ανάλυσης γενικά και του τρόπου συγκρότησης της αριστερής υποκειμενικότητας στην ελλάδα από τον εμφύλιο και μετά ειδικότερα.
- Η εργαλειακή αντίληψη του κράτους, με άλλα λόγια το κράτος ως ένας τόπον τινά ουδέτερος μηχανισμός που μπορεί να στραφεί προς "αντιμονοπωλιακή-σοσιαλιστική" κατεύθυνση.

Αν η δεκαετία του '80 ήταν η περίοδος του αριστερού αμυντικού εθνικισμού, αυτή του '90 σηματοδοτεί χονδρικά το *πέρασμα στον επιθετικό εθνικισμό.* Αν θέλουμε να ερμηνεύσουμε αυτήν την περίοδο θα πρέπει να απεμπλακούμε πλήρως (κάτι που διατρέχει όλη την ανάλυση μας μέχρι τώρα) από μια "ιδεοτυπική" αντίληψη της εθνικής ιδεολογίας. Κι αυτό γιατί υπάρχει η τάση συχνά ο "εθνικισμός" σαν έννοια να ταυτίζεται με αυτό που έχει επικρατήσει ως "δεξιός εθνικισμός" ή με μια αντίληψη εθνικού απομονωτισμού,[26] κτλ. Γι'

25. Βλ. τα κείμενα "Αντιμπεριαλισμός: Το Κατώτερο Στάδιο του Αντικαπιταλισμού" και "Αντιμπεριαλισμός Reloaded".
26. Για να το κάνουμε πιο κατανοητό, μια τέτοια αντίληψη βλέπει τον εθνικισμό μόνο σε φαινόμενα τύπου "ψωμιάδης" ή "καρατζαφέρης" ενώ τείνει να ερμηνεύει τον εκσυγχρονισμό ως αντιεθνικισμό. Περισσότερα επ' αυτού παρακάτω. Βλ. και 'Ακης Γαβριηλίδης, "Ο εκσυγχρονισμός του εθνικισμού", περ. *Θέσεις,* τ. 81.

αυτό και δημιουργούνται αντιθετικά δίπολα του τύπου εθνικισμός/διεθνοποίηση, εθνικισμός/εκσυγχρονισμός, εθνικισμός/πατριωτισμός, κοκ. Μια τέτοια, ουσιαστικά ουσιολογική, αντίληψη της εθνικιστικής ιδεολογίας αδυνατεί να ερμηνεύσει τους μετασχηματισμούς της έννοιας του έθνους (μετασχηματισμοί που ανταποκρίνονται στη μεταβαλλόμενη κοινωνική πραγματικότητα και δεν είναι απόκλιση από την "ορθή" εθνική ιδεολογία) και συνεπώς να καθορίσει τη στρατηγική εκείνη που θα αντιμάχεται τις εθνικές καπιταλιστικές στρατηγικές στο σύνολο τους και όχι σε μια επιμέρους έκφανση τους.

Η στρατηγική της κυριαρχίας συμπυκνώνεται στο δίπολο *αναδιάρθρωση/διεθνοποίηση*. Οι όροι αυτού του δίπολου δεν είναι εξωτερικοί μεταξύ τους αλλά αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος: δηλαδή της αναβάθμισης της θέσης του ελληνικού κεφαλαίου, τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο πλαίσιο του διεθνούς καταμερισμού εργασίας, εκμεταλλευόμενο τα μέσα και τις "ευκαιρίες" που παρέχει η διεθνοποίηση.[27] Σχηματικά οι αλλαγές που πραγματοποιούνται στο εσωτερικό του κοινωνικού σχηματισμού σε "οικονομικό" επίπεδο είναι:

- Εφαρμογή πολιτικών λιτότητας, αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ του κεφαλαίου, γενίκευση της λογικής της ανταποδοτικότητας σε μια σειρά από υπηρεσίες.
- Ιδιωτικοποιήσεις σε μια σειρά τομείς (μεταφορά, ενέργεια, τηλεπικοινωνίες, κτλ.).
- Επέκταση του κεφαλαίου σε νέους χώρους κερδοφορίας που είτε ανήκαν αποκλειστικά στο κράτος (υγεία, εκπαίδευση) είτε αποτελούν νέα πεδία αξιοποίησης, όπως η βιομηχανία της διασκέδασης και των υπηρεσιών.
- Αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις: ακύρωση της τάσης για μόνιμη και σταθερή απασχόληση, διαρκής αξιοποίηση της ανασφάλειας από την ένταση της ανεργίας, προώθηση και γενίκευση ευέλικτων, άτυπων μορφών εργασίας, εντατικοποίηση της εργασίας, απελευθέρωση απολύσεων, κτλ.
- Αλλαγές στο ασφαλιστικό σύστημα και στην εκπαίδευση.[28]

Τα αποτελέσματα των μετασχηματισμών αυτών οδήγησαν στην ανάκαμψη της κερδοφορίας του κεφαλαίου κατά τη δεκαετία του '90. Με βάση αντίστοιχους δείκτες φαίνεται: η παραγωγικότητα της εργασίας αυξάνεται, το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας ελαττώνεται σταθερά (από το τέλος του 2004 βρίσκεται στο ιστορικά χαμηλότερο σημείο του), οι επενδύσεις

27. Γ. Μηλιός - Η. Ιωακείμογλου, *Η διεθνοποίηση του ελληνικού καπιταλισμού και το ισοζύγιο πληρωμών.*
28. Σπ. Σακελλαρόπουλος - Π. Σωτήρης, *Αναδιάρθρωση και Εκσυγχρονισμός, κοινωνικοί και πολιτικοί μετασχηματισμοί στην ελλάδα της δεκαετίας του '90.*

σε μηχανικό εξοπλισμό και τεχνολογικές καινοτομίες αυξάνονται παράλληλα με την αύξηση του ποσοστού ανεργίας. Το σημείο τομής είναι η περίοδος 1995-96. Μέχρι τότε ολοκληρώνεται η πρώτη φάση της εκκαθάρισης των λιγότερο ισχυρών κεφαλαίων, πραγματοποιείται η παλινόρθωση του εργοδοτικού δεσποτισμού και οι πολιτικές αναδιανομής εισοδήματος σε βάρος της εργατικής τάξης (τόσο άμεσα μέσα από τις πολιτικές λιτότητας όσο και έμμεσα μέσα από την πίεση της αυξανόμενης ανεργίας). Από το 1996 και μετά η κερδοφορία του κεφαλαίου βρίσκεται σε ανοδική τροχιά. Υπό αυτό το πρίσμα, η διεθνοποίηση δεν ήταν μια "έξωθεν" επιβολή ούτε εξέφραζε την αντίθεση μεταξύ ("καλού") κράτους και ("κακής") αγοράς, αλλά μια αναγκαιότητα που προέκυπτε από την κεφαλαιοκρατική συσσώρευση. Ήταν η συνειδητή επιλογή της έκθεσης των ελληνικών επιχειρήσεων στον εντεινόμενο διεθνή ανταγωνισμό ως μοχλού για την αύξηση της παραγωγικότητας, ως μέσου για την πραγματοποίηση της αναδιάρθρωσης και την βελτίωση της κερδοφορίας.[29]

Παράλληλα μια πρωτοφανής ιδεολογική εκστρατεία συκοφάντησης των κινητοποιήσεων και των κοινωνικών διεκδικήσεων συνοδεύει τις κοινωνικές συγκρούσεις από τα τέλη της δεκαετίας του '80 μέχρι σήμερα. Οι κινητοποιήσεις πραγματοποιούνται από "συντεχνίες" που βλάπτουν με αυτόν τον τρόπο το κοινωνικό σύνολο και το συμφέρον των πολιτών, οι διεκδικήσεις και η αντίσταση στα μέτρα είναι *"αναχρονιστικές"* και *"οπισθοδρομικές"* (ενίοτε και *"τρομοκρατικές"*)[30] βλάπτοντας την πορεία της εθνικής οικονομίας και θέτοντας εμπόδια στον εθνικό στόχο της ΟΝΕ. Η πολιτική που προωθήθηκε για την αντιμετώπιση των κοινωνικών αντιστάσεων ήταν με άλλα λόγια μια πολιτική κατακερματισμού, μια πολιτική "διαίρει και βασίλευε". Η κατασκευή αυτών των "μειοψηφιών" είναι ιδιαίτερα ρευστή ανάλογα με τα τρέχοντα κοινωνικά γεγονότα και στόχος είναι να στρέψουν το ένα κομμάτι της κοινωνίας ενάντια στο άλλο, εντείνοντας τον κατακερματισμό και τη διαίρεση.

---

29. Τα στοιχεία προέρχονται από Ιωακείμογλου - Μηλιός, "Συσσώρευση κεφαλαίου στην ελλάδα 1964-2004", περ. *Θέσεις,* τ. 91, και Σακελλαρόπουλος - Σωτήρης, ό.π. Οι δείκτες που προαναφέραμε ή έννοιες όπως "παραγωγικότητα της εργασίας" δεν πρέπει να ερμηνεύονται από μία "τεχνική" σκοπιά. Αν αποδεικνύουν κάτι αυτοί οι δείκτες πέρα από το αυτονόητο (δηλαδή την ανάπτυξη του ελληνικού καπιταλισμού γελοιοποιώντας όσους συνεχίζουν ακόμη και σήμερα να γκρινιάζουν για την υπανάπτυκτη ελλάδα) δεν είναι άλλο από την επικράτηση του κεφαλαίου, από την ικανότητα του να πειθαρχεί τους εκμεταλλευόμενους προς όφελος του. Άλλωστε, όταν μιλάμε για ανάπτυξη δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι μιλάμε πάντα για καπιταλιστική ανάπτυξη, δηλαδή για την εμπέδωση των σχέσεων κυριαρχίας στο εσωτερικό του κοινωνικού σχηματισμού.
30. Χαρακτηρισμός που αποδόθηκε στους απεργούς της ΕΑΣ το '91-92 από την κυβέρνηση ΝΔ, βλ. Δ. Μπελαντής, ό.π.

Η *διαλεκτική πολίτης-έθνος* ήταν και είναι ο άξονας γύρω από τον οποίο περιστρέφεται η κοινωνική συναίνεση αυτήν την περίοδο. Αυτή η σχέση δεν είναι παρά η διπλή κίνηση της καπιταλιστικής εξατομίκευσης-ομογενοποίησης, ο ειδικά καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής της ανθρώπινης υποκειμενικότητας και υπαγωγής της σε μια συλλογικότητα.[31] Από τη μία, τυπικά όλοι είμαστε πολίτες-άτομα, ίσοι απέναντι στο νόμο, αφηρημένα υποκείμενα δικαίου με *ατομικά* δικαιώματα και υποχρεώσεις. Από την άλλη, ως άτομα υπαγόμαστε στην εθνική κοινότητα, τη μόνη κοινότητα που αναγνωρίζει καταστατικά η καπιταλιστική εξουσία.[32] Με άλλα λόγια, τόσο η δικαιοκρατική όσο και η εθνική συγκρότηση των κρατών είναι "εργαλεία αστικής κυριαρχίας". Ορθότερα, είναι φαινόμενα που συνδέονται, άλλοτε ευθύγραμμα και άλλοτε τεθλασμένα με την επικράτηση του καπιταλισμού. Η διαλεκτική εξατομίκευσης-εθνικής συλλογικοποίησης δεν ήταν "απλά" ένας χειρισμός κράτους και κεφαλαίου, η "εξωτερική επιβολή" της κυριαρχίας στην κοινωνία. Αντίθετα, σε μεγάλο βαθμό πάτησε σε πραγματικές κοινωνικές αντιφάσεις, γεννήθηκε από την ίδια την κοινωνική κίνηση.

Η αναδιάρθρωση μέσω της ανεργίας και της διάλυσης συλλογικών μορφών οργάνωσης δημιούργησε μια διάχυτη κοινωνική ανασφάλεια. Οι εκτεταμένοι, αλλά κατά βάση αμυντικοί, αγώνες στις αρχές των 90ς σε μια σειρά από τομείς (κυρίως στην εκπαίδευση και στις "προβληματικές"), αν και αποτέλεσαν χοντρό πρόβλημα για την εξουσία με την μαχητικότητα τους δεν κατάφεραν (για λόγους που δεν είναι του παρόντος να αναλύσουμε) να ανακόψουν το κύμα της αναδιάρθρωσης. Η ήττα αυτών των αγώνων ήταν ένας από τους λόγους που συνέτειναν στην προέλαση του ατομικισμού. Από την άλλη, ηχούσαν ήδη γλυκά στα αυτιά οι σειρήνες του lifestyle. Η "απενοχοποίηση του πλούτου", η γκλαμουριά και η προβολή του ιδανικού της ατομικής επιτυχίας-μέσω-της-κατανάλωσης σε αντιδιαστολή με τους "μπανάλ" συλλογικούς αγώνες, παρ' όλο που για τους περισσότερους μάλλον θα ήταν ένα άπιαστο όνειρο παρά μια υλική πραγματικότητα, λειτούργησε ως η μεταμοντέρνα και "εναλλακτική" μεταφορά στο παρόν του "πανάρχαιου" καπιταλιστικού ιδανικού: όλοι εναντίον όλων.

---

31. Άκης Γαβριηλίδης, "Αυτοτέλειες και Ιδιοτέλειες", περ. *Θέσεις,* τ. 73.
32. Γι' αυτό και θεωρούμε λανθασμένη την αντίληψη που βλέπει στον εθνικισμό μια ("στρεβλή") προσπάθεια ανεύρεσης της χαμένης κοινότητας απέναντι στην εξατομίκευση που επιβάλλει ο καπιταλισμός. Με βάση μια τέτοια θεώρηση παραγνωρίζεται αφενός η απόλυτα νεωτερική φύση της εθνικιστικής ιδεολογίας, αφετέρου η "χρησιμότητα" της για τον καπιταλισμό. Άλλωστε *"κάθε ταυτότητα είναι ατομική, αλλά ποτέ δεν υπάρχει ατομική ταυτότητα παρά μόνο ως ιστορική, δηλαδή καμωμένη μέσα σε ένα πεδίο κοινωνικών αξιών, κανόνων συμπεριφοράς και συλλογικών συμβόλων".* [Ε. Μπαλιμπάρ, "Η μορφή έθνος: ιστορία και ιδεολογία" στο Ε. Μπαλιμπάρ - Ι. Βαλλερστάιν, *Φυλή, Έθνος, Τάξη - Οι διφορούμενες ταυτότητες*].

η πολιτική του φόβου, εθνικές φοβίες και άλλες ιστορίες

Θέλοντας να προσεγγίσουμε την εθνική ιδεολογία και τους μετασχηματισμούς της στον κοινωνικό σχηματισμό της δεκαετίας του '90 θα κινηθούμε σε δύο άξονες. Ο ένας αφορά το "εσωτερικό", την αλλαγή στην κοινωνική σύνθεση με την έλευση των μεταναστών, ο άλλος αφορά το "εξωτερικό", την επέκταση του ελληνικού κράτους και κεφαλαίου στην περιοχή των Βαλκανίων (και όχι μόνο).

Η συστηματική εισροή μεταναστών αποτέλεσε σημαντική παράμετρο στον οικονομικό σχεδιασμό της δεκαετίας του '90. Η ελληνική οικονομία τροφοδοτήθηκε με ένα πολυπληθές και φτηνό εργατικό δυναμικό. Αυτό το δυναμικό λειτούργησε ως παράγοντας περιορισμού του συνολικού κόστους εργασίας και ενίσχυσε την κερδοφορία σημαντικών κλάδων της ελληνικής οικονομίας. Οι μετανάστες χρησιμοποιούνται στις οικοδομές, σ' ένα μέρος των υπηρεσιών και της βιοτεχνίας, σε αγροτικές και οικιακές δουλειές. Ήδη υπήρχε στην ελλάδα εκτεταμένη παραοικονομία έτοιμη να δεχτεί την υποτιμημένη εργασία των μεταναστών.[33] Επίσης, η φτηνή εργασία των μεταναστών έδωσε τη δυνατότητα επιβίωσης σε μεγάλο μέρος του μικρού κεφαλαίου που ήταν προσανατολισμένο σε δραστηριότητες έντασης εργασίας και μείωσε σημαντικά το κόστος αναπαραγωγής των παραδοσιακών μικροαστικών στρωμάτων.

Με άλλα λόγια, οι μετανάστες ήταν χρήσιμοι για τον ελληνικό καπιταλισμό, ή ειδικότερα χρήσιμοι ως φθηνή και υποτιμημένη εργασία. Οι ιδεολογικοί όροι της υποτίμησης μπορούν να περιγραφούν με τον γενικό όρο "εγκληματικότητα των μεταναστών". Η φιγούρα του "εγκληματία αλβανού" έγινε κυρίαρχη σε "προοδευτικά" και "συντηρητικά" ΜΜΕ, σε συζητήσεις στα καφενεία και ατομικές ανασφάλειες. Η εγκληματικότητα και η *πολιτική του φόβου* που δομήθηκε γύρω από αυτήν εξυπηρετούσε το διπλό έλεγχο "ξένων" και "ντόπιων". "Εγκληματίας" για να δουλεύει και να το βουλώνει. "Εγκληματίας" για να φοβίζει και να περιχαρακώνει στη θολούρα της εθνικής ενότητας. Οι υλικοί όροι της υποτίμησης περιλαμβάνουν αντίθετα μια ποικιλομορφία κανιβαλικών πρακτικών, θεσμικών και μη: μαζικές απελάσεις και στρατόπεδα συγκέντρωσης, επιχειρήσεις σκούπα και νάρκες στα σύνορα, δολοφονίες "για ένα καρπούζι" και ρατσιστικά εγκλήματα, υποτιμητικά βλέμματα στο δρόμο και ημιεπίσημοι βιασμοί (βλ. trafficking).

Παρενθετικά: Υπό μία έννοια, κάθε εθνική ταυτότητα, κάθε εθνικισμός είναι κατά βάση ρατσιστικός, αφού στηρίζεται στον αποκλεισμό. Θεμελιακό (αν και όχι πάντα ρητό) στοιχείο της εθνοκρατικής συγκρότησης

33. *"Σύμφωνα με ορισμένους υπολογισμούς η παραοικονομία στην ελλάδα […] για την περίοδο 1982-88 φθάνει το 31,6% του ΑΕΠ".* [Σπ. Σακελλαρόπουλος, *Η Ελλάδα στη Μεταπολίτευση*].

της κοινωνίας αποτελεί ο χωρισμός του "εσωτερικού" από το "εξωτερικό". Εκ των πραγμάτων ο εθνικισμός επιβάλλει ομοιομορφία και εξορθολογισμό, καλλιεργεί τα φετίχ μιας εκ καταγωγής εθνικής ταυτότητας που οφείλει να διασωθεί ενάντια σε κάθε κατακερματισμό. Με βάση τα παραπάνω απορρέει αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε *ο κύκλος αμοιβαιότητας εθνικισμού και ρατσισμού.* Με αυτό δεν υπαινισσόμαστε ότι η νεωτερική κοινωνία λόγω της εθνοκρατικής της συγκρότησης είναι γενικά εθνικιστική και ρατσιστική. Θέλουμε να εντοπίσουμε το κοινωνικοϊστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο γεννιέται ο ρατσισμός ως ιδεολογία και κοινωνική σχέση, σε αντιδιαστολή με θεωρίες που τον ανάγουν στην "ανθρώπινη φύση", στην "ψυχολογία" ή σε έναν αφηρημένο "φόβο προς τον Άλλο". Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός σε μεγάλο βαθμό ήταν "εθνικοποιημένος". Οι ανταλλαγές πληθυσμών και η συστηματική καταστολή σλάβων, εβραίων και άλλων σε συνδυασμό με την εγχάραξη της εθνικής ιδεολογίας είχαν σβήσει τις μνήμες της συνύπαρξης και της μείξης διαφορετικών "εθνοτικά" πληθυσμών και πολιτισμών στον ελλαδικό χώρο. Από την άλλη, όπως είδαμε παραπάνω, ο "ξένος" είχε αναχθεί σε νούμερο ένα εχθρό του λαού-έθνους. Η απόσταση από το *"η Ελλάδα στους Έλληνες"* και τον *"ξένο ως εμπόδιο στην εθνική ανάπτυξη και ανεξαρτησία"* των 80'ς στο *"έξω οι ξένοι"* και τον *"ξένο ως εγκληματία που σφάζει, βιάζει και κλέβει δουλειές και σπίτια"* των 90'ς δεν ήταν και τόσο μεγάλη απ' ότι φάνηκε.

Όπως έχει σωστά σημειωθεί, στην εσκεμμένη ατροφία του κοινωνικού κράτους αντιστοιχεί η υπερτροφία του ποινικού.[34] Η ποινική διαχείριση της ανασφάλειας γίνεται η στρατηγική του ελληνικού κράτους σε αντιστοιχία με τις εξελίξεις στους κοινωνικούς σχηματισμούς της Δυτικής Ευρώπης. Οι μηχανισμοί κοινωνικής διαμεσολάβησης του (ούτως ή άλλως ατροφικού) κοινωνικού κράτους της δεκαετίας του '80 δίνουν τη θέση του στους μηχανισμούς επιτήρησης, η σοσιαλδημοκρατική ρύθμιση αντικαθίσταται από την βίαιη απορύθμιση, από την *επιστήμη της αστυνομίας.*[35] Αν εμφανίζονται παρεκκλίνουσες ή ανταγωνιστικές πρακτικές, εντάσσονται στην έννοια της εγκληματικότητας. Η δαιμονοποίηση συγκεκριμένων κομματιών του πληθυ-

34. Loic Wacquant, *Οι φυλακές της μιζέριας.*
35. *"Η κρίσιμη ανάπτυξη της μεταμοντέρνας Polizeiwissenschaft (επιστήμη της αστυνομίας) συνίσταται πλέον όχι σε μια πειθαρχική κοινωνία αλλά σε μια ειρηνευμένη κοινωνία του ελέγχου. Η λειτουργία της αστυνομίας δημιουργεί και διατηρεί μια ειρηνευμένη κοινωνία, ή την εικόνα της, προλαμβάνοντας το ξέσπασμα της σύγκρουσης στη μηχανή της ισορροπίας [...]. Στην κοινωνική νομοθεσία το μεταμοντέρνο κράτος παρουσιάζεται ολοένα και περισσότερο σαν ένα πραγματικό και ουσιαστικό κράτος της αστυνομίας, στο οποίο η αστυνομία παρουσιάζεται, από την πλευρά της, σαν το ανώτατο διοικητικό σύστημα."* [Νέγκρι - Χαρντ, *Η Εργασία του Διόνυσου*].

σμού, δηλαδή των μεταναστών, πέρα από κρατική πολιτική ήταν σε μεγάλο βαθμό και αίτημα των "από κάτω". Το κοινωνικό αίτημα για ασφάλεια αποτελεί το κοινωνικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο στήνεται ο μηχανισμός αστυνόμευσης και ελέγχου. Μηχανισμός, ο οποίος δεν αφορά, σε τελική ανάλυση, μόνο τους "ξένους", αλλά και τους "ντόπιους".

Η διαχείριση της μετανάστευσης με όρους καπιταλιστικής ανάπτυξης είχε οπωσδήποτε άμεσα υλικά οφέλη τόσο για τα αφεντικά τους όσο για τους δείκτες της οικονομίας συνολικά. Είχε όμως και σημαντικές συνέπειες όσον αφορά τους ιδεολογικούς μετασχηματισμούς, συνέπειες καθόλου παράπλευρες αλλά στο επίκεντρο των εξελίξεων. Η φιγούρα του μετανάστη λειτούργησε τονωτικά για την εθνική ταυτότητα, επενδύθηκε με συμβολικά συμφέροντα ένταξης ή διαφοροποίησης. Ήταν πολλοί εκείνοι που υιοθέτησαν τα ρατσιστικά πορίσματα με τη χαρά του καινούριου, τη χαρά της παρέας, την απόλαυση του να λες ό,τι λένε και οι άλλοι. Το συμβολικό συμφέρον του να αναπαράγεις τα ανέκδοτα (για παράδειγμα) ή τα βλέμματα που είναι της μόδας είναι συχνά το ίδιο σημαντικό με ένα υλικό συμφέρον. Συμβολικό συμφέρον είναι και το να νιώθεις "από πάνω" ενώ δεν είσαι. Στην προκειμένη περίπτωση ο ρατσισμός έδρασε σε μεγάλο βαθμό ενοποιητικά για την ελληνική κοινωνία, όπως εξάλλου και ο εθνικισμός, ύστερα από τα σύντομα αλλά επικίνδυνα ρήγματα που εμφανίστηκαν στο τέλος της δεκαετίας του '80 και στις αρχές της δεκαετίας του '90.[36]

Αν υπάρχει ένα σημείο τομής στην διαμόρφωση της εθνικιστικής ιδεολογίας θα πρέπει να το αναζητήσουμε στα συλλαλητήρια για το μακεδονικό και γενικότερα στην περίοδο 1990-94. Οι λόγοι και οι πρακτικές που αναπτύσσονται στην ελληνική κοινωνία γύρω από το ζήτημα της ονομασίας του γειτονικού κράτους αποτελούν έναν πυκνωτή μετασχηματισμών. Είναι η περίοδος όπου οι ιδεολογικές μορφές του παρελθόντος εκφράζουν νέα περιεχόμενα. Το κράτος της Μακεδονίας βιώνεται ως εθνική απειλή, ως κίνδυνος για την εθνική ανεξαρτησία και κυριαρχία. Χιλιάδες, εκατομμύρια κόσμου κατεβαίνουν για να δια-δηλώσουν *"η Μακεδονία είναι ελληνική", "το όνομά μας είναι η ψυχή μας"* και πάει λέγοντας. Την ίδια όμως περίοδο η υπό διαμόρφωση στρατηγική κράτους και κεφαλαίου δεν είναι καθόλου αμυντική. Αντίθετα έχει ένα όνομα: *επέκταση στα Βαλκάνια.* Η κατάρρευση των καθεστώτων στις γειτονικές χώρες πέρα από δεξαμενή άντλησης φτηνού εργατικού δυναμικού και πηγή προέλευσης μεταναστών δημιούργησε και ένα νέο πεδίο για επενδύσεις κεφαλαίων, εμπορευμάτων και γενικότερα για την επέκταση του "ζωτικού χώρου" του ελληνικού κράτους. Η εμπορική διείσδυση σε χώρες όπως Αλβανία, Ρουμανία και Βουλγαρία είναι ήδη γεγο-

36. Λέσχη κατασκόπων του 21ου αιώνα, *Text - Περί της (ανομολόγητης) καταγωγής των ρατσιστικών ιδεωδών της ελληνικής κοινωνίας και περί της (ομολογημένης) χρησιμότητας τους.*

νός από το 1990. Πέρα όμως από την "ειρηνική" οικονομική διείσδυση συζητιέται ανοιχτά και το ενδεχόμενο της πολεμικής εισβολής του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία. Μην ξεχνάμε ότι ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία και οι ευρύτερες ανακατατάξεις διακρατικών συμμαχιών και συσχετισμών δύναμης σε διεθνές επίπεδο δημιουργούν όρους ευνοϊκούς για τη διαμόρφωση τέτοιων στρατηγικών.[37] Αυτή η φαινομενική αναντιστοιχία μεταξύ ιδεολογίας (το "απειλούμενο έθνος") και πραγματικότητας (το "επεκτατικό έθνος") αφενός δεν αποτελεί ένα καινοφανές ιστορικό γεγονός αφετέρου ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική. Η εθνικοπατριωτική έξαρση αποτέλεσε την κοινωνική βάση υποστήριξης των κρατικών επιλογών και σφυρηλάτησε την εθνική ενότητα, βάζοντας παράλληλα ταφόπλακα στο κύμα κοινωνικής αμφισβήτησης των αρχών της δεκαετίας.[38] Τελικά, δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι ακόμα κι αν το "Μακεδονικό" δεν υπήρχε, θα έπρεπε να εφευρεθεί.

Παρένθεση: Μιλώντας για ελληνικό επεκτατισμό δεν θα πρέπει να ξεχνάμε το γεγονός ότι το ελληνικό κράτος δεν περίμενε την δεκαετία του '90 για να γίνει επεκτατικό. Αφενός, κάθε καπιταλιστικός κοινωνικός σχηματισμός είναι εγγενώς επεκτατικός. Αφετέρου, από τη γένεση του ελληνικού κράτους και για τα επόμενα 100 χρόνια κυρίαρχη στρατηγική ήταν η επέκταση των συνόρων διαμέσου της κατάκτησης εδαφών. Ενδεικτικά αναφέρουμε: την προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Ηπείρου, τους βαλκανικούς πολέμους, τη μικρασιατική εκστρατεία. Ενδιαφέρον είναι ό,τι οι κυρίαρχες αριστερές αναλύσεις της εποχής μιλούσαν για την ιμπεριαλιστική στρατηγική του ελληνικού κράτους,[39] σε αντίθεση με την σύγχρονη αριστερή άποψη που είτε αποδέχεται τον "εθνικοαπελευθερωτικό" χαρακτήρα αυτών των πολέμων είτε τους εντάσσει στην οπτική του "εξαρτημένου" ελληνικού καπιταλισμού.[40] Στη μεταπολεμική περίοδο κεντρικό ζήτημα της εξωτερικής πολιτικής του ελληνικού κράτους αποτελεί το "κυπριακό" με κυρίαρχη στρατηγική την ένωση Ελλάδας-Κύπρου.

Την περίοδο από το 1995-96 και έπειτα στο εσωτερικό του κοινωνικού σχηματισμού αναδεικνύεται ως κυρίαρχη στρατηγική ο "εκσυγχρονισμός".

---

37. Ως γνωστόν άλλωστε, "στην αναμπουμπούλα ο λύκος χαίρεται".
38. Μην ξεχνάμε ότι οι ρατσιστικές ιδεολογίες στα υπόγεια της εθνικής ενότητας δούλευαν ακατάπαυστα προς την ίδια κατεύθυνση
39. *"Ο ιμπεριαλισμός της ελληνικής κεφαλαιοκρατίας δια των συνθηκών του Νεϊγύ και των Σεβρών πραγματοποιεί τα πλέον τολμηρά του όνειρα".* [Γ. Κορδάτος στο "Το τρίτο έκτακτο συνέδριο του ΣΕΚΕ", αναφέρεται στο Γ. Μηλιός, *Ο μαρξισμός ως σύγκρουση τάσεων*].
40. Βλ. Άκης Γαβριηλίδης, *Η αθεράπευτη νεκροφιλία του ριζοσπαστικού πατριωτισμού.*

Είναι η περίοδος της καθαρά "οικονομικής" διείσδυσης του ελληνικού καπιταλισμού στις βαλκανικές χώρες[41] και της "Ισχυρής Ελλάδας". Η εποχή της "ορθολογικής" διαχείρισης του κράτους και της κοινωνικής σύγκρουσης. Η εποχή όπου ο εκσυγχρονισμός του εθνικισμού παρουσιάζεται ως "αντιεθνικισμός" και όπου η ασφάλεια και τα δικαιώματα του πολίτη αναδεικνύονται σε ύψιστο στόχο. Η αριστερή ιδεολογία της εθνικής ανάπτυξης βρίσκει επιτέλους την ολοκλήρωση της, αποδεικνύοντας αυτό που ήταν πάντα: η αριστερή πτέρυγα της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης.[42] Η ανάπτυξη του ελληνικού καπιταλισμού απαιτούσε έναν μεταμοντέρνο εθνικισμό απαλλαγμένο από τα παλιά εθνικοανεξαρτησιακά, ματοβαμμένα ιδεώδη και περισσότερο προσανατολισμένο στην ψυχρότητα των δεικτών ανάπτυξης. Απαιτούσε τη δημιουργία υπηκόων που να φέρνουν περισσότερο σε επενδυτές και λιγότερο σε μακεδονομάχους. Η ασφάλεια των επενδύσεων, η πρόσδεση των υποκειμενικών προσδοκιών με την καπιταλιστική συσσώρευση μέσω του χρηματιστηρίου απαιτούσε πια όχι εθνικές φαντασιώσεις συλλογικού τύπου που μπορεί να μεταφράζονταν σε εθνικές περιπέτειες και εισοδηματικές απώλειες, αλλά συμβιβασμούς, επιχειρηματικά ανοίγματα, συμβόλαια. Ολυμπιακούς αγώνες και όχι Κόκκινες Μηλιές.[43]

---

41. *"Μέσα απ' το ομιχλώδες τοπίο της υστερίας της "εθνικοπατριωτικής έξαρσης" που είχε κατακλύσει το βορειοελλαδικό χώρο αναδείχθηκε η ολοκληρωμένη αστική εθνική οικονομική στρατηγική της επέκτασης στις βαλκανικές οικονομίες, που έφτασε να χαρακτηρισθεί σαν "σανίδα σωτηρίας και λεωφόρος ανάπτυξης" του ελληνικού καπιταλισμού, ο οποίος έχοντας προωθήσει τον εκσυγχρονισμό και την αναδιάρθρωση του, βρίσκει διεξόδους στις αγορές της Βουλγαρίας, Ρουμανίας και Αλβανίας, σαν αντιστάθμισμα στις ευρωπαϊκές ανταγωνιστικές πιέσεις που δέχεται. Παράλληλα, το ελληνικό κεφάλαιο, αξιοποιώντας τη θέση σχετικής του υπεροχής στο βαλκανικό χώρο, συναρθρώνει αυτή του την οικονομική διείσδυση με την επέκταση του διεθνούς κεφαλαίου (τόσο του ευρωπαϊκού όσο και του αμερικανικού), ενώ διαπλέκεται με τις ανάλογες επιδιώξεις του Δ.Ν.Τ., της Διεθνούς Τράπεζας και ευρύτερα του διεθνούς χρηματοπιστωτικού κυκλώματος".* [Αν. Ταρπάγκος, "Η Βαλκανική διείσδυση του ελληνικού καπιταλισμού", περ. *Θέσεις*, τ. 50]. Επίσης στο ίδιο διαβάζουμε: *"Κι ακόμη παραπέρα διαπιστώνεται ότι εφ' όσον οι "πόλεμοι σήμερα δεν κερδίζονται με την επίθεση των ερπυστριοφόρων στα πεδία των μαχών", απαιτείται η ανάπτυξη της "οικονομικής διείσδυσης που είναι η καλύτερη κατάκτηση" στο πεδίο της οποίας οι "έλληνες επιχειρηματίες είναι οι καλύτεροι διπλωμάτες" απέναντι στις όποιες βαλκανικές προκλήσεις".* [Γ. Λοβέρδος "Διχασμένο κορμί η Αλβανία" και Θ. Κατσανέβας "Οικονομική επίθεση στην Αλβανία", *Επενδυτής*, 12-13 Νοέμβρη 1994]". Συνολικά το κείμενο είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικό για την επέκταση του ελληνικού κεφαλαίου μέχρι το 1994.
42. Εδώ θα πρέπει να αποδώσουμε και τη "μεταστροφή" μεγάλου τμήματος της αριστερής διανόησης από εξαρτησιολάγνους των 80'ς σε "οπαδούς του Σημίτη" των 90'ς.
43. *Τα Παιδιά της Γαλαρίας*, τ. 10

Εδώ θα θέλαμε να τονίσουμε τα εξής:

- Πρώτον, ο εκσυγχρονισμός ως ηγεμονικό πρόταγμα προτάσσει την "ορθολογική" διαχείριση του κοινωνικού ανταγωνισμού σε αντιδιαστολή με φαινόμενα κοινωνικού "ανορθολογισμού", όπως ο εθνικισμός, ο ρατσισμός, οι κοινωνικές διεκδικήσεις κοκ. Με αυτόν τον τρόπο επιτελείται μια διπλή μυστικοποιητική λειτουργία. Από τη μία, η ορθολογική διαχείριση ως τεχνική άσκησης της εξουσίας συνδέεται με την απώθηση της πολιτικής ως ανταγωνιστικής σύγκρουσης και την εμφάνιση της κρατικής δράσης ως μιας ροής ενδεδειγμένων διοικητικών αποφάσεων που υποστηρίζουν την κοινωνική αναπαραγωγή. Όσοι τόλμησαν να απεργήσουν εκείνη τη περίοδο ένιωσαν τον αυταρχισμό της νέας μορφής της εθνικής ενότητας. Από την άλλη, επιτρέπει στην εξουσία να ενδύεται το μανδύα του αντιεθνικισμού και του αντιρατσισμού αποκρύπτοντας το γεγονός ότι *ο εκσυγχρονισμός είναι μια διαφορετική στρατηγική για την επίτευξη του εθνικού συμφέροντος* και όχι η άρνηση του εθνικισμού. Το πλειοψηφικό ρεύμα του εκσυγχρονισμού που διαπέρασε σχεδόν το σύνολο του πολιτικού φάσματος αλλά και των ταξικών σχέσεων αποτέλεσε την ιδεολογική στέγη του "νέου" εθνικισμού. Όσον αφορά τον κρατικό "αντιρατσισμό" όπως σημειώσαμε και αλλού *"…ο κοινωνικός κανιβαλισμός που αφέθηκε τα πρώτα χρόνια να αλωνίζει σε εργοτάξια, σεξοπάζαρα και χωράφια δίνει τη θέση του στην "ορθολογική" διαχείριση της μετανάστευσης από τη μεριά του διοικητικού μηχανισμού, κάτι που δίνει τη δυνατότητα στο κράτος να ενδύεται κατά περίπτωση το μανδύα του "αντιρατσισμού" και της "κοινωνικής ευαισθησίας". Φυσικά, ο "ορθός λόγος" εδώ δεν είναι παρά ο "λόγος του κεφαλαίου", δηλαδή η αύξηση της κερδοφορίας του. Η νομιμοποίηση με βάση τις "ανάγκες της αγοράς εργασίας" δεν είναι παρά η επιστημονική απάντηση στο ερώτημα "πόσους μετανάστες χρειαζόμαστε και που". Με άλλα λόγια, η εκμετάλλευση της εργασίας του μετανάστη ρυθμίζεται με τον εκβιασμό ότι πρέπει να δουλεύει για να διατηρεί άδεια παραμονής, καθεστώς που έχει αποφασιστεί πανευρωπαϊκά και ισχύει απαράλλαχτο και στις ΗΠΑ. Ο εκβιασμός αυτός τον αναγκάζει να είναι διαρκώς σε αναζήτηση δουλείας με συνέπεια να περιορίζει την κοινωνική κινητικότητα του".*[44]
- Δεύτερον, ο ρατσισμός και ο εθνικισμός δεν είναι "εργαλεία" της κυριαρχίας που τα χρησιμοποιεί κατά το δοκούν (όχι ότι δεν γίνεται και αυτό) αλλά κοινωνικές ιδεολογίες που εκφράζουν σχέσεις ιεραρχίας και εκμετάλλευσης. Γι' αυτό μπορεί την ίδια στιγμή να συνυπάρχουν ο "εκσυγχρονιστικός ορθολογισμός" και το αντιαλβανικό πογκρόμ της 4ης Σεπτέμβρη 2004. Ο θεσμικός αντιρατσισμός και ο ρατσισμός δεν είναι

44. Από προκήρυξη της κατάληψης Φάμπρικα Υφανέτ που κυκλοφόρησε τον Δεκέμβριο του 2006.

αντίθετα αλλά οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, αφού και οι δύο δουλεύουν αθροιστικά για να εντείνουν τις διαιρέσεις και τους αποκλεισμούς.[45]

Ανακεφαλαιώνοντας: η ανάλυση που επιχειρήθηκε για το μετασχηματισμό της εθνικής ιδεολογίας στη δεκαετία του '90 είναι ίσως λίγο μπερδεμένη. Σχηματικά, προσπαθήσαμε να εντοπίσουμε τους άξονες γύρω από τους οποίους δομήθηκε η εθνική ενότητα σε συνάρτηση με ευρύτερες αλλαγές σε θεσμούς, ήθη, συμπεριφορές, κρατικές πολιτικές και καπιταλιστικές πρακτικές. Το τρίπτυχο που θα μπορούσε να εκφράσει συνοπτικά τις αλλαγές είναι: *εθνικισμός-ρατσισμός-ατομικισμός.* Με άλλα λόγια, ο εντεινόμενος *ατομικισμός* (ήττα κοινωνικών αγώνων στις αρχές της δεκαετίας, lifestyle, χρηματιστήριο, κατανάλωση, ατομικός πλουτισμός) και η "ένταξη" των υποκειμένων-πολιτών στην *εθνική κοινότητα* (μακεδονικό, επεκτατισμός, εκσυγχρονισμός, ολυμπιακοί) πάτησε και πάνω στους μετανάστες (ρατσισμός, πολιτική του φόβου, εγκληματοποίηση, αίτημα για ασφάλεια), οι οποίοι ήταν μία από τις "πρώτες ύλες" για την παραγωγή της "αναβαθμισμένης εθνικής ταυτότητας" και την καπιταλιστική ανάπτυξη.[46]

---

45. Αντιλαμβανόμαστε ότι η "κοινωνία" είναι το πεδίο όπου πραγματοποιείται η κοινωνική σύγκρουση. Επειδή εκεί είναι που υπάρχουν οι αντιφάσεις, οι κινήσεις απελευθέρωσης και οι κινήσεις κυριαρχίας… στόχος μας δεν είναι ούτε η "αθώωση" της ρίχνοντας τις ευθύνες στο "κράτος" ούτε η αφηρημένη "ενοχοποίηση" της. Στόχος μας είναι να προτάξουμε κοινωνικές σχέσεις και νοήματα απελευθερωτικά απέναντι σε κοινωνικές σχέσεις και νοήματα κυριαρχικά.

46. Ορισμένα στοιχεία για τη θέση του ελληνικού κράτους και κεφαλαίου στο διεθνοπολιτικό πεδίο, που προέρχονται από το κείμενο: Γ. Μηλιός, "Αποτελεί ο αντιιμπεριαλισμός αριστερή ιδεολογία και πολιτική;", περ. *Θέσεις,* τ. 88:
"Ως μέλος του ΝΑΤΟ και της Ε.Ε., το ελληνικό καπιταλιστικό κράτος συμμετέχει στις στρατιωτικές επεμβάσεις σε τρίτες χώρες, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη μακροχρόνια στρατιωτική και "συμβουλευτική" παρουσία του στις γειτονικές βαλκανικές χώρες. Τέτοιες επεμβάσεις τα τελευταία δέκα χρόνια είναι στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη από το 1996, την Αλβανία από το 1997, το Κοσσυφοπέδιο από το 1999, την Μακεδονία από το 2001, το Αφγανιστάν από το 2001.
Ως μέλος της Ε.Ε. και της Ευρωζώνης η Ελλάδα συμμετέχει στους διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς από θέση ισχύος. Χαρακτηριστικός είναι ο ρόλος που έπαιξε η χώρα κατά την 5η υπουργική διάσκεψη του Π.Ο.Ε. στο Κανκούν όπου ουσιαστικά μπλόκαρε μαζί με την Ισπανία το αίτημα των "αναπτυσσόμενων" χωρών για μείωση των περιορισμών του διεθνούς εμπορίου στο βαμβάκι, ώστε να μην αποκτήσουν αυτές οι χώρες πρόσβαση στις αγορές των "αναπτυγμένων" χωρών.
Το ελληνικό κεφάλαιο πραγματοποιεί κατά τα τελευταία χρόνια σημαντικές άμεσες επενδύσεις στο εξωτερικό. Από τις αρχές του 21ου αιώνα η ελλάδα έχει μετατραπεί σε καθαρή κεφαλαιοεξαγωγική χώρα και μάλιστα σε σημαντικά υψηλότερο ποσοστό από το μέσο όρο της Ε.Ε., καθώς οι εισροές άμεσων επενδύσεων ξεπέρασαν σημαντικά τις αντίστοιχες εισροές. Ιδιαίτερη σημασία έχουν οι ελληνικές άμεσες επενδύσεις στις βαλκανι-

κές χώρες, όπου δραστηριοποιούνται περισσότερες από 3.500 επιχειρήσεις ελληνικών συμφερόντων, οι οποίες έχουν επενδύσει εκεί το μεγαλύτερο τμήμα από τα ελληνικά αποθέματα εκροών άμεσων ξένων επενδύσεων.

Το ελληνικό εφοπλιστικό κεφάλαιο έχει σταθεροποιηθεί στην πρώτη θέση της παγκόσμιας εμπορικής ναυτιλίας, με σημαντικά επίσης οικονομικά και γεωπολιτικά αποτελέσματα. Το ελληνικό εφοπλιστικό κεφάλαιο διατηρεί ένα ποσοστό 30-40% της συνολικής του χωρητικότητας υπό ελληνική σημαία γεγονός που αναδεικνύει την ελλάδα σε ηγετική ναυτική δύναμη εντός της Ε.Ε. και του Ο.Ο.Σ.Α. Παράλληλα, οι έλληνες εφοπλιστές χρησιμοποιούν ένα μικρό μόνο αριθμό σημαιών ευκαιρίας, γεγονός που τους επιτρέπει να ελέγχουν το μεγαλύτερο ποσοστό του εμπορικού στόλου των εν λόγω χωρών. Παρόμοιες "επιρροές" ασκούνται και στις χώρες από τις οποίες στρατολογούνται, συχνά κατόπιν διακρατικών συμβάσεων, τα κατώτερα πληρώματα του ελληνικού εφοπλιστικού κεφαλαίου. Την ίδια κατεύθυνση θα ακολουθήσει και η γενική πολιτική μετανάστευσης του ελληνικού κράτους, με δεδομένο το διογκούμενο ρεύμα μεταναστών από τις χώρες της βαλκανικής και της ανατολικής Ευρώπης."

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

σοσιαλισμός ή αντιμπεριαλισμός;

η αριστερά και η επανάσταση στο ιράν

της Val Moghadam[1]

Το κείμενο αυτό πρωτοδημοσιεύτηκε στο New Left Review, τ. 166, το 1987. Σε ορισμένα σημεία διαφωνούμε με την οπτική της συγγραφέως, στο βαθμό που, ενώ στέκεται κριτικά απέναντι στον εθνικισμό της Αριστεράς, δεν προχωράει σε μια ριζική αποκήρυξη της ιδεολογίας του έθνους και της εθνικής-κρατικής ανάπτυξης και παραμένει εγκλωβισμένη σε ιδεολογικά σχήματα της ρεφορμιστικής Αριστεράς. Επιλέγουμε παρόλα αυτά να το μεταφράσουμε και να το συμπεριλάβουμε στο παρόν έντυπο, γιατί θεωρούμε ότι η κριτική της φωτίζει μέσα από ένα συγκεκριμένο ιστορικό παράδειγμα (αυτό της Ιρανικής Επανάστασης και της Ισλαμικής Δημοκρατίας που την ακολούθησε) την επικίνδυνη σύνδεση ανάμεσα στον αριστερό αντιμπεριαλισμό και τον εθνικισμό-φονταμενταλισμό.

Ένα φάντασμα στοιχειώνει την Ιρανική αριστερά –πιο συγκεκριμένα, τα συγκεντρωμένα φαντάσματα του ορθόδοξου Κομμουνισμού, Μαοϊσμού και λαϊκισμού. Όλα αυτά μαζί συνέτειναν ώστε να δημιουργήσουν, την παραμονή

1. (Σ.τ.μ.) Η Valentine Moghadam γεννήθηκε στην Τεχεράνη. Σπούδασε Πολιτικές Επιστήμες και Ιστορία στον Καναδά (πανεπιστήμιο του Οντάριο) και έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στο πανεπιστήμιο της Ουάσινγκτον. Συμμετείχε στη Συνομοσπονδία Ιρανών Φοιτητών (Εθνική Ένωση) που προωθούσε στο εξωτερικό τη χειραφέτηση του ιρανικού λαού και την ανατροπή του Σάχη. Διετέλεσε καθηγήτρια Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόις. Ασχολήθηκε ιδιαίτερα με ζητήματα φύλου, με τις κοινωνικές και πολιτικές ανακατατάξεις στη Μέση Ανατολή καθώς και με την ιστορία του φεμινιστικού κινήματος τόσο στο Ιράν όσο και σε άλλες μουσουλμανικές χώρες.

της Επανάστασης, έναν λόγο και μια πρακτική τριτοκοσμισμού που τόνισε τα δεινά του "εξαρτημένου" καπιταλισμού και ιμπεριαλισμού. Καθετοποιημένες αγροτικές επιχειρήσεις, υπερεθνικοί οργανισμοί, στρατιωτικές δαπάνες, πετρελαϊκές εταιρίες, η διεφθαρμένη βασιλική Αυλή, η SAVAK,[2] η κομπραδόρικη[3] αστική τάξη (*comprador bourgeoisie*), ο καταναλωτισμός –εν συντομία, ο ιμπεριαλισμός και η εσωτερική του βάση– ήταν οι στόχοι της προπαγάνδας και της κινητοποίησης όλων των αριστερών αντιστεκόμενων ομάδων. Το πρόβλημα ήταν ότι όλα αυτά βρισκόντουσαν ψηλά στη λίστα και της θρησκευτικής αντίστασης. Τελικά, λίγο μετά την κατάρρευση της δυναστείας των Pahlavi[4] και κατά τη διάρκεια της πάλης της αριστεράς για μια δίκαιη θέση στην πολιτικό πεδίο της νέας δημοκρατίας, έγινε ξεκάθαρο ότι διαπράχθηκαν δύο στρατηγικά λάθη: συγκεκριμένα, η παραμέληση του δημοκρατικού αιτήματος και η υποτίμηση της δύναμης του Ισλαμικού Ιερατείου. Σήμερα, είναι γενικά αποδεκτό ότι αυτό το λάθος προήλθε από την υπέρμετρη έμφαση στον αντιμπεριαλιστικό αγώνα και στην σχεδόν μηχανική εφαρμογή του παραδείγματος της εξάρτησης. Αυτό το πολύ γενικευτικό μοντέλο άφησε ένα μικρό μόνο πεδίο για την εξέταση της πολύ ανώμαλης ανάπτυξης των ταξικών και παραγωγικών σχέσεων, της δύναμης των προκαπιταλιστικών τάξεων ή το πολιτικό, πολιτισμικό σχέδιο των κληρικών (το οποίο σε αντίθεση με τις σκέψεις κάποιων ξένων παρατηρητών, καμία σχέση δεν είχε με την απελευθερωτική θεολογία). Και πάνω από όλα, οδήγησε στην υποβάθμιση της σπουδαιότητας μιας δημοκρατικής-σοσιαλιστικής (όχι απλώς εθνικής) εναλλακτικής πρότασης στο καθεστώς του Σάχη.

Η κατάληξη της Ιρανικής Επανάστασης μας κάνει να θυμηθούμε την παρατήρηση του Μαρξ ότι χτίζουμε τη δική μας ιστορία αλλά ποτέ υπό τις συνθήκες που εμείς επιλέξαμε. Υπενθυμίζει επίσης, με πολύ επώδυνο τρόπο, το σχόλιό του για το *"βάρος των πεθαμένων γενεών του παρελθόντος"*. Τέλος, καταδεικνύει ότι αντικαπιταλιστικές ή αντιιμπεριαλιστικές δράσεις δεν αποτελούν απαραίτητα και βήματα προς τον σοσιαλισμό. Αυτά όμως τα μαθή-

2. (Σ.τ.μ.) SAVAK ονομαζόταν η πολιτική αστυνομία στην υπηρεσία του Σάχη.
3. (Σ.τ.μ.) Ορολογία που χρησιμοποιείται από το Μάο Τσε Τουνγκ. Προέρχεται από την ισπανική λέξη *comprador* (*αγοραστής*). Κομπραντόρ είναι ο μεσάζων, που στην Κίνα χρησιμοποιούσαν σαν ενδιάμεσο πρόσωπο στις συναλλαγές τους οι ξένοι (στο εμπόριο και μετά στα προξενεία και στις πρεσβείες). Απ' αυτούς πήρε το όνομα και το τμήμα εκείνο της αστικής τάξης που αναπτύχθηκε σαν παρασιτική τάξη, έχοντας συμμαχήσει με το ξένο κεφάλαιο, κάνοντας τον πράκτορα στους ξένους ιμπεριαλιστές.
4. (Σ.τ.μ.) Η δυναστεία των Pahlavi υπήρξε η τελευταία βασιλική οικογένεια του Ιράν πριν την Ιρανική Επανάσταση. Ανέλαβε την εξουσία το 1925 και συνέχισε να κυβερνά τη χώρα για πενήντα τρία χρόνια. Τελευταίος Σάχης υπήρξε ο Mohamad Reza Shah, ο οποίος και εκθρονίστηκε από την επανάσταση και την ανακήρυξη της Ισλαμικής Δημοκρατίας την 1η Απριλίου του 1979.

ματα έγιναν κατανοητά με ένα τεράστιο κόστος: την μεγάλη ήττα της Αριστεράς στον σύντομο εμφύλιο πόλεμο του 1981-83, τον εκτοπισμό της από κάθε πεδίο πολιτικής και πολιτισμικής αντιπαράθεσης, την ακραία απογοήτευση, τη λιτότητα, ένα κύμα αποπολιτικοποίησης –και φυσικά το θάνατο πάρα πολλών άξιων συντρόφων.[5] Οι περισσότεροι Ιρανοί αριστεροί σήμερα είναι ιδιαίτερα, ίσως και υπέρμετρα, κριτικοί για την περίοδο από το 1970 έως το 1978, συχνά μάλιστα αγγίζοντας τα όρια της αυτοακύρωσης και της αποκήρυξης όλων των προσπαθειών μιας ολόκληρης γενιάς. Όμως, πρέπει να αναφερθεί ότι τα γενικά θεωρητικά προβλήματα τα οποία αντιμετώπισαν, ήταν κοινά με αυτά άλλων αριστερών παρατάξεων, ειδικά των μ-λ μαοϊκών ομάδων, σε όλο τον κόσμο. Η επικέντρωση στις αντάρτικες δραστηριότητες δεν ήταν ο μόνος λόγος για την περιθωριοποίηση της Αριστεράς στο Ιράν – στο κάτω κάτω η στρατηγική του ανταρτοπόλεμου χρησιμοποιήθηκε με μεγάλη επιτυχία από τους Σαντινίστας στη Νικαράγουα. Πολύ σημαντικό ήταν το γεγονός ότι η Αριστερά δεν απομονώθηκε μετά την ανατροπή του Σάχη τον Φεβρουάριο του 1979, αντιθέτως είχε πολυάριθμους οπαδούς. Οι Φενταγίν για παράδειγμα είχαν περίπου 150 γραφεία σε όλη τη χώρα και σε μία από τις συγκεντρώσεις τους είχαν μαζέψει 500.000 ανθρώπους. Αλλά παρόλο που η αριθμητική δύναμη των Φενταγίν, του Κομμουνιστικού Κόμματος Tudeh, των Μουτζαχεντίν και του Peykar αντιστοιχούσε σε ένα σημαντικό πολιτικό δυναμικό, η ενότητα δυστυχώς δεν ήταν ποτέ μέσα στις προτεραιότητές τους.

Τοποθετώντας τα προβλήματα και τα λάθη της Ιρανικής Αριστεράς σε μια σωστή διάσταση, πρέπει να έχουμε κατά νου ότι η Επανάσταση –και η κυριαρχία των Ισλαμιστών– υπήρξε μια μεγάλη έκπληξη για πολλούς παρατηρητές, συγκαταλέγοντας και αυτούς που άσκησαν σαν επάγγελμα τη μελέτη του Ιράν. Ακόμη, πολλοί αριστεροί διανοούμενοι και ακτιβιστές του εξωτερικού ήταν αλληλέγγυοι στη νέα Ισλαμική Δημοκρατία ακριβώς για τον αντιμπεριαλισμό της και για την εναντίωσή της στην αμερικανική κυβέρνηση και στο αμερικανικό κεφάλαιο.[6] Εν τούτοις, η μελέτη του τριτοκοσμισμού

---

5. Αυτού του είδους η απογοήτευση είναι παρόμοια με αυτό που περιέγραψε σε σχέση με το Γαλλικό, Ισπανικό και Ιταλικό ΚΚ ο Perry Anderson (χωρίς όμως να αναφέρεται σε δολοφονίες, όπως αυτές που υπέστη η ιρανική Αριστερά). Βλ. *In the Tracks of Historical Materialism,* Verso, London 1983.
6. Για το πρώτο σημείο ένα καλό παράδειγμα είναι το *Iran: Dictatorship and Development* του Fred Halliday. Η ουσιαστική θέση του συγγραφέα και η προβληματική του είναι ότι δεν περιμένει μια μαζική εξέγερση ή ένα πολιτικό Ισλάμ και δεν λαμβάνει υπόψη την πιθανότητα μιας Ισλαμικής Δημοκρατίας. Σχετικά με το δεύτερο σημείο, μεταξύ των ξένων αριστερών στοχαστών που τάχθηκαν αλληλέγγυοι όχι απλά με την Ιρανική Επανάσταση αλλά και με την ισλαμιστική ρητορική και τον αντιμπεριαλιστικό, αντισυστημικό ή μεταμοντέρνο χαρακτήρα του νέου καθεστώτος ήταν οι Michel Foucault, Ernest Mandel, Immanuel Wallerstein, Nikki Keddie, Eqbal Ahmad, και Anouar Abdel-Malek. Στην επικρατούσα ακαδημαϊκή σκέψη, με-

της δεκαετίας του '70 –των προϋποθέσεων, στόχων, γλώσσας, μεθόδων και συνεπειών του– είναι επιβεβλημένο καθήκον για την ανάλυση της ιρανικής αριστεράς και των πράξεών της κατά τη διάρκεια αλλά και μετά την Επανάσταση.[7] Σε κάθε περίπτωση αυτός είναι και ένας από τους κύριους στόχους αυτού του δοκιμίου, παράλληλα με μια εκτίμηση για την ανασύνταξη γύρω από ένα νέο όραμα χειραφέτησης. Ας ξεκινήσουμε, λοιπόν, ανακαλύπτοντας τις συνδέσεις ανάμεσα στην εμπειρία της διακυβέρνησης του Mossadegh και την προέλευση της νέας ιρανικής Αριστεράς.

i. mossadegh, κομμουνισμός και νέα αριστερά

Μετά από μία περίοδο γέννησης και ανάπτυξης μεταξύ 1906 και 1929, όταν και αναπτύχθηκε σαν ένα επαναστατικό κομμουνιστικό κίνημα με ισχυρούς δεσμούς με την αναδυόμενη εργατική τάξη, η ιρανική Αριστερά οδηγήθηκε στην παρανομία και υπήρξε αντικείμενο αυστηρής καταστολής. Μετά το τέλος της δικτατορίας το 1941 ακολούθησε μία νέα περίοδος κομμουνιστικής ανασυγκρότησης και ανάπτυξης γύρω από το νεοϊδρυθέν φιλοσοβιετικό Κόμμα (Tudeh),[8] μέχρι τη στιγμή που το πραξικόπημα του Σάχη και της CIA το 1953 εναντίον της εθνικιστικής κυβέρνησης του Dr. Mohammad Mossadegh οδήγησε σε μία δεύτερη δικτατορία. Για τη Νέα Αριστερά, ειδικά για

ρικοί στοχαστές κατασκεύασαν νέες θεωρίες σχετικά με την αναβίωση του Ισλάμ. Ταυτόχρονα, παρόλο που τα έργα των John Esposito, Yvonne Yazbeck Haddad και James Pescatori έτυχαν θερμής υποδοχής από αυτούς που χαρακτηρίστηκαν ως *"Ανατολιτιστές"* από τον Edward Said, ο ενθουσιασμός τους και οι άκριτες ερμηνείες τους είναι προβληματικές. Κάποιοι Ιρανοί που σήμερα είναι σε εξορία και κάνουν σκληρή κριτική, αρχικά υπερασπίστηκαν τη θρησκευτική εξουσία και μάλιστα κατείχαν κυβερνητικά πόστα. Θα ήθελα εδώ να τονίσω ότι η ένοπλη Αριστερά, όπως οι Φενταγίν και το Peykar, ποτέ δεν υποστήριξαν την εξουσία των μουλάδων ή τον πολιτικό Ισλαμισμό.

7. Για μια πιο διεξοδική συζήτηση γύρω από τον τριτοκοσμισμό, βλέπε "The European Left and the Third World" του Giuseppe Morosini, *Contemporary Marxism,* no. 2, Winter 1980. Αντιμετωπίζω την έννοια *"Τριτοκοσμισμός"* ως το αντεστραμμένο είδωλο του Ευρωκεντρισμού, ενός εξίσου ασύνετου και αποπροσανατολιστικού σημείου εκκίνησης. Ο τελευταίος (σ.τ.μ. ο Ευρωκεντρισμός) είναι περισσότερο κεντρικός ως τάση και πολλά αριστερά περιοδικά παρουσιάζουν μία, από κάθε άποψη, παράξενη προτίμηση στην Ευρώπη. Κάποιοι σοσιαλιστές πρέπει να καταπολεμήσουν τον Ευρωκεντρισμό που κουβαλάνε μέσα τους. Κάποιοι άλλοι, καλά θα κάνουν να αποφεύγουν τους ρομαντισμούς, τον πολιτισμικό σχετικισμό ή άλλες αυταπάτες που τους οδήγησαν να υποστηρίξουν, όπως στο Αφγανιστάν, αντάρτες που αντιστέκονται όχι απλά σε εξωτερικές παρουσίες, αλλά και σε κυβερνήσεις "που δε σέβονται το Θεό" και σε οποιαδήποτε θετική κοινωνική αλλαγή.
8. (Σ.τ.μ.) Το Tudeh ήταν το (σταλινικό) Κομμουνιστικό Κόμμα του Ιράν, κάτι σαν το εδώδιμο ΚΚΕ.

τους φοιτητές στο εξωτερικό, ο Mossadegh ήταν ένας γνήσιος ήρωας, ενώ όσον αφορά το Tudeh θεωρήθηκε ότι πρόδωσε το Ιράν, δίνοντας προτεραιότητα σε σοβιετικά συμφέροντα.[9] Η πραγματικότητα ήταν κάπως πιο περίπλοκη. Το 1951 ο Mossadegh εκλέχθηκε πρωθυπουργός με εντολή να θέση σε εφαρμογή τον νόμο για την κρατικοποίηση του πετρελαίου, ο οποίος είχε ψηφιστεί υπό τη διακυβέρνηση του προκατόχου του. Καθώς αυτή παρέμενε η πρωταρχική του ανησυχία παραλείποντας άλλα θέματα όπως τα δικαιώματα των εργατών και η ανακατανομή της γης, συγκέντρωσε τη δυσαρέσκεια και την περιφρόνηση συνδικαλιστικών φορέων (πολλοί εκ των οποίων ήταν φιλικά προσκείμενοι στο Κομμουνιστικό Κόμμα) προς το πρόσωπό του. Τα πράγματα έγιναν χειρότερα όταν ο υπουργός εργασίας σταμάτησε να χορηγεί πιστοποιητικά στις συνδικαλιστικές ενώσεις μετά το Μάιο του 1952, πιθανώς σε μια προσπάθειά του να περιορίσει την ανάπτυξη του κομμουνισμού. Ο Mossadegh παγίωσε τη στάση άρνησής που ήδη είχε προς τους Σοβιετικούς για την παραχώρηση των πετρελαίων και η έχθρα του Κόμματος Tudeh προς αυτόν μεγάλωσε σε αναλογία με τους δεσμούς που καθιέρωσε η Ουάσινγκτον με την αστυνομία και το στρατό υπό την αιγίδα του Σχεδίου Τρούμαν των Τεσσάρων Σημείων για την Διακυβέρνηση. Όμως, η κυβέρνηση του Mossadegh δέχτηκε και τα πυρά του Σάχη αλλά και αυτά ενός ολοένα αυξανόμενου αριθμού θρησκευτικών ηγετών. Οι Βρετανοί με τη σειρά τους, μη μπορώντας να δεχτούν συγκαταβατικά την κρατικοποίηση των "δικών" τους πετρελαϊκών εταιριών, διατύπωσαν την εναντίωσή τους, όπως έκαναν και οι Αμερικάνοι (παρόλο που στην περίπτωσή τους ο Mossadegh εμφανίστηκε "άμοιρος ευθυνών"). Όταν οι υποστηρικτές του Tudeh διαδήλωσαν ενάντια στη μοναρχία και υπέρ της δημοκρατίας, δέχτηκαν επίθεση από την αστυνομία. Τέλος, τον Αύγουστο του 1953 όταν ο Mossadegh απέρριψε την πρόταση μομφής προς το πρόσωπό του από το Σάχη ως παράνομη, η κυβέρνηση του καθαιρέθηκε από πραξικόπημα. Μετά από μία αιφνιδιαστική και εξοντωτική επίθεση, η εθνικιστική κυβέρνηση, το Tudeh και το κίνημα των συνδικαλιστών ηττήθηκαν και καταπνίγηκαν από τις κοινές δυνάμεις του Σάχη, της "ύπουλης δίδυμης αδερφής" του, της Ashraf Pahlavi, των μαστρωπών, των πόρνεων, των κακοποιών του κέντρου της Τεχεράνης, ενός ασήμαντου στρατηγού και της CIA. Τουλάχιστον δύο από τους μεγαλύτερους Αγιατολάχ, ο Kashani και ο Behbehani, έδωσαν τις θρησκευτικές ευλογίες τους.[10]

---

9. Ο Bizhan Jazani, ιδρυτής των Φενταγίν και θεωρητικός της ένοπλης πάλης και του μαζικού κινήματος, στο βιβλίο του *Thirty Year History of Iran,* κάνει αιχμηρή κριτική στο κόμμα του Tudeh. Σε αντίθεση, η κριτική του για τον Mossadegh είναι ήπια.
10. Ο ρόλος που έπαιξε το κόμμα του Tudeh τις τελευταίες μέρες της κυβέρνησης του Mossadegh είναι καυτό θέμα συζήτησης. Σύμφωνα με τον Fereidun Keshavarz, πρώην μέλος του ΚΚ, ο Kianuri προμελετημένα αρνήθηκε τη σημαντική υποστήριξη του Tudeh προς τον Mossadegh, όταν ακούστηκαν οι πρώτοι ψίθυροι για το πραξικόπημα. Βλέπε το διάσημο "Κατηγορώ" του, *Man Motaham Mikonam.*

Η πετρελαϊκή συμφωνία του 1954 με μία διεθνή κοινοπραξία σωστά ερμηνεύτηκε ως διατήρηση των κερδών και εξωτερικός έλεγχος της χώρας που κράτησαν μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70. Ουσιαστική αντίσταση ελάχιστα υπήρξε τη δεκαετία του '50 καθώς στρατός και αστυνομία δούλευαν υπερωρίες για να εξοντώσουν αντιφρονούντες εργάτες, ακτιβιστές του Tudeh και μαχητικούς εθνικιστές. Σύντομα δέχτηκαν και την υποστήριξη μιας μυστικής υπηρεσίας, της SAVAK, της οποίας σκοπός ήταν να εξασφαλίσει την πειθαρχία στους εργασιακούς χώρους και τη γενική υποταγή στη νέα εξουσία. Το Δεκέμβριο του 1953, φοιτητές του πανεπιστημίου της Τεχεράνης –μέλη της νεολαίας του Tudeh και του Εθνικού Μετώπου– διαδήλωσαν κατά την επίσκεψη του αντιπροέδρου των ΗΠΑ Νίξον. Τρεις σκοτώθηκαν. Σα συνέπεια, πολλοί συμπαθούντες του Εθνικού Μετώπου και του Tudeh έφυγαν στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ –ακολουθώντας την φυγή ηγετών και άλλων κορυφαίων στελεχών του Tudeh στην Σοβιετική Ένωση και την Ανατολική Ευρώπη– και τα δύο πολιτικά σχήματα ξεκίνησαν να δρουν στην εξορία. Από το 1959 ένας αριθμός αντιφρονούντων του καθεστώτος του Σάχη μπορούσαν να ακουστούν παράνομα μέσω του ραδιοσταθμού του Tudeh, Peyk-e Iran, ενώ και το Εθνικό Μέτωπο εξέπεμπε προγράμματα που μπορούσαν να ακουστούν στο Ιράν. Στις αρχές της δεκαετίας του '60 το κομμουνιστικό κόμμα και το Εθνικό Μέτωπο ήταν ανάμεσα στους ιδρυτές της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Ιρανών Φοιτητών, μιας "δημοκρατικής" (δηλαδή πλουραλιστικής και όχι ιδεολογικής) οργάνωσης, αφοσιωμένης στη συνέχιση του εθνικού και αντιμπεριαλιστικού αγώνα του Ιρανικού λαού. Το 1961, αυτή η Ομοσπονδία και η Αμερικάνικη Συνεργασία Ιρανών Φοιτητών διοργανώνουν το πρώτο κοινό συνέδριο στο Παρίσι και δημιουργούν το CISNU, Συνομοσπονδία Ιρανών Φοιτητών (Εθνική Ένωση). Στο επόμενο ετήσιο συνέδριο που έγινε στη Λοζάννη, μια αντιπροσωπία από την Συνεργασία Φοιτητών του Πανεπιστημίου της Τεχεράνης (η ομάδα αυτή ήταν ενταγμένη στο Εθνικό Μέτωπο) παρουσίασε το σύνθημα *"Ενότητα-Αγώνας-Νίκη"* το οποίο επισήμως υιοθετήθηκε από το CISNU.[II]

Το έτος 1960 επεφύλαξε μια πρόκληση για το Σάχη και την κυβέρνηση. Ενώ οι εκλογές ετοιμάζονταν για την 20ή συνεδρίαση της βουλής, στην επαρχία ξεκίνησαν διαμαρτυρίες για τις προσπάθειες νόθευσης των αποτελεσμάτων. Η έλλειψη αξιοπιστίας των εκλογών και η οικονομία που κατέρρεε οδήγησαν σε διαδηλώσεις δέκα χιλιάδων φοιτητών στην Τεχεράνη, που οργανώθηκαν από το Εθνικό Μέτωπο. Τον Μάιο του 1961 δάσκαλοι από όλη τη χώρα κατέβηκαν σε απεργία ως ένδειξη διαμαρτυρίας για τους χαμηλούς τους μισθούς. Το Γενάρη του 1962, μετά από παρακίνηση της διακυβέρνησης του Κέ-

II. Κάποια μέρα η ιστορία της Ομοσπονδίας, μιας πραγματικά αξιοθαύμαστης οργάνωσης, οφείλει να γραφτεί. Οι παραπάνω πληροφορίες προήλθαν από πρώην γραμματείς και ακτιβιστές της Ομοσπονδίας και από προσωπικές αναμνήσεις.

νεντυ, ο Σάχης υπέγραψε μια συνθήκη αγροτικής μεταρρύθμισης η οποία ήταν δημιούργημα του δημοφιλούς Υπουργού Γεωργίας Amini, μέσα από ένα υπουργικό συμβούλιο με φιλελεύθερο προσανατολισμό. Το γεγονός αυτό ακολούθησαν απεργίες και διαδηλώσεις από την πλευρά φοιτητών και δασκάλων που ζητούσαν από τη Βουλή, η οποία είχε κλείσει για μήνες, να συνεδριάσει. Αντιθέτως, ο Σάχης ανακοίνωσε ένα μεταρρυθμιστικό πακέτο μέτρων που αποτελούνταν από 6 σημεία και το έθεσε για δημοψήφισμα το Γενάρη του 1963. Αυτή η *Λευκή Επανάσταση,* όπως την αποκάλεσαν, παρείχε τη δυνατότητα στις γυναίκες να ψηφίζουν, συμμετοχή στα κέρδη για τους εργάτες, ιδιωτικοποίηση των δασών και ανασχηματισμό της εκλογικής διαδικασίας. Αυτό ήταν και το ξεκίνημα της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης του Ιράν.[12]

ii. η "πρόβα"

Πριν όμως αυτό το σχέδιο κατορθώσει να εκτελεστεί, λαϊκά στρώματα διατύπωσαν την εναντίωσή τους σε αυτό το "πραξικοπηματικό καθεστώς" σε μια αιματηρή σύγκρουση τον Ιούνιο του 1963. Μια λαϊκή συμμαχία φοιτητών, δημοσίων υπαλλήλων, διανοουμένων, επιχειρηματιών και κληρικών συμμετείχαν σε αυτό που ο Ervand Abrahamian αργότερα αποκάλεσε *"Πρόβα"* για την Επανάσταση του 1978-79.[13] Το σύνθημα της Αριστεράς ήταν το εξής: *"Ναι στη Μεταρρύθμιση, Όχι στη Δικτατορία".* Οι Δεξιοί, κληρικοί και επιχειρηματίες ταυτόχρονα εναντιώθηκαν στην ανακατανομή της γης και στο δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες. Τους απασχολούσε επίσης έντονα αν το νέο κράτος θα παραβίαζε την ανεξαρτησία των δραστηριοτήτων τους και τα ιδιοκτησιακά τους δικαιώματα. Μεταξύ των θρησκευτικών ηγετών που συμμετείχαν σε αυτή την εξέγερση ήταν και ο Αγιατολάχ Χομεϊνί, ο οποίος και γι' αυτό το λόγο εξορίστηκε στο Ιράκ. Η καταστολή αυτού του κινήματος ανάγκασε τις φοιτητικές παρατάξεις να κινηθούν στην παρανομία, όπου απέκτησαν νέους προσανατολισμούς και ως επακόλουθο αναδιοργανώθηκαν. Ενώ βρίσκονταν ακόμη στην παρανομία και αποτελούνταν από μικρές, δεμένες ομάδες ανέλυσαν τους λόγους για την ήττα του κινήματος και μελέτησαν, μεταξύ άλλων, τις επιπτώσεις του συνεδρίου του Bandung,[14] την κατάσταση

---

12. Κάποιοι Ιρανοί διανοούμενοι δεν συμφωνούν ότι η *Λευκή Επανάσταση* ήταν η καπιταλιστική αναδιάρθρωση του Ιράν. Για τον Homa Katouzian, ήταν μια υποκριτική επιβολή, η πεμπτουσία της ψευτονεωτερικής στρατηγικής. Βλ. *Political Economy of Modern Iran,* New York 1981.
13. Βλ. Ervand Abrahamian, *Iran Between Two Revolutions,* Princeton 1981.
14. (Σ.τ.μ.) Το συνέδριο της Μπαντάνγκ πραγματοποιήθηκε το 1955 και σηματοδοτεί τη δημιουργία του Κινήματος των Αδεσμεύτων. Αυτή η κίνηση προήλθε από τη συνάντηση ηγετών κρατών της Ασίας και της Αφρικής οι οποίοι έθεσαν ως στόχο τη πολιτική ανεξαρτησία από το δυτικό στρατόπεδο, και λιγότερο ή περισσότερο και από την ΕΣΣΔ, σε συνδυασμό με το στόχο της ανάπτυξης.

στην Ινδοκίνα, τα γεγονότα της Κίνας, τον αγώνα των Αλγερινών για ανεξαρτησία, και την Κουβανική Επανάσταση. Αυτές οι παράνομες ομάδες αυτομόρφωσης διάβαζαν επίσης Frantz Fanon, Aimı Cesaire, Regis Debray, Paul Baran, Paul Sweezy και Samir Amin. Σε ένα επόμενο στάδιο διάβαζαν μεταφράσεις του Andre Gunder Frank και Λατινοαμερικάνων *dependencistas*. Μια προσέγγιση με όρους τριτοκοσμισμού ήταν υπό κατασκευή.[15]

Το 1966 το Κόμμα Tudeh που βρισκόταν υπό εξορία υπέστη μια διάσπαση από την οποία ξεπρόβαλε μία καθαρά φιλοκινεζική ομάδα, η αυτοαποκαλούμενη Επαναστατική Οργάνωση του Tudeh. Μερικοί ακτιβιστές αυτής της ομάδας πέρασαν ένα χρονικό διάστημα στην Κίνα, από όπου και μετέδιδαν τα πολιτικά τους προγράμματα μέσω ραδιοφωνικών εκπομπών, συμπεριλαμβανομένης και μίας εισαγωγής στις θεμελιώδεις αρχές της σκέψης του Μάο Τσε Τούνγκ. Έτσι, με αυτόν αλλά και με άλλους τρόπους, ο Μαοϊσμός επηρέασε μια νέα γενιά αριστερών αγωνιστών οι οποίοι οικειοποιήθηκαν όρους όπως *"η δικτατορία του προλεταριάτου"* και *"αντιμπεριαλιστικός αγώνας"* αλλά και την Κινέζικη θεωρία για τους Τρεις Κόσμους. Αυτό το γεγονός αύξησε την ήδη υπάρχουσα εχθρότητα με το Tudeh και απέτρεψε όποιες σημαντικές κινήσεις μπορούσαν να γίνουν για την ενοποίηση των αριστερών δυνάμεων όταν ξέσπασε η Επανάσταση το 1978-79. Ακόμη, όπως άλλωστε έκαναν παντού οι μαοϊστές, οι αντιμπεριαλιστές και οι αριστεριστές, η Νέα Αριστερά στο Ιράν εκδήλωσε μια απέχθεια για τη θεωρητικοποίηση, μια ανυπομονησία απέναντι στο θεωρητικό και αναλυτικό έργο και τέλος μια προτίμηση για μία στενά προσδιορισμένη "πρακτική".

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, ο Τρίτος Κόσμος ήταν ένα πεδίο πολλών ριζοσπαστικών και ένοπλων αγώνων, που όλοι προσδιορίζονταν (και αυτοπροσδιορίζονταν) ως αντιμπεριαλιστικά και λαϊκά απελευθερωτικά κινήματα. Ο στόχος ήταν ο ιμπεριαλισμός των ΗΠΑ (στην περίπτωση των μαοϊκής έμπνευσης κινημάτων και ο σοβιετικός "σοσιαλιμπεριαλισμός"). Αυτά τα κινήματα καθοδηγήθηκαν από αντάρτικες οργανώσεις και απέρριψαν την παραδοσιακή ορθόδοξη μαρξιστική θεωρία των τριών σταδίων: 1. Βιομηχανοποίηση, 2. Συγκρότηση της εργατικής τάξης και 3. Προλεταριακή επανάσταση. Στη Λατινική Αμερική αντιθέτως, υιοθετήθηκε ο ***εστιασμός*** (*foquismo*).[16] Θα υιοθετούνταν και από το Ιράν, μαζί με ένα μιλιταριστικού τύ-

15. Μια ανάλυση παρόμοια με τη δική μου παρέχεται από τον M. Arman: "Marxism in Iran: From the Constitutional Revolution to the February Revolution" (στα Περσικά), *in Nazm-e Novin,* no. 7, September 1985. Επιχειρηματολογεί για το ότι η ιδεολογία της Ιρανικής Αριστεράς ήταν ένας εκλεκτικός συνδυασμός της Τριτοκοσμικής, εθνικιστικής και Ισλαμικής κουλτούρας. (Διαφωνώ με την έμφαση που δίνει σε αυτό το τελευταίο.)
16. (Σ.τ.μ) Ο *Εστιασμός* (*Foquismo*) είναι ένα μοντέλο επαναστατικής δράσης που είχε εκθέσει αναλυτικά στις αρχές του 1967 ο Ρεζί Ντεμπρέ, Γάλλος καθηγητής της φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο της Αβάνας, στο βιβλίο του *Επανάσταση μέσα στην επα-*

που μοντέλο δράσης, μία πρόχειρη και οικονομιστική ανάγνωση της Ιρανικής καπιταλιστικής ανάπτυξης και μία απλοϊκή ταξική ανάλυση.

iii. η προβληματική του αντιμπεριαλισμού

Το 1970 η οργάνωση Αντάρτες Φενταγίν του Ιρανικού Λαού δημιουργήθηκε έπειτα από τη συνένωση δύο μικρότερων ομάδων οι οποίες ήταν γνωστές με τα ονόματα των κύριων ηγετών τους: Bizhan Jazani και Hassan Zarifi απο την μία πλευρά, και Massoud Ahmadzadeh και Amir-Parviz Pouyan από την άλλη. Η οργάνωση αυτή είχε φιλοσοβιετικές τάσεις και όλα σχεδόν τα ιδρυτικά της μέλη ήταν αναμεμειγμένα με την Οργάνωση Φοιτητών του Εθνικού Μετώπου. Ο Bizhan Jazan είχε υπάρξει και στη νεολαία του Κομμουνιστικού Κόμματος. Ο Amir-Parviz Pouyan υπήρξε φοιτητής του Ινστιτούτου Κοινωνικών Σπουδών και Ερευνών, ενός κέντρου ανθρωπολογικών και κοινωνικών μελετών στο Πανεπιστήμιο της Τεχεράνης. Και οι τέσσερις ήταν ιδιαίτερα ταλαντούχοι και αφοσιωμένοι άνθρωποι, και πολύ επηρεασμένοι από την επαναστατικά γραπτά της Λατινικής Αμερικής, την κουβανέζικη εμπειρία, τις μαοϊκές θεωρίες, τον αγώνα των Βιετναμέζων και την παλαιστινιακή αντίσταση. Άλλωστε, μία από τις ομάδες που κατατάχθηκε στους Φενταγίν ήταν γνωστή ως *"Ομάδα της Παλαιστίνης".* Τις ίδιες επιρροές είχε και η οργάνωση Αγωνιστές του Λαού (Μουτζαχεντίν), η οποία δημιουργήθηκε το 1970 γύρω από μία Ισλαμική-Μαρξιστική φιλοσοφία. Ο λόγος και των δύο οργανώσεων –η μία ήταν φανατικά μαρξιστική/λενινιστική και η άλλη επαναστατική ισλαμιστική με μαρξιστικό προσανατολισμό– έμοιαζε πολύ με το λόγο των επαναστατικών ρευμάτων στη Λατινική Αμερική, στην Αφρική και σε άλλες χώρες της Ασίας: ήταν η ρητορική του αντιμπεριαλισμού, του εξαρτημένου καπιταλισμού, της νεοαποικιοκρατίας και του επαναστατικού αγώνα. Το σύνθημά τους *"Ο Μόνος Δρόμος για την Απελευθέρωση είναι ο Ένοπλος Αγώνας"* ήταν επίσης αποδεκτό από τους υποστηρικτές τους στο εξωτερικό, οι οποίοι δούλευαν σκληρά για να δημοσιοποιήσουν την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Ιράν, να στρατολογήσουν φοιτητές στην Ομοσπονδία και το ISA-US και να εξοικειώσουν τη διεθνή κοινότητα με τον επαναστατικό αγώνα μέσα στη χώρα.[17] Για να αξιολογηθεί το στρατηγικό πεδίο

νάσταση. Ο Ντεμπρέ απορρίπτει την ανάγκη ύπαρξης κάποιου επαναστατικού κόμματος. Η ίδια η ένοπλη πρωτοπορία, με τη μορφή της μετακινούμενης αντάρτικης εστίας (*foco*) είναι η ικανή και αναγκαία συνθήκη για την πολιτικοποίηση των μαζών, τη χάραξη της στρατηγικής και την καθοδήγηση του αγώνα σε όλα τα επίπεδα. Το μοντέλο αυτό χαρακτήρισε τα επαναστατικά κινήματα στη Λατινική Αμερική και ενσάρκωσή του υπήρξε ο ίδιος ο Τσε Γκεβάρα, που μετά την κουβανική επανάσταση, επιχείρησε να πυροδοτήσει ένα γενικευμένο αντάρτικο σε ηπειρωτική κλίμακα.

17. Όπως σχεδόν όλοι θυμούνται, το κίνημα Ιρανών φοιτητών στο εξωτερικό ήταν μεγάλο, πειθαρχημένο και καλά οργανωμένο. Σε αυτές τις μέρες της έντονης πολι-

στο οποίο δραστηριοποιούνταν, πρέπει να εξετάσουμε τις αλλαγές που εξελίσσονταν στο Ιράν τις δεκαετίες του 1960 και 1970.

Η Λευκή Επανάσταση της δυναστείας των Pahlavi ουσιαστικά προώθησε παράλληλα την πρωταρχική συσσώρευση με την αμιγώς καπιταλιστική συσσώρευση. Η διαδικασία ήταν ραγδαία και έγινε κάτω από έναν πολύ αυταρχικό τρόπο, ιεραρχώντας την οικονομική ανάπτυξη ως πιο σημαντική από τις κοινωνικές ανάγκες και την αναδιανομή του πλούτου. Σε ένα πρώτο στάδιο, η αγροτική μεταρρύθμιση προσέφερε αναδιανομή της γης στους αγρότες που ήταν "κολίγοι". Όντως, στη συνέχεια, επικράτησε ένας μικρής κλίμακας και μικροαστικός τύπος αγροτικής παραγωγής, αν και αυτό δεν είχε αναγνωριστεί μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80. Σε μετέπειτα στάδια, όμως, οι μικροκαλλιεργητές παραμελήθηκαν και προωθήθηκαν οι μεγάλες καπιταλιστικές επιχειρήσεις, συμπεριλαμβανομένων και των αγροβιομηχανιών, με μια μεγάλη κυβερνητική εκστρατεία για τον εκσυγχρονισμό της αγροτικής παραγωγής. Πολλοί αγρότες (μικροϊδιοκτήτες γης) μετανάστευσαν συνεπώς στις πόλεις για καλύτερες συνθήκες ζωής, ενώ εκείνοι που δεν είχαν ιδιοκτησία γης, μετασχηματίστηκαν σε αγροτικούς ή αστικούς μισθωτούς εργάτες. Ταυτόχρονα το πολιτικό καθεστώς, χρησιμοποίησε τα τεράστια έσοδα πετρελαίου που είχε στη διάθεση του με σκοπό την εκβιομηχάνιση. Η πολιτική υποκατάστασης των εισαγωγών είχε ως αποτέλεσμα τη ραγδαία επέκταση του δευτερογενή τομέα και την ανάπτυξη αστικής, βιομηχανικής εργατικής δύναμης. Η κρατική πολιτική ευνόησε τη βιομηχανία έντασης κεφαλαίου μεγάλης κλίμακας, την ίδια στιγμή που η μεροληπτική έμφαση στα μεγάλα αστικά κέντρα και η παραμέληση των αγροτικών περιοχών εκτόπισαν μεγάλο αριθμό αγροτών. Οι δύο αυτοί παράγοντες –καθώς και μια πραγματικά εκρηκτική αύξηση του πληθυσμού– συνέβαλλαν στη μαζική μετανάστευση των δεκαετιών '60 και '70 από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές, και στη δημιουργία μιας δεξαμενής εξαθλιωμένων ημιπρολετάριων στις μεγάλες πόλεις, ιδίως στην Τεχεράνη.[18]

τικοποίησης, τα ετήσια συνέδρια αποτελούσαν μεγάλα γεγονότα στα οποία λάμβαναν μέρος μέχρι και 2.000 άνθρωποι. Εκτιμάται ότι το ISA-US (φιλικά προσκείμενο προς τους Φενταγίν) είχε τουλάχιστον 5.000, τακτικά, ως προς τις συνδρομές, μέλη –και πολλούς περισσότερους υποστηρικτές. Αυτοί οι φοιτητές γύρισαν μαζικά στο Ιράν μεταξύ Νοέμβριου του 1978 και Μαρτίου του 1979. Η Ομοσπονδία (αν και όχι η ISA-US) διαλύθηκε μετά την επιστροφή των γραμματέων και μελών στο Ιράν.

18. Τα κίνητρα και οι συνέπειες της αγροτικής μεταρρύθμισης είναι ακόμη ανοικτά ζητήματα. Μια πρώτη μελέτη πραγματοποιήθηκε από τους Φενταγίν στο *Land Reform and its Direct Effects in Iran* (αγγλική μετάφραση, 1972). Βλ. Katouzian ο.π. για μια επισταμένη κριτική της μεταρρύθμισης. Βλ. επίσης Eric Hooglund, *Land and Revolution in Iran 1960-1980* (Austin 1982) για μια πιο λεπτομερή κριτική. Η συλλογή κειμένων με τίτλο *Massael-e Arzi va Dehghani* [*Ζητήματα της Υπαίθρου και*

Σαν μέρος της διαδικασίας συσσώρευσης, το καθεστώς των Pahlavi επιχείρησε να αποκτήσει τον έλεγχο στις πρώην αυτόνομες οικονομικές, εμπορικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις, πολλές από τις οποίες ήταν "παραδοσιακές", μικρού ή μεσαίου μεγέθους και επικεντρωμένες μέσα και γύρω από το Παζάρι (*Bazaar*).[19] Μεταξύ άλλων πραγμάτων, η κυβέρνηση ανέλαβε να επεκτείνει την εργατική νομοθεσία στο Παζάρι και να ρυθμίσει τις συναλλαγματικές ανταλλαγές, να ελέγξει τις μικροεπιχειρήσεις, ανοίγοντας δικά της, πολυτελή μαγαζιά, επιχειρώντας να στρατολογήσει Bazaaris στο φιλικό προς το Σάχη κόμμα Rastakhiz και ρίχνοντας το φταίξιμο στο Παζάρι για τον αυξανόμενο πληθωρισμό στα μέσα του '70. Αυτό έθεσε τη βάση για την αντίδραση από την πλευρά των Bazaaris.

Η αυταρχική διακυβέρνηση του Σάχη, οι στρατιωτικές επιχειρήσεις του στον Κόλπο ως τοπική αστυνομία των ΗΠΑ καθώς και η σκανδαλώδης χλιδή της ανώτερης τάξης προκάλεσε τεράστια αγανάκτηση σε πολλούς Ιρανούς, μεταξύ των οποίων βρίσκονταν και πολλοί κληρικοί. Για τους κληρικούς αυτούς, το κήρυγμα της Παρασκευής γίνονταν, ολοένα και περισσότερο, ευκαιρία έμμεσης κριτικής προς το καθεστώς. Έτσι, τόσο η αριστερή αντιπολίτευση όσο και η θρησκευτική δεξιά κατέληξαν να χρησιμοποιούν μια λίγο-πολύ κοινή γλώσσα. Ασκούσαν κριτική στο καθεστώς για τους δεσμούς του με τους αμερικανούς ιμπεριαλιστές, για την φιλοϊμπεριαλιστική και αντεθνική οικονομική πολιτική του, για την κυριαρχία της κομπραδόρικης αστικής τάξης (δηλαδή τους μεγαλοβιομήχανους και τους ξένους εταίρους τους) σε βάρος της "εθνικής αστικής τάξης" (με άλλα λόγια της κάστας των Bazaari)

της αγροτικής τάξης] (Τεχεράνη, Agah Press, 1982) παρέχει μια αρκετά διαφορετική αποτίμηση η οποία δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην πραγματικότητα της αγροτικής ανάπτυξης και τον ουσιαστικά μικροαστικό και μικροϊδιοκτησιακό χαρακτήρα της ιρανικής υπαίθρου την παραμονή της επανάστασης.

19. (Σ.τ.μ.) Το *Παζάρι* (*Bazaar*) είναι ένα είδος λαϊκής αγοράς, αν και πολλά παζάρια φιλοξενούν και πολλές άλλες δραστηριότητες πέρα από το εμπόριο αγαθών. Τα Παζάρια λειτουργούν ως χώροι μεγάλης οικονομικής αλλά και πολιτικής εξουσίας. Εκεί συγκεντρώνονται τράπεζες, τζαμιά και ξενοδοχεία, ανταλλάσσεται συνάλλαγμα, πραγματοποιούνται πιστώσεις και οικονομικές συναλλαγές. Το Μεγάλο Παζάρι της Τεχεράνης ήταν και εξακολουθεί να είναι η μεγαλύτερη αγορά τέτοιου είδους στον κόσμο. Το Παζάρι θεωρείται ως μια συντηρητική δύναμη στην ιρανική κοινωνία, λειτουργώντας ως συνδετικός κρίκος μεταξύ της κάστας των μουλάδων και τους εμπόρους της μεσαίας τάξης. Η δυναστεία των Pahlavi αντιμετώπισε το Παζάρι ως εμπόδιο στην καπιταλιστική ανάπτυξη της χώρας και γι' αυτό προσπάθησε να περιορίσει την ισχύ του. Ήρθε όμως έτσι σε σύγκρουση με τους φονταμενταλιστές Σιίτες που είχαν τον έλεγχο της αγοράς. Οι Bazaaris διατηρούν και σήμερα τους δεσμούς τους με το ισλαμιστικό καθεστώς καθώς αυτό τους παραχωρεί ποικίλες διευκολύνσεις στις εμπορικές τους συναλλαγές.

και για την καταναλωτική κουλτούρα ή αλλιώς *"Westoxication"* που καλλιέργησε η καπιταλιστική ανάπτυξη.[20]

Η εκδοχή της θεωρίας της εξάρτησης που υιοθετήθηκε στο Ιράν, τόνιζε τον υψηλό βαθμό πολιτικής εξάρτησης από τις ΗΠΑ. Δεν αναγνώριζε τους βαθμούς αυτονομίας –οι οποίοι και εκφράστηκαν, για παράδειγμα, στις φιλικές σχέσεις με τη Ρωσία και την Κίνα– που μπορούσε να απολαμβάνει το καθεστώς του Σάχη, λόγω του πλούτου του σε κοιτάσματα πετρελαίου. Ούτε και μπορούσε να εξηγήσει επαρκώς τις πολύπλοκες οικονομικές διαδικασίες που αναπτύχθηκαν στο Ιράν τις δεκαετίες του '60 και '70. Μία αποκαλυπτική πηγή είναι το σημαντικό έργο *A Socio-economic Analysis of a Depented Capitalist State,* γραμμένο από τον εκλιπόντα θεωρητικό των Φενταγίν, τον Bizhan Jazani. Οι τίτλοι των κεφαλαίων είναι ενδεικτικοί του ύφους της ανάλυσης: "Ανάπτυξη και Εξουσία της κομπραδόρικης αστικής τάξης", "Η εντεινόμενη εκμετάλλευση από τις ξένες δυνάμεις με τη μορφή της Νεοαποικιοκρατίας", "Η ιδιαίτερη θέση των Αγροτών κατά τη μεταβατική περίοδο", "Ο σχηματισμός της Καταναλωτικής κοινωνίας των λίγων". Ίσως το μόνο πρωτότυπο κομμάτι του βιβλίου είναι το κεφάλαιο που αναφέρεται στη μοναρχία και μελετά τις ιδιαιτερότητες της ιρανικής πολιτικής οικονομίας. Το κεφάλαιο με τίτλο: "Οι Επαναστατικές δυνάμεις στο Ιράν", ορίζει το "λαό" ως "την εργατική τάξη, τους αγρότες, τη μικροαστική τάξη και την εθνική αστική τάξη". Ο Jazani κατατάσσει τον κλήρο (με την εξαίρεση των ανώτερων κλιμακίων και της ηγεσίας του) στη μικροαστική τάξη.

iv. οικονομικές αναλύσεις

Η λέξη *melli,* που σημαίνει εθνικός, εμφανίζεται κεντρικά στη γλώσσα της Αριστεράς. Για την μαοϊκή οργάνωση Peykar, η βασική διαφωνία με το καθεστώς του Σάχη ήταν ότι το σύστημα του εξαρτημένου από τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις καπιταλισμού εμπόδισε την ανάπτυξη της *melli* και ανεξάρτητης βιομηχανίας. Και ότι αντί τα έσοδα από το πετρέλαιο να διατίθενται για την αγορά καταναλωτικών αγαθών, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για

20. Ο όρος *Westoxication* (ή *west-struck, Δυτικοπληξία*) είναι μια μετάφραση του ιρανικού *gharbzadegi* από το ομότιτλο κείμενο του συγγραφέα Jalal Al-e Ahmad. Βλ. Brad Hanson, "The "Westoxication" of Iran: Depictions and Reactions of Behrangi, Al-e Ahmad and Shariati", *International Journal of Middle East Studies,* vol. 15, no. 1, 1983, σελ. 1-23. Βλ. επίσης και *Occidentosis: A Plague from the West,* trs. R. Campbell, edited by Hamid Algar, Berkeley 1984. Ο Al-e Ahmad, γιός μουλά, υπήρξε για ένα σύντομο χρονικό διάστημα κομμουνιστής στη δεκαετία του 1940. Στη συνέχεια επέστρεψε στον Ισλαμισμό. Δεν ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής στους Ιρανούς Μαρξιστές που θεωρούσαν ότι η κριτική του ήταν εμποτισμένη από ρομαντισμό, νοσταλγία και προσκόλληση στην παράδοση. Ο εκλιπών Amir-Parviz Pouyan αποκαλούσε την ανάλυσή του *"σοσιαλφεουδαλιστική"*.

τη δημιουργία ενός εγχώριου τομέα παραγωγής κεφαλαιουχικών αγαθών. Μια άλλη μαοϊκή οργάνωση, η Ranjbaran (μετεξέλιξη της RO), μιλούσαν για ένα εθνικά ανεξάρτητο Ιράν, που δεν θα ευθυγραμμιζόταν ούτε με τις ΗΠΑ, ούτε με την ΕΣΣΔ, και έθεταν ως βασικό στόχο την ανάπτυξη μιας *"εθνικής τεχνολογίας"*. Ο Bizhan Jazani έγραφε για την *"εθνική δημοκρατική επανάσταση"* και την εγκαθίδρυση μιας εθνικής πολιτικής εξουσίας. Στην προπαγανδιστική δουλειά που έκαναν οι αριστεροί μέσα στα εργοστάσια, μιλούσαν κυρίως για την αποδέσμευση της οικονομίας από τον ιμπεριαλισμό, την απαλλαγή από την ιμπεριαλιστική κυριαρχία και τη δημιουργία μιας ανεξάρτητης εθνικής οικονομίας. Ομοίως και για το Tudeh, κεντρικός στόχος ήταν η εθνική δημοκρατική επανάσταση βασισμένη στον αντιμπεριαλισμό, και η απαλλαγή από τα δεσμά της εξάρτησης. Όλες αυτές οι οργανώσεις αγνοούσαν ότι ένα θρησκευτικό καθεστώς, βασισμένο σε ένα θολό μείγμα λαϊκισμού και ισλαμισμού, θα κατόρθωνε να υλοποιήσει όλους αυτούς τους στόχους, παραμένοντας βαθιά αντικομμουνιστικό και καταπιεστικό.

Μέχρι τα τέλη του '70 οι αριστερές παρατάξεις είχαν διαφορετικές αναλύσεις για την ιρανική οικονομία. Για μερικές από αυτές, οι καπιταλιστικές σχέσεις βρίσκονταν παντού. Το καπιταλιστικά μονοπώλια της αγοράς είχαν εξαφανίσει το Bazaar, ο κλήρος ήταν κάτω από τον έλεγχο του κράτους και οι πολυεθνικές εταιρίες είχαν πάρει στα χέρια τους τη γεωργία και τη βιομηχανία της χώρας. Για κάποιες άλλες το Ιράν ήταν ένα κράτος κατά το ήμισυ φεουδαρχικό και κατά το ήμισυ αποικιακό, πολιτικά εξαρτημένο από τις ΗΠΑ, κοινωνικά και οικονομικά υπανάπτυκτο και θεωρούσαν ότι υπήρχε ανάγκη για αγροτική επανάσταση ενάντια στους γαιοκτήμονες και στο καθεστώς. Για όλες πάντως τις αριστερές παρατάξεις ο βασικός εχθρός ήταν η εξάρτηση του Ιράν από τις ΗΠΑ και η δικτατορία του Σάχη.

Στην πραγματικότητα, η ανάπτυξη του καπιταλισμού προχώρησε με πιο πολύπλοκο τρόπο, από αυτόν που παρουσίαζαν οι αριστερές αναλύσεις. Μπορούμε να απαριθμήσουμε τρεις κύριες τάσεις:

1. ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και των κοινωνικών τάξεων με την εμφάνιση νέων σχέσεων εκμετάλλευσης,
2. αποδυνάμωση της προκαπιταλιστικής κοινωνικής διαστρωμάτωσης (συγκεκριμένα εξασθένιση της κάστας των γαιοκτημόνων και των φυλάρχων) και
3. ταξική ανασύνθεση και δημιουργία νέων τάξεων γύρω από τη αναδυόμενη σφαίρα της παραγωγής και της κυκλοφορίας (Bazaaris, μικροαστοί, κλήρος).

Είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι τόσο οι Σιίτες όσο και οι άνθρωποι του Παζαριού (Bazaaris) –άλλωστε υπήρξαν σύμμαχοι ιστορικά– άκμασαν οικονομικά κατά τη διάρκεια της καπιταλιστικής ανάπτυξης.[21] Δεν είναι

21. Shahrough Akhavi, *Religion and Politics in Contemporary Iran,* New York 1980. Βλ. επίσης Michael Fischer, *Iran: From Religious Dispute to Revolution,* Harvard 1980.

αλήθεια ότι κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Σάχη η οικονομική βάση της θρησκευτικής εξουσίας συρρικνώθηκε. Στην πραγματικότητα, ο κλήρος επεκτάθηκε και ο αριθμός των τζαμιών και των εκκλησιαστικών σχολών πολλαπλασιάστηκε. Όσον αφορά τους Bazaaris, όχι μόνο δεν είχαν καταλήξει περιθωριακοί στον καπιταλισμό, αλλά αντίθετα απολάμβαναν ένα μεγάλο μερίδιο της αγοράς και, μέχρι την παραμονή της επανάστασης, έλεγχαν σημαντικό ποσοστό του λιανικού εμπορίου.[22] Στην πραγματικότητα η αντιπάθεια τους προς την κυβέρνηση βασιζόταν στον ανταγωνισμό τους με αυτήν και με το μονοπωλιακό κεφάλαιο.

Η επικέντρωση των αριστερών στο ζήτημα της εξάρτησης και του αντιμπεριαλισμού, τους εμπόδισε να διακρίνουν την εκμεταλλευτική φύση των Bazaari και την αρχόμενη πολιτικοποίηση μιας θρησκευτικής κάστας που μιλούσε για ισλαμιστική κυβέρνηση.[23] Συσκότισε επίσης τη σημασία της ανάδυσης ενός βιομηχανικού προλεταριάτου, μαζί με μια μισθωτή μεσαία τάξη και μια ριζοσπαστική διανόηση. Οι γυναίκες είχαν σημειώσει πρόοδο και είχαν κατοχυρώσει κάποια δικαιώματα –όπως η ψήφος, η μείωση του γυναικείου αναλφαβητισμού, η πρόσβαση στην εκπαίδευση και την εργασία και η δυνατότητα να καταλαμβάνουν υψηλόβαθμες θέσεις σε κυβερνητικά πόστα. Είχε δημιουργηθεί, λοιπόν, η αντικειμενική βάση για μια συμμαχία των προοδευτικών στρωμάτων ενάντια στη δικτατορία, για μία δημοκρατική, σοσιαλιστική εναλλακτική. Δυστυχώς, όμως, ακόμα και τα πιο θετικά στοιχεία της ανάπτυξης, δηλαδή η αναδιανομή της γης και τα γυναικεία δικαιώματα, καταγγέλθηκαν ευθύς αμέσως ως αποπροσανατολισμός και απάτη.[24] Αντί για ένα μοντέλο κοινωνικής απελευθέρωσης, οι αριστεροί δανείστηκαν μία ανάλυση και στρατηγική εθνικής απελευθέρωσης που καλούσε σε ενότητα του λαού ενάντια στο καθε-

22. Robert Graham, *Iran: The Illusion of Power,* New York 1979.
23. Βλ. *Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini,* trs. & annotated by Hamid Algar, Berkeley 1981, ειδικά το πρώτο μέρος σχετικά με την ισλαμιστική κυβέρνηση, από διαλέξεις του Αγιατολάχ Χομεϊνί στη Najaf, Ιράκ, το 1970. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, δεν ήταν μόνο η Αριστερά που αγνοούσε την παρουσία και άνοδο των ισλαμιστών αλλά και σχεδόν όλοι οι διανοούμενοι του Ιράν. Ειδικά οι ακαδημαϊκοί, είτε ανήκαν στην Αριστερά είτε στη Δεξιά, ασχολούνταν μόνο με την καπιταλιστική ανάπτυξη, τον εκσυγχρονισμό, την εξέλιξη των κοινωνικών τάξεων όπως αυτές εμφανίζονται σε μια νεωτερική κοινωνία, τη στρατιωτική δύναμη του Ιράν, την αύξηση του ΑΕΠ, τη γραφειοκρατικοποίηση κ.λπ. Σήμερα, ως παραλλαγές πάνω στο ίδιο θέμα, όλες οι αναλύσεις εστιάζουν στον εξισλαμισμό της κοινωνίας, αλλά και πάλι χωρίς να βλέπουν σε αυτή τη διαδικασία αντιθέσεις, εντάσεις και αντίρροπες δυνάμεις.
24. Ακόμη και το 1981, γυναίκες συγγραφείς ενταγμένες στην Αριστερά, απέρριπταν τη νομοθεσία που υπήρχε πριν την Επανάσταση σχετικά με τα δικαιώματα των γυναικών ως απλές προφάσεις. Ένα ενδεικτικό άρθρο που καταδίκαζε τόσο τη νέα ισλαμιστική νομοθεσία όσο και τις μεταρρυθμίσεις των Pahlavi, είναι το Az, "The Women's Struggle in Iran", *Monthly Review,* March 1981.

στώς, σε ένα ενιαίο αντιμπεριαλιστικό μέτωπο. Το μέτωπο αυτό περιελάμβανε τους βιομηχανικούς εργάτες, τα φτωχά αστικά στρώματα, τους ριζοσπάστες φοιτητές, την Αριστερά, τη ντόπια αστική τάξη και τον κλήρο. Η ανάλυση βασιζόταν σε μία απλή εξίσωση: *καπιταλισμός = μονοπωλιακός καπιταλισμός = Σάχης + μεγάλες βιομηχανίες, αγροβιομηχανίες, πολυεθνικές.* Όλοι οι υπόλοιποι αποτελούσαν τις "λαϊκές μάζες", τους καταπιεσμένους και εκμεταλλευόμενους από το ξένο κεφάλαιο, τον ιμπεριαλισμό των ΗΠΑ και τα τοπικά τους φερέφωνα.

Η κοινή γλώσσα της αντίστασης στο καθεστώς είχε και ένα ακόμα αρνητικό αποτέλεσμα: θόλωσε τις πραγματικές και ουσιαστικές διαφορές ανάμεσα στα κοινωνικά και πολιτικά προτάγματα της Αριστεράς και της θρησκευτικής Δεξιάς (εθνική λαϊκή εξουσία από τη μία, πολιτικό Ισλάμ και θεοκρατικός νόμος από την άλλη). Επιπλέον, τη δεκαετία του '70, πολλοί από την Αριστερά φαίνεται να αγνοούσαν το γεγονός ότι οι θρησκευτικές δυνάμεις ήδη χρησιμοποιούσαν έναν ακραίο λαϊκιστικό, ισλαμιστικό λόγο, ο οποίος και θα αποδεικνυόταν εξαιρετικά αποτελεσματικός. Η ρητορική αυτή σφετεριζόταν θεωρητικά σχήματα της Αριστεράς (εκμετάλλευση, ιμπεριαλισμός, παγκόσμιος καπιταλισμός), χρησιμοποιούσε κατηγορίες ανάλυσης του τριτοκοσμισμού (εξάρτηση, λαός), αναμιγμένα με λαϊκιστικούς όρους (*"ο βασανισμένος λαός"*) και διαπότισε παραδοσιακές θρησκευτικές αντιλήψεις με νέα, ριζοσπαστικά περιεχόμενα. Για παράδειγμα η λέξη *mostazafin,* που σημαίνει *εξαθλιωμένος, κολασμένος,* χρησιμοποιείται πλέον για να περιγράψει τους φτωχούς των πόλεων, με τον ίδιο τρόπο που αναφέρεται και η Θεολογία της Απελευθέρωσης στους άκληρους. Αλλά αν αναζητήσουμε την αρχική χρήση της λέξης θα τη βρούμε στα γραπτά των Ισλαμιστών θεολόγων και ιδιαίτερα στους λόγους του Αγιατολάχ Χομεϊνί, όπου διατυμπανίζεται ότι οι *mostazafin* θα εγερθούν εναντίον των καταπιεστών τους και, καθοδηγούμενοι από τους *ulama* (θρησκευτικοί ηγέτες), θα εγκαθιδρύσουν την *omnat* (κοινότητα των πιστών), βασισμένη πάνω στο *towhid* (διακήρυξη της πίστης στην ενότητα του Θεού) και το ισλαμικό δίκαιο.[25]

25. Η έννοια του *towhid* χρησιμοποιήθηκε από τον Abolhassan Bani-Sadr στην οικονομική του πραγματεία *Eghtesad-e Towhidi.* Νωρίτερα, τον όρο είχε εισάγει ο Αγιατολάχ Morteza Motahhari, ενδεχομένως ο μεγαλύτερος θεωρητικός της Ισλαμικής Δημοκρατίας, που αντιδιέστειλε το towhid στην πολλαπλότητα. Βλ. *Social and Historical Change: An Islamic Perspective,* trs. R. Campbell, Berkeley 1986. Οι Motahhari (ο.π.) και Yahya Nouri εξηγούσαν την Ισλαμική Επανάσταση και την Ισλαμική διακυβέρνηση σε πολλά γραπτά τους. Σε αυτή τη διαδικασία τα έβαλαν (συχνά μέσα από παρερμηνείες) τόσο με τον ιστορικό υλισμό και το Χριστιανισμό, όσο και με την εκδοχή του Ισλαμισμού που υιοθετούσαν οι Μουτζαχεντίν. Μάλιστα ο Motahhari αποκαλούσε την τελευταία *"επαναστατικό Ισλάμ",* σε αντίθεση με τη θρησκευτική εκδοχή της "Ισλαμικής Επανάστασης". Βλ. See M. Motahhari, *Discourse on the Islamic Republic* (Tehran, Islamic Propagation Organization, 1985) και Yahya Nouri, *Islamic Government and Revolution in Iran,* Glasgow 1985. Ο Motahhari δολοφονήθηκε το Μάιο του 1979.

Μερικές από τις ισλαμικές επαναστατικές ιδέες μπορεί να είναι δανεισμένες απευθείας από τον Ali Shariati, έναν κοινωνιολόγο που σπούδασε στη Γαλλία και εμπνεύστηκε από τον Frantz Fanon, την Aim Cesaire, την Αλγερινή Επανάσταση και τους αντιμπεριαλιστικούς αγώνες στον Τρίτο Κόσμο. Σε κείμενα του όπως το "Ο Μαρξισμός και άλλες Δυτικές αυταπάτες: μία Ισλαμιστική κριτική", ο Shariati επιχείρησε να αναδείξει τη ριζοσπαστικότητα του Ισλάμ και να καταδείξει την ανωτερότητα του από το Μαρξισμό, τον Ανθρωπισμό, το Χριστιανισμό και τον Υπαρξισμό. Είναι σίγουρο ότι οι Μουτζαχεντίν αντέγραψαν ανοικτά τον Shariati. Όπως επίσης υπάρχουν αποδείξεις ότι ο Hojatoleslam Khameneh'i[26] και ο Shariati γνωρίζονταν από τότε που έκαναν κήρυγμα στο Hosseinieh Ershad, ένα θρησκευτικό κέντρο στη βόρεια Τεχεράνη. Πρέπει επίσης να γίνει ειδική αναφορά στην επίδραση που είχε ο Jalal A-le Ahmad, στην ανάδυση μίας κριτικής στον καπιταλισμό, τον ιμπεριαλισμό και τη Δύση, αλλά από μια θρησκευτική σκοπιά. Ο όρος *gharbzadegi* –μεταφράζεται άλλοτε ως *Westoxication, Occidentosis* ή *Ευρωμανία*– βρήκε μεγάλη απήχηση στον πολιτικό λόγο. Πριν το θάνατο του το 1969, ο A-le Ahmad συναντήθηκε δυο φορές με τον Shariati, με τον οποίο και μοιράστηκε μία ριζική κριτική της Δύσης και ένα ενδιαφέρον για την αναζωογόνηση της ισλαμικής τάξης.[27]

---

26. (Σ.τ.μ.) Αγιατολλάχ Αλί Χαμενεΐ: Από το 1989 ο ανώτατος θρησκευτικός ηγέτης του Ιράν, διάδοχος του Χομεϊνί. Την περίοδο στην οποία γράφτηκε το κείμενο ήταν πρόεδρος της χώρας. Εξαιτίας της δομής του ιρανικού καθεστώτος, ο ανώτατος θρησκευτικός ηγέτης είναι στην ουσία ο αρχηγός του κράτους, έχοντας έναν θεσμικό ρόλο σημαντικότερο από αυτόν του προέδρου και της κυβέρνησης.
27. Πρόσφατα, ο Roy Mottahedeh στο βιβλίο του *The Mantle of the Prophet,* New York 1985, παρουσίασε μια άρτια και εκλεπτυσμένη ερμηνεία της ισλαμιστικής κοσμοθεωρίας. Πρόκειται για ένα ιστορικό μυθιστόρημα, δομημένο όπως το *To the Finland Station* του Wilson, πολύ έξυπνο και ευχάριστο. Η αφήγηση υιοθετεί πότε την οπτική του πρωταγωνιστή, πότε αυτή ενός μαθητευόμενου κληρικού και πότε αυτή του συγγραφέα, ξεδιπλώνοντας τις σκέψεις του πάνω στην περσική και ισλαμική φιλοσοφική σκέψη και την ιστορική τους πορεία. Αυτό όμως που κρύβεται πίσω από την αφήγηση είναι το πιο ενοχλητικό. Καταρχάς, η ιστορία του Mottahedeh είναι μια ξεκάθαρα αρσενική ιστορία. Ο απολογισμός που κάνει στη σύγχρονη λογοτεχνία αφήνει επιμελώς απ' έξω τη διάσημη ποιήτρια Forough Farrokhzad. Ασυγχώρητη παράληψη. Πλέκει το εγκώμιο του Ali Shariati και κυρίως του Jalal Al-e Ahmad χωρίς όμως να αναφέρεται στους αγενείς χαρακτηρισμούς που εκτοξεύει ο τελευταίος απέναντι στις γυναίκες σε όλα του τα γραπτά. Επιπλέον ο συγγραφέας αναφέρεται δύο φορές στη γυναίκα του Al-e Ahmad χωρίς να την κατονομάζει. Ας σημειωθεί ότι ο Al-e Ahmad ήταν παντρεμένος με τη νομπελίστρια Simin Daneshvar. Τέλος, μόνο κάποιος που δεν έζησε ποτέ του στο Ιράν και δε χρειάστηκε ποτέ του να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις των αντιμοντερνιστών και παραδοσιολάγνων, θα μπορούσε να ενστερνιστεί τόσο άκριτα ένα δοκίμιο όπως το Gharbzadegi.

v. η αριστερά και ο πολιτισμός

Η Αριστερά ποτέ δεν κατόρθωσε να αναπτύξει τα επιχειρήματα της σε αντίστοιχο επίπεδο. Ως επί το πλείστον και σε όλη αυτή την περίοδο, η κοσμική Αριστερά έτεινε, όταν έγραφε για τον Ισλαμισμό, να τονίζει τις προοδευτικές πτυχές του Ισλάμ και να επιβεβαιώνει τη συμβατότητα του Ισλαμισμού με το Σοσιαλισμό ή το Μαρξισμό. Δεν υπήρξε καμία συζήτηση για τη πολιτισμική σφαίρα, καμία ανάλυση για την ετερογένεια της ιρανικής κοινωνίας (εθνικές μειονότητες, θρησκευτικές μειονότητες, εθνικές ομάδες, κοινωνικές τάξεις, Σιίτες και Σουννίτες, διαφορές με βάση το φύλο) και ό,τι αυτή συνεπαγόταν πολιτισμικά. Ήταν αδιανόητο και ούτε καν άξιο προσοχής το ότι ο καπιταλισμός και ο αστικός πολιτισμός μπορούσαν να έχουν και κάποια θετική επίδραση και χαρακτηριστικά. Αντίθετα, κατηγορούσαν τον καπιταλισμό και τον ιμπεριαλισμό ότι διέστρεφαν την οικονομία, εκμεταλλεύονταν τους ανθρώπους, μετέφεραν το πλεόνασμα και υποστήριζαν τη μοναρχία. Φυσικά όλα αυτά ήταν αλήθεια, αλλά ήταν μόνο ένα μέρος της.

Αυτοί που έγραψαν για τον πολιτισμό και τη θρησκεία –ο Jalal A-le Ahmad και ο Shariati– ήταν και οι πρώτοι που μίλησαν και για το φόβο της Δυτικοποίησης και της απώλειας των εθνικών πολιτιστικών χαρακτηριστικών. Διατύπωσαν μία κριτική στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ όχι από μια σοσιαλιστική σκοπιά, αλλά μέσα από μία ακραία λαϊκιστική, ισλαμιστική και τριτοκοσμική οπτική. Δυστυχώς αυτή η αναδυόμενη ριζοσπαστική ισλαμιστική κουλτούρα δεν αμφισβητήθηκε. Οι Φενταγίν φάνηκε να την αγνοούν, το Tudeh τελείως συνειδητά δεν έλαβε μέρος στην κριτική ανασκευή της και οι Μουτζαχεντίν δανείστηκαν ελεύθερα από τη ρητορική της.

Το γεγονός ότι η κοσμική Αριστερά περιφρόνησε θέματα όπως η κοινωνική ψυχολογία, οι πολιτισμικές κατασκευές και η θρησκεία, επέτρεψε στους δεξιούς και φανατικά θρησκευόμενους συντάκτες των εφημερίδων *Maktab-e Islam* και *Maktab-e Tashayo*[28] να κυριαρχήσουν στην πολιτισμική σφαίρα και να εμποτίσουν τον αντιμπεριαλιστικό λόγο με την αποκήρυξη του χριστιανισμού, του υλισμού, της Δύσης και του μαρξισμού. Δίνοντας βάρος στο λαϊκίστικο πατριωτισμό, η Αριστερά δεν τόνισε τις διαφορές της με τη θρησκευτική πτέρυγα, για να μη λειτουργήσει διασπαστικά στην ενιαία αντίσταση προς το Σάχη. Αυτή η επιλογή σφράγισε και την ήττα της. Από την άλλη μεριά, οι θρησκευτικές δυνάμεις έδειχναν ανοικτά την αποστροφή τους για τους μαρξιστές. Στη φυλακή στα μέσα του '70, κληρικοί, που αργότερα απέκτησαν δύναμη στην ισλαμική δημοκρατία, αρνούνταν επιδεικτικά να φάνε με τους (συν)φυλακισμένους Κομμουνιστές.

Η εξέταση του λόγου της Αριστεράς στη δεκαετία του '70 αποκαλύπτει ορισμένες από τις βασικές της αδυναμίες: οικονομισμός, παραμέληση των

---

28. Την επισήμανση αυτή την οφείλω στον Ahmad Ahsraf.

ζητημάτων που άπτονται της κουλτούρας, αλλά και την αδυναμία της να αναλύσει τις πολιτικοδικαϊκές δομές πέρα από μια γενική έκκληση για ανατροπή του Σάχη και εγκαθίδρυση της "λαϊκής εξουσίας". Αν και το *Τι να κάνουμε;* του Λένιν διαβάστηκε ευρέως, το *Κράτος κι Επανάσταση* δεν κατανοήθηκε αντίστοιχα –ιδιαίτερα το σχόλιο ότι δεν νοείται σοσιαλισμός χωρίς δημοκρατία (κάτι που ειπώθηκε πρόσφατα και από τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ). Όπως γίνεται φανερό, αν μη τι άλλο, μέσα από τα αριστερά κείμενα της περιόδου, η δημοκρατία γίνεται αντιληπτή μόνο ως αστική και οπωσδήποτε ως κατώτερη του σοσιαλισμού. Ένα κείμενο που κυκλοφόρησε σε δύο μέρη από τους Φενταγίν στα τέλη του 1978 με τίτλο *Τα βασικά καθήκοντα των μαρξιστών-λενινιστών στο παρόν στάδιο ανάπτυξης του κομμουνιστικού κινήματος στο Ιράν,* είναι ενδεικτικό για αυτήν αλλά και για άλλες θεωρητικές λαθροχειρίες. Αυτό το κείμενο είναι φαινομενικά μια προσπάθεια να καθοριστούν τα σοσιαλιστικά και δημοκρατικά καθήκοντα στο πλαίσιο ενός μαζικού, αντιμπεριαλιστικού, επαναστατικού αγώνα. Παρόλα αυτά, ποτέ δεν καθορίζονται επακριβώς οι όροι "σοσιαλισμός" και "δημοκρατία", αλλά εξισώνονται αφηρημένα με το εργατικό και το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα.[29] Αυτό φαίνεται και από την αντίληψη για την επανάσταση ως διαδικασία δύο σταδίων, που υιοθετείται σε αυτό το κείμενο. Αρχικά, το πρώτο στάδιο θα είναι η μαζική, λαϊκή, δημοκρατική, αντιμπεριαλιστική επανάσταση, ενώ το δεύτερο θα είναι η σοσιαλιστική, προλεταριακή επανάσταση. Έτσι, η "δημοκρατία" ταυτίζεται με ένα από τα στάδια της επανάστασης (και μάλιστα με το λιγότερο σημαντικό) και όχι με τα αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα των πολιτών. Σε άλλα κείμενα, επίσης, είναι εμφανής η κυρίαρχη αριστερή αντίληψη της εποχής ότι αστική δημοκρατία σήμαινε αναγκαστικά και μόνο ελευθερία για τους καπιταλιστές. Η αδυναμία της Αριστεράς να κατανοήσει το ζήτημα της δημοκρατίας και να διεξάγει ιδεολογικό και πολιτικό αγώνα γύρω από αυτό συνέβαλλε ακόμη περισσότερο στη σύγχυση γύρω από τις υπαρκτές διαφορές του αριστερού σχεδίου από τη μία και του ισλαμιστικού από την άλλη.

vi. μέσα από παραμορφωτικό πρίσμα: πρόσωπο με πρόσωπο με την ισλαμική δημοκρατία

Όταν ξέσπασε ο αγώνας ενάντια στον Σάχη, η ιρανική Αριστερά ήταν τόσο διασπασμένη όσο και οι όμοιοι της σε Ευρώπη και Βόρεια Αμερική και περισσότερο ευάλωτη σε σχέση με τους ισλαμιστές που ήταν ενάντια στο καθεστώς. Εξαιτίας της συνεχούς και συστηματικής καταστολής στις δεκαετίες '60 και '70, καμία από τις οργανώσεις της αριστεράς δεν ήταν σε θέση

29. Καθώς συμμετείχα κι εγώ στη μετάφραση αυτού του κειμένου, τα παρακάτω μπορούν να διαβαστούν και ως μια αυτοκριτική.

είτε να παίξει ηγετικό ρόλο στο μαζικό κίνημα, είτε να επηρεάσει την κατεύθυνση και τη συνολική στρατηγική του αγώνα ενάντια στη δικτατορία. Οι Φενταγίν και οι Μουτζαχεντίν ήταν από τις οργανώσεις που υπέστησαν τα σοβαρότερα πλήγματα. Σχεδόν όλα τα ιδρυτικά μέλη και τα ανώτερα στελέχη των Φενταγίν –περίπου διακόσια άτομα– θανατώθηκαν: εκτελέστηκαν στη φυλακή, πέθαναν από τα βασανιστήρια ή σκοτώθηκαν σε ανταλλαγές πυροβολισμών με την αστυνομία. Ανάμεσα σε αυτούς περιλαμβάνονταν οι Bizhan Jazani, Massoud Ahmadzadeh, Amir-Parviz Pouyan, Behrouz Dehghani, Marzieh Ahmadi Oskooi και Hamid Ashraf. Ο θάνατος αυτών των αφοσιωμένων, έμπειρων και πολύτιμων αγωνιστριών και αγωνιστών στέρησε το κομμουνιστικό κίνημα από την ύπαρξη μιας σταθερής και ικανής ηγεσίας. Άλλα στελέχη των Φενταγίν βρίσκονταν στη φυλακή κατά τη δεκαετία του '70 και απελευθερώθηκαν μόνο μετά το άνοιγμα των φυλακών στις αρχές του 1979.[30] Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου αρκετοί από αυτούς τους αγωνιστές μέσα από την επικοινωνία με άλλους κρατούμενους υιοθέτησαν την γραμμή του Tudeh. Έτσι, μετά την επανάσταση, η αντίθεση τους σε πιο μαχητικές μορφές δράσης ενάντια στο καθεστώς οδήγησε τελικά τους Φενταγίν σε διάσπαση. Άλλοι, μετά την απελευθέρωση, σχημάτισαν μικρότερες ομάδες (όπως η Rah-e Kargar), οι οποίες αν και κοντινές πολιτικά στους Φενταγίν, διέφεραν σε ορισμένα ζητήματα από αυτούς. Έτσι, η είσοδος των Φενταγίν στην πολιτική αρένα στα τέλη του '78, αρχές του '79 υπέφερε από συγκεκριμένα μειονεκτήματα και ελλείψεις:

- η απουσία ισχυρών δεσμών με κοινωνικές ομάδες-κλειδιά, όπως οι βιομηχανικοί εργάτες και το ημιπρολεταριάτο, εξαιτίας τόσο της καταστολής από τη μεριά του καθεστώτος όσο και της στρατηγικής του αντάρτικου που ακολουθούσαν οι ίδιοι οι Φενταγίν
- η απουσία σταθερής ηγεσίας, ενότητας και μεγέθους ικανού να παρέχει πιο στέρεα βάση στην όποια δράση
- ο κομμουνιστικός προσανατολισμός και η μαρξιστική-λενινιστική τάση σε ένα κοινωνικό πλαίσιο σημαδεμένο από τον ριζοσπαστικό λαϊκισμό των ισλαμιστών και από την εξαιρετικά ανισόμετρη κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη.

Είναι αναμφισβήτητο ότι η ιρανική Αριστερά διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην επανάσταση –σε πείσμα των διαφόρων αναθεωρητών ιστορικών και των απολογητών του ισλαμικού καθεστώτος, οι οποίοι αρνούνται έναν τέ-

30. Πολλά από αυτά που πραγματικά συνέβησαν στις εβδομάδες πριν ή μετά την επανάσταση παραμένουν διφορούμενα. Άλλοι ισχυρίζονται ότι ο Shahpour Bakhtiar, πρωθυπουργός για ένα σύντομο διάστημα, απελευθέρωσε όλους τους πολιτικούς κρατούμενους. Άλλοι λένε ότι ο "λαός" και/ ή ομάδες ανταρτών απελευθέρωσαν τους κρατούμενους.

τοιο ρόλο σε οποιονδήποτε άλλο πέρα από τι μουσουλμανικές μάζες, τον κλήρο και το επαναστατικό ισλαμικό τμήμα του Παζαριού. Στην πραγματικότητα, ήταν οι αριστερές αντάρτικες οργανώσεις –κυρίως οι Φενταγίν– αυτές που εισέβαλλαν σε αστυνομικά τμήματα και στρατόπεδα, που διένειμαν όπλα στο λαό και ήταν αυτές που μαζί με αποστάτες χαμηλόβαθμους αξιωματικούς του στρατού (τους περίφημους *homafar*) πολέμησαν την Αυτοκρατορική φρουρά του Σάχη (τους ονομαζόμενους και *Αθάνατους*) στην αεροπορική βάση Doshan Tappeh στις 9-11 Φεβρουαρίου. Τη μέρα πριν τον ένοπλο ξεσηκωμό, δεκάδες χιλιάδες υποστηρικτών των Φενταγίν –συμπεριλαμβανομένων πολλών αγωνιστών φοιτητών και μελών της Συνομοσπονδίας Ιρανών Φοιτητών (CISNU) που είχαν επιστρέψει στο Ιράν μερικές εβδομάδες πριν– πραγματοποίησαν δημόσια διαδήλωση στη μνήμη του Siahkal,[31] την ιρανική Moncada.[32] Το σύνθημα τους ήταν *"θα μετατρέψουμε όλο το Ιράν σε Siahkal"*. Και το έκαναν. Αλλά η πραγματικότητα έδειξε ακόμη μια φορά το ψυχρό και ειρωνικό της πρόσωπο: το βασικό πλεονέκτημα των Φενταγίν απέναντι στον κλήρο –η μαχητική/στρατιωτική τους εμπειρία– δεν διευκόλυνε την ισχυροποίηση της θέσης τους στο πολιτικό πεδίο. Αντίθετα συνέχισε να επικρατεί ο κλήρος μέσα από την κατάληψη της κρατικής εξουσίας μαζί με τους, άλλοτε συνεργάτες και άλλοτε αντίπαλους του, τους αυτοαποκαλούμενους φιλελεύθερους.

Στις αρχές της Ισλαμικής Δημοκρατίας, οι Φενταγίν απολάμβαναν μαζικής υποστήριξης ως αποτέλεσμα του ρόλου τους στην ένοπλη εξέγερση και της φήμης τους ως ηρωικών ανταρτών με πολλούς μάρτυρες. Παρόλα αυτά, η ασυνέχεια στο επίπεδο της ηγετικής τους ομάδας συνέβαλλε σημαντικά στην αδυναμία των Φενταγίν να διαδραματίσουν σημαντικότερο ρόλο στις εξελίξεις, κάτι που δεν ίσχυε όμως με τον ίδιο τρόπο για τους Μουτζαχεντίν και το κόμμα Tudeh.[33] Παρόλο που ένας σημαντικός αριθμός στελεχών των

---

31. (Σ.τ.μ) Το Φεβρουάριο του 1970, αντάρτες Φενταγίν επιτέθηκαν σε ένα αστυνομικό τμήμα στην πόλη Siahkal, πρωτεύουσα μιας επαρχίας στο βόρειο Ιράν. Αν και οι Φενταγίν ανακοίνωσαν δημόσια την ύπαρξη της οργάνωσης τους τον Απρίλιο του 1971, η επίθεση στο Siahkal θεωρήθηκε ως ορόσημο της αντίστασης στο καθεστώς του Σάχη, σηματοδοτώντας το πέρασμα στην ένοπλη πάλη.
32. (Σ.τ.μ) Στο στρατώνα της Moncada στο Σαντιάγκο της Κούβας, πραγματοποιήθηκε στις 26 Ιουλίου του 1953 η πρώτη ένοπλη επίθεση μιας μικρής ομάδας επαναστατών υπό την ηγεσία του Φιντέλ Κάστρο. Η επίθεση αυτή θεωρήθηκε το ξεκίνημα της Κουβανικής Επανάστασης.
33. Σε ένα κείμενο με τίτλο "A Balance-Sheet of the Left" (*Kankash,* vol. 1, no. 1, καλοκαίρι 1987, στα περσικά) ο Ali Ashtiani εκθέτει μια κοινωνικοψυχολογική ανάλυση των προβλημάτων της Αριστεράς στο μετεπαναστατικό Ιράν. Οι Φενταγίν για παράδειγμα, παρά το μεγάλο αριθμητικό τους μέγεθος βρίσκονταν στο περιθώριο εξαιτίας της αταξικής φύσης της κοινωνικής τους βάσης (φοιτητές) και του φόβου που τους διακατείχε, μήπως έχαναν την πολιτική και ιδεολογική τους καθαρότητα σε περίπτωση που ενώνονταν με άλλες πολιτικές δυνάμεις.

Μουτζαχεντίν έπεσε θύμα της αστυνομίας του καθεστώτος του Σάχη, ο Massoud Rajavi απέφυγε την εκτέλεση και αποφυλακίστηκε στις αρχές του 1979, για να απολαύσει μια προσωποπαγή λατρεία από τους οπαδούς του. Όσον αφορά το Κομμουνιστικό Κόμμα, εισέβαλλε στην πολιτική αρένα τη χρονιά 1978-79 με ανέπαφη την ηγετική του ομάδα –αφού οι περισσότερες ηγετικές φιγούρες του κόμματος κατά την περίοδο της δικτατορίας είχαν καταφύγει στην ΕΣΣΔ και στις λοιπές χώρες του ανατολικού μπλοκ.[34] Δυστυχώς, αυτές οι τρεις μεγαλύτερες οργανώσεις της ιρανικής αριστεράς δεν κινήθηκαν προς τη δημιουργία ενός μεταξύ τους συνασπισμού και καμία από αυτές δεν ήταν σε θέση να παρουσιάσει ένα πολιτικό πρόγραμμα που να προσελκύει διαφορετικά κοινωνικά στρώματα και να παρέχει ένα αξιόπιστο εναλλακτικό σχέδιο απέναντι στην νέα πολιτική εξουσία των μουλάδων και της "φιλελεύθερης μπουρζουαζίας".[35]

Μετά την εξέγερση του Φεβρουαρίου, στο Ιράν είχε αναπτυχθεί μια κλασσική επαναστατική κατάσταση δυαδικής εξουσίας: από τη μία, η προσωρινή κυβέρνηση του Mehdi Bazargan του Κινήματος Απελευθέρωσης και το υπουργικό συμβούλιο που αποτελούνταν κυρίως από ηγετικά μέλη του Εθνικού Μετώπου, από την άλλη, το Επαναστατικό Συμβούλιο των Αγιατολαχ και των άλλων ισλαμιστών. Η χαρισματική μορφή του Αγιατολαχ Χομεϊνί, ο οποίος είχε επιστρέψει από την εξορία στο Παρίσι τον Ιανουάριο του 1979, άρχισε να κερδίζει ολοένα και μεγαλύτερη υποστήριξη κατά τη διάρκεια των κυριότερων επεισοδίων της επανάστασης: στο Δημοψήφισμα της Ισλαμικής Δημοκρατίας το Μάρτιο του '79, στις εκλογές του Αυγούστου για την ανάδειξη του Συμβουλίου Ειδικών που θα επεξεργαζόταν το νέο Σύνταγμα, στο νέο δημοψήφισμα του Νοεμβρίου για το Σύνταγμα, στις προεδρικές εκλογές του Ιανουαρίου του 1980 και στις προεδρικές εκλογές του Μαρτίου και του Μαΐου. Μέσα σε αυτήν την περίοδο των 15 μηνών τέθηκαν μεγάλες προκλήσεις στην Αριστερά. Οι Φενταγίν, για παράδειγμα, πάλεψαν για να διατηρήσουν την πολιτική και ιδεολογική τους καθαρότητα και να μην υποκύψουν στις πολιτικές σκοπιμότητες και τον "πολιτικό ρεαλισμό", ιδιαίτερα σε σχέση με τις βουλευτικές εκλογές. Ούτως ή άλλως, πάντως, σε αυτήν την ταραχώδη περίοδο η Αριστερά είδε τις δυνάμεις της να αυξάνονται, ενώ παράλληλα ξεπήδησαν νέες οργανώσεις, ομάδες και κόμματα. (Για παράδειγμα, μια ομάδα μορφωμένων και πλούσιων ανθρώπων ανακοίνωσε με συνέντευξη τύπου το μετασχηματισμό της σε τροτσκιστικό κόμμα –συνέντευξη που για λόγους

---

34. Στην εξορία ηγέτης του Tudeh ήταν ο Γενικός Γραμματέας Eskandari. Μετά την Επανάσταση, αντικαταστάθηκε από τον Kianuri, ο οποίος ήταν πιο θετικός απέναντι στην εξουσία των κληρικών.
35. Σύμφωνα με τις αναλύσεις των Φενταγίν εκείνης της περιόδου, το νέο καθεστώς ήταν ένα "όργανο συμβιβασμού" που αποτελούνταν κυρίως από τον κλήρο, άλλα μικροαστικά στοιχεία και τη φιλελεύθερη αστική τάξη.

επίδειξης δόθηκε στο Intercontinental Hotel, πολυτελές ξενοδοχείο στη βόρεια Τεχεράνη).[36]

Κατά τη διάρκεια του 1979, οι κυριότερες οργανώσεις της Αριστεράς με βάση το πλήθος των μελών τους, ήταν: οι Φενταγίν, ιδιαίτερα δημοφιλείς με μεγάλη απήχηση, οι Μουτζαχεντίν, ιεραρχική οργάνωση με αφοσιωμένους οπαδούς και το δικό της στρατό, το Peykar, πρώην μαρξιστική τάση των Μουτζαχεντίν και νυν σφοδροί πολέμιοι του νέου καθεστώτος (τους αποδόθηκε ο χαρακτηρισμός "υπεραριστεροί" από την υπόλοιπη αριστερά), το Tudeh με πολλούς υποστηρικτές στην παλιότερη γενιά και μέσα στην γραφειοκρατία,[37] το Koumaleh και το Κουρδικό Δημοκρατικό Κόμμα, με επιρροή αμφότερα στην επαρχία του Κουρδιστάν, το Rah-e Kargar (τώρα περιλαμβάνει και την Ομάδα της Παλαιστίνης), το οποίο προέκυψε από την κοινότητα που σχημάτισαν αρκετοί αγωνιστές κατά την μακρόχρονη παραμονή τους στη φυλακή, ενώ βασικό χαρακτηριστικό της οργάνωσης ήταν οι επιρροές από τους Αλτουσέρ και Πουλαντζά, το Εθνικό Δημοκρατικό Μέτωπο, με ηγέτη έναν ανιψιό του Dr. Mossadegh και βασική του γραμμή την προσπάθεια ενίσχυσης της δημοκρατίας στο νέο καθεστώς, αν και περιφρονούνταν από την υπόλοιπη αριστερά για την αδιαφορία απέναντι στα εργατικά στρώματα και για τον συνολικά αστικό χαρακτήρα της οργάνωσης, καθώς και ένας αριθμός τροτσκιστικών κομμάτων προσκείμενων στην Δ' Διεθνή, που σε γενικές γραμμές θεωρούσαν το νέο καθεστώς αντιμπεριαλιστικό και προοδευτικό. Επίσης υπήρχε ένας αριθμός μικρότερων μαοϊκών ομάδων όπως το

36. Μία από τις συνήθεις κατηγορίες κατά της Αριστεράς αφορούσε την κοινωνική της σύνθεση, ότι δηλαδή τα περισσότερα μέλη της ήταν άτομα "υψηλού επιπέδου", μορφωτικά και οικονομικά, οπότε δεν μπορούσαν να κατανοήσουν το λαό και να μιλήσουν τη γλώσσα του. Κάτι τέτοιο βέβαια δεν ισχύει. Οι αριστερές οργανώσεις προσέλκυαν κόσμο από όλες τις εθνοτικές ομάδες και κοινωνικές τάξεις. Είναι αλήθεια ότι η κυρίαρχη κοινωνική ομάδα ήταν οι φοιτητές, αλλά πολλοί από αυτούς προέρχονταν από εργατικές, κατώτερες μικροαστικές και φτωχές οικογένειες.

37. Ένα από τα βασικότερα μέσα επιρροής των Φενταγίν στον ιρανικό πληθυσμό ήταν ο τύπος, αφού οι μεγάλες εφημερίδες τον Ιανουάριο του '79 ήταν υπό τον έλεγχο των εργατών και διοικούνταν από συμβούλια υπαλλήλων. Οι αγωνιστές που συμμετείχαν σε αυτά τα συμβούλια ήταν έμπειροι δημοσιογράφοι που μέσα από τις εφημερίδες τους προωθούσαν την αντίθεση στο Σάχη και την υποστήριξη στην Αριστερά. Με το ξέσπασμα της Επανάστασης, ο κυριότερος όγκος της δημοσιογραφικής τους δουλειάς είχε να κάνει με τις οργανώσεις της Αριστεράς, την ένοπλη πάλη καθώς και με συνεντεύξεις με αποφυλακισμένους πολιτικούς κρατούμενους και συγγενείς νεκρών ανταρτών (για παράδειγμα τη μητέρα του Bizhan Jazani). Ένας από αυτούς του παραδοσιακά φιλοαριστερούς δημοσιογράφους ήταν και ο Mr Atefi. Το 1970 ήταν εκδότης του *Kayhan*. Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης ήταν υποστηρικτής του κόμματος Tudeh. Εκτελέστηκε από την Ισλαμική Δημοκρατία το 1983 όταν και εξαπολύθηκαν κατασταλτικά μέτρα ενάντια στο Tudeh.

Ranjbaran, πρώην RO, και το Εργατικό-Αγροτικό Κόμμα, πρώην Toufan. Όλες αυτές οι ομάδες (με την εξαίρεση του ΕΔΜ) ήταν σε μεγάλο βαθμό δογματικές, βασικό χαρακτηριστικό άλλωστε της Αριστεράς σε όλο τον κόσμο εκείνη την περίοδο. Εκ των υστέρων, οι αναλύσεις αυτών των οργανώσεων φαίνονται ιδιαίτερα απλοϊκές. Μόνο το Rah-e Kargar ξεχωρίζει: στην προσπάθεια τους να κατανοήσουν το χαρακτήρα της νέας πολιτικής εξουσίας βασίστηκαν στην *18η Μπρυμαίρ* του Μαρξ και σε θεωρητικά εργαλεία προερχόμενα από τον Πουλαντζά, όπως η έννοια του συνασπισμού εξουσίας.

vii. συνύπαρξη ή αντιπαράθεση

Κατά τη διάρκεια των ετών 1979 και 1980, η Αριστερά δυσκολευόταν αφενός να κατανοήσει τη φύση του νέου καθεστώτος, αφετέρου να διαμορφώσει αντίστοιχα μια ξεκάθαρη στρατηγική συνύπαρξης ή αντιπαράθεσης με αυτό. Οι περισσότερες αριστερές οργανώσεις κινήθηκαν ανάμεσα στην επιφυλακτική υποστήριξη και την ολική υπεράσπιση. Μόνο δύο από αυτές (το μαοϊκό Peykar και μια ομάδα υπό την ηγεσία της Ashraf Dehghani, πρώην αντάρτισσα των Φενταγίν και αδερφή του κομμουνιστή μάρτυρα Behrouz) ήταν ολοκληρωτικά αντίθετες στο νέο καθεστώς. Κι αυτό όχι τόσο εξαιτίας του ισλαμικού του χαρακτήρα ή των αντιδημοκρατικών του τάσεων, όσο επειδή το θεωρούσαν συνέχεια της καπιταλιστικής ή κομπραδόρικης εξουσίας. Το Peykar απέρριπτε σθεναρά οποιαδήποτε άλλη μορφή εξουσίας πέρα από την δημοκρατία του λαού και θεωρούσε τους Μουτζαχεντίν και το Tudeh ολοκληρωτικά συμβιβασμένους με τις λαϊκιστικές και ρεβιζιονιστικές αντιλήψεις περί λαϊκής κυριαρχίας. Γι' αυτό το Peykar έστρεψε κυρίως τα βέλη της κριτικής του στους Φενταγίν, χλευάζοντας τους για το γεγονός ότι θεωρούσαν το νέο καθεστώς *"μικροαστικό"*. Παράλληλα, σύμφωνα με το Peykar, η κυβέρνηση του Bazargan ήταν *"προδοτική κυβέρνηση"* που υπηρετούσε τα συμφέροντα του *"κομπραδόρικου καπιταλισμού"* και ήταν *"άμεσα συνδεδεμένη με τον ιμπεριαλισμό"*. Αντίθετα, *"η ισλαμιστική φράξια που βρίσκεται στην εξουσία και στο Επαναστατικό Συμβούλιο (παρόλο που έχει αποδείξει τον αντεπαναστατικό της ρόλο τους τελευταίους εννιά μήνες) δεν έχει άμεσα συμφέρον στη διαφύλαξη της εξουσίας των ιμπεριαλιστών στο Ιράν"*.[38]

Στην πραγματικότητα, το μεγαλύτερο τμήμα της ιρανικής αριστεράς αναλωνόταν σε επιθέσεις ενάντια στη φιλελεύθερη φράξια της κυβέρνησης αφήνοντας στο απυρόβλητο τους ισλαμιστές που συμμετείχαν στην εξουσία. Βέβαια, ήταν αυτονόητη και αναπόφευκτη η εναντίωση στον Bazargan,

38. *Peykar,* no. 30, Νοέμβριος 1979. Το Πεϊκάρ προερχόταν από τους Μουτζαχεντίν, όντας στο παρελθόν η μαρξιστική τάση της οργάνωσης. Στα μέσα της δεκαετίας του '70, επιχείρησε ένα εσωτερικό "πραξικόπημα" με σκοπό τη μετατροπή της σε καθαρά μαρξιστικό-λενινιστικό κόμμα.

ο οποίος έκανε ανοιχτά τέτοιες αντιαριστερές δηλώσεις όπως η παρακάτω το Σεπτέμβριο του '79: *"Εσείς οι Δυτικοί δεν μπορείτε να κατανοήσετε την αριστερά μας. Οι αυτοαποκαλούμενοι αριστεριστές της χώρας μας είναι οι πιο επικίνδυνοι εχθροί της επανάστασης. Δεν έκαναν τίποτα στον αγώνα ενάντια στον Σάχη. Τώρα, είναι αυτοί που υποκινούν απεργίες, διαδηλώσεις και εξεγέρσεις. Είναι πράκτορες της SAVAK."*[39] Όπως ήταν φυσιολογικό, η αμοιβαία έχθρα μεταξύ της Αριστεράς και των φιλελεύθερων λειτούργησε προς όφελος του ισλαμικού κλήρου.

Όσον αφορά τους Φενταγίν, όπως φαίνεται και από άρθρα στην εφημερίδα της οργάνωσης *Kar* (*Εργασία*), οι αναλύσεις τους για τη φύση του νέου καθεστώτος ήταν συχνά ολότελα διαφορετικές και αντιφατικές μεταξύ τους. Έτσι, στην αρχή η Προσωρινή Κυβέρνηση αποκαλείται "νόμιμη" και "εθνική" και επευφημείται ο Bazargan για το σεβασμό του προς στις δημοκρατικές ελευθερίες (ιδιαίτερα της συνάθροισης και του τύπου) σε αντίθεση με τις θέσεις των *"αντιδραστικών φονταμενταλιστών"*. Λίγο καιρό μετά, όμως, καταγγέλλονται ορισμένα από τα μέλη του υπουργικού συμβουλίου του Bazargan ως *"τυχοδιωκτικά στοιχεία"*, ασκείται κριτική στον ίδιο τον Bazargan για την αντίθεση που προέβαλλε στην εκτέλεση υπουργών του Σάχη και επευφημείται ο *"αντιμπεριαλιστής Χομεϊνί"* σε αντίθεση με τη φιλελεύθερη αστική τάξη. Σε ένα άρθρο στην *Kar* προσάφθηκε στο Εθνικό Μέτωπο η κατηγορία της "συνωμοσίας" σε σχέση με τις μάχες στο Khorramshahr, μια πόλη-λιμάνι στη νότια επαρχία του Khuzestan με κυρίαρχο πληθυσμιακά το αραβικό στοιχείο.[40] Δεν ασκήθηκε όμως σε καμία περίπτωση άμεση κριτική στον Αγιατολαχ Χομεϊνί, ή στην εξουσία που ασκούσε. Συνολικά, η στάση των Φενταγίν απέναντι στο Ισλαμικό Δημοκρατικό Κόμμα, στο Επαναστατικό Συμβούλιο και στην Επιτροπή των Ιμάμηδων ήταν πολύ ήπια σε σύγκριση με τους λίβελους που εκτοξεύονταν ενάντια στους *"φιλελεύθερους"*, την κυβέρνηση και το Εθνικό Μέτωπο.

Η OCU, κατά γενική ομολογία η οργάνωση με την μεγαλύτερη θεωρητική οξύτητα και βάθος στις αναλύσεις της, αδυνατούσε, επίσης, να ορίσει σαφώς τη φύση του νέου καθεστώτος: ήταν ένα εξ ολοκλήρου καπιταλιστικό καθεστώς άρα μη υπερασπίσιμο ή ένα μικροαστικό καθεστώς και άρα άξιο έστω και μερικής υποστήριξης; Σε ένα άρθρο με τίτλο "Ταξική κυριαρχία: το Ιράν ένα χρόνο μετά την Εξέγερση", γινόταν διάκριση ανάμεσα στο νέο *"ισλαμικό καθεστώς"* και το *"καπιταλιστικό κράτος"*, το οποίο *"δεν μπορεί να και δεν διαφέρει θεμελιωδώς από το κράτος που υπήρχε δύο ή και δέκα χρόνια πριν"*. Αλλά στην προσπάθεια του να αντικρούσει τη θέση του Tudeh, ότι δηλαδή

39. Βλ. E.Abrahamian, "The Guerrilla Movement in Iran, 1963-1977", *MERIP Reports,* no. 86, March-April 1980, p. 9.
40. "The Role of Imperialism and Reaction in the Bloody Events of Khorramshahr', *Kar,* 24 May 1979.

το νέο κράτος του κλήρου και της μικροαστικής τάξης ήταν εφικτό να ακολουθήσει ένα μη καπιταλιστικό δρόμο και μια ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική, το OCU οδηγήθηκε σε υπερβολές. Γιατί πως μπορούσε να υποστηριχθεί σοβαρά ότι η οικονομική πολιτική του ισλαμικού καθεστώτος –ένα μείγμα λαϊκισμού, κρατισμού και αναχρονιστικών τάσεων (π.χ. η κατάργηση του έντοκου δανεισμού)– αντανακλούσε τους *"νόμους της καπιταλιστικής συσσώρευσης";* Και πώς μπορούσε το OCU να παραβλέψει την απουσία ενός *"καπιταλιστικού προγράμματος"* στο νέο καθεστώς –κάτι που ισχύει μέχρι σήμερα; Πολύ απλά, η κυβέρνηση δεν ήταν ούτε καπιταλιστική ούτε αστική. Ήταν όντως μικροαστική, αλλά με έναν τρόπο που θα ανάγκαζε την Αριστερά να δώσει νέο νόημα σε αυτόν τον όρο και να συνειδητοποιήσει ότι ένα μικροαστικό, αντικαπιταλιστικό, αντιμπεριαλιστικό και αντισιωνιστικό καθεστώς μπορεί να μην έχει ουδεμία σχέση με το σοσιαλιστικό όραμα και σχέδιο. Επίσης η Αριστερά θα συνειδητοποιούσε ότι ένα τέτοιο καθεστώς δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ούτε καν προοδευτικό, κάτι που το είχε συνειδητοποιήσει ήδη ο γυναικείος πληθυσμός του Ιράν με την επιβολή της μπούργκα.

Το πραγματικά επίδικο ζήτημα, με άλλα λόγια, δεν ήταν αν το καθεστώς ήταν καπιταλιστικό, αλλά το γεγονός ότι αυτό το καθεστώς δεν ήταν σε θέση να οργανώσει μια βιώσιμη και δίκαιη οικονομία, που να διαφυλάσσει τα δημοκρατικά δικαιώματα και να βασίζεται στις κοινωνικές ανάγκες του πληθυσμού. Αυτή ήταν η πραγματικότητα, παρόλο που το καλοκαίρι του 1979, η κυβέρνηση, ακολουθώντας το νέο Ισλαμικό Σύνταγμα, προχώρησε στην εθνικοποίηση των κυριότερων βιομηχανιών, των τραπεζών, των ασφαλιστικών εταιρειών και του εξωτερικού εμπορίου. Άλλες επιχειρήσεις επρόκειτο να λειτουργήσουν ως συνεταιρισμοί, ενώ παράλληλα αναγνωριζόταν η ύπαρξη και του ιδιωτικού τομέα, που αποτελούνταν κυρίως από το Bazaar και την αγροτική ιδιοκτησία. Η Αριστερά υποδέχτηκε ευμενώς την εθνικοποίηση ως τμήμα της διαδικασίας "απόκομπραδορικοποίησης", παρόλο που οι Φενταγίν συνέχιζαν να εξηγούν στους εργάτες τη διαφορά αυτής της κατάστασης από ένα καθεστώς εργατικού ελέγχου και πραγματικής κοινωνικοποίησης των μέσων παραγωγής. Δυστυχώς, η κρατικιστική οικονομική στρατηγική του νέου καθεστώτος τράβηξε το χαλί κάτω από τα πόδια της Αριστεράς, αφού της στέρησε ένα από τα κυριότερα εργαλεία προπαγάνδας και πολιτικής που διέθετε. Επίσης, υπονόμευσε τα εργοστασιακά συμβούλια και την εργατική αυτοδιεύθυνση ελέγχοντας πλήρως το πιστωτικό σύστημα, την παροχή πρώτων υλών και τη διανομή των αγαθών. Επιπλέον, η εθνικοποίηση εφόσον δεν συνοδευόταν από μια αναπτυξιακή στρατηγική δεν οδήγησε σε μια υγιή και αναπτυσσόμενη οικονομία: οι μεγάλες βιομηχανίες έγιναν μόνιμη πηγή χρηματοπιστωτικού ελλείμματος, κάτι που θα οδηγούσε αναπόφευκτα, ειδικά σε μια συγκυρία που το κράτος επιβαρυνόταν και με την κάλυψη κοινωνικών και πολεμικών δαπανών, στην απαίτηση για ιδιωτικο-

ποιήσεις.[41] Καθώς η κατάσταση της οικονομίας εξελισσόταν, οι οργανώσεις τη Αριστεράς ήταν απρόθυμες ή και ανίκανες να κάνουν κάτι περισσότερο από το να καταδεικνύουν την εμφανώς ad hoc φύση του κυβερνητικού σχεδιασμού και από το να κάνουν γενικές αναφορές σχετικά με την κρίση, κάτι που απείχε πολύ στην πραγματικότητα από τη συγκρότηση μιας εναλλακτικής οικονομικής στρατηγικής.

viii. υπονομεύοντας την αριστερά

Το ισλαμικό καθεστώς κατόρθωσε να υπονομεύσει την Αριστερά όχι μόνο με τις λαϊκίστικες, ριζοσπαστικές οικονομικές και κοινωνικές πρακτικές του, αλλά και με πολλούς άλλους τρόπους. Ένας από αυτούς ήταν να προβεί σε αντιμπεριαλιστικές πολιτικές δράσεις, όπως ήταν η κατάληψη της αμερικανικής πρεσβείας το Νοέμβριο του 1979, η οποία και έχαιρε της υποστήριξης του Αγιατολάχ Χομεϊνί και είχε ιδιαίτερη απήχηση στους Ιρανούς. Ένας άλλος τρόπος ήταν ο ωμός εκφοβισμός και η βιαιότητα, πρακτικές που ξεκίνησαν από πολύ νωρίς. Αυτόκλητοι *"μαχητές του Θεού"* (*hezbollahi*) παρενοχλούσαν συστηματικά αριστερούς και το 1979 έντεκα Φενταγίν εκτελέστηκαν στο Κουρδιστάν από επαναστατικούς φρουρούς. Στις αρχές του 1980, στη βορειοδυτική περιοχή του Turkaman Sahra που συνορεύει με την Κασπία θάλασσα, το καθεστώς κατέστειλε χωρίς οίκτο ένα πολιτικό-πολιτιστικό κίνημα που αναπτύχθηκε μεταξύ των κατοίκων της περιοχής που προσδιορίζονταν εθνικά ως Τούρκοι. Οι πληθυσμοί αυτοί υποστήριζαν τους Φενταγίν και είχαν δεχτεί βοήθεια από αυτούς στην οργάνωση πολλών αγροτικών κολεκτίβων. Τέσσερις ηγέτες των Φενταγίν –όλοι τους Τουρκομάνοι– απήχθηκαν και δολοφονήθηκαν. Τον Απρίλιο, ο "φιλελεύθερος" Πρόεδρος Bani-Sadr υιοθέτησε την έναρξη της Ισλαμικής Πολιτιστικής Επανάστασης, μια ειδεχθής διαστρέβλωση της αρχικής μαοϊκής ιδέας.[42] Αυτό οδή-

41. Το 1984, όταν ο τότε πρόεδρος, Ali Khameneh'i (σήμερα είναι ο ανώτατος θρησκευτικός ηγέτης, σ.τ.μ. –βλ. και υποσημείωση 26), κυνηγούσε την επανεκλογή του, παρουσίασε τις απόψεις του σχετικά με την ανάγκη αποκρατικοποίησης συγκεκριμένων τομέων της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, οι οποίοι με τον τρόπο λειτουργίας τους έρχονταν σε αντίθεση με άρθρα του Συντάγματος, όπως βέβαια ερμήνευε ο ίδιος ο πρόεδρος το Σύνταγμα.
42. Πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχει διχογνωμία για το ρόλο του Badi-Sadr στην Ισλαμική Πολιτιστική Επανάσταση, τη σύγκρουσή του με τις συνελεύσεις των φοιτητών και το κλείσιμο των πανεπιστημίων. Σε ένα δοκίμιό της στο *Sossialism va Enghelab* η Homa Nateq ισχυρίζεται ότι ο Bani-Sadr, αν και έκανε προκλητικές δηλώσεις, ουσιαστικά δεν ευνοούσε αλλά ούτε και είχε τον έλεγχο της υπόθεσης. Η ίδια πιστεύει ότι πίσω από την ισλαμική πολιτιστική επανάσταση βρισκόντουσαν άτομα όπως ο Ayatollah Behehsti (που στη συνέχεια σκοτώθηκε κατά τη θεαματική βομβιστική επίθεση των Μουτζαχεντίν) και ο Dr. Ayat.

γησε σε σύγκρουση με τις συνελεύσεις των πανεπιστημίων και ειδικά με τους πιο ριζοσπάστες φοιτητές που είχαν σχέση με διάφορες αριστερές οργανώσεις. Για τα επόμενα δύο χρόνια, όλα τα πανεπιστήμια και ορισμένα Λύκεια παρέμειναν κλειστά, ενώ το πρόγραμμα σπουδών εξισλαμίστηκε πλήρως και οι σχολές που είχαν αριστερό προσανατολισμό καταργήθηκαν.

Όλες αυτές οι εξελίξεις είχαν βαρύ τίμημα για την Αριστερά. Τον Ιούνιο η οργάνωση των Φενταγίν διχάστηκε σχετικά με τη φύση του καθεστώτος σε μια Μειοψηφία και μια Πλειοψηφία, στην οποία συμπεριλαμβανόταν και η αποκαλούμενη *αριστερή πτέρυγα* (Jenah-e Chap). Ακολούθησε η διάσπαση και τελικά η διάλυση της μαζικής οργάνωσης γυναικών που σχετιζόταν με τους Φενταγίν, καθώς και η σταδιακή παρακμή του κινήματος των εργατικών συμβουλίων. Το Σεπτέμβριο, ιρακινά στρατεύματα εισέβαλαν στη νότια επαρχία του Khuzestan, λεηλατώντας και καταστρέφοντας την περιοχή. Τελικά αποδείχθηκε ότι ο Σαντάμ Χουσεΐν, ο οποίος πίστευε ότι το καθεστώς θα κατέρρεε αυτόματα, είχε κάνει ένα μνημειώδες σφάλμα. Και αυτό γιατί η εισβολή ξύπνησε έναν πατριωτικό οίστρο σε εκατομμύρια Ιρανούς και τους οδήγησε –ακόμη και αυτούς που μέχρι τότε είχαν παραμείνει απρόσβλητοι– να συσπειρωθούν γύρω από το καθεστώς για να υπερασπιστούν την πατρίδα τους. Για ακόμη μια φορά η Αριστερά βρέθηκε αντιμέτωπη με το πρόβλημα ότι έπρεπε να ανταποκριθεί σε μια νέα πιεστική εξέλιξη. Το Peykar συνηγορούσε υπέρ μιας πολιτικής μπολσεβίκικου τύπου με τη λογική *"να στρέψουμε τα όπλα εναντίον του καθεστώτος".* Το Κομμουνιστικό Κόμμα (Tudeh), η Πλειοψηφία των Φενταγίν, οι Μουτζαχεντίν, οι Τροτσκιστές και οι Ranjabaran –που εξακολουθούσαν να υπερασπίζονται το καθεστώς ως προοδευτικό εξαιτίας του αντιμπεριαλισμού του– καταδίκασαν τους Ιρακινούς και στήριξαν την ιρανική άμυνα. Η Μειοψηφία των Φενταγίν έπραξε ανάλογα, αλλά χαρακτήρισε τον πόλεμο ως σύγκρουση μεταξύ δύο αντιδραστικών καθεστώτων, στην οποία το κόστος θα το πλήρωναν οι λαοί και των δύο κοινωνιών. Όπως και οι υπόλοιπες αριστερές οργανώσεις, οι Μειοψηφικοί Φενταγίν έστειλαν και αυτοί εθελοντές στο Νότο στην αρχή του πολέμου, πολλοί από τους οποίους και πέθαναν.

Ο πόλεμος αποδείχθηκε ευεργετικός για τους Ισλαμιστές και για έναν άλλο λόγο. Έδωσε την ευκαιρία στο κυρίαρχο Ισλαμικό Δημοκρατικό Κόμμα (IRP) να εξουδετερώσει τους Φιλελεύθερους αντίπαλους-συνεργάτες (τον Bani-Sadr και τους συνοδοιπόρους του) και την Αριστερά. Η άνοιξη του 1981 ήταν μια περίοδος μεγάλης έντασης και τα γεγονότα εκτυλίσσονταν με τέτοια ταχύτητα ώστε η Αριστερά αδυνατούσε συνεχώς να ακολουθήσει. Το παρακάτω απόσπασμα, αποτυπώνει γλαφυρά το δίλημμα που αντιμετώπιζαν οι Φενταγίν: *"Εξαιτίας της ταχύτητας των καθημερινών γεγονότων, δεν έχουμε τον απαιτούμενο χρόνο για βαθιά θεωρητική δουλειά και συνολικό ιδεολογικό αγώνα έτσι ώστε να βρούμε ουσιαστικές απαντήσεις για κάθε ένα ζήτημα. Σήμερα, ενώ ένας σωρός ανολοκλήρωτων καθηκόντων βαραίνει στους ώμους μας και καθημε-*

ρινά ερχόμαστε αντιμέτωποι με νέα γεγονότα, είμαστε υποχρεωμένοι να βρούμε, σε σύντομο χρόνο, συμπαγείς, ξεκάθαρες και ολοκληρωμένες απαντήσεις. Το να αναβάλουμε αυτό το χρέος για μια μακρά περίοδο θεωρητικής επεξεργασίας και ιδεολογικής πάλης ισοδυναμεί με απραξία, με ολιγωρία απέναντι στο μαζικό κίνημα, με τη μεταμόρφωσή μας σε εξάρτημα της μικροαστικής σταυροφορίας.”

Στην αρχική θεωρητική αδυναμία των Φενταγίν, ήρθαν να προστεθούν και οι αξιώσεις των καιρών που απαιτούσαν εγρήγορση και όχι στοχασμό. Επιπλέον, *“οι σταυροφόροι της μικροαστικής τάξης”,* οι Μουτζαχεντίν, συμπεριφέρονταν σαν μοναχικοί καβαλάρηδες, περιπλέκοντας το πρόβλημα που αντιμετώπιζε σύσσωμη η Αριστερά. Καθώς αναπτύσσονταν τριβές μεταξύ του IRP και του Bani-Sadr, οι Μουτζαχεντίν αποφάσισαν να πάρουν το μέρος του Προέδρου, κάτι που έθιξε όσους αριστεριστές θυμόντουσαν το ρόλο που είχε παίξει κατά τη διάρκεια της Ισλαμικής Πολιτιστικής Επανάστασης. Η κοσμική Αριστερά και οι Μουτζαχεντίν άρχισαν να απομακρύνονται, καθώς οι τελευταίοι άρχισαν να εμφανίζουν αρχηγικές τάσεις και μια χαρακτηριστική αδιαφορία για ενότητα με την κοσμική Αριστερά. Αυτό ακριβώς αντανακλούσε και η συμμαχία τους με τον Bani-Sadr και η δημιουργία του Εθνικού Συμβουλίου Αντίστασης (NRC). Γιατί η Αριστερά έμαθε για πρώτη φορά αυτές τις εξελίξεις μέσα από φυλλάδια και εφημερίδες και η πόρτα κάθε άλλο παρά *“παρέμεινε μισάνοικτη”* σε περίπτωση που επιθυμούσε να συμμετάσχει *“σε μια κυβέρνηση για την ανοικοδόμηση της Ισλαμικής Δημοκρατίας”.* Όπως προέβλεψε η *Raha’i,* η εφημερίδα του OCU: *“Χωρίς αμφιβολία, κάποιοι θα μπουν* (σ.τ.μ στην κυβέρνηση) *και μόνο τότε θα συνειδητοποιήσουν ότι θα πρέπει να καθίσουν στο πάτωμα, κοντά στην πόρτα, σαν πολίτες β΄ κατηγορίας, για να νομιμοποιήσουν με την παρουσία τους τη σύναξη και τίποτα περισσότερο”.* Αυτοί που αποφάσισαν να συμμετάσχουν –γνωστοί αριστεροί διανοούμενοι και το Κουρδικό Δημοκρατικό Κόμμα– διαχωρίστηκαν τελικά από το NRC όταν έγινε ξεκάθαρο ότι οι Μουτζαχεντίν ήταν πραγματικά οι επικεφαλής και ο Massoud Rajavi ο αυταρχικός ηγέτης. Μέχρι το 1985 ακόμη και ο Bani-Sadr είχε εγκαταλείψει το NRC, μετά από τη συνάντηση στο Παρίσι του Rajavi με τον Ιρακινό υπουργό εξωτερικών. Σε τελική ανάλυση, ό,τι και αν πίστευε κανείς για το καθεστώς του Χομεϊνί, τίποτα δεν δικαιολογούσε τη συμφιλίωση με αυτούς που ευθύνονταν για την εισβολή στο Ιράν, τη χρησιμοποίηση χημικών όπλων και το βομβαρδισμό αμάχων.

Εν τω μεταξύ, όπως και ήταν αναμενόμενο, τον Ιούνιο του 1981 το ισλαμιστικό καθεστώς συνέλαβε αριστερούς (συμπεριλαμβανομένου και του πολυαγαπημένου ποιητή και θεατρικού συγγραφέα των Φενταγίν, Saeed Soltanpour), κατήγγειλε τους Μουτζαχεντίν ως προδότες και ζήτησε την παραπομπή του Bani-Sadr σε δίκη. Στελέχη των Μουτζαχεντίν άρχισαν να διαδηλώνουν στους δρόμους και το καθεστώς απάντησε σκληρά. Όταν οι Μουτζαχεντίν τοποθέτησαν βόμβα στο αρχηγείο του IRP που στοίχισε τη ζωή σε πάνω από εκατό ανθρώπους, συμπεριλαμβανομένης ολόκληρης της ηγε-

σίας, το καθεστώς κήρυξε πόλεμο. Ο Soltanpour εκτελέστηκε, πολλοί Μουτζαχεντίν συνελήφθησαν, οι Bani-Sadr και Rajavi απέδρασαν στο Παρίσι. Ακολούθησαν δύο χρόνια όπου βασίλευσε ο τρόμος, με βομβιστικές επιθέσεις των Μουτζαχεντίν και αντίποινα από την πλευρά του καθεστώτος. Πλήθος Μουτζαχεντίν ακτιβιστών και συμπαθούντων συγκεντρώθηκαν και φυλακίστηκαν, όπου πολλοί υποβλήθηκαν σε βασανισμούς και εκτελέσεις. Οι κομμουνιστικές οργανώσεις όπως οι Φενταγίν, το Rah-e Kargar και το OCU χαρακτήρισαν τις δραστηριότητες των Μουτζαχεντίν ως πραξικοπηματικές ή μπλανκιστικές που το μόνο τους αποτέλεσμα ήταν να προκαλούν το κράτος σε μια μάχη, την οποία η αντίσταση ξεκάθαρα δεν μπορούσε να κερδίσει. Παρόλα αυτά θεώρησαν ότι η αλληλεγγύη απαιτούσε από αυτούς να πάρουν μέρος στον μικρής κλίμακας εμφύλιο πόλεμο που είχε ξεκινήσει. Κατά τη διάρκεια του πολέμου αυτού πολλοί αριστεριστές έχασαν τις ζωές τους, τις περιουσίες τους ή το ηθικό τους. Άλλοι εγκατέλειψαν το Ιράν για να γλιτώσουν από την τρομοκρατία. Ηττημένες και κατακερματισμένες, πολλές αριστερές οργανώσεις βίωσαν νέες διασπάσεις ή διαλύθηκαν. Οι Ranjbaran (οι Μαοϊκοί που ήταν υπέρ του καθεστώτος) και το Peykar (οι αντικαθεστωτικοί Μαοϊκοί) δεν υπάρχουν πλέον. Οι τροτσκιστικές οργανώσεις που για πολύ καιρό υπερασπιζόντουσαν το καθεστώς ως αντιμπεριαλιστικό, εξαφανίστηκαν και αυτές. Μια φράξια στο εσωτερικό της Μειοψηφίας που αυτοαποκαλούνταν Τάση για την Σοσιαλιστική Επανάσταση αποσπάστηκε και επιχείρησε να σχηματίσει συλλογικότητες γύρω από έντυπα τόσο στην Ευρώπη όσο και στις ΗΠΑ, αλλά τελικά διαλύθηκε λόγω εσωτερικών συγκρούσεων. Η Μειοψηφία των Φενταγίν υπέστη νέα διάσπαση το 1986. Το OCU περιορίστηκε σε ομάδα μελέτης, χωρίς όμως να κατορθώσει να παράγει ευφυείς αναλύσεις για τις εξελίξεις στο Ιράν.

ix. η αποτυχία του tudeh

Και τι συνέβη με το Κόμμα Tudeh και την Πλειοψηφία των Φενταγίν; Από την αρχή το Tudeh είχε προσπαθήσει να ενταχθεί στη νέα πολιτική ελίτ, προπαγανδίζοντας τη θεωρία της μη καπιταλιστικής ανάπτυξης και το ρόλο της μικροαστικής τάξης στην εθνική δημοκρατική επανάσταση. Το Tudeh μπορεί να θεωρηθεί σχεδόν εξολοκλήρου υπεύθυνο για την κοινωνική διάχυση εννοιών όπως *"ο προοδευτικός κλήρος"* και *"το επαναστατικό Ισλάμ"*. Όλα τα κείμενα του Tudeh ήταν γεμάτα με διαρκείς αναφορές στους προφήτες. Ο βασικός θεωρητικός του κόμματος, ο διάσημος συγγραφέας Ehsan Tabari ασχολήθηκε εκτεταμένα με το θέμα και είναι κατά πάσα πιθανότητα ο συγγραφέας του ενός βιβλίου που κυκλοφόρησε ευρέως με τον τίτλο *Ο Προοδευτικός Κλήρος και Εμείς*. Ένα μικρό απόσπασμα αρκεί για την κατανόηση των θέσεων του βιβλίου: *"Το πρόγραμμα της σοσιαλιστικής ανάπτυξης που τέθηκε από τον επιστημονικό σοσιαλισμό, παρουσιάζει ορισμένες συγγένειες με κοι-*

νωνικά αιτήματα και αρχές του Ισλάμ και των Σιιτών… και το γεγονός αυτό καθιστά τη συνεργασία μεταξύ των υποστηρικτών του σοσιαλισμού και τον προοδευτικό κλήρο και τους δικούς του υποστηρικτές, όχι μόνο εφικτή αλλά απαραίτητη".

Η παγκόσμια μαρξιστική επιθεώρηση (*World Marxist Review*) δημοσίευσε το 1982 ένα άρθρο του Tabari (αφού είχε ήδη ξεκινήσει η σχεδιασμένη επίθεση στη μαχόμενη Αριστερά!) με τίτλο "ο Ρόλος της Θρησκείας στην Επανάσταση μας". Στο άρθρο αυτό ισχυρίζεται ότι το Ισλάμ *"είναι η ιδεολογία της αντιμπεριαλιστικής επανάστασης"* και πλέκει το εγκώμιο του Ιμάμη Χομεϊνί ενώ συγχρόνως επιτίθεται σε *"φιλελεύθερους"* όπως ο Bazargan και σε μέλη του Εθνικού Μετώπου. Αναφέρεται στον αντικομμουνισμό και σε *"φασιστικού τύπου ομάδες κάτω από τον μανδύα του Ισλαμισμού"* (*hezbollahi*) αλλά δεν τις συνδέει με το ισλαμικό κράτος. Στη συνέχεια κάνει μια διάκριση ανάμεσα στο *"Επαναστατικό Ισλάμ"* και το *"Παραδοσιακό Ισλάμ"* και διαχωρίζει το Κόμμα "από ακραίες αριστερίστικες γκρούπες" που αντιπαρατίθενται στο Ισλάμ και την ισλαμική δημοκρατία. Σε αντίθεση με αυτές *"το Κόμμα μας υποστηρίζει την επανάσταση".* Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι, παρόλα τα λάθη της, η ριζοσπαστική Αριστερά τουλάχιστον έκανε έναν πολιτικό διαχωρισμό ανάμεσα στην ιρανική επανάσταση και το ισλαμικό καθεστώς. Από την πλευρά του το Tudeh επεξεργαζόταν την δική του εκδοχή του γραφειοκρατικού εκφυλισμού.

Υπάρχει τουλάχιστον μια περίπτωση όπου ο Ehsan Tabari παρουσίασε τηλεοπτικά σε μια φιλοσοφική συζήτηση τις απόψεις του για τον *"προοδευτικό κλήρο".* Στην κουβέντα αυτή επεσήμανε ότι η εμμονή του Ισλάμ με το ζήτημα της ελεύθερης βούλησης και του ντετερμινισμού, ήταν ανάλογη με το μαρξιστικό προβληματισμό για την διαλεκτική ανθρώπινης πράξης και νόμων της ιστορίας. Προσπάθησε επίσης να υπερασπιστεί τον ιστορικό και διαλεκτικό υλισμό βρίσκοντας παραλληλισμούς με την ισλαμιστική φιλοσοφική και πολιτική σκέψη.[43] Όμως, παρόλο που η διανόηση του Κομμουνιστικού Κόμματος συνηγορούσε υπέρ ενός διαλόγου ανάμεσα στον κομμουνισμό και τον μουσουλμανισμό και εγκωμίαζε τις αρετές του Ισλάμ και των Σιιτών, οι ισλαμιστές ιδεολόγοι, από την πλευρά τους, δεν μετακινήθηκαν ποτέ από την αποκήρυξη του υλισμού, της κοσμικότητας, του μαρξισμού και του κομμουνισμού.

43. Η κριτική στον Ehsan Tabari δεν είναι εύκολο εγχείρημα, λόγω της αδιαφιλονίκητης αξίας του ως κριτικού λογοτεχνίας, σχολιαστή των κλασικών μαρξιστών και μεταφραστή πολλών ευρωπαίων συγγραφέων, μεταξύ των οποίων ο Μαλρώ, ο Ελυάρ και ο Ρεμπώ. Πολλοί αριστεριστές που ασκούν κριτική στο Tudeh διακρίνουν τον μαρξιστή συγγραφέα Tabari από τον Tabari ως στρατευμένο γραφιά του Κόμματος. Μου ήταν επιπλέον δύσκολο να γράψω τα όσα έγραψα γιατί μπήκε στη φυλακή και κατέληξε, γέροντας πλέον, να αυτοαναιρεθεί και να προσηλυτιστεί στον Ισλαμισμό, στο πρότυπο του Μπουχάριν.

Σε ένα άλλο άρθρο, δημοσιευμένο και πάλι στην παγκόσμια μαρξιστική επιθεώρηση το 1983, ο τότε γενικός γραμματέας του Κόμματος, ο Kianuri, εξηγούσε την πολιτική στάση του Tudeh, αναφερόμενος στο *"διαρκή αγώνα"* ενάντια σε τέσσερα κύρια μέτωπα:

1. ενάντια σε εξωτερικές βλέψεις, την πολιτική, στρατιωτική και οικονομική πίεση από τον παγκόσμιο ιμπεριαλισμό με επικεφαλής το κράτος των ΗΠΑ και την ντόπια αντίδραση,
2. ενάντια στη συνωμοσία των εγχώριων αντεπαναστατών που θέλανε να επιβάλουν ένα πραξικόπημα και εναντίον της πολιτικής τρομοκρατίας,
3. ενάντια στην "οικονομική τρομοκρατία" των μεγάλων καπιταλιστών και των μεγάλων γαιοκτημόνων και υπέρ της κοινωνικής δικαιοσύνης και
4. υπέρ της κατοχύρωσης των πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών.

Ο τρόπος που ιεραρχούνται οι προτεραιότητες είναι ενδιαφέρον, γιατί δείχνει τη μετατόπιση της κριτικής από το ίδιο το καθεστώς, στις εξωτερικές αντιθέσεις και το ρόλο του αμερικάνικου ιμπεριαλισμού. Σε άλλο σημείο του άρθρου η Ουάσιγκτον κατηγορείται ως *"ο βασικός υποκινητής του ιρανοϊρακινού πολέμου"*. Ο Kianuri καταγγέλλει επίσης την υποτιθέμενη συνωμοσία του Bani-Sadr και κατακεραυνώνει *"τη διασπαστική δραστηριότητα των αριστεριστών, των μαοϊκών ακτιβιστών και των ομοίων τους"*. Δεν γίνεται καμία αναφορά στους αμέτρητους κομμουνιστές, σοσιαλιστές και γενικά αντιφρονούντες που την ίδια στιγμή διώκονται, φυλακίζονται και δολοφονούνται από το καθεστώς. Το μόνο παράπονο που διατυπώνεται αφορά την παρενόχληση του Κόμματος Tudeh και των συνεργατών του, της Πλειοψηφίας των Φενταγίν.

Έχοντας κανείς υπόψη του τη συνολική επίθεση που δέχθηκε το Κόμμα το 1983 και τη σύλληψη ολόκληρης της ηγεσίας του, δεν μπορεί παρά να μένει αμήχανος μπροστά στο πως ένα κόμμα με τέτοια εμπειρία και οργάνωση, κατάφερε να πέσει τόσο έξω. Παρόλη τη συμπάθεια που μπορεί κανείς να αισθάνεται για τα μέλη του Tudeh που βρέθηκαν στη φυλακή, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι λειτούργησαν ως *"οι διακεκριμένοι λακέδες του κληρικαλισμού"*, σύμφωνα με την κριτική του Λένιν. Όσο για την κριτική ότι το Κόμμα απλώς ακολούθησε τη γραμμή ανάλυσης των βόρειων του συντρόφων (σ.τ.μ εννοεί την ΕΣΣΔ), η μελέτη του Shahrough Akhavi πάνω στα γραπτά των Σοβιετικών για την ιρανική επανάσταση, τον κλήρο και την ιρανική δημοκρατία, αποδεικνύει ότι η οπτική των Σοβιετικών ήταν πιο πλούσια, πιο επεξεργασμένη και πιο κριτική απέναντι στους μουλάδες και το θεοκρατικό καθεστώς από ότι υπήρξαν ποτέ οι θεωρητικοί του Tudeh.[44] Μόλις πρόσφατα το Κόμμα –ότι απέμεινε από αυτό– και η νέα του ηγεσία αποδέχθηκε ότι στην καλύτερη υπήρξαν "αφελείς" ή στη χειρότερη παραπλανήθηκαν από ηγέτες όπως ο

---

44. Shahrough Akhavi, "Soviet perceptions of Iranian Revolution", *Iranian Studies,* vol. 19, no. 1, 1986.

Kianuri. Ας ελπίσουμε ότι άλλά κομμουνιστικά κόμματα θα διδαχθούν από την ιστορία του Tudeh. Ιδίως κομμουνιστικά κόμματα στη Μέση Ανατολή και σε χώρες της Αφρικής, τα οποία έχουν μια τάση να συμβιβάσουν τις σοσιαλιστικές και δημοκρατικές αρχές τους και να συνταχθούν πίσω από εθνικιστικά και αντιμπεριαλιστικά μέτωπα και καθεστώτα.[45]

x. προοπτικές

Ενώ η ισλαμική δημοκρατία επέδειξε αξιοσημείωτη δύναμη και αντοχή, δεν έπαψε να ταλανίζεται από βαθιές κοινωνικοοικονομικές αντιθέσεις και πολιτικές διαμάχες. Σοβαρές αντιπαραθέσεις θα μπορούσαν να αναδυθούν μετά το θάνατο του Αγιατολάχ Χομεϊνί[46] ή το τέλος του πολέμου.[47] Το καθήκον που αντιμετωπίζει η Αριστερά –που είχε παραμείνει εντελώς εκτός της κεντρικής πολιτικής σκηνής από το 1981 (ή το 1983 για το Tudeh)– είναι να αναγνωρίσει ακριβώς αυτά τα πεδία όπου θα μπορούσε να παρέμβει με προοπτική την κοινωνική αλλαγή και την μεταμόρφωση της ισλαμικής δημοκρατίας.

Ένα τέτοιο πεδίο είναι ασφαλώς ο συνεχιζόμενος πόλεμος με το Ιράκ,[48] που προσφέρει στην Αριστερά την ευκαιρία να παρουσιάσει μια στρατηγική ειρήνης, ανοικοδόμησης και ανάπτυξης. Είναι προφανές ότι κάτι τέτοιο δεν προϋποθέτει μια συμμαχία με τον εχθρό, μια αρχή που δεν κατανοήθηκε επαρκώς από τους Μουτζαχεντίν οι οποίοι έχουν πλέον μεταφέρει την έδρα τους από το Παρίσι στη Βαγδάτη. Άλλο ένα τέτοιο πεδίο είναι τα ατομικά δικαιώματα και η οικονομική θέση των γυναικών, που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως εφαλτήριο για ένα διευρυμένο κοινωνικό κίνημα εναντίον του απολυταρχισμού και υπέρ της δημοκρατικοποίησης. Ένα ακόμη πεδίο είναι η συνεχιζόμενη εξέγερση των Ιρανών Κούρδων. Αν η Αριστερά επιχειρήσει να αναζωογονήσει τη συζήτηση γύρω από το φεντεραλισμό, αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει μια σημαντική και μοναδική συνεισφορά στο μακροχρόνιο ζήτημα των δικαιωμάτων για τις εθνικές μειονότητες μέσα στο Ιράν. Η οργάνωση ή ο επαναπροσδιορισμός της οικονομίας και μια κατάλληλη αναπτυξιακή στρατηγική είναι επίσης ζητήματα που χρίζουν προσοχής. Πάντως, η διαύγαση και η εφαρμογή της δημοκρατίας –μέσα σε ένα σοσιαλιστικό πλαίσιο– είναι το πιο επείγον και ουσιαστικό θέμα στην ημερήσια διάταξη. Ο κοσμικός προσανατολισμός δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένος,

45. Έχω επίσης υπόψη μου την αιγυπτιακή αριστερά και την πρόσφατη συμμαχία του Σοσιαλιστικού Κόμματος με την Μουσουλμανική Αδελφότητα.
46. (Σ.τ.μ.) Ο Χομεϊνί πέθανε τελικά τον Ιούνιο του 1989.
47. (Σ.τ.μ.) Ο πόλεμος με το Ιράκ διέρκεσε 8 χρόνια (Σεπτέμβριος 1980 - Ιούλιος 1988), ήταν δηλαδή σε εξέλιξη την στιγμή που γραφόταν αυτό το κείμενο.
48. Βλ. προηγούμενη υποσημείωση.

αλλά πρέπει να τον επεξεργαστούμε με προσοχή και είναι απαραίτητες οι αναλύσεις που να καταδεικνύουν ότι μια ετερογενής και νεωτερική κοινωνία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς αυτόν.

Ορισμένες από τις πολυάριθμες αριστερές εφημερίδες του εξωτερικού έχουν αρχίσει ήδη να αφιερώνονται σε αυτά τα ζητήματα.[49] Ειδικότερα, το *Rah-e Kargar* –στο οποίο πρόσφατα εντάχθηκαν τρία πρώην μέλη από την κεντρική επιτροπή του Tudeh– όπως και το *Rah-e Fedaii* και άτομα από άλλες ομάδες, εμφανίζονται να έχουν έναν πολιτικό προσανατολισμό που περιλαμβάνει κείμενα αναφορικά με τα συνδικάτα και μια εκλεπτυσμένη ανάλυση για τη στεγαστική κρίση στην Τεχεράνη καθώς και μια σοσιαλιστική απάντηση σε αυτήν. Άλλα περιοδικά τείνουν να επικεντρωθούν σε μεταφράσεις άρθρων από ευρωπαίους/ες σοσιαλιστές και φεμινίστριες, συνεντεύξεις από πολιτικούς ακτιβιστές και θεωρητικούς, λογοτεχνική ανάλυση και πολιτιστική κριτική. Αυτό είναι μια ισχυρή τάση, εν μέρει επειδή αρκετοί από τους διανοούμενους του Ιράν –που πάντα αποτελούσαν ένα ενεργό κομμάτι της κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένων γνωστών ποιητών, δραματουργών και συγγραφέων– βρίσκονται εξόριστοι. Κατά ένα ενδιαφέροντα τρόπο, οι πολιτιστικές μελέτες και δραστηριότητες αποτελούν επίσης μια σημαντική εστίαση μέσα στο Ιράν, ως κοσμική προσπάθεια διανοούμενων να χρησιμοποιήσουν οποιαδήποτε μέσα είναι διαθέσιμα για να αντιπαρατεθούν στους πολιτιστικούς σταυροφόρους (ή τους αντιπολιτιστικούς ταγούς) της ισλαμικής δημοκρατίας.[50]

Η αριστερά, έχει γονατίσει αλλά δεν έχει ηττηθεί. Η δραστηριότητά της δεν μοιάζει με τις μεθυστικές ημέρες του 1979 και του 1980: δεν υπάρχει κανένα γραφείο, καμία ανοικτή συνάντηση, καμία συγκέντρωση, φόρουμ ή σεμινάριο. Οι οργανώσεις που παραμένουν άθικτες –η Μειοψηφία και Πλειοψηφία των Φενταγίν, το Κουρδικό Δημοκρατικό Κόμμα, το Koumaleh, το

---

49. Ακολουθεί μια λίστα, όχι βέβαια πλήρης, με τα αριστερά έντυπα που εκδίδονται σε Ευρώπη και ΗΠΑ: *Aksariat* (όργανο της Πλειοψηφίας των Φενταγίν στο εξωτερικό), *Andisheh va Enghelab* (*Σκέψη και Επανάσταση,* Ουάσιγκτον), *Dowlat va Enghelab* (*Κράτος και Επανάσταση,* Λονδίνο), *Jahan* (*Κόσμος,* Νέα Υόρκη), *Kankash* (*Έρευνα,* Ουάσιγκτον), *Kommunist* (όργανο του Κομμουνιστικού Κόμματος του Ιράν, που επανιδρύθηκε το 1981 και έχει την έδρα του στο Κουρδιστάν), *Nameh-e Mardom* (Κόμμα Tudeh), *Nazm-e Novin* (*Νέα Τάξη,* Νέα Υόρκη), *Nimeh-e Digar* (*Το άλλο μισό,* φεμινιστικό έντυπο, Λονδίνο), *Raha'i* (*Απελευθέρωση,* όργανο του OCU, Βερολίνο), *Sossialism va Enghelab* (*Σοσιαλισμός και Επανάσταση,* Παρίσι), *Women in Struggle* (*Γυναίκες στον Αγώνα,* Σικάγο), *Zaman-e Now* (*Μοντέρνοι Καιροί,* Παρίσι).
50. Η κατάσταση της ιδεολογικής δραστηριότητας στο Ιράν, παρουσιάζει σήμερα μεγάλο ενδιαφέρον. Διάφοροι εκδοτικοί οίκοι παίζουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη σύγχρονη διανοητική παραγωγή, με σημαντικότερους τον Agah Press που έχει εκδώσει ποικίλες ανθολογίες κοινωνικών μελετών και λογοτεχνικής ανάλυσης, και το *Mofid,* ένα νέο και αυστηρά μη ισλαμιστικό περιοδικό για τις τέχνες.

Κομμουνιστικό Κόμμα, κ.λπ.– έχουν τα γραφεία τους σε αυτό που καλείται μεταφορικά *"Darray-e Ahzab"* (*η κοιλάδα των κομμάτων*), μια απελευθερωμένη ζώνη κοντά στο Kirkuk, στο Ιράκ. Εκεί βρίσκονται ως "φιλοξενούμενοι" του αντι-Σαντάμ Κουρδικού Εθνικού Μετώπου που ηγείται ο Jalal Talebani.[51] Εκεί ο Talebani έχει παίξει επίσης το ρόλο του οικοδεσπότη στους Ιρανούς *Pasdaran*[52] –ως μέρος μιας επαναπροσέγγισης με την Τεχεράνη στον κοινό αγώνα κατά του Σαντάμ– δημιουργώντας μια κατάσταση έντασης στην κοιλάδα των κομμάτων. Αλλά αν και η πάλη έχει ξεσπάσει, σχεδόν προβλέψιμα, μεταξύ των Pasdaran και των αριστεριστών, ο Talebani επιμένει να διατηρείται η ειρήνη στη περιοχή του.

Στην Τεχεράνη, είναι δυνατό να διακρίνει κανείς μια αριστερή παρουσία μέσω σημαδιών όπως συνθήματα που γράφονται στους τοίχους, αφίσες που μπαίνουν στους δημόσιους τηλεφωνικούς θαλάμους, εφημερίδες και τρικάκια που αφήνονται στα παρμπρίζ των αυτοκινήτων. Αλλά η μεγαλύτερη δραστηριότητα έρχεται με νέες μορφές έκφρασης μέσω της αντικουλτούρας. Μερικοί κύκλοι αποτελούνται εξ ολοκλήρου από σοσιαλιστές, οι οποίοι συγκεντρώνονται για να συζητήσουν για την αισθητική και την πολιτική κουλτούρα. Συναυλίες με παραδοσιακή ιρανική, κλασσική, ευρωπαϊκή, αμερικάνικη και λάτιν μουσική είναι μια σημαντική δραστηριότητα, όπως είναι και η προβολή ταινιών και βίντεο. Υπάρχει επίσης μια αρκετά συνήθης πρακτική να διοργανώνονται πάρτυ για να εορτασθούν οι ιρανικές και διεθνείς διακοπές. Το θέμα είναι να απορριφθεί το πένθος, οι μαύρες σημαίες, τα άσπρα σάβανα, και η ατέρμονη και καταπιεστική γλώσσα του μαρτυρίου, του ιερού πολέμου, της αυτοθυσίας του θανάτου. Ούτε η ενθύμηση των νεκρών συντρόφων γίνεται με τον παραδοσιακό τρόπο, όπως επεξηγεί η ακόλουθη ιστορία.

Από τότε που σκοτώθηκε η Mina [δεν είναι το πραγματικό όνομά της], η μητέρα της έχει διατηρήσει το δωμάτιό της ακριβώς με τον ίδιο τρόπο και στην ίδια κατάσταση. Κανείς δεν ξέρει ακριβώς πώς άρχισε η πρακτική αυτή, αλλά όποτε φίλοι και συγγενείς της Mina επισκέπτονται το σπίτι, γράφουν ένα μήνυμα σε ένας από τους τοίχους στο δωμάτιο της. Ο τοίχος είναι τώρα γεμάτος με επιγραφές –από προσευχές μέχρι ασεβή αστεία, ενώ υπάρχουν και στρατευμένα σοσιαλιστικά συνθήματα και στίχοι από ποιήματα. Σύμφωνα με έναν επισκέπτη από το Ιράν που διηγείται την ιστορία, η μητέρα της Mina αναρωτιέται τι έχει συμβεί στην οργάνωση της κόρης της. Γιατί θα ήθελε κάποια διαβεβαίωση ότι οι προσπάθειες της κόρης της διατηρούν τη σημασία και το σκοπό τους, καθώς αισθάνεται με ένα παράξενο τρόπο συνδεδεμένη με την πολιτική ομάδα στην οποία η κόρη της άνηκε και μέσα από την οποία αγωνίστηκε. Μητέρες νεκρών μαχητών και εξαφανισμένων υπάρχουν και στην Τεχεράνη, και μάλιστα εμφανίζονται και στις πλατείες της πόλης.

51. (Σ.τ.μ.) Ο Τζαλάλ Ταλαμπανί είναι ο σημερινός πρόεδρος του Ιράκ.
52. (Σ.τ.μ.) Ο στρατός των φρουρών της ισλαμικής δημοκρατίας, παραστρατιωτικοί.

Ορισμένοι αριστεροί από το Ιράν που ταξιδεύουν στο εξωτερικό εκφράζουν τη δυσαρέσκειά τους για την απογοήτευση, την αποπολιτικοποίηση και τα αντισοσιαλιστικά αισθήματα που συναντούν μεταξύ πολλών εξόριστων. Προσπαθούν εναγωνίως να ξορκίσουν αδικαιολόγητους φόβους και μύθους (ειδικότερα, ότι δεν υπάρχει πλέον αριστερά στο Ιράν, στο οποίο καμία πολιτιστική ή πολιτική δραστηριότητα δεν είναι δυνατή, ή ότι η μοίρα όλων των αριστερών είναι η φυλακή, τα βασανιστήρια και θάνατος) και συγχρόνως να παρέχουν μια νηφάλια (και καθόλου καθησυχαστική) εικόνα για τις οικονομικές δυσκολίες στη χώρα. Όσον αφορά τα νέα μέλη της αριστεράς, υπάρχει, προφανώς, μια σταθερή τροφοδότηση με γυναίκες και άνδρες που μαθαίνουν από στόμα σε στόμα για τις συναντήσεις, τις προβολές ταινιών, κ.λπ. που οργανώνονται από αριστερούς, απαρτίζοντας ένα συνεχώς διευρυνόμενο κύκλο. Αυτή η όσμωση είναι ενθαρρυντική και αισιόδοξη, αλλά έχει και την αρνητική της πλευρά, τουλάχιστον όσον αφορά του βετεράνους και τα παλαίμαχα στελέχη των παραδοσιακών οργανώσεων. Για την προηγούμενη γενιά, μια συζήτηση κριτικής και αυτοκριτικής του παρελθόντος αλλά και μια συνακόλουθη έμφαση στη δημοκρατία είναι απολύτως επιτακτική εάν θέλουμε να μην επαναληφθούν τα παλιά λάθη. Για τους νέους, εντούτοις, όλα αυτό είναι κάτι νέο και περίεργο. Εκείνοι που ήταν δεκατρία χρονών το 1979 ήταν πάρα πολύ νέοι για τη Συνομοσπονδία, για την παράνομη δραστηριότητα του κινήματος ενάντια στο Σάχη, για τον επαναστατικό ακτιβισμό, για τη συμμετοχή στις ανακατατάξεις των αρχών της δεκαετίας του '80. Οι νέοι αγωνιστές δεν θέλουν να συζητήσουν για το παρελθόν ή να αποκρυπτογραφήσουν το δρόμο προς τη σοσιαλιστική δημοκρατία, θέλουν να δράσουν τώρα. Αυτό δημιουργεί ένα πρόβλημα στους παλαιότερους συντρόφους, οι οποίοι προσπαθούν να τιθασεύσουν τη δράση των νέων.[53]

Επισκέπτες από το Ιράν μεταφέρουν μια εικόνα που μπορεί να περιγραφεί μόνο ως εντυπωσιακή, σε έντονη αντίθεση με την σκοτεινή διάθεση των αριστερών στο εξωτερικό. Το τελευταίο είναι ίσως κατανοητό: με εξαίρεση εκείνους από τις οικογένειες των ελίτ ή με δυτική ανατροφή, οι περισσότεροι το βρίσκουν δύσκολο να προσαρμοστούν στην εξορία και στην αμερικάνικη, αγγλική ή σουηδική κουλτούρα. Επιθυμούν να γυρίσουν πίσω αλλά πραγματικά νιώθουν τρόμο, καθώς δεν είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν την κατάσταση ή να μπουν φυλακή. Και έτσι παραμένουν στο εξωτερικό.

Και όμως, ακόμη και στο εξωτερικό δεν έχουν χαθεί τα πάντα. Οι πολιτικές οργανώσεις του παρελθόντος έχουν πρώην μέλη τους διασκορπισμένα σε όλη τη Βόρεια Αμερική και την Ευρώπη. Ομάδες πρώην συντρόφων συναντιούνται τώρα ως φίλοι σε εβδομαδιαίες ομάδες συζήτησης, οι κοινωνι-

---

53. Το καινούργιο περιοδικό *Kankash* φιλοξενεί στο πρώτο τεύχος του (τ. 01, καλοκαίρι 1987) μια συνέντευξη δύο επισκεπτών από το Ιράν που περιγράφει την κατάσταση στο εσωτερικό της αριστεράς και τις γενικές συνθήκες ζωής στη χώρα.

κές συναντήσεις και οι πολιτιστικές εκδηλώσεις συνεχίζονται. Συλλογικότητες οργανώνονται γύρω από περιοδικά που, εκτός από τα προαναφερθέντα θέματα, περιλαμβάνουν πάντα κείμενα για το παρελθόν, την ακαμψία των προηγούμενων πολιτικών οργανώσεων, τα τακτικά και στρατηγικά λάθη τους, την απουσία δημοκρατίας είτε στην κοινωνία είτε στην οργάνωση, και τις συνέπειες της παραμέλησης του ισλαμισμού και του πολιτισμού υπέρ του αντιμπεριαλισμού και της οικονομικής εξάρτησης.

Διάφοροι ιρανοί αριστεροί δουλεύουν πάνω σε διάφορες θεματικές: την εργατική τάξη, τη διανοητική ιστορία, το μοντερνισμό και αντιμοντερνισμό στο Ιράν, την ανασκευή της λαϊκίστικης ρητορείας, την ιστορία του Ισλάμ, τον αστικό και περιφερειακό προγραμματισμό κατά τη διάρκεια της μετάβασης. Γραμμένες από στρατευμένους διανοούμενους, αυτές οι μελέτες διαφέρουν από τους αποσπασματικούς και απλοϊκούς απολογισμούς που παρέχουν οι περισσότερες διαθέσιμες δευτερογενείς πηγές στο Ιράν. Υπάρχει μια επείγουσα ανάγκη, μια δέσμευση, μια σκόπιμη κατεύθυνση σε αυτές τις εργασίες, γραμμένες, όπως είναι, από ανθρώπους που τα έχουν ζήσει από μέσα και έχουν βιώσει –προσωπικά και πολιτικά– τα επακόλουθα από την ελλιπή, σχηματική και επιφανειακή γνώση της κοινωνία τους. Και έτσι υπάρχει μια συνειδητή προσπάθεια να συμπληρωθούν τα χάσματα, να εμπλουτιστεί η υπάρχουσα κατανόηση, να χαραχθούν νέες προοπτικές και ερμηνείες. Σταδιακά, αυτό που αναδύεται είναι ένα απελευθερωτικό όραμα γνήσιου εκσυγχρονισμού και εκδημοκρατισμού, για τη κατασκευή μιας νέας πολιτιστικής ταυτότητας (ή ταυτοτήτων).

Η σοσιαλιστική παράδοση στο Ιράν υπήρξε ταραχώδης και έχει σημαδευτεί από λάθη, τραγωδίες και παλινδρομήσεις. Αλλά ήταν σταθερή και επίμονη. Είναι λοιπόν μεγάλο επίτευγμα το γεγονός ότι, παρά τις ασυνέχειες, την καταστολή, και την εγγενή δυσκολία για τη μεταβίβαση της εμπειρίας και της γνώσης από τη μια γενιά ακτιβιστών στην επόμενη, ο μαρξιστικός και αριστερός λόγος έχει απλωθεί σε ολόκληρη την ιρανική κοινωνία. Από την άλλη μεριά, ο σοσιαλισμός δε συνδέθηκε με την κατάληψη της εξουσίας, την αποτυχημένη διακυβέρνηση και τη διαφθορά όπως συνέβη σε πολλές άλλες κοινωνίες. Οι ιρανοί σοσιαλιστές δεν έχουν ακόμη δοκιμαστεί. Πρέπει να αποδείξουν την αξία τους. Για όλους αυτούς τους λόγους, η Αριστερά οφείλει να μπει εκ νέου στην πολιτική αρένα για να χαράξει μια ιρανική πρακτική, ένα ιρανικό ιδίωμα, ένα ιρανικό δρόμο προς το σοσιαλισμό.

κείμενα (Οκτ. 04 - Δεκ. 06) της κατάληψης Φάμπρικα Υφανετ

Στο τρίτο και τελευταίο παράρτημα παραθέτουμε κείμενα της κατάληψης Φάμπρικα Υφανέτ τα οποία, όπως σημειώνουμε και στην εισαγωγή, γράφτηκαν και κυκλοφόρησαν με αφορμή αντίστοιχες πορείες που διοργάνωσε η συλλογικότητα. Σε αυτό το εισαγωγικό σημείωμα θα αναφερθούμε στη συγκυρία και στις αφορμές αυτών των διαδηλώσεων:

- Το πρώτο κείμενο (με τίτλο "Οι πατριώτες δυστυχώς είναι πολλοί… και κυκλοφορούν ανάμεσα μας") κυκλοφόρησε τον Οκτώβριο του 2004 με αφορμή τη διαδήλωση ενάντια στο αντιαλβανικό πογκρόμ της 4ης Σεπτέμβρη 2004.
- Το δεύτερο κείμενο ("Εσείς τι θυμάστε από τη νύχτα της 4ης/9ου;") κυκλοφόρησε τον Μάρτιο του 2005 με αφορμή τον επαναληπτικό αγώνα ποδοσφαίρου Αλβανίας-Ελλάδας.
- Το τρίτο κείμενο συνόδευε την πορεία που πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 2005 ενάντια στην εθνικιστική φιέστα της Νομαρχίας Θεσσαλονίκης με αφορμή τα γενέθλια του μεγαλέξανδρου.
- Το τέταρτο στη σειρά κείμενο ("Για την αθλιότητα των πατριωτικών κύκλων") κυκλοφόρησε με αφορμή τη διαδήλωση ενάντια στο συνέδριο του κόμματος ΛΑ.Ο.Σ., το οποίο πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη το Φεβρουάριο του 2006.
- Το πέμπτο και τελευταίο κείμενο κυκλοφόρησε με αφορμή μια πορεία "αλληλεγγύης στους μετανάστες" που πραγματοποίησε η συλλογικότητα τον Δεκέμβριο του 2006.

ΥΓ: Βέβαια η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΕ έγινε το 1981, έτσι η σχετική αναφορά στην προκήρυξη "οι πατριώτες δυστυχώς είναι πολλοί…" είναι λάθος. Όμως έτσι είναι οι προκηρύξεις, παιδιά της στιγμής και έκφραση μιας άμεσης ανάγκης για δράση. Είναι φυσιολογικό λοιπόν καμιά φορά να εμπεριέχουν και αβλεψίες.

Οι πατριώτες δυστυχώς είναι πολλοι...

...και κυκλοφορούν ανάμεσά μας

Ο εθνικισμός δεν αποτελεί προνόμιο μιας δράκας ακροδεξιών, ούτε οπισθοδρόμηση ή αναχρονισμό. Αντίθετα, αποτελεί συστατικό και αναπόσπαστο στοιχείο του σύγχρονου κράτους. Παρόλο που σήμερα παρουσιάζεται ως ο φυσικός τρόπος οργάνωσης των κοινωνιών ανέκαθεν, το έθνος-κράτος αποτέλεσε δημιούργημα των τελευταίων 200 χρόνων περίπου αν λάβουμε ως ορόσημο τη Γαλλική Επανάσταση. Η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας αποτέλεσε τη μήτρα του νεωτερικού κράτους, παρουσιάζοντας το ως την ολοκλήρωσή της. Κι αντίστροφα, όμως, το κράτος συνέβαλλε κι αυτό με τη σειρά του στη σφυρηλάτηση και ενδυνάμωση αυτής της ταυτότητας αποκλείοντας, καταστέλλοντας και αφομοιώνοντας ό, τι θα μπορούσε να την αμφισβητήσει.

Ένας από τους τρόπους ύπαρξης και επιβολής της κυρίαρχης πραγματικότητας αποτελεί το γεγονός ότι συχνά η κριτική (ή "κριτική") απέναντί της προσαρμόζεται στις ακρότητες αυτής. Για παράδειγμα, το πρόβλημα είναι μόνο 5, 10, 100 πολυεθνικές και όχι ένα σύστημα που παράγει την εκμετάλλευση, τη βία, την ιεραρχία. Αντίστοιχα, το πρόβλημα είναι οι ακραίες εκδηλώσεις εθνικισμού και όχι ο πυρήνας και η ίδια η έννοια του εθνικισμού. Ο εθνικισμός εδώ νοείται ως η θεώρηση που τοποθετεί στο κέντρο της τα έθνη ως υποκείμενα κοινωνικής και ιστορικής εξέλιξης, που αποδέχεται το έθνος ως αυτονόητο και επιθυμητό τρόπο οργάνωσης των κοινωνιών. Γι' αυτό και δεν αποδεχόμαστε το συνηθισμένο διαχωρισμό του "κακού εθνικισμού" από τη μία και του "καλού πατριωτισμού" από την άλλη. Στους καιρούς της αισθητικής αθλιότητας και διανοητικής μιζέριας που ζούμε μια ριζοσπαστική κριτική άξια του ονόματός της δεν έχει να καταδείξει τίποτα λιγότερο από το εξής: κάθε έθνος, κάθε πατριωτισμός βρωμάει απ' την κορυφή μέχρι τα νύχια.

μια μικρή ιστορική αναδρομή

Σε αυτό το σημείο θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε σχηματικά τη διαδρομή και τις μεταμορφώσεις του εθνικισμού/πατριωτισμού στην ελληνική κοινωνία τις τελευταίες δεκαετίες, χρησιμοποιώντας κάπως αυθαίρετα ως σημείο τομής το 1974, όταν και επανεγκαθιδρύεται η κοινοβουλευτική δημοκρατία.

Ξεκινώντας, να πούμε ότι, μάλλον σε αντίθεση με την κρατούσα αντίληψη, ο εθνικισμός δεν αποτελεί ίδιον της "δεξιάς". Αντίθετα, αποτέλεσε και αποτελεί χαρακτηριστικό και της πλειοψηφίας της ελληνικής Αριστεράς. Εδώ δεν εννοούμε τόσο τις κοινές πορείες ΚΚΕ και Χρυσής Αυγής κατά τη διάρκεια του πολέμου στη Γιουγκοσλαβία το '99, όσο τον ίδιο τον πυρήνα της αντίληψης περί εξάρτησης του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού από τους ιμπεριαλιστές και τα ξένα συμφέροντα. Αντίληψη που κι αυτή με τη σειρά της δεν χαρακτηρίζει μόνο την Αριστερά, αλλά διαπερνά όλο το πολιτικό στερέωμα οριζόντια, κάθετα και διαγώνια.

Για λόγους διάφορους που δεν είναι του παρόντος να αναλυθούν, ήδη από το 1974 και μετά, ο προβληματισμός για την "εθνική υπανάπτυξη" και για το πώς θα αναπτυχθεί το "έθνος" αυτόνομα και ανεξάρτητα κυριάρχησαν όχι μόνο εντός του τότε κινήματος, αλλά έγιναν ο φάρος, το σημείο αναφοράς σχεδόν ολόκληρης της ελληνικής κοινωνίας.

Συμπύκνωση αυτού του πράγματος αποτέλεσε η άνοδος του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία το '81. Το *"Η Ελλάδα στους Έλληνες"* ήταν το αίτημα ενός εθνικισμού ακόμα αμυντικού, το αίτημα μιας αριστεράς που έγινε κράτος, που κουβαλούσε ακόμα το σύνδρομο του κατατρεγμένου, του διαρκούς θύματος. Τώρα πια όμως όχι σε ενδοεθνικό αλλά σε παγκόσμιο επίπεδο. Αν κάτι εξέφραζε ο πατριωτισμός των eighties ήταν η προσπάθεια μιας κοινωνίας (ή πιο σωστά της πλειοψηφίας της) να πιάσει επιτέλους την καλή, να βολέψει αυτήν και τα παιδιά της "χρησιμοποιώντας" το κράτος.

Τι γίνεται όμως όταν η κατάσταση αυτή δεν μπορεί να συνεχιστεί για πολύ ακόμα; Όταν το κράτος δεν μπορεί να διατηρήσει αυτό το σύστημα παροχών, την αναδιανομή με κοινωνικό πρόσωπο; Τι γίνεται όταν η δεδομένη ρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων αποτελεί εμπόδιο στην επιλογή κράτους και κεφαλαίου να ισχυροποιήσουν τη θέση τους τόσο εντός όσο και εκτός; Αυτό που γίνεται/έγινε είναι: κρίση και αναδιάρθρωση.

Βρισκόμαστε στα τέλη των 80ς, αρχές των 90ς, σε μία εποχή που ο κόσμος αλλάζει ραγδαία. Τα καθεστώτα του ανατολικού μπλοκ καταρρέουν το ένα μετά το άλλο, παράγοντας στρατιές μεταναστών. Η κορυφή του ελληνικού κράτους μόλις έχει βγει από έναν ενδοαστικό εμφύλιο (η περίφημη "κάθαρση"). Από τη μία, έχει βάλει ως κύριο στόχο την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, προωθώντας ένα σύνολο μέτρων, όπως ιδιωτικοποιήσεις, εκκαθάριση των προβληματικών, αλλαγές στην εκπαίδευση, κτλ. Από την άλλη, έχει να αντιμετωπίσει στη βάση του ένα κύμα κοινωνικών συγκρούσεων που είχε

χρόνια να δει και μάλλον δεν έχει ξαναδεί έκτοτε. Οι πιθανοί δρόμοι αυτής της αναδιάρθρωσης ήταν σχηματικά οι εξής δύο: ή οι κοινωνικές αντιστάσεις θα την εμπόδιζαν οξύνοντας την κρίση, ή η αναδιάρθρωση θα προχωρούσε δημιουργώντας παράλληλα ένα νέο ενοποιητικό όραμα κράτους και κοινωνίας. Το πρώτο επιχειρήθηκε να γίνει προς τιμήν όλων αυτών των υποκειμένων που τα έπαιξαν όλα για όλα σε περιπτώσεις όπως οι απεργίες της ΕΑΣ, οι απεργίες στα μεταλλεία του Μαντουδίου, στην Πειραϊκή-Πατραϊκή και αλλού. Όμως οι προσπάθειες αυτές απέτυχαν. Το δεύτερο;

Η απόσπαση της κοινωνικής συναίνεσης και η ρύθμιση των κοινωνικών-ταξικών σχέσεων έπρεπε να οργανωθούν σε νέες βάσεις. Αντίστοιχα, έπρεπε να διαφοροποιηθεί και το πατριωτικό φαντασιακό, να βρει νέα πρώτη ύλη αφού η προηγούμενη ήταν ήδη αρκετά μπαγιάτικη. Όχι μόνο μπαγιάτικη αλλά και "αναχρονιστική" για το ίδιο το κράτος, αν αναλογιστούμε ότι ένα από τα κυρίαρχα στοιχεία του λόγου των απεργών στις προβληματικές ήταν η κατηγορία ενάντια στην κυβέρνηση για ξεπούλημα του εθνικού πλούτου. Το νέο εθνικιστικό/πατριωτικό φαντασιακό θεμελιώθηκε πάνω στην αναβάθμιση του ελληνικού κράτους και της κοινωνίας του, ή αλλιώς το άνοιγμα της ελλάδας στον κόσμο. Και η πρώτη ύλη: οι μετανάστες, οι οποίοι αλέστηκαν (κυριολεκτικά και μεταφορικά) στους μύλους της εθνικής ανάπτυξης. Η ανάπτυξη εδώ δεν πρέπει να εννοηθεί μόνο ως υλική-οικονομική, αλλά και ως ευρύτερα ιδεολογική, ως η αίσθηση ότι "επιτέλους η ελλάδα και οι έλληνες μετράνε, είναι κάτι". Τα συλλαλητήρια για το Μακεδονικό, οι δολοφονίες μεταναστών στα σύνορα και στην ενδοχώρα, το ΚΛΙΚ και το ΜΑΧ, ελληνικός στρατός και επενδύσεις στα Βαλκάνια αλλά και όπου αλλού έφτανε το χέρι του ελληνικού κράτους εξέφραζαν την τάση/επιθυμία ενός κοινωνικού σχηματισμού να βγει από το καβούκι του και να διεκδικήσει επί ίσοις όροις το μερίδιο του όχι πια από την εθνική αλλά απ' την παγκόσμια αναδιανομή του πλούτου.

Φυσικά αυτή η μετάλλαξη δεν έλαβε χώρα από τη μια μέρα στην άλλη, αλλά δουλεύτηκε καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας. Ήταν μια διαδικασία όχι χωρίς αντιφάσεις και στο μεγαλύτερο μέρος της υπόγεια, καθημερινή και ελάχιστα θεαματική. Θεσμική έκφραση αυτού του πράγματος ήταν το φαινόμενο που πήρε το όνομα εκσυγχρονισμός, όπου το *"Πρώτα η Ελλάδα"* αποτέλεσε την και-με-την-κρατική-βούλα-επικύρωση του κυρίαρχου κοινωνικού κανόνα της εποχής: *"πρώτα η πάρτη μου"*.

η νέα σύνθεση της εθνικής ταυτότητας –ο ηττημένος, ο "ξένος" και ο πλούσιος

Από καταβολής ο εθνικισμός τείνει να ομογενοποιεί τον πληθυσμό, παραβλέποντας διαφορές φύλου, τάξης, κοινωνικού ρόλου και συνενώνοντας αυτές τις αντιθέσεις προάγει πάνω απ' όλα την εθνική ταυτότητα. Ο εθνικισμός όχι μόνο δεν έπεσε θύμα της παγκοσμιοποίησης –που από τα μέσα

της δεκαετίας του '90 έκανε την εμφάνισή της ως έννοια και στην Ελλάδα– αλλά αναζωογονήθηκε, προσφέροντας μία ταυτότητα *"ασφαλή και διαχρονική"* απέναντι στην *"απειλή της Νέας Τάξης"*.

Στο όνομα λοιπόν της εθνικής ενότητας η ρητορεία του *"Πρώτα η Ελλάδα"* άγγιξε τη καρδιά των μικροαστικών φαντασιώσεων. Από τη μία, το πρόταγμα της ανάπτυξης και του εκσυγχρονισμού χρησίμευσε ως αποτελεσματικότατο εργαλείο επιβολής κοινωνικής ειρήνης, τοποθετώντας όλους τους έλληνες, καταπιεστές και καταπιεσμένους, κάτω από τη σημαία του. Από την άλλη, η επίτευξη του στόχου αυτού επωφελήθηκε στο έπακρο από τη βάναυση εκμετάλλευση των μεταναστών, πάνω στην οποία χτίστηκε το ελληνικό καταναλωτικό όνειρο και η *"αναπτυγμένη Ελλάδα"*. Η ελληνική άρχουσα τάξη κερδοφόρησε πατώντας στη δυσχερή οικονομική κατάσταση και τις ανάγκες των μεταναστών, ενώ κατάφερε να "ενώσει" την ελληνική κοινωνία κάτω από μία κουλτούρα ξέφρενης κατανάλωσης. Η έκρηξη του lifestyle και η απενοχοποίηση του πλούτου σήμαναν την απαρχή μιας εποχής φυγής μακριά από ενδοκοινωνικές αντιθέσεις (αριστερά-δεξιά, προλετάριοι-μικροαστοί-αφεντικά). Παράλληλα, ήρθαν να πατήσουν αφενός στην ήττα των κοινωνικών αγώνων του παρελθόντος, αφετέρου στην εντεινόμενη εξατομίκευση του πλήθους: τώρα πια δεν χρειάζεται να διεκδικείς συλλογικά το μισθό σου, αρκεί ένα καταναλωτικό δάνειο από την κοντινότερη τράπεζα.

Και ο εθνικισμός με τη σειρά του, και με την αφοσιωμένη βοήθεια των ΜΜΕ αποτέλεσε άριστο εργαλείο στη περιθωριοποίηση και εκμετάλλευση των μεταναστών, νομιμοποιώντας την μεταχείριση τους ως ανθρώπων δεύτερης κατηγορίας, αλλά και χρησιμοποιώντας τους ως τον απαραίτητο "άλλο" που θα συσπειρώσει τους έλληνες. Οι μετανάστες και κυρίως οι αλβανοί μετατράπηκαν σε ανέκδοτα που συμπυκνώνουν την αποστροφή, σε εικόνες που βοηθούσαν τους "ντόπιους" να τα βολεύουν με τη μιζέρια τους, αφού πάντα *"θα υπάρχουν και χειρότερα"*. Αποτέλεσαν αναλώσιμο υλικό για την κατασκευή φόβων και εχθρικών στερεοτύπων, που τόνωσαν το αίσθημα εθνικής ομοψυχίας απέναντι στην αλλοεθνή "απειλή". Ο δεκαετής εξευτελισμός των μεταναστών δεν έγινε από μηχανές. Αυτή η διαδικασία ήταν ενεργητική και γι' αυτό δεν μπορούσε παρά να σημαδέψει την κοινωνία, κληρονομώντας έναν έρποντα κοινωνικό φασισμό. Αυτό γίνεται πιο ξεκάθαρο αν δούμε τα πάμπολλα παραδείγματα εθελοτυφλίας ή και ενεργητικής συμμετοχής ενός μεγάλου κομματιού της κοινωνίας στην εκμετάλλευση και κακοποίηση των μεταναστών, στα εγκλήματα που τελούνται σε καθημερινή βάση στα σύνορα (βλ. νάρκες, πνιγμοί) αλλά και στην ανάδειξη "πολιτικών ανδρών" με απόψεις εχθρικότατες προς τους μετανάστες και την παρουσία τους στην Ελλάδα (βλ. Ψωμιάδη).

Βέβαια αυτή η εθνική συσπείρωση χρησιμοποιήθηκε και στην εδραίωση του δόγματος της ασφάλειας στην Ελλάδα. Το έθνος απειλούνταν παλιότερα από τον *"εγκληματία μετανάστη"*, τώρα απειλείται από την *"παγκόσμια τρομοκρατία"* (αν και στην Ελλάδα ίσως αυτό να μην είναι τόσο έντονο, ακόμη). Και

γι' αυτό πρέπει για μία ακόμη φορά ο καθένας να κάνει θυσίες για να εξασφαλίσει για τον εαυτό του, την Ευρώπη και τον κόσμο *"μία ασφαλή χώρα"*. Στο όνομα της ασφάλειας καταπατήθηκαν επανειλημμένα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, δαπανήθηκαν τεράστια ποσά και αναβαθμίστηκαν τα κρατικά και ιδιωτικά σώματα ασφαλείας (βλ. εταιρείες security). Η ασφάλεια προϋποθέτει ότι η κοινωνία αναγνωρίζει ως προστάτη της το κράτος, προϋποθέτει τη μοναξιά και την ανασφάλεια του καταναλωτικού πλήθους, την ενοποίησή του στη βάση των εθνικών συμφερόντων και ιδανικών.

Η φιγούρα του πατριώτη σήμερα έχει υποστεί αλλαγές. Σίγουρα εξακολουθεί να προσφέρει την ευκαιρία για μια νοσταλγική ονειροπόληση, την ευκαιρία στον ψυχισμό του υποκειμένου να ανασυγκροτήσει με μυθικό τρόπο την απολεσθείσα οικειότητα της παράδοσης. Παρόλα αυτά, δεν παύει να είναι και ο τύπος του έλληνα που οραματίζεται μια επιτυχημένη ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας. Στα μέσα του '90 αναδύθηκε ένας νέος ιδιότυπος πατριωτισμός με αφορμή το όραμα της ισχυρής Ελλάδας, όπως προαναφέραμε. Το πλειοψηφικό ρεύμα του εκσυγχρονισμού που διαπέρασε σχεδόν το σύνολο του πολιτικού φάσματος αλλά και των ταξικών σχέσεων αποτέλεσε την ιδεολογική στέγη του. Όσοι τόλμησαν να απεργήσουν εκείνη τη περίοδο ένιωσαν τον αυταρχισμό της νέας μορφής της εθνικής ενότητας. Σήμερα, η φιγούρα του πατριώτη έχει μετατοπιστεί σημαντικά προς μια διάχυτη λαϊκιστική περηφάνια του να είσαι έλληνας έτσι απλά, που ακόμη όμως βρίσκεται υπό διαμόρφωση, αλλά σίγουρα χωράει και "επιτυχημένους" μετανάστες.

Εν ολίγοις, η νέα μορφή εθνικισμού που κυοφορούνταν από τις αρχές του '90 αναδύθηκε με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση. Η διάχυση καταρχήν της εξουσίας σε όλα τα επίπεδα των καθημερινών σχέσεων και η κοινωνική απαίτηση για ένα οργανωμένο στα ευρωπαϊκά πρότυπα κράτος θόλωσε το τοπίο των κοινωνικών αντιθέσεων. Σε ένα δεύτερο χρόνο οδήγησε σε μία σύμπλευση προσδοκιών και συμφερόντων ενός μεγάλου κομματιού της κοινωνίας και των πιο δυναμικών τάσεων της εξουσίας. Ο πατριωτισμός της ισχυρής ελλάδας αποτέλεσε το ιδεολογικό περιτύλιγμα για την επίτευξη των βαθύτερων αυτών επιθυμιών. Το αποτέλεσμα: κερδοφορία για τα αφεντικά, η γλυκιά ζάλη του καταναλωτισμού για την κοινωνία, κοινωνική συναίνεση σε όλα τα μέτωπα.

η νέα σύνθεση της εθνικής ταυτότητας –η σημαία ιδέα και η σημαία μπλουζάκι

Φτάνοντας λοιπόν στο "ελληνικό" καλοκαίρι δεν πρέπει να απορούμε για το κύμα εθνικιστικής υστερίας. Το πλειοψηφικό κοινωνικό ρεύμα που κάποτε απαιτούσε περισσότερο κατανάλωση στο όνομα της ισχυρής ελλάδας ξέσπασε. Σε ένα βαθμό ήταν μια ευκαιριακή εκτόνωση που πυροδότησε όμως συμπεριφορές και στερεότυπα που τροφοδοτούνταν για χρόνια. Η ταυτό-

τητα του έλληνα ισχυροποιήθηκε από την ολυμπιάδα και την "Πορτογαλία" οπλίζοντας το κοινωνικό σχηματισμό με περισσή αλαζονεία και αυταρέσκεια. Ο ελληνικός λαός κατέβηκε στους δρόμους. Ο ίδιος λαός που μόλις πρόσφατα κατέβαινε στους δρόμους φωνάζοντας *"όχι στον πόλεμο".* Κοινοί παράγοντες συντέλεσαν στη ταύτιση μεγάλων κομματιών του πληθυσμού με αμφότερες τις μαζικές εκδηλώσεις. Το μοναχικό πλήθος, ο θρυμματισμός των κοινωνικών σχέσεων από μία βίαια ανταγωνιστική κοινωνία έχει αφήσει το σύνολο της κοινωνίας με μία ανικανοποίητη ανάγκη του "ανήκειν", ανάγκη για επικοινωνία με τους γύρω. Οι πανηγυρισμοί για το Euro πρόσφεραν μια λειψή, ανώδυνη και ακίνδυνη κάλυψη αυτής της ανάγκης, δίνοντας στο μοναχικό πλήθος μία ευκαιρία να συνευρεθεί, να νιώσει έστω και ένα ψεύτικο "μαζί", να ταυτιστεί με κάτι κοινό, την *"νίκη της ποδοσφαιρικής μας ομάδας".*

Βέβαια αυτή η τονωμένη εθνική ταυτότητα δεν άργησε να στραφεί κατά του "άλλου" (αν και ουσιαστικά ποτέ δεν είχε πάψει να το κάνει). Με την πρώτη αποτυχία ξέσπασε το μίσος, 300 μετανάστες στα νοσοκομεία, 1 νεκρός. Η κίνηση αυτή έχει τη σημασία της, καθώς φωνάζει δυνατά πως δεν δέχεται έστω και συμβολικά να αμφισβητείται η ηγεμονία της, ακόμα και αν αφορά εικόνες ενός ποδοσφαιρικού αγώνα. Προστατεύει τον ελληνικό τρόπο ζωής, την ισχύ των ισορροπιών.

Στη πραγματικότητα όμως η βία εκείνης της ημέρας δεν ήταν παρά μια ακρότητα, μια εξαίρεση στην καθημερινή, θεσμική και μη, βία. Η κοινωνία δεν χρειάζεται πια να κάνει βαλκανικούς πολέμους ή να εξαπολύει κυνήγι μεταναστών. Υπάρχουν μισθοφόροι επαγγελματίες γι' αυτό. Αυτό που έχει σημασία είναι η κοινωνία είτε να αδιαφορεί είτε να συναινεί στην εθνική επιθετικότητα, που κάποια από τα οφέλη της τα γεύεται ούτως ή άλλως. Ο πυρήνας της βίας συνεπώς, βρίσκεται σε αυτούς που δεν κατέβηκαν να δείρουν μετανάστες. Η βία κατοικεί στη συναίνεση που εδραιώθηκε στο όνομα της εθνικής ενότητας και δικαιολόγησε την παγερή σιωπή για τα εργατικά ατυχήματα στο ολυμπιακό χωριό αλλά και για την οικολογική καταστροφή. Την παγερή σιωπή για την εκμετάλλευση χιλιάδων βαλκάνιων προλετάριων από τους έλληνες επενδυτές. Την συγκαταβατική αδιαφορία για τον ελληνικό στρατό που εκστρατεύει στα Βαλκάνια αλλά τον οργισμένο αντιαμερικανισμό για τα αμερικάνικα στρατεύματα στο Ιράκ. Ένα ακόμη σημείο των αντιστασιακών μυθολογιών (ο αντιαμερικανισμός) που κατέληξε να απενοχοποιεί την εκμετάλλευση, τον πόλεμο, στον τόπο όπου ζούμε, δαιμονοποιώντας κάτι μακρινό, εξωτικό άρα και βολικό, τους αμερικάνους. Ο ανάστροφος εθνικισμός του αντιαμερικανισμού όπλισε την συναίνεση στο εσωτερικό από την εποχή του πολέμου στο Κόσοβο, ή και του ζητήματος "Οτσαλάν" λίγο παλιότερα, μέχρι και στις αντιπολεμικές διαδηλώσεις για το Ιράκ. Η ελληνική αριστερά υπήρξε η μήτρα του αντιμπεριαλιστικού εθνικισμού.

Και βέβαια, σε μία κοινωνία όπου σχέσεις, συμπεριφορές και ανάγκες μετατρέπονται σε εμπορεύματα, θα ήταν παράδοξο, η τόνωση της εθνικής ταυ-

τότητας να μην ακολουθήσει τον ίδιο δρόμο. Έτσι το ιδανικό, η "ισχυρή Ελλάδα" συμπυκνώθηκε σε μπλουζάκια και μπρελόκ, σε ένα κύμα "ελληνοκεντρικής" κατανάλωσης, σε έναν με πρώτη ματιά ανώδυνο εθνικισμό. Ο καταναλωτισμός και η εμπορευματοποίηση έπαιξαν και εδώ τον αναπόσπαστο ρόλο τους προσφέροντας νέα προϊόντα. Το κύμα αυτό ήταν μια τονωτική ένεση για τον καταναλωτισμό, που εξυπηρέτησε στην αναζωογόνησή του, ανοίγοντας νέα πεδία εκμετάλλευσης για τη κατανάλωση. Από την πλευρά του βέβαια και ο καταναλωτισμός έδωσε τη χροιά του στα νέα στοιχεία της εθνικής ταυτότητας, συμβάλλοντας στην ενίσχυση της, έστω και υπό συνθήκες "ευτελισμού" και εμπορευματοποίησης της. Άλλωστε, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το κράτος δεν χρειάζεται πια έλληνες που θα πεθαίνουν για τη πατρίδα τους κα θα κάνουν τα πάντα γι' αυτή, αλλά ανθρώπους που θα κλείνουν τα μάτια και θα συναινούν στα εγκλήματα του ίδιου του κράτους, από τη καταστολή των κοινωνικών και εργατικών αγώνων, στη βίαιη εκμετάλλευση των μεταναστών και τη συμμετοχή σε "εκστρατείες κατά της τρομοκρατίας".

Κατάληψη Φάμπρικα-Υφανέτ

Θεσσαλονίκη, Οκτώβρης 2004

εσείς, τι θυμάστε από τη νύχτα της 4/9;

Θυμάστε *το συρφετό σε τηλεοπτικά παράθυρα να ωρύεται για τις προκλήσεις των Αλβανών που τόλμησαν να πανηγυρίσουν τη νίκη της εθνικής τους ομάδας στις πλατείες των αφεντικών τους;*

Θυμάστε *τους μπάτσους να συγκαλύπτουν τα εγκλήματα των φασιστών και να επιβάλουν την τάξη δέρνοντας και συλλαμβάνοντας Αλβανούς, δίνοντας μαθήματα fair play εκτός γηπέδου;*

Θυμάστε *εκείνο το κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας που μαζί με κάθε λογής φασίστες, μεθυσμένο ακόμα από το ένδοξο ελληνικό καλοκαίρι, βγήκε στους δρόμους, τις πλατείες και τα καφενεία για να δείρει, να ταπεινώσει και να εξευτελίσει μετανάστες/στριες, δείχνοντας τους ποιος είναι το αφεντικό εδώ;*

Θυμάστε *την ευαίσθητη κοινωνία των πολιτών που ενοχλήθηκε από τις "ακρότητες και των δύο πλευρών" αλλά κλείνει πονηρά το μάτι στην καθημερινή υποτίμηση και εκμετάλλευση των ξένων εργατών /τριων;*

Θυμάστε *πόσοι σκοτώθηκαν και πόσοι τραυματίστηκαν ή μήπως θυμάστε απλά το σκορ του αγώνα;*

Εμείς ***θυμόμαστε*** *να νιώθουμε οργή για τα πογκρόμ ενάντια στους Αλβανούς και φόβο για τη βία κράτους-κοινωνίας που ξεχείλισε τη νύχτα εκείνη. Θυμόμαστε την πικρή γεύση της αδυναμίας να σταθούμε με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στο συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, περιοριζόμενοι στη θέση του κοντινού ή μακρινού θεατή.*

Η νύχτα της 4/9 δεν ήταν παρά η θεαματική συμπύκνωση μιας δεκαπενταετούς επίθεσης του ελληνικού εθνικισμού. Τη νύχτα αυτή δεν έλαβε χώρα μια σύγκρουση δύο διαφορετικών εθνικισμών αλλά ήταν μια συμβολική στιγμή, μια στιγμή κορύφωσης στην πορεία ενός επιθετικού σχηματισμού που δε σταματάει να προελαύνει. Μια πορεία που πέρασε και περνάει μέσα από την εκμετάλλευση των ξένων εργατών στα εργοτάξια, το θάνατο στα σύνορα, την καταναγκαστική πορνεία στα σεξοπάζαρα της επαρχίας, τις απελάσεις και τη διείσδυση του ελληνικού κεφαλαίου στα Βαλκάνια.

Έξι μήνες μετά, η νύχτα του επαναληπτικού στις 30 του Μάρτη, δεν μπορεί παρά να μας βρει στο δρόμο. Με τις ελλείψεις και τις αδυναμίες μας παίρνουμε θέση στον καθημερινό πόλεμο, θέση που μας φέρνει ενάντια στο ελληνικό όνειρο. Γιατί σε αυτήν την υπόθεση δεν είμαστε όλοι μαζί, υπάρχουν και κάποιοι που είναι απέναντι…

Πορεία Τετάρτη 30/3 18:00 Καμάρα

Κατάληψη Φάμπρικα Υφανέτ

Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 2005

Την εποχή που οι "άλλοι ακόμη μάζευαν βελανίδια" ο μεγαλέξανδρος βρίσκει μπροστά του το Γόρδιο δεσμό. Οι προφητείες μιλούν γι 'αυτόν που θα τον λύσει και θα γίνει ο βασιλιάς της Ανατολής. Αυτός τον κόβει, δείχνοντας στους βάρβαρους πως λύνουν τα προβλήματα τους οι πολιτισμένοι.

Την πρώτη δεκαετία του εικοστού πρώτου αιώνα το φάντασμα του μεγαλέξανδρου επιστρέφει για να λύσει το Γόρδιο δεσμό του ελληνικού πατριωτισμού. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90 ο ελληνικός πατριωτισμός περιοριζόταν σε μια παθητική στάση άμυνας, όπως αυτή εκφραζόταν από τη ρητορεία της εξάρτησης και της υπανάπτυξης. Είναι η εποχή του θρηνητικού εθνικισμού της κακοποιημένης από τον ιμπεριαλισμό αναξιοπαθούσης Ελλάδας. Η μουρμούρα περί ουραγού της Ε.Ε εναλλάσσεται με τις αριστερής έμπνευσης παραλλαγές περί ξένων ιμπεριαλιστών, οι οποίοι έχουν επιλέξει αυτήν την τίμια γωνιά της υδρογείου για προτεκτοράτο τους.

Το πέρασμα από την άμυνα στην επίθεση γίνεται εκεί κάπου κοντά στα μέσα της δεκαετίας του 90. Η παρέλαση της ελληνοσερβικής φιλίας, τα συλλαλητήρια για τη Μακεδονία, ο postmodern αντιαμερικανισμός, είναι η εισαγωγή στα επιθετικά γεωπολιτικά αιτήματα του made in Greece καπιταλιστικού σχηματισμού. Το κυρίως πιάτο:

- Η όρεξη αποικιοποίησης που δηλώνει το σύνθημα *"η βόρεια Ήπειρος είναι ελληνική"* ή το *"η Μακεδονία είναι ελληνική"*.
- Ο αυξανόμενος όγκος επενδύσεων ελληνικού κεφαλαίου στις γείτονες χώρες.
- Η εκμετάλλευση των βαλκάνιων προλετάριων είτε στην έδρα τους είτε εντός της ελληνικής επικράτειας.
- Η μακροχρόνια στρατιωτική και "συμβουλευτική" παρουσία σε εστίες κρίσης σε εγγύς και απομακρυσμένες χώρες.

Σε όλο αυτό το σκηνικό οι αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε φονταμενταλιστές πατριώτες αντιαμερικάνους και σε ρεαλιστές πατριώτες φιλοευρωπαίους, απλώς θολώνουν τον ορίζοντα. Ο πατριώτης δε διαφέρει από τον υπερπατριώτη παρά μόνο σε ότι αφορά τους τρόπους επιδίωξης, τα μέσα. Όσο για τους στόχους, όχι μόνο δεν τους αμφισβητεί αλλά και αυτοανακηρύσσεται ως ο συνεπέστερος και αποτελεσματικότερος υπηρέτης τους. Είτε ξεκινά κανείς από τη Σοφοκλέους είτε από τη Μητροπόλεως, ο δρόμος της εθνικής "παλιγγενεσίας" είναι ένας, και περνάει αναγκαστικά μέσα από τη σκλήρυνση της εθνικιστικής ρητορικής.

Στις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα ένα πράγμα έμενε ακόμη να απενοχοποιηθεί. Η σχέση με τη γκάμα του εθνικού συμβολισμού. Η ελληνική σημαία και ο ορθόδοξος σταυρός έγιναν μόδα και φετίχ. Από την κατάκτηση του Euro μέχρι τη βράβευση του εγχώριου κιτς στην Eurovision, η μονότονη επανάληψη του εθνικού μοτίβου έγινε η επιβεβαίωση της σταθερής αξίας του έθνους. Στο πανηγυρικό αυτό κλίμα της εθνικής ανάτασης και ομοψυχίας έρχονται να προστεθούν οι φιέστες της Νομαρχίας Θεσσαλονίκης με αφορμή τη γέννηση του μεγαλέξανδρου. Αυτό που ξεκίνησε μερικά χρόνια πριν ως γραφικά γενέθλια της Χρυσής Αυγής και των συμπαρομαρτούντων τηλεοπτικών αστέρων, έγινε θεσμός και κατοχυρώθηκε στη μνήμη των εθνικιστών αλλά και όσων αναζητούν ταυτότητα κάτω από το βλέμμα του Βουκεφάλα. Η επισημοποίηση αυτή των εορτασμών έπαιξε και παίζει διπλό ρόλο. Από τη μια βοηθά διάφορες φασιστικές φράξιες να βάλουν στο πλάι τις εσωτερικές τους διαφορές και τους μικροπολιτικούς ανταγωνισμούς και να αποκτήσουν κοινωνικό πρόσωπο, να βγουν δυναμικά προς τα έξω. Από την άλλη, είναι η θεαματική αποτύπωση στον πραγματικό χώρο και χρόνο μιας εθνικιστικής στροφής της ελληνικής κοινωνίας. Η εθνικιστική αυτή στροφή ναι μεν συμπυκνώνεται σε εορτασμούς σαν αυτούς, δεν παύει όμως να είναι ορατή και σε καθημερινές συμπεριφορές και στάσεις απαξίωσης των μεταναστών.

Όσο για το μεγαλέξανδρο; Ο ρομαντισμός της γοργόνας που αναρωτιέται ακόμη, μόνο σε σχολικά βιβλία έχει θέση. Ο Αλέξανδρος ζει για να δώσει ιστορικό βάθος και δικαίωση στις καινούργιες εκστρατείες. Ένα έθνος που αισθάνεται ότι επιτέλους κερδίζει χρειάζεται και μια ιστορία νικών. Λίγη σημασία έχει αν ο μεγαλέξανδρος ήταν εκπολιτιστής ή σφαγέας. Όπου ακούς για εθνικούς ήρωες ανθρώπινο αίμα μυρίζει και αυτό το ξέρουν και οι πέτρες. Αυτό που ενσαρκώνει ο μεγαλέξανδρος και γι' αυτό καταλαμβάνει πάντα κεντρική θέση στο εθνικιστικό πάνθεον είναι η φιγούρα του νικητή. Το συλλογικό ασυνείδητο βρήκε στο πρόσωπο του ένα σύμβολο νίκης και η *"Ισχυρή Ελλάδα"* μια μνήμη αντάξια του παρόντος που φαντασιώνεται. Όπως και τότε έτσι και τώρα η δόξα του ελληνισμού απλώνεται από εδώ ως το Αφγανιστάν. Το μόνο που άλλαξε είναι ότι τις σάρισες αντικατέστησαν πλέον τα F-16.

Ας επιστρέψουμε όμως στην πρώτη εικόνα. Θα μπορούσαμε να δούμε το Γόρδιο δεσμό ως μια μεταφορά της κοινωνικής πραγματικότητας. Ένας πυκνωτής των σχέσεων, των ιδεών, των πεποιθήσεων, των κοινωνικών συμφερόντων. Ακολουθώντας τη διαδρομή του σχοινιού μπορεί κανείς να δει αξιακές αναμετρήσεις, συγκρούσεις διαφορετικών αναγκών και επιθυμιών. Μπορεί να δει τους συσχετισμούςτης πραγματικότητας και τις αρνήσεις τους.

Η απάντηση που δίνει ο πατριωτισμός είναι η απλούστευση της ομογενοποίησης. Το έθνος, ως κατασκευασμένη ιστορική συνέχεια, ως πολυδιάστατη οντότητα, συγκεφαλαίωση της ιστορικής πορείας, των σύγχρονων αναζητήσεων, των καημών και των πόθων ολόκληρης της κοινωνίας, εξαγνίζει τις αντιθέσεις, παράγει μια νέα υπεριστορική ενότητα. Ο καθένας μπορεί να αι-

σθάνεται μέλος μιας εθνικής κοινότητας το συμφέρον της οποίας είναι ισχυρότερο από κάθε χωρισμό στο εσωτερικό της (ταξικό, φύλου κ.λ.π) αλλά και κάθε κοινό στοιχείο με ανθρώπους που έτυχε να γεννηθούν σε διαφορετικό κράτος.

Για εκείνους που παίρνουν μια ασυμβίβαστη αντιεθνική στάση η εναντίωση στις φιέστες για το μεγαλέξανδρο είναι δεδομένη. Από εκεί και πέρα, η αντίθεση στην πανούκλα του πατριωτισμού είναι μια ιστορία που παίζεται σε καθημερινή βάση, στο δημόσιο και ιδιωτικό χώρο, σε επίπεδο πράξεων, λόγων, συνειδήσεων. Για εκείνους που τοποθετούν τον εαυτό τους από τη μεριά της αντιεξουσίας, οι απαντήσεις για αυτά που μας καταπιέζουν και αυτά που μας απελευθερώνουν δεν έρχονται έτοιμες. Δοκιμάζονται και κρίνονται μέσα από επιλογές αντίστασης και ρήξης στο επίπεδο της οργανωμένης δράσης και της καθημερινής ζωής.

Κατάληψη Φάμπρικα Υφανέτ

Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2005

για την αθλιότητα των πατριωτικών κύκλων

Η παράδοση από όλες τις πεθαμένες γενιές βαραίνει σαν εφιάλτης πάνω στα μυαλά των ζωντανών

Κ. Μαρξ

Αυτή η κακιά φήμη της υποψηφιότητας του Καρατζαφέρη για τη δημαρχία Θεσσαλονίκης δεν μας εκπλήσσει. *Απέναντι στην επέλαση του πατριωτικού σχηματισμού αυτής της πόλης δεν είμαστε αναποφάσιστοι. Είμαστε οργισμένοι.* Γιατί χωρίς μισόλογα και ιδεολογικές προσθαφαιρέσεις υπογραμμίζουμε την επικαιρότητα της δημιουργίας ενός ικανού εσωτερικού εχθρού.

Δεν μπορούμε παρά να αναγνωρίσουμε ότι ο Καρατζαφέρης (θέλει να) είναι ο πόλος συσπείρωσης παραδοσιακών ακροδεξιών δυνάμεων. Η Χρυσή Αυγή παραήταν ακραία και κόμματα τύπου Ελληνικό Μέτωπο παραείναι ανύπαρκτα. Άλλωστε, σε πολλές χώρες της Ευρώπης η άνοδος ακροδεξιών κομμάτων, ακόμη και σε θέσεις εξουσίας, είναι γεγονός. Φαίνεται να συμπυκνώνει πολλές "αρετές", αποτελώντας τον ιδανικό πολτό: πατριωτισμός και κοινωνική πολιτική, ρατσισμός και αριστερές ευαισθησίες, αντιαμερικανισμός και εκκλησία, αρκετές δόσεις επιθετικότητας και η απαραίτητη επίκληση στην κατατρεγμένη αλλά υπερήφανη ελληνική ψυχή. Ένας Ιανός με πολλά πρόσωπα, ώριμο τέκνο της μεταμοντέρνας σούπας των καιρών. Τελικά, ακόμη κι αν δεν υπήρχε ο Καρατζαφέρης θα έπρεπε να εφευρεθεί.

Δεν μπορούμε όμως και να μην δούμε ότι στον πυρήνα της ρητορικής του βρίσκεται το προαιώνιο ερώτημα του ελληνικού, αλλά και κάθε, πατριωτισμού. Ερώτημα που κατά καιρούς έχει επιδεχθεί πολλές απαντήσεις: αντίσταση στην κυριαρχία των ξένων και των μονοπωλίων, οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας, Πατρίς-Θρησκεία-Οικογένεια, επέκταση στο ζωτικό "μας" χώρο, ενσωμάτωση και πογκρόμ μεταναστών κοκ. Απαντήσεις που αν και συχνά αντικρουόμενες μεταξύ τους δεν κάνουν τίποτα άλλο παρά να επικυρώνουν την εγκυρότητα του παραπάνω ερωτήματος, που δεν είναι άλλο από το *"ποιο είναι το εθνικό συμφέρον και ποιοι οι τρόποι επίτευξης τους"*. Σε αυτό το ερώτημα θα απαντήσουμε με ένα άλλο ερώτημα: *όταν κάποιος έχει μπροστά του το δάσος του πατριωτισμού και βλέπει μόνο το δέντρο της ακροδεξιάς, τι είναι; αφελής, ηλίθιος, ή απλά πατριώτης;*

παλιός και νέος συντηρητισμός

Εν αρχή ην το τρίπτυχο Πατρίς-Θρησκεία-Οικογένεια. Το περιεχόμενο του παλιού και νέου ελληνικού συντηρητισμού. Εδώ συναντιούνται το παραδοσιακό ακροδεξιό τρίπτυχο με την απεγνωσμένη προσπάθεια των μοναχικών καταναλωτών να γεμίσουν τα υπαρξιακά τους κενά. Είναι η σύζευξη ανάμεσα στα υπολείμματα της χούντας, τους φιλοβασιλικούς, τους δεξιούς ηθικιστές, τους εμφυλιοπολεμικούς ρήτορες, τους χριστιανούς ζηλωτές, τους ορθόδοξους νοικοκυραίους και εκείνους που στερούμενοι νοήματος αγκαλιάζουν οποιαδήποτε πανάκεια υπόσχεται να χρυσώσει τη μονοτονία του εμπορεύματος. Για τους πρώτους πρέπει να συνηθίσουμε την ιδέα ότι δεν χώρεσαν όλοι στο χρονοντούλαπο της ιστορίας και μερικοί έμειναν απέξω. Για τους τελευταίους χρειάζεται να αναζητήσει κανείς τη ρίζα του κακού στην κατάρρευση των συλλογικών αξιών της αντίστασης και της αλληλεγγύης που συνόδευσαν την ήττα των ριζοσπαστικών κινημάτων του '60 και του '70, αλλά και την αδρανοποίηση της δημιουργικής φαντασίας στις σημερινές κοινωνίες. *Από εκεί απορρέει "η επιστροφή σε παλιούς χάρτες" που καθοδηγούσαν τα άτομα στην ατομική και συλλογική τους ζωή, σε γνώριμα και ασφαλή*

τοπία: στη Θρησκεία (που προσφέρει παρηγοριά), στο Έθνος (που προσφέρει ταυτότητα), στην Οικογένεια και την Αστυνομία (που προσφέρουν ασφάλεια).

η ιδεολογία του αντιαμερικανισμού ή η διέξοδος της εθνικής περηφάνιας

Βασικός πυλώνας της ρητορικής οποιουδήποτε κόμματος, από το ΚΚΕ ως το ΛΑΟΣ, που θέλει να νομιμοποιηθεί ως υπερασπιστής της εθνικής ανεξαρτησίας. Εργαλείο στα χέρια οποιουδήποτε θέλει να εισέλθει στην κεντρική πολιτική σκηνή, ψαρεύοντας από τα θολά νερά ενός ενιαίου εθνικού ακροατηρίου. *Ο αντιαμερικανισμός λειτουργεί ως ιδεολογία που διατρέχει όλο το πολιτικό φάσμα, αλλά και ως μάσκα για μια κοινωνία που εξάγει την επιθετικότητά της.* Αλλά δεν είναι μόνος του. Πάει πακέτο με όλες τις δοξασίες της υπανάπτυξης και της εξάρτησης, επίσης κοινός τόπος σε ΛΑΟΣ και ΚΚΕ, και την ιστορική μουρμούρα περί *"ξένων δυνάμεων"* και δη αμερικάνων που έχουν επιλέξει αυτήν *"την τιμημένη γωνιά της υδρογείου"* για να εφαρμόσουν τα αποτρόπαια σχέδιά τους και να υποδουλώσουν αυτόν τον περήφανο λαό. Όσο για τα περίφημα αντιιμπεριαλιστικά αντανακλαστικά, αυτά ξυπνούν κάθε φορά που σχηματίζονται δύο μέτωπα, το ένα από τα οποία εμπλέκει την Ελλάδα. Οι δε πατριώτες, επίσημοι και ανεπίσημοι, εκφράζουν ό,τι θεωρούν εθνικό συμφέρον, άλλοτε ως εθνικά ιμπεριαλιστικό (*"να μπούμε στα Σκόπια"*), άλλοτε ως εθνικά αντιιμπεριαλιστικό (*"έξω ο Κλίντον"*) ενάντια σε άλλες χώρες που κρίνουν ως εχθρικές. Από το *"η Μακεδονία είναι Ελληνική",* ένα ξόρκι που επένδυσε και επενδύει κάθε συνωμοσιολογική ελληνική φαντασίωση, κάθε πατριωτική όρεξη, κάθε επεκτατικό σχέδιο και κάθε ελληνορθόδοξη αρλούμπα, μέχρι την αναφορά στους *"Αλβανούς εγκληματίες",* ο πατριωτικός λόγος:

- Αποτελεί την ιδεολογία της ισχυρής Ελλάδας και όλων εκείνων που θεωρούν ότι βρίσκονται σε θέση υπεροχής.
- Αθωώνει την εκμετάλλευση των μεταναστών.
- Αποκρύπτει την επεκτατικότητα του ελληνικού κεφαλαίου στα Βαλκάνια και τη συμμετοχή του ελληνικού στρατού σε "ειρηνευτικές" στρατιωτικές επεμβάσεις ανά την υφήλιο, από τις οποίες απολαμβάνουν, υλικά και συμβολικά, οφέλη σημαντικά τμήματα της κοινωνίας.
- Γίνεται η μαγική εικόνα που καταργεί τις διαχωριστικές γραμμές επιβεβαιώνοντας το σύνθημα *"ο αντιαμερικανισμός είναι ο μεταμοντέρνος εθνικισμός".*

Η υπεράσπιση της εθνικής κυριαρχίας μπαίνει σε πρώτο πλάνο. Η εθνική και ταξική ομογενοποίηση είναι εδώ και όποιος καταφέρει να βρει τις διαφορές μεταξύ αριστερού και δεξιού αντιιμπεριαλισμού κερδίζει την "Ιστορία του Ελληνικού Έθνους" δώρο.

Και για να μην ξεχνάμε. Κάθε πατριωτική θεωρία που σέβεται τον εαυτό της εδραιώνεται σε μια σειρά από θεωρίες συνωμοσίας. Στη διαδρομή από τα Πρωτόκολλα της Σιών στη Λέσχη Μπίλντεμπεργκ και πίσω, η ιστορία μοιάζει να κινείται από κάποια σκοτεινά κέντρα, κάποιους "άλλους" και ποτέ από την ίδια την κοινωνία και τις κοινωνικές σχέσεις, ακόμη κι αν αυτές εκφράζονται μέσω ετερόνομων κοινωνικών θεσμίσεων. Το τελικό αποτέλεσμα είναι η κυριαρχία του ευτράπελου, της αρλούμπας και ενός πράγματος που γειτνιάζει με την ηλιθιότητα.

η σύζευξη του φιλελευθερισμού με το ρατσισμό

Σήμερα, ο ρατσισμός δεν προτάσσει, ρητά τουλάχιστον, τη φυλετική κατωτερότητα των ξένων, αλλά την πολιτιστική διαφορά. *Με άλλα λόγια,* "*δεν θέλουμε τους ξένους*", *όχι γιατί είναι κατώτεροι, αλλά για να μπορεί ο κάθε λαός να διατηρεί την καθαρότητα και την διαφορετικότητα της κουλτούρας του απέναντι στην ανάμειξη των πολιτισμών*. Έτσι θα αποφεύγονται οι κοινωνικές συγκρούσεις που δημιουργεί αυτό το μπαστάρδεμα. Φαύλος κύκλος. *Ο ρατσισμός χρησιμοποιείται για να δικαιολογήσει τον ίδιο το ρατσισμό*. Μάλιστα, θεωρείται και αναγκαίος ως ένα βαθμό, για να αποτραπεί ο αφελληνισμός. Έτσι, η ελληνική κουλτούρα(οτιδήποτε μπορεί να έχει κανείς στο νου του με αυτόν τον όρο) θα πρέπει να κρατήσει απόσταση ασφαλείας από το "πολιτιστικό μίασμα", που συμβολίζουν οι αλλοεθνείς. Ξέρουμε που οδηγεί αυτό: οι ξένοι πρέπει να φύγουν, να πάνε στα σπίτια τους, όχι γιατί είναι εκ φύσεως κατώτεροι, αλλά γιατί είναι μη αφομοιώσιμοι. Και το 3,5% επί του συνόλου του ελληνικού πληθυσμού που μπορεί σύμφωνα με τον Καρατζαφέρη να μείνει; Αυτοί είναι αφομοιώσιμοι; Μήπως ο αρχηγός τρελάθηκε; Ψυχραιμία. *Το ανομολόγητο ζήτημα που βρίσκεται στο κέντρο του ενδιαφέροντος είναι η οργανωμένη πολιτική διαχείριση της μετανάστευσης με όρους καπιταλιστικής ανάπτυξης*. Από τη μία, τα διαρκώς ογκούμενα ρεύματα μετανάστευσης και από την άλλη οι σκληρές νομικές και αστυνομικές ρυθμίσεις που εξυπηρετούν τον έλεγχο της ροής και την εισαγωγή "υποτιμημένων" εργατών. Το διακύβευμα: η οικονομία που χρειάζεται επειγόντως τη φτηνή, αναλώσιμη και απροστάτευτη εργασία των μεταναστών.

και ολίγη από αντιπαγκοσμιοποίηση

Αν ξεπεράσει κανείς την επιταγή της λαϊκότητας και τις συνήθεις διαστροφές της, μένει ακόμη ο κοινός τόπος της παγκοσμιοποίησης ή της Νέας Τάξης Πραγμάτων όπως αλλιώς λέγεται, ως ομφάλιος λώρος της Δεξιάς με την Αριστερά, αλλά και με το έθνος στις ποικιλότροπες εκφάνσεις του. Η παγκοσμιοποίηση υποτίθεται πως είναι η νέα διεθνής πραγματικότητα που έχουν επιβάλει οι ισχυροί προκειμένου να ελέγξουν τις εξελίξεις σε όλες ανεξαιρέτως τις χώρες:

- Είναι η δύναμη που συμβάλλει στην αποδιοργάνωση των εθνικών κοινωνιών και την επιβολή των διεθνών προτύπων.
- Είναι το μέσο πολιτικής και πολιτιστικής κυριαρχίας των ισχυρών εθνών επί των αδυνάτων και διωκόμενων χωρών.
- Είναι ο μηχανισμός ισοπέδωσης των εθνικών ιδιαιτεροτήτων από την υπερεθνική οργάνωση του παγκόσμιου συστήματος.

Το κλειδί βρίσκεται στην υπεράσπιση της διαφοράς και δεύτερον στην υπεράσπιση των συνόρων ως κρίσιμου όρου για την υπεράσπιση της διαφοράς. Έτσι κλείνει ο φαύλος κύκλος του εθνικισμού, του ρατσισμού και της αντιπαγκοσμιοποίησης, ως μέρος του πατριωτικού λόγου.

Το σχήμα "παγκοσμιοποίηση εναντίον των λαών" είναι η μοντέρνα εκδοχή του *"ιμπεριαλισμός εναντίον των λαών"* της σταλινοαναθρεμμένης αριστεράς. Ο προσεταιρισμός της "αντιπαγκοσμιοποίησης" από πατριωτικά, ακροδεξιά κομμάτια δεν είναι κάτι καινούριο. Όσοι από εμάς συμμετείχαμε στις κινήσεις ενάντια στην παγκοσμιοποίηση, γνωρίζαμε ότι το πρόταγμα *"ενάντια στην παγκοσμιοποίηση"* είναι αρκετά θολό, ευνοώντας συμμαχίες, που θα έχουν ως έμβλημα τους την *"προστασία του εθνικού συμφέροντος". Όσο η κριτική της παγκοσμιοποίησης δεν γίνεται κριτική του έθνους-κράτους και η κριτική της διεθνοποιημένης κυριαρχίας κριτική συνολικά της κυριαρχίας, ο δρόμος της "εθνικοπατριωτικής αντίστασης" θα παραμένει ανοικτός.*

λαός ή ΛΑ.Ο.Σ

Το σχήμα "προνομιούχοι-μη προνομιούχοι" ως προεκλογική ρητορεία έχει αποδείξει τη χρησιμότητα του εδώ και μια 25ετία, οπότε γιατί να το αλλάξει ένα κόμμα που στοχεύει στα μικροαστικά αυτιά των θαυμαστών αυτής της γενικόλογης απλούστευσης; Μια πλειοψηφία που καταπιέζεται αφηρημένα από μια ελάχιστη μειοψηφία. Αυτό το μη προνομιούχοι δεν ορίζεται πουθενά και αφήνεται στην επιλογή του καθενός να το ορίσει όπως του αρέσει. Το γαϊτανάκι περιλαμβάνει από το ΠΑΣΟΚ και την παραδοσιακή αριστερά μέχρι τη λαϊκή δεξιά. Όλοι αυτοί επικαλούνται με αγωνία τα συνθήματα του παρελθόντος, δανείζονται τα ονόματα και τη γλώσσα που θα τους επιτρέψουν να κάνουν την εμφάνιση τους στην κεντρική πολιτική σκηνή. Είναι μαζί με το "λαό" στον αγώνα ενάντια στην εξάρτηση και τους ξένους, στα μονοπώλια και τους υπηρέτες τους. Μαζί με το λαό που καταδυναστεύεται από μια εκατοντάδα οικογενειών ξενόδουλων πλουτοκρατών. Ας αφήσουμε τις απλουστεύσεις σε αυτούς που δεν αντέχουν την πραγματικότητα. Θα πρέπει να έχει κανείς οπτική ευαισθησία τυφλοπόντικα για να μη διακρίνει αυτήν την επίπλαστη φυσικότητα της έννοιας του λαού. Από καιρού εις καιρόν, αιματηρό λάβαρο της αντίδρασης και αμφίβολη σημαία των λαϊκών μετώπων, ο "λαός" εμπεριέχει σε κάθε περίπτωση έναν ακατάπαυστο εμφύλιο

πόλεμο, που τον διαιρεί πιο ριζικά από κάθε σύγκρουση, ακόμη κι όταν φαίνεται ότι τον κρατά ενωμένο πιο σταθερά από οποιαδήποτε ταυτότητα. Ο λαός συμπληρώνει το έθνος και μολονότι ο λαός τίθεται ως το αρχέγονο θεμέλιο του έθνους, η σύλληψη του αποτελεί κατ' ουσία προϊόν του εθνικού κράτους και μόνο εντός αυτού επιβιώνει. *Απέναντι στην ομογενοποίηση που επιβάλλει η έννοια του λαού και συνακόλουθα του έθνους θα πρέπει να αντιτάξουμε την πολλαπλότητα του κοινωνικού ανταγωνισμού, που διαπερνά οριζόντια και κάθετα κάθε κοινωνία, τη σύγκρουση συμφερόντων, ιδεών και σχέσεων που δεν μπορούν να αναχθούν σε καμιά εθνική και λαϊκή ομογενοποίηση.*

Αυτό που αλλάζει σήμερα είναι η εμφάνιση με δυναμικό τρόπο ενός ρατσιστικού κομματικού μηχανισμού που διεκδικεί ρόλο ρυθμιστή στην πολιτική σκηνή της πόλης. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η υπάρχουσα κατάσταση με τους υπερσυντηρητικούς άρχοντες δεν είναι υπερβολικά αφόρητα από μόνη της. Ούτε ότι παραβλέπουμε το γεγονός ότι *η πατριωτική συνιστώσα είναι ενταγμένη αρμονικά στο εσωτερικό όλων των κομμάτων εξουσίας*. Γι' αυτό υποστηρίζουμε ότι *εχθρός μας σε αυτήν την πόλη είναι ο ελληνικός εθνικισμός σε όλες του τις εκφάνσεις. Κι αυτό γιατί δεν υπάρχει ΜΙΑ φιγούρα του πατριώτη.* Πατριώτης είναι και ο μικροαστός που γκρινιάζει για τους ξένους και τις "χαμένες πατρίδες" και ο γιάπης που ονειρεύεται τις νέες πατρίδες του επεκτατισμού. Είναι και ο οπαδός του *"Ελλάς-Ελλήνων-Χριστιανών"* και ο οπαδός της *"Ισχυρής Ελλάδας"*. Είναι τόσο αυτός που βλέπει παντού εβραϊκές αντεθνικές συνωμοσίες όσο και αυτός που βλέπει παντού τον αμερικανικό δάκτυλο. Δεν υπάρχει αμετάλλακτος πατριωτισμός, αλλά πολλοί πατριωτισμοί που σχηματίζουν ένα φάσμα καταστάσεων. Κανένας τους δεν υπάρχει σε καθαρή κατάσταση –αντίθετα συνδυάζονται.

Εάν δεν επιτεθούμε στον εθνικό κορμό, θα βουλιάξουμε στον εν Χριστώ αγώνα για ησυχία, τάξη και ασφάλεια. Οι δρόμοι που ανοίγονται μπροστά μας είναι είτε να ακολουθήσουμε τις ροές της υποταγής και να χαθούμε σε αυτές, είτε να δημιουργήσουμε τις καινοτόμες ρήξεις. Είμαστε εχθρικοί στο πρώτο, ακόμη κι αν αποδειχτούμε πως δεν είμαστε οι καταλληλότεροι για το δεύτερο. Οι λογαριασμοί μας με το μέλλον είναι ακόμη ανοιχτοί. Σε αυτήν την κατεύθυνση οι επιλογές μας είναι σαφείς. Δε θα δεχτούμε να γίνουμε το κομμάτι ενός αντιφασιστικού μετώπου που θα δημιουργήσουν τα κόμματα της αριστεράς για να στηρίξουν την προεκλογική τους εκστρατεία. Θα εμπιστευτούμε τις δικές μας αυτοοργανωμένες πρακτικές και θεωρητικές δυνατότητες. Θέλουμε να κατεβάσουμε στο δρόμο όχι την αφέλεια ή τον ατομισμό, αλλά τις απεριόριστες δυνατότητες μιας συλλογικής αντίστασης, μιας αντίστασης που αφορά όλους εκείνους που παίρνουν μια ασυμβίβαστα αντεθνική στάση στις μικρές και μεγάλες μάχες της καθημερινής ζωής και της οργανωμένης δράσης.

Κατάληψη Φάμπρικα Υφανέτ

Θεσσαλονίκη, Ιανουάριος 2006

Τι να της κάνω της καρδιάς της παραπονεμένης;
Βολές με κάνει και γελώ, βολές κι αναστενάζω·
Για ν' αποθάνω, δε μπορώ, να ζήσω πώς να ζήσω;
Να πάνω σ' άλλο σύνορο και σ' άλλο βιλαέτι,
ξένος κι εδώ, ξένος κι εκεί, κι όπου κι αν πάω ξένος.

Ηπειρώτικο, Της Ξενιτιάς

Τα τελευταία χρόνια ραγδαία είναι σύμφωνα με ειδικούς η αύξησης της ναυσιπλοΐας στις θάλασσες, ειδικά στη μεσόγειο. Όχι δεν μιλάμε για τα κινέζικα εμπορεύματα που απειλούν την ευημερία της δύσης.

Παράλληλα, ανησυχία έχει προκαλέσει σε κύκλους της ευρωπαϊκής ένωσης μια έντονη κινητικότητα στα ανατολικά της σύνορα, από τον Έβρο ως Πολωνία. Όχι δεν είναι το ανατολικό μέτωπο που αναζωπυρώθηκε από απόγονους του Αττίλα.

Εδώ και κάμποσο καιρό τα σύνορα διασχίζονται από σιωπηλές και αποκαμωμένες φιγούρες. Διαπερνούν φυλάκια, ναρκοπέδια, λιμενικά μπλόκα και υπερσύγχρονα ραντάρ. Είναι οι μετανάστες. Άνθρωποι αποφασισμένοι να κινηθούν για να ζήσουν μακριά από τη φρίκη ενός πολέμου, την ανέχεια μιας τριτοκοσμικής επαρχίας. Το άπλωμα της καπιταλιστικής σχέσης ακόμη και στα πιο απίθανα σημεία αυτού του πλανήτη παράγει αφόρητες συνθήκες ζωής. Ιδιαίτερα εκεί, όπου η ιστορία των αγώνων από τα κάτω δεν οδήγησε σε ένα κοινωνικό συμβιβασμό, εκεί όπου ο πόλεμος αποτελεί μια καθημερινότητα δεκαετιών, εκεί όπου τα αποικιακά καθεστώτα μετασχηματίστηκαν σε δικτατορίες ή καταπιεστικές θεοκρατίες. Εκεί, μαζικά άνθρωποι επιλέγουν να μετακινηθούν. Προορισμός και μονόδρομος η Ευρώπη.

η καρδιά του κτήνους είναι στα σύνορα.

Είτε ανατινάζονται σε κάποιο ναρκοπέδιο, είτε πνίγονται στα παγωμένα νερά κάποιου μεσογειακού πελάγους σίγουρα δεν φταίει η ώρα η κακή. Είναι αποτέλεσμα της θωράκισης των συνόρων της Ευρώπης και ιδιαίτερα των ελληνικών με μηχανισμούς ελέγχου και απροκάλυπτου θανάτου. Ο μύθος για το ελληνικό σταυροδρόμι των πολιτισμών είναι μάλλον ένας από τους χειρότερους εφιάλτες για χιλιάδες που διασταυρώνονται με τη βία του συνόρου. Τα σύνορα, όπως όλοι οι διαχωρισμοί που επιβάλλει η κυριαρχία είναι ένα

ακόμη μέσο που αποσκοπεί στο να κατακερματίζει τους ανθρώπινους πληθυσμούς, να τους καθυποτάσσει και να τους ελέγχει. Ένας πόλεμος χαμηλής έντασης διεξάγεται εδώ και μια 15ετία στα όρια της ευρωπαϊκής επικράτειας και πολύ πιο έντονα της ελληνικής, που περιλαμβάνει φύλακες, στρατούς, νάρκες, συρματοπλέγματα. Στην προσπάθεια για μια πιο συγκεκριμένη και αναγνωρίσιμη μεταναστευτική πολιτική ιδρύθηκε πρόσφατα η ευρωπαϊκή υπηρεσία Frontex με έδρα την Πολωνία και αποστολή την ενοποίηση των τεχνικών ελέγχου και αστυνόμευσης στα κοινά ευρωπαϊκά σύνορα. Αυτό όμως που ουσιαστικά αλλάζει σήμερα στην ευρωπαϊκή πολιτική μετανάστευσης είναι ότι δεν ενισχύονται απλά οι φραγμοί εισόδου στις χώρες προορισμού, αλλά αυξάνονται τα εμπόδια στις χώρες προέλευσης ή στους ενδιάμεσους σταθμούς. Το συνοριακό καθεστώς της ΕΕ μετατοπίζεται όλο και περισσότερο, "εξωτερικεύεται" προς την ανατολή και το νότο. Αυτό σημαίνει ότι χώρες όπως οι πρώην γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες και η Ουκρανία, το Μαρόκο, η Λιβύη, η Τυνησία εμπλέκονται όλο και περισσότερο στον έλεγχο των ευρωπαϊκών συνόρων. Όσο πιο μακριά από την ακτογραμμή βουλιάζει ένα καράβι, τόσο συρρικνώνεται ο αντίκτυπος, τόσο πιο δύσκολα θα γεννηθούν διαδικασίες αγώνα και αλληλεγγύης. Όσο πιο απόμακρη και απροσδιόριστη παραμένει η εστία του φόβου, τόσο πιο δύσκολα απομυθοποιείται.

το νέο απαρντχάιτ της Ελλάδας

Όσοι τελικά περάσουν από το φίλτρο του συνόρου, έρχονται πρόσωπο με πρόσωπο με χώρους εγκλεισμού, τα λεγόμενα κέντρα κράτησης. Στην ελληνική επικράτεια μόνο, υπάρχουν περίπου 20-30 τέτοιοι χώροι. Τόποι όπου δεν ισχύει κανένας νόμος. Εκατοντάδες μετανάστες παραμένουν στοιβαγμένοι εβδομάδες ή και μήνες, μέχρι να τους απελάσουν συνοπτικά και απροειδοποίητα. Για τους διοικητικούς μηχανισμούς του κράτους, ο μετανάστης είναι ένα άγραφο χαρτί, ένας βιολογικός οργανισμός χωρίς ιστορία, χωρίς δικαιώματα, χωρίς πολιτική υπόσταση, ένα κουρασμένο σώμα, που όλος παραδόξως κατάφερε να ξεγλιστρήσει. Η υπόθεση των μεταναστών χωρίς "χαρτιά" δείχνει με τον πιο πειστικό τρόπο το αδιέξοδο των πολιτικών δομών και αξιών της αστικής δημοκρατίας. Το στρατόπεδο συγκέντρωσης είναι το κατεξοχήν πεδίο άσκησης βιοπολιτικής από το έθνος κράτος. Ο χώρος της εφαρμογής πολιτικών ελέγχου και ασφάλειας, όπου η ζωή αντιμετωπίζεται απογυμνωμένη από κάθε πολιτική μεσολάβηση ή διακύβευση και εκτίθεται ως τέτοια στις αποφάσεις των κυρίαρχων. Οι μετανάστες χωρίς "χαρτιά", οι λαθρομετανάστες, αλλά και οι αποδέκτες ανθρωπιστικής βοήθειας, οι φιλοξενούμενοι σε κέντρα υποδοχής και καταυλισμούς προσφύγων εξαιρούνται από το πολιτικό πεδίο της ζωής, παρόλο που η κατάστασή τους είναι σαφώς πολιτική. Στερημένοι της ιδιότητας του πολίτη και των δικαιωμάτων που απορρέουν από αυτήν, η ύπαρξή τους περιστέλλεται στη σφαίρα των τεχνι-

κών εξουσίας και επιτήρησης. Τα παραδείγματα πολλά: Τα αζήτητα πτώματα των λαθρομεταναστών από τα ναυάγια, τις νάρκες ή το κρύο, για το θάνατο των οποίων καμία ευθύνη και τιμωρία δεν αποδίδεται, οι στοιβαγμένοι στις αποθήκες των κέντρων υποδοχής που δεν ανήκουν σε καμία επικράτεια, δεν έχουν άδεια παραμονής, ούτε δικαίωμα νομικής βοήθειας, όλοι όσοι μπορούν να βρεθούν κάθε στιγμή από το κέντρο της πόλης σε στρατόπεδο εγκλεισμού η στα σύνορα. Αυτή η κατάσταση εξαίρεσης από το δικαιοπολιτικό σύστημα των δυτικών κοινωνιών, στο βαθμό που στη σημερινή εποχή γίνεται ο κανόνας, αποτελεί την έννοια ορόσημο γύρω από την οποία μπορούμε να συλλάβουμε τον αποκλεισμό του διαφορετικού ως θεμέλιο της έννοιας του πολίτη στο έθνος κράτος.

διαχείριση της μετανάστευσης στο καπιταλιστικό έδαφος

Οι αρχές της δεκαετίας του '90 σηματοδότησαν μια "αλλαγή παραδείγματος" για τον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό και όχι μόνο. Οι βασικές συνιστώσες αυτής της αλλαγής είναι οι εξής: από τη μία επέκταση του κεφαλαίου στις αγορές των Βαλκανίων και μαζική εισροή μεταναστών (ως οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος), από την άλλη προώθηση μέτρων αναδιάρθρωσης σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής. Η συνολική υποτίμηση της ζωής των μεταναστών ήταν απαραίτητος όρος για τη λειτουργία τους ως φτηνό εργατικό δυναμικό. Κι αυτό μάλιστα σε μια συγκυρία που το κεφάλαιο έβλεπε τους κοινωνικούς αγώνες να αυξάνονται και την κερδοφορία του να ελαττώνεται. Ο εξαπλωνόμενος ρατσισμός, το lifestyle και το εθνικιστικό παραλήρημα του μακεδονικού δούλεψαν αθροιστικά για να εντείνουν τις διαιρέσεις. Οι μετανάστες συγκέντρωσαν τα συσσωρευμένα αδιέξοδα του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Συμπύκνωσαν συμβολικά τους φόβους και τις προσδοκίες της ελληνικής κοινωνίας που πάτησε πάνω τους ώστε σε μια δεκαετία η (και καλά) "ψωροκώσταινα" να μετατραπεί στην "ισχυρή Ελλάδα". Τίποτα δεν ήταν τυχαίο.

Ούτε είναι τυχαίο ότι την τελευταία δεκαετία η διαχείριση της μετανάστευσης αλλάζει. Ο κοινωνικός κανιβαλισμός που αφέθηκε τα πρώτα χρόνια να αλωνίζει σε εργοτάξια, σεξοπάζαρα και χωράφια δίνει τη θέση του στην "ορθολογική" διαχείριση της μετανάστευσης από τη μεριά του διοικητικού μηχανισμού, κάτι που δίνει τη δυνατότητα στο κράτος να ενδύεται κατά περίπτωση το μανδύα του "αντιρατσισμού" και της "κοινωνικής ευαισθησίας". Φυσικά, ο "ορθός λόγος" εδώ δεν είναι παρά ο "λόγος του κεφαλαίου", δηλαδή η αύξηση της κερδοφορίας του. Η νομιμοποίηση με βάση τις "ανάγκες της αγοράς εργασίας" δεν είναι παρά η επιστημονική απάντηση στο ερώτημα *"πόσους μετανάστες χρειαζόμαστε και που"*. Με άλλα λόγια, η εκμετάλλευση της εργασίας του μετανάστη ρυθμίζεται με τον εκβιασμό ότι πρέπει να δουλεύει για να διατηρεί άδεια παραμονής, καθεστώς που έχει αποφασι-

στεί πανευρωπαϊκά και ισχύει απαράλλαχτο και στις ΗΠΑ. Ο εκβιασμός αυτός τον αναγκάζει να είναι διαρκώς σε αναζήτηση δουλειάς με συνέπεια να περιορίζει την κοινωνική κινητικότητα του. Φανταστείτε λοιπόν με ποιον τρόπο 1.000.000 μετανάστες που ζουν στην Ελλάδα αποτρέπονται να απεργήσουν. Ή τι θα συνέβαινε αν απεργούσαν.

Ο μετασχηματισμός της έννοιας του πολίτη και η εργασιακή ευελιξία συνιστούν εξελίξεις που έρχονται να συμπεριλάβουν όλο και μεγαλύτερα κομμάτια της κοινωνίας. Η ασφάλεια ανάγεται σε βασική αρχή της κρατικής δραστηριότητας. Η διαρκής επίκληση μιας έκτακτης κατάστασης και τα μέτρα ασφαλείας συντείνουν προς την προϊούσα αποπολιτικοποίηση της κοινωνίας. Οι διακηρύξεις περί ισότητας και η φιλελεύθερη παράδοση των ατομικών δικαιωμάτων, οι πυλώνες της αστικής δημοκρατίας, υποχωρούν σημαντικά στο όνομα του πολέμου κατά της τρομοκρατίας. Από την άλλη μεριά, η άτυπη, ανίσχυρη, ανοργάνωτη, εκβιάσιμη και τελικά φθηνή εργασία προβάλλεται ως το εργασιακό ιδανικό της νέας εποχής. Όταν το κεφάλαιο δεν μεταναστεύει προς το εργασιακό Eldorado, φροντίζει να εισάγει τις εκάστοτε επιθυμητές εργασιακές σχέσεις που δε συναντιούνται μόνο στις δουλειές των μεταναστών, αλλά και σε ευρύτερα και διογκούμενα τμήματα της ελληνικής κοινωνίας. Η επισφαλής εργασία και ο εκβιασμός της ανεργίας είναι καθημερινότητα για όλο και περισσότερους. Η ωμότητα αυτών των μετασχηματισμών δείχνει το αδύνατο της επιστροφής στην υποτιθέμενη χρυσή εποχή του κοινωνικού κράτους και του φορντικού συμβιβασμού ανάμεσα στην εργασία και το κεφάλαιο.

διαίρει και βασίλευε

Στον τυφλό ρατσισμό των πρώτων χρόνων έρχονται πλέον να προστεθούν διαφορετικές παραλλαγές του. Σήμερα, δεν προτάσσεται, ρητά τουλάχιστον, η φυλετική κατωτερότητα των ξένων, αλλά η πολιτιστική διαφορά. Με άλλα λόγια, *"δεν θέλουμε τους ξένους",* όχι γιατί είναι κατώτεροι, αλλά για να μπορεί ο κάθε λαός να διατηρεί την καθαρότητα και την διαφορετικότητα της κουλτούρας του απέναντι στην ανάμειξη των πολιτισμών. Έτσι, θα αποφεύγονται οι κοινωνικές συγκρούσεις που δημιουργεί αυτό το μπαστάρδεμα. Φαύλος κύκλος. Ο ρατσισμός χρησιμοποιείται για να δικαιολογήσει τον ίδιο το ρατσισμό. Είναι ο σφικτός εναγκαλισμός με τα εθνικά ιδεώδη, ο αυτοπροσδιορισμός με βάση την εθνική ταυτότητα που παράγουν το ρατσισμό και όχι οι –άλλωστε εύκολα στιγματιζόμενες– σοβινιστικές απόψεις ορισμένων εθνικιστικών ομάδων. Δεν είναι τα παραληρήματα κάποιων ακροδεξιών γκρουπών αλλά το ίδιο το έθνος ως φαντασιακή κοινότητα και ιστορικό πεπρωμένο που γεννά την αγάπη προς τον Έλληνα –όποιος και αν είναι αυτός– και το μίσος προς το ξένο, τον αλλοεθνή. Το γενικευμένο πογκρόμ Αλβανών σε ολόκληρη την επικράτεια μετά την ήττα της ελληνικής εθνικής ομάδας

πριν από δύο χρόνια δεν ήταν μόνο αποτέλεσμα της εκμετάλλευσης των μεταναστών με όρους φτηνού εργατικού δυναμικού. Ήταν η γλαφυρή αποτύπωση, με την ευγλωττία του χυμένου αίματος, του θριαμβεύοντος –παρά την ποδοσφαιρική ήττα– εθνικισμού και του ρατσισμού της ελληνικής κοινωνίας.

Το ανομολόγητο ζήτημα που βρίσκεται στο κέντρο του ενδιαφέροντος είναι η οργανωμένη πολιτική διαχείριση της μετανάστευσης με όρους αναπαραγωγής του συστήματος. Ο έλεγχος της δύναμης των μεταναστών, με ένα επίσημο πια καθεστώς ομηρίας. Ο έλεγχος των ντόπιων πληθυσμών μέσω της γενίκευσης του φόβου για τον ξένο που θα πάρει τη δουλειά, θα βιάσει και θα κλέψει. Η εγκληματοποίηση των Αλβανών μεταναστών από τα μίντια αντανακλά με καθαρότητα τους δύο πόλους του ελέγχου. Εγκληματίας για να δουλεύει και να το βουλώνει. Εγκληματίας για να φοβίζει και να περιχαρακώνει στη θολούρα της εθνικής ενότητας. Την εγκληματοποίηση των 90ς ως ρητορική, κινδυνολογία και ως πολιτική του φόβου έχει αντικαταστήσει σήμερα η παράνομη διέλευση των συνόρων, οι μεταδοτικοί ιοί, το τέλος των κεκτημένων.

Από κει και πέρα, η κίνηση των μεταναστών διαμέσου των συνόρων, είτε αντιμετωπίζεται ως αναγκαστική φυγή από τον τόπο που γεννήθηκαν και έζησαν, είτε αποκτά χαρακτηριστικά αγώνα που αμφισβητεί έμπρακτα και συλλογικά τη λογική της Ευρώπης-Φρούριο (όπως η έφοδος στους ισπανικούς θύλακες της Ceuta και της Melilla), καλεί σε αμφισβήτηση των αρχών του έθνους κράτους. Το εθνικοποιημένο έδαφος και οι δεσμοί αίματος καθορίζουν την εγγραφή κάποιου στην κρατική τάξη και την αναγνώριση της ιδιότητας του πολίτη. Οι εντός συγκροτούν το έθνος που απολαμβάνουν τη δημοκρατία, οι εκτός το όριο που είναι απαραίτητο για τον εξ αντιδιαστολής ορισμό του έθνους. Οι "χωρίς χαρτιά" δεν είναι ούτε εντός, ούτε εκτός, ούτε πολίτες της χώρας που βρίσκονται, ούτε της χώρας που προήλθαν. Είναι ένα πρόβλημα για το σύστημα ταξινόμησης και ομογενοποίησης των εθνικών κρατών, αλλά και μια δυνατότητα να σκεφτούμε πέρα από την πλάνη θεσμών και σημασιοδοτήσεων που για χρόνια καταδυναστεύουν την κοινωνία.

στον κόσμο των αφεντικών είμαστε όλοι ξένοι

Δεν αντιλαμβανόμαστε τους μετανάστες ως μια κατηγορία που επειδή είναι καταπιεσμένη, πρόκειται με κάποιο μαγικό τρόπο να κινηθεί απελευθερωτικά. Ούτε όπως το σύνολο της αριστεράς, επιδιώκουμε να θυματοποιήσουμε το μετανάστη και να έρθουμε ως από μηχανής θεός να αναλάβουμε το έργο της σωτηρίας του. Σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούμε να αποτελέσουμε συμπλήρωμα του ανεπαρκούς κοινωνικού κράτους, όπως οι διάφορες ΜΚΟ. Η κοινωνική και πολιτική διαστρωμάτωση, τα σύνορα εντός της υπηκοότητας και η επισφαλής εργασία των μεταναστών αποτελούν πεδία γύρω από τα οποία μπορούμε να συναντηθούμε. Οι μετανάστες δεν είναι ξένοι, εί-

ναι παλιοί μας γνώριμοι, στο βαθμό που για την κατάστασή τους ευθύνεται το ίδιο σύστημα που απεργάζεται και τη δική μας υποταγή. Είναι αυτή η επίγνωση της κοινότητας της καταπίεσης που μας συνδέει με τους μετανάστες και που μας οπλίζει με αποφασιστικότητα ώστε να επιτεθούμε σε ό,τι μας διαχωρίζει, ό,τι μας αναγκάζει να ανταγωνιζόμαστε μεταξύ μας, ό,τι μας διαιρεί και μας απομονώνει. Μας ενδιαφέρει η συνάντηση με τους μετανάστες αλλά όχι στο αφηρημένο πλαίσιο ενός μεταμοντέρνου εθνικού φολκλόρ ή μιας επαφής με την πολιτισμική διαφορετικότητα. Θέλουμε να αναπτύξουμε σχέσεις αλλά θέλουμε οι σχέσεις αυτές να οικοδομηθούν σε ένα πλαίσιο αγώνα ενάντια στους διαχωρισμούς της κυριαρχίας. Η κοινότητα της καταπίεσης είναι ένα δεδομένο, αλλά αυτό που είναι απείρως πιο σημαντικό είναι το πώς αντιλαμβανόμαστε –τόσο εμείς όσο και οι μετανάστες– την καταπίεση αυτή και το τι κάνουμε για να την ανατρέψουμε. Είναι λοιπόν μέσα από μια τέτοια χειραφετητική διαδικασία, μέσα από μια κίνηση άρνησης του κατακερματισμού μας και κατάφασης της ανθρώπινης ελευθερίας και αλληλεγγύης που επιδιώκουμε να συνευρεθούμε με τα κομμάτια εκείνα των μεταναστών οι οποίοι αναγνωρίζουν στην κίνηση αυτή μια θετική αξία.

Δεν μπορούμε να εξισώσουμε τις συνθήκες εκμετάλλευσης που υπόκεινται οι μετανάστες με αυτές όσων περιλαμβάνονται στην εθνική κοινότητα. Μπορούμε όμως να αμφισβητήσουμε τους διαχωρισμούς που επιβάλλουν το κράτος και το κεφάλαιο. Να κινηθούμε ενάντια σε ό,τι κατασκευάζει τη ριζική ετερότητα του "ξένου" αλλά να αρνηθούμε παράλληλα και τη δική μας ταυτότητα, αυτή που μας αφομοιώνει στον εθνικό κορμό. Να σταθούμε εμπόδιο στην επιθετικότητα του ελληνικού εθνικού σχηματισμού. Να βαθύνουμε τις αρνήσεις μας απέναντι στην εξουσία αλλά να ανακαλύψουμε ταυτόχρονα ένα καινούργιο "από κοινού". Να αντισταθούμε στο σύνολο των καταναγκασμών που μας προκαλούν υπαρξιακή ανασφάλεια μέσα στο χώρο εργασίας και ακόμη περισσότερο έξω από αυτόν. Να δώσουμε νόημα στη ζωή μας, χρησιμοποιώντας τις δεξιότητες και τη δημιουργικότητα μας για να αγωνιστούμε ενάντια στο υπάρχον και να οικοδομήσουμε σχέσεις σύμφωνα με τις επιθυμίες μας και όχι τις ανάγκες του εμπορεύματος.

Η δράση μας πρέπει να ασκεί πίεση και προς την πλευρά θεσμικών παραχωρήσεων (χαρτιά, άδειες παραμονής, ληξιαρχικές πράξεις γέννησης), δείχνοντας αλληλεγγύη σε τέτοιου είδους κινήσεις των ίδιων των μεταναστών. Στα πλαίσια όμως μιας ριζοσπαστικής αντιεξουσιαστικής δράσης, η νομιμοποίηση στην οποία στοχεύουμε είναι η κοινωνική. Αυτή που ούτε αφομοιώνει την ετερότητα, καταβροχθίζοντάς την σε όλο και πιο διαφορετικούς συνδυασμούς καταναλωτικής μανίας, ούτε την κρατά μακριά οροθετώντας την ως το απόλυτο έξω. Να αντιληφθούμε τους εαυτούς μας ως ανολοκλήρωτους, να αποστασιοποιηθούμε από την αυτεπιβεβαίωση της ταυτότητάς μας, να εξερευνήσουμε αξίες συμβατές με το όραμα της ανθρώπινης χειραφέτησης, που είναι η απελευθέρωση όλων μας από τα δεσμά των κυρίαρχων

αξιών. Διότι η απελευθέρωση δεν είναι μόνο να απαλλαγούμε από το χέρι που μας χειραγωγεί, αλλά και να απλώσουμε το χέρι μας προς τους άλλους. Εδώ δεν υπονοείται ότι η λύση απέναντι σε ένα κράτος που αποκλείει μέσα από την ομοιομορφία της κατασκευασμένης εθνικής ταυτότητας είναι η κοινή συμβίωση σε ένα καθεστώς πολυπολιτισμικότητας. Αυτό απλώς εξασφαλίζει τη διατήρηση της έννομης τάξης μέσα από την ανοχή σε κοινοτιστικού, φυλετικού, θρησκευτικού τύπου ιδιαιτερότητες (που συνήθως είναι εξίσου καταπιεστικές), που αποτρέπουν τη συνολική αμφισβήτηση και τη συλλογική δράση που σπάει τους διαχωρισμούς. Στόχος είναι η συνάντηση, όχι η ενότητα που εξομοιώνει. Μια συνάντηση που ψηλαφά τους δρόμους της ριζικής αμφισβήτησης μέσα από τις εμπειρίες που αναχωρούν από το παρόν, θέλοντας να φτάσουν στο μέλλον. Αναζητώντας τα κατώφλια της αλληλεγγύης και της κοινωνικής ελευθερίας σε όλα τα πεδία των καθημερινών σχέσεων και των οργανωμένων αντιστάσεων, ακόμη και στους πιο εχθρικούς τόπους, στα σύνορα και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Κατάληψη Φάμπρικα Υφανέτ

Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 2006

βιβλιογραφια

Ανάρες, τ. 2.
Ανάρες, τ. 4.
Aufheben, *Theory of Decline or Decline of Theory,* part 2, τ. 3.
Aufheben, *Πίσω από την Ιντιφάντα του 21ου αιώνα,* εκδόσεις Κόκκινο Νήμα.
Anderson B., *Φαντασιακές κοινότητες,* εκδόσεις Νεφέλη.
Agamben Giorgio, *Homo Sacer - Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή,* εκδόσεις Scripta.
Αμίν Σαμίρ - Χερέρα Ρέμυ, "50 χρόνια από τη Μπαντάνγκ", *Θέσεις,* τ. 93.

Balibar Etienne, "Ρατσισμός κι εθνικισμός" (άρθρο στο περιοδικό *Ο Πολίτης*).
Balibar Etienne, *Έρευνες πάνω στον εθνικισμό και το ρατσισμό* (από το διαδίκτυο).
Balibar E. - Wallerstein I., "Φυλή, έθνος, τάξη - Οι διφορούμενες ταυτότητες", (*Πολίτης*)
Benjamin Walter, *Θέσεις για τη Φιλοσοφία της Ιστορίας*
Βερναρδάκης - Μαυρής, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα,* εκδόσεις Εξάντας.

Γκέλνερ Ε., *Έθνη και Εθνικισμός,* εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
Γκολντμάν Λ., *Διαλεκτικές Έρευνες,* εκδόσεις Γνώση.
Γαβριηλίδης Άκης, *Η αθεράπευτη νεκροφιλία του ριζοσπαστικού πατριωτισμού,* εκδόσεις Futura.
Γαβριηλίδης Άκης, "Ο εκσυγχρονισμός του εθνικισμού", *Θέσεις,* τ. 81.
Γαβριηλίδης Άκης, "Αυτοτέλειες και Ιδιοτέλειες", *Θέσεις,* τ. 73.
Carnoy Martin, *Κράτος και πολιτική θεωρία,* εκδόσεις Οδυσσέας.

Δημούλης Δημήτρης - Γιαννούλη Χριστίνα, *Έθνη-Τάξεις-Πολιτική - Η διαλεκτική του πολέμου,* εκδόσεις Κριτική.
Δημούλης Δ., *Σκέψεις για την ανάγκη αντιπαράθεσης στο έθνος,* Θέσεις, τ. 73.
Foucault Michel, *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας,* εκδόσεις Ψυχογιός.
Foucault Michel, *Ιστορία της Σεξουαλικότητας - Η δίψα της γνώσης,* εκδόσεις Ράππα.

Hall Stewart - Gieben Bram, *Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας*, εκδόσεις Σαββάλα.
Holloway J., *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*, εκδόσεις Σαββάλα.
Holloway J. και Bonefeld W. (επιμ.), *Μεταφορντισμός και κοινωνική μορφή*, εκδόσεις Εξάντας.

Internationale Situationiste, # 11, "Deux guerres locales".

Καστοριάδης Κ., *Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας*, εκδόσεις Ράππα.
Κατσαρός Στέργιος, *Εγώ, ο προβοκάτορας, ο τρομοκράτης*, εκδόσεις Μαύρη Λίστα.
Kedourie E, *Ο Εθνικισμός*, εκδόσεις Κατάρτι.
Καραμπελιάς Γ., *Κράτος και κοινωνία στη μεταπολίτευση*, εκδόσεις Εξάντας.

Λιάκος Α., *Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που θέλησαν να αλλάξουν τον κόσμο*, εκδόσεις Πόλις.
Λέβι Μισέλ, *Το εθνικό ζήτημα από το Μαρξ μέχρι σήμερα*, εκδόσεις Στάχυ.
Λούκατς Γκ., *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, εκδόσεις Οδυσσέας.
Λένιν Β.Ι., *Ο Ιμπεριαλισμός: Ανώτατο Στάδιο του Καπιταλισμού*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή.
Λένιν Β.Ι., *Κριτικά σημειώματα πάνω στο εθνικό ζήτημα*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή.
Λέκκας Παντελής, *Η εθνικιστική ιδεολογία - Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, εκδόσεις Κατάρτι.
Λέκκας Παντελής, *Το παιχνίδι με το χρόνο*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
Λιβιεράτος - Καραμπελιάς, *Ιουλιανά '65 - Η Έκρηξη*, εκδόσεις Κομμούνα.
Λέσχη κατασκόπων του 21ου αιώνα, *Text - Περί της (ανομολόγητης) καταγωγής των ρατσιστικών ιδεωδών της ελληνικής κοινωνίας και περί της (ομολογημένης) χρησιμότητας τους.*

Μηλιός Γ., *Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός*, εκδόσεις Κριτική.
Μηλιός - Δημούλης - Οικονομάκης, *Η Θεωρία του Μαρξ για τον καπιταλισμό*, εκδόσεις Νήσος.
Μηλιός Γ., *Ο μαρξισμός ως σύγκρουση τάσεων*, Εναλλακτικές Εκδόσεις.
Μηλιός Γ., *Θεωρίες για τον Παγκόσμιο Καπιταλισμό*, εκδόσεις Κριτική.
Μηλιός Γ., "Ιμπεριαλισμός ή Καπιταλιστικός Επεκτατισμός;", *Θέσεις*, τ. 94.
Μηλιός Γ., "Εκσυγχρονισμός και Κράτος Δικαίου", *Θέσεις*, τ. 1.
Μηλιός Γ., "Αποτελεί ο αντιιμπεριαλισμός αριστερή ιδεολογία και πολιτική;", *Θέσεις*, τ. 88.
Μηλιός Γ. - Ιωακείμογλου Η., *Η διεθνοποίηση του ελληνικού καπιταλισμού και το ισοζύγιο πληρωμών*, εκδόσεις Εξάντας.

Μηλιός Γ. - Κυπριανίδης Τ., "Το Κυπριακό μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο", Μέρος Α, Β, Γ, Δ, Ε, *Θέσεις,* τ. 25-26, 28-29, 31.

Μαρκέτος Σ., *Πώς φίλησα το Μουσολίνι - τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού,* εκδόσεις Βιβλιόραμα.

Μαρξ Κ., *Το Κεφάλαιο,* τ. 1, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή.

Moghadam V., *One revolution or two? The Iranian Revolution and the Islamic Republic* (από το διαδίκτυο)

Μπελαντής Δ., *Αναζητώντας τον "εσωτερικό εχθρό" - Όψεις της αντιτρομοκρατικής πολιτικής,* εκδόσεις Προσκήνιο.

Νέγκρι Α. - Χαρντ Μ., *Αυτοκρατορία,* εκδόσεις Scripta.

Νέγκρι Α. - Χαρντ Μ., *Η Εργασία του Διόνυσου,* εκδόσεις Ελευθεριακή Κουλτούρα.

Πανταζόπουλος Ανδρέας, *Για το Λαό και το Έθνος - Η στιγμή Ανδρέας Παπανδρέου 1965-1989,* εκδόσεις Πόλις.

Πουλαντζάς Νίκος, *Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός,* εκδόσεις Θεμέλιο.

Παιδιά της Γαλαρίας, τ. 9.

Παιδιά της Γαλαρίας, τ. 10.

Ρενάν Ε., "Τι είναι Έθνος (περϊοδικό *Ο Πολίτης*).

Ρούμπιν Ι., *Ιστορία των Οικονομικών Θεωριών,* εκδόσεις Κριτική.

Ρόκερ Ρ., *Εθνικισμός και Πολιτισμός,* τ. 1, 2, 3, εκδόσεις Άρδην.

Στίνας Α., *Αναμνήσεις,* εκδόσεις Ύψιλον.

Σακελλαρόπουλος Σ. - Σωτήρης Π., *Αναδιάρθρωση και Εκσυγχρονισμός, κοινωνικοί και πολιτικοί μετασχηματισμοί στην Ελλάδα της δεκαετίας του '90,* εκδόσεις Παπαζήση.

Σακελλαρόπουλος Σπ., *Η Ελλάδα στη Μεταπολίτευση,* εκδόσεις Λιβάνη.

Σακελλαρόπουλος Σπ., *Τα αίτια του απριλιανού πραξικοπήματος,* εκδόσεις Λιβάνη.

Stoetzler M., "Ο Εθνικισμός στις Τρεις Διεθνείς", *Ξενοδοχείο των Ξένων.*

Σατελέ Φ. - Πιζιέ-Κουσνέρ Ε., *Οι πολιτικές αντιλήψεις του 20ου αιώνα,* εκδόσεις Ράππα.

Συλλογικό, *Έθνος-Κράτος-Εθνικισμός,* Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

Συλλογικό, *Εθνικισμός - Ο Σύγχρονος Ιανός,* εκδόσεις Στοχαστής.

Τερζάκης Φ. - Τριανταφύλλου Σ., *Το Φάντασμα μιας Δεκαετίας,* εκδόσεις Δελφίνι.

Ταρπάγκος Α., "Η Βαλκανική διείσδυση του ελληνικού καπιταλισμού", *Θέσεις,* τ. 50.

Φωτόπουλος Τάκης, *Περιεκτική Δημοκρατία,* εκδόσεις Καστανιώτης.

Χόμπσμπαουμ Ε., *Η Εποχή των Άκρων: Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας*, εκδόσεις Θεμέλιο.

Χόμπσμπαουμ Ε., *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα*, εκδόσεις Καρδαμίτσα.

Wacquant Loic, *Οι φυλακές της μιζέριας*, εκδόσεις Πατάκη.

Wade R. (1996), "Globalization and Its Limits: Reports of the Death of the National Economy are Exaggerated" in Berger S. And Dore R. (eds), *National Diversity and Global Capitalism,* Cornell University Press.

Zizek Slavoj, *Το υψηλό αντικείμενο της ιδεολογίας*, εκδόσεις Scripta.

Zizek Slavoj, *Μίλησε κανείς για ολοκληρωτισμό;*, εκδόσεις Scripta.

Σκοτώνουν τα άλογα στη δουλειά κι όταν γεράσουν τα θάβουν ιδίοις εξόδοις, Ομάδα ενάντια στον εκβιασμό της μισθωτής εργασίας.

Αυτοί οι αγώνες συνεχίζονται, Πρωτοβουλία Πολιτών.

Οι ταξικοί αγώνες στο προσκήνιο - Μέρος Α΄: 1974-76, Πρωτοβουλία από το στέκι Άνω-Κάτω Πατησίων.

"Εγώ δεν είμαι από δω. Δεν είμαι απ' αυτή τη γη όπου γεννήθηκα και στη ζωή μαθαίνεις, μαθαίνει αυτός που θέλει να μάθει, ότι κανένας δεν είναι από κει που γεννήθηκε, από κει που τον μεγάλωσαν. Ότι κανένας δεν είναι από πουθενά. Μερικοί προσπαθούν να συντηρήσουν τις αυταπάτες και δημιουργούν νοσταλγίες, ιδιοκτησίες, ύμνους και σημαίες. Ανήκουμε όλοι στους τόπους που δεν γνωρίσαμε. Αν υπάρχει νοσταλγία είναι για τα πράγματα που ποτέ δεν είδαμε, για τις γυναίκες που μαζί τους δεν κοιμηθήκαμε κι ούτε ονειρευτήκαμε και για τους φίλους που δεν αποκτήσαμε ακόμα, τα βιβλία που δεν διαβάσαμε, τα φαγητά που αχνίζουν στη χύτρα κι ακόμα δεν τα δοκιμάσαμε. Αυτή είναι η αληθινή νοσταλγία, η μοναδική."

P. I. Taibo II, Η Σκιά της Σκιάς

ομάδα ενάντια στον εθνικισμό
κατάληψη φάμπρικα υφανέτ | μάιος 2007

